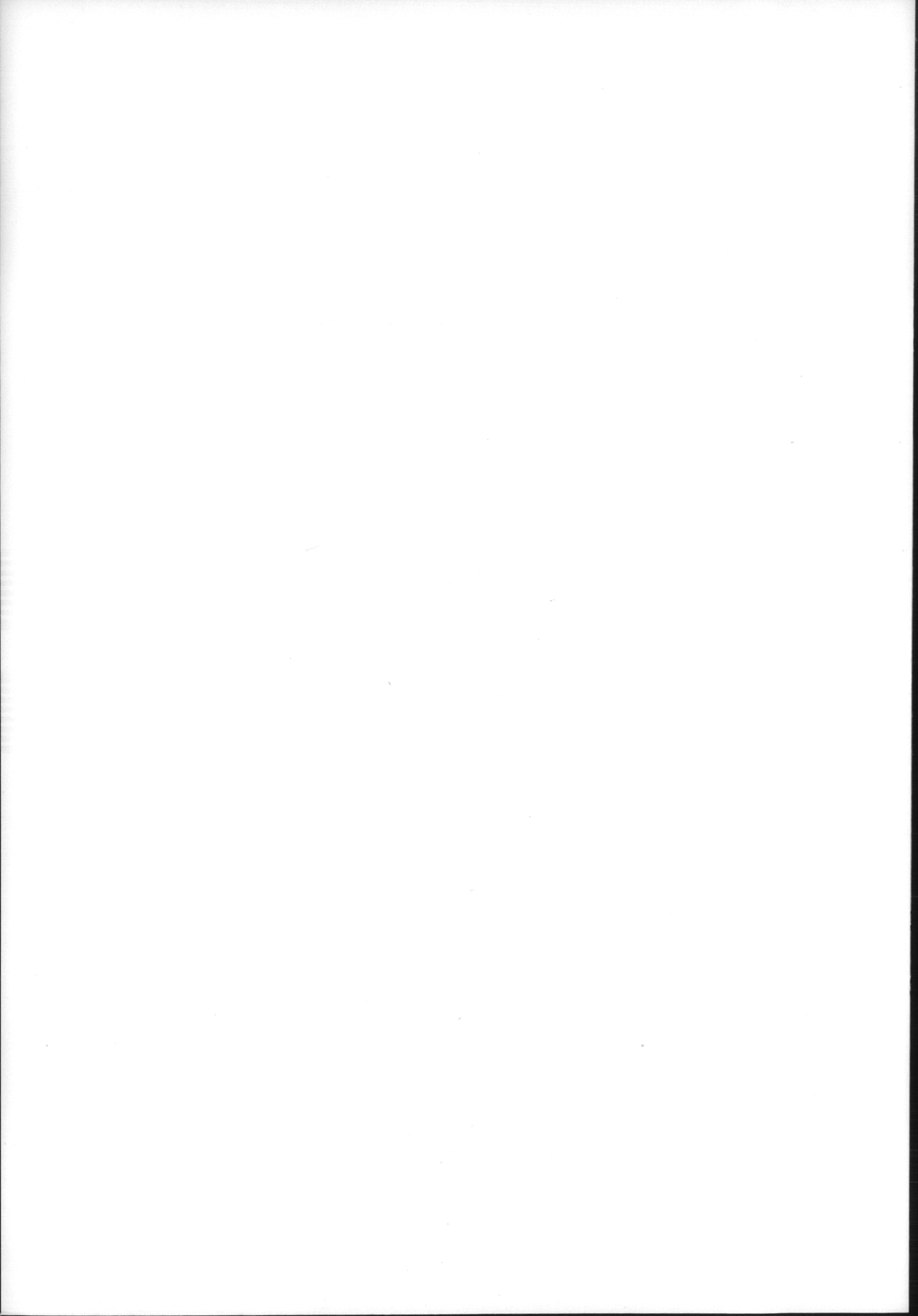

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1963

Ε Π Ι Μ Ε Λ Ε Ι Α
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

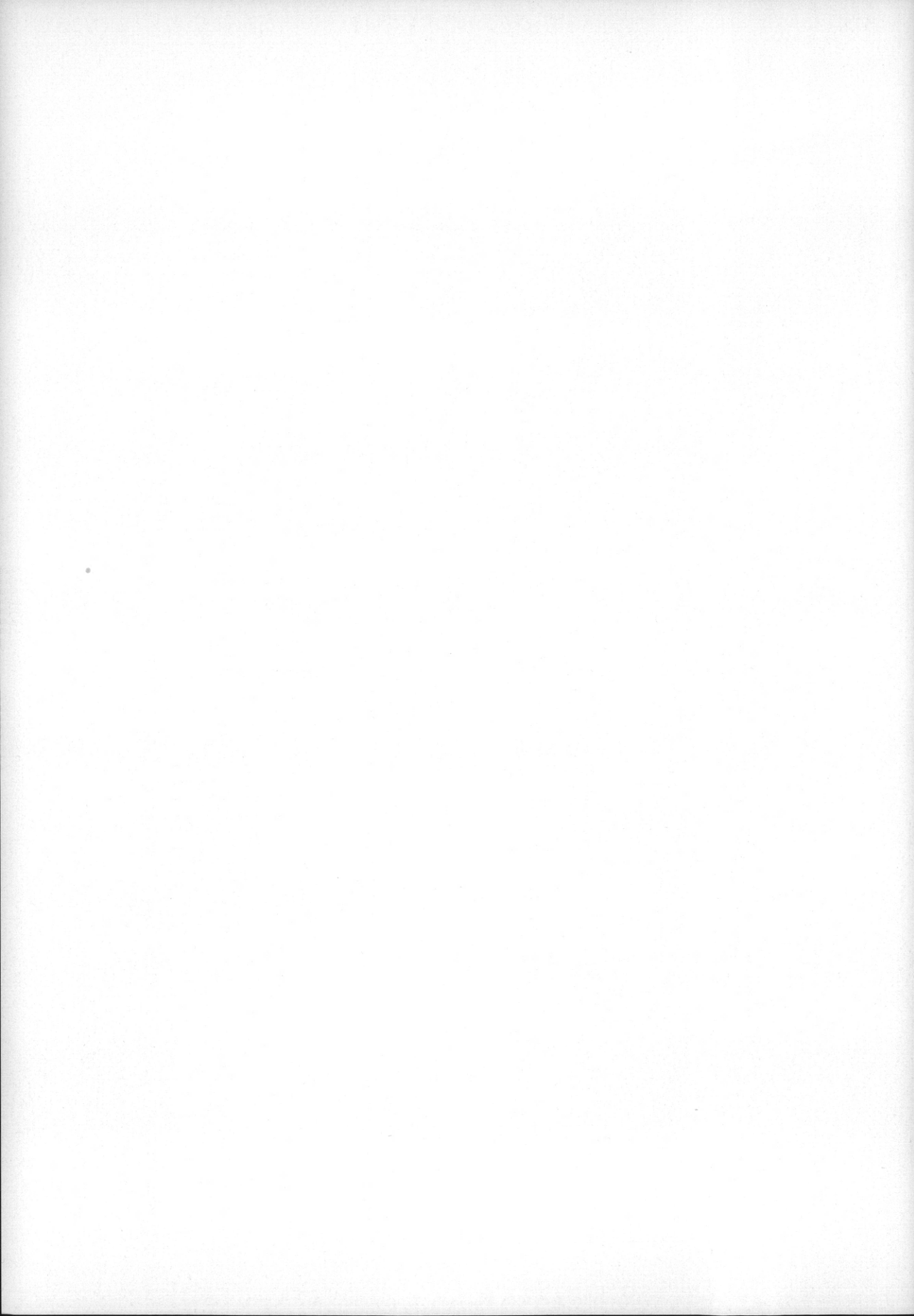
ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1964

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1963

Ε Π Ι Μ Ε Λ Ε Ι Α
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1964

Τὸ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συντελεσθὲν κατὰ τὸ 1963 ἔργον, βραχύτερον ἐφέτος εἰς ἕκτασιν, θὰ περιλάβωμεν καὶ πάλιν εἰς τὰ ἐξῆς πέντε κεφάλαια :

Α) Ἀνασκαφαί (περιορισθεῖσαι ἐφέτος εἰς ἀριθμὸν κατόπιν ληφθείσης ἀποφάσεως περὶ μὴ διενεργείας νέων), Β) Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων, Γ) Κτηριακαὶ ἐργασίαι εἰς Μουσεῖα, Δ) Ἀπαλλοτριώσεις καὶ ἀγοραὶ ἀκινήτων καὶ Ε) Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δρᾶσις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄: ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. ΑΘΗΝΑΙ. Ἀκαδημία Πλάτωνος.

Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Φ. Σταυροπούλλου συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος εἰς τὸν χώρον τῆς ἀρχαίας Ἀκαδημίας αἱ ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι, διεξαχθεῖσαι, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, τόσον ἐντὸς τοῦ ἀγροκλήματος τοῦ Δημοσίου, ὅσον καὶ ἐντὸς τῶν γειτονικῶν ἰδιωτικῶν κτημάτων Βενέτα καὶ Μαυρίκη.

Εἰς τὸ ἀγρόκτημα τοῦ Δημοσίου ἡ ἔρευνα περιορίσθη νοτίως τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας, ἥτοι εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ Στεγάστρου καὶ τῆς ὁδοῦ Κρατύλου χώρον. Ἡ ἐξερεύνησις τοῦ τμήματος τούτου ἐκρίθη ἀναγκαία, διότι κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ Στεγάστρου καὶ δὴ κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς διανοίξεως τῶν θεμελίων τῆς νοτίας αὐτοῦ πλευρᾶς, εἶχον ἀποκαλυφθῆ ἐντὸς τῶν χανδάκων λείψανα πυρῶν-θυσιῶν, ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων, δίδοντα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι αἱ ἐκτὸς τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας ἐπὶ ἀνοικτοῦ χώρου τελεσθεῖσαι θυσαί ἐπεξετείνοντο ἔτι περαιτέρω πρὸς Νότον.

Κατὰ τὴν ἐφειτηνὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ εἰς ἕκτασιν 15.20×11.70 μ. ἀφηρέθη κατὰ στρώματα ἐπίχωσις ὑπερβαίνουσα συνολικῶς τὰ τρία μέτρα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εὐρεθῆ εἰς βάθος 0.95 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας βυζαντινὸν στρῶμα, πάχους 0.40 (ἄστρακα καὶ νομίσματα), κάτωθεν δ' αὐτοῦ καὶ μέχρι βάθους 2.20 μ. ρωμαϊκὸν καὶ ἑλληνιστικόν, ὡς καὶ

ἀρκετὰ λείψανα κτισμάτων—μικρῶν δωματίων—χωρούντων ὑπὸ τὴν παρακειμένην ὁδὸν καὶ σωζομένων μόνον κατὰ τὴν ἐκ λιθαρίων θεμελίωσίν των (εἰκόνες 1 καὶ 2). Τέλος εἰς βάθος τριῶν μέτρων καὶ πλέον, τῇ βοηθείᾳ δοκιμαστικῶν τάφρων, διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς ἐκτεταμένου γεωμετρικοῦ στρώματος συνεχιζομένου ἐπίσης κάτωθεν τῆς ὁδοῦ, ὡς καὶ πυρᾶς καταλαμβανούσης ἕκτασιν 0.70×0.50 (εἰκ. 2).

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω δύναται νὰ λεχθῇ ἀπὸ τοῦδε, ὅτι ὁ γήλοφος, ἐφ' οὗ ἡ Ἱερὰ Οἰκία, ἐπεκτείνεται ἀρκετὰ πρὸς Νότον

Εἰκ. 1. Τὰ ἀποκαλυφθέντα (ἐλληνιστικὸν καὶ γεωμετρικόν) στρώματα νοτίως τοῦ στεγάστρου.

καὶ θὰ ἐχρησιμοποιήθη ὡς χῶρος θυσιῶν, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται μάλιστα ὅτι μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουσι καὶ νεώτεροι τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰ.

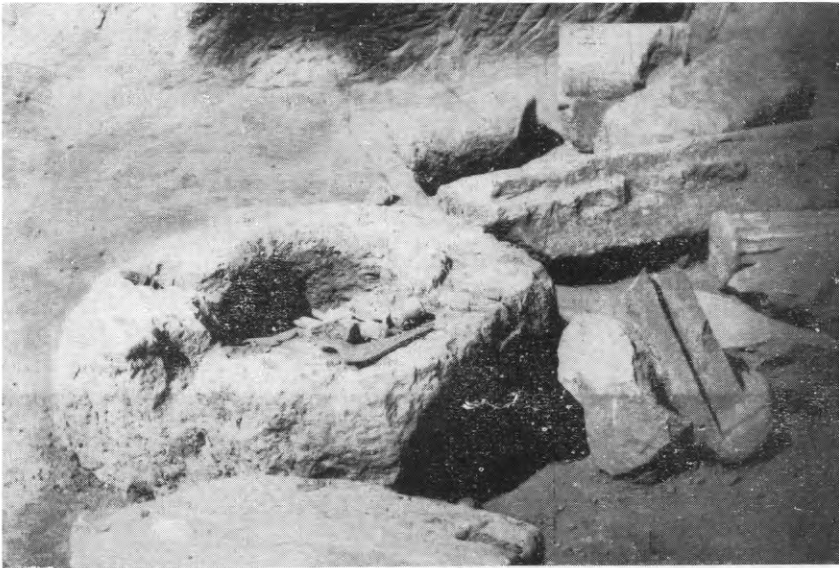
Καθ' ὅλον τὸ ἔτος 1963 συνεχίσθη ἡ παρακολούθησις τῶν γενομένων εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην χωματοληπτικῶν ἐργασιῶν καὶ ἡ ἀνασκαφικὴ ἐξερεύνησις τῶν κατ' αὐτὰς ἀποκαλυπτομένων διαφόρων ἀρχαίων λειψάνων.

Εἰς τὸ ἀγρόκτημα ἀδελφῶν Βενέτα ἐγένοντο ἐφέτος καὶ ἄλλα ἀξιόλογα εὐρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἄλλο φρέαρ (εἰκ. 3) μὲ μονόλιθον πώρινον περιστόμιον, ὅπερ ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος τριῶν περιπτου μέτρων ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας. Ἄξιον ση-

μειώσεως εἶναι, ὅτι τὸ φρέαρ τοῦτο, ἀρχικῆς κατασκευῆς τοῦ 4^{ου} π.Χ.

Εἰκ. 2. Τὰ ἀποκαλυφθέντα (ἑλληνιστικὸν καὶ γεωμετρικὸν) στρώματα νοτίως τοῦ στεγάστρου.

Εἰκ. 3. Τὸ μετὰ πορίνου περιστομίου φρέαρ τοῦ ἀγροκλήματος Βενέτα.

αἰῶνος, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῆς διατηρουμένης εἰς βαθύτερα σημεία γνωστῆς πηλίνης ἐπενδύσεώς του, ἐχρησιμοποιήθη καὶ εἰς πο-

λὺ μεταγενεστέρους χρόνους, μέχρι καὶ τῆς πρωτοχριστιανικῆς περιόδου, ἀφ' οὗ ἀννυψώθη τὸ στόμιόν του μέχρι τῆς τότε ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, διὰ παντὸς εἶδους μαρμαρίνου ὑλικοῦ καὶ κυρίως ἐκ κατεστραμμένων ἀρχαίων μνημείων. Πρὸς διάσωσιν καὶ μελέτην τῶν τελευταίων ἀπεφασίσθη ἡ διάλυσις τῆς ἐπενδύσεως τοῦ φρέατος μέχρι τῆς ἀρχικῆς πηλίνης (εἰκ. 4). Οὕτω, ἐντεῦθεν περισυνελέ-

Εἰκ. 4. Τὸ φρέαρ III τῆς χωματερῆς Βενέτα εἰς τὸ σημεῖον, καθ' ὃ ἀρχεται ἡ πηλίνη ἐπένδυσις αὐτοῦ.

γησαν: 1) Πλεῖστα ὅσα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (κίονες μὲ ραβδώσεις ἢ ἀρράβδωτοι, τμήματα δόμων μαρμαρίνων, τινὲς τῶν ὁποίων παρουσιάζουν δείγματα μεταγενεστέρως χρήσεως, ὡς ἐγγάρακτον σταυρὸν μὲ Α καὶ Ω ἐκατέρωθεν, κ.λ.π.). 2) Πέντε τεμάχια συναρμόζοντα, προερχόμενα ἐκ θανμασίου ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος (εἰκ. 5), ἐφ' οὗ εἰκονίζεται γυναικεία μορφή καθημένη πρὸ στήλης, ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφή:

ΙΠΠ Υ
ΙΑΣΟΝΟΣ
ΕΙΡΕΣΙΔΗΣ
ΛΥΣΙΠΠΙΔΗΣ
ΙΑΣΟΝΟΣ
ΕΙΡΕΣΙΔΗΣ

3) Τμήμα ἀναγλύφου μὲ σκηὴν Ἀμαζονομαχίας (εἰκ. 6), προερχόμενον προφανῶς ἐκ τοῦ ἐκεῖ που πλησίον ἀποκαλυφθέντος πέρσι τεμαχισμένου σώματος σαρκοφάγου ("Ἔργον 1962, σ. 11-14).

Παραπλεύρως τοῦ φρέατος καὶ πρὸς Δυσμὰς αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη συστάς ἐκ τριῶν τάφων, οἵτινες ἔκειντο ἐν μέτρον περίπου βαθύτερον τοῦ χείλους τοῦ φρέατος, εἶχον μεταξύ των κοινὰς πλευρὰς καὶ κατηυθύνοντο οἱ μὲν δύο ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ὁ δὲ τρίτος ἀπὸ Δ.

Εἰκ. 5 Λεπτομέρεια τοῦ ἐκ τοῦ φρέατος III τῆς χωματερῆς Βενέτα κλασσικοῦ ἀναγλύφου.

πρὸς Α. Ὁ τελευταῖος, ὁ καὶ μεγαλύτερος, ἔφερεν ἐσωτερικῶς ἐπένδυσιν ἐκ λεπτῶν μαρμαρίνων πλακῶν, τῶν ὁποίων τινὲς προήρχοντο ἐξ ἰωνικοῦ ἐπιστυλίου καὶ διέσωζον τὰς ταινίας, εἰς δὲ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς πλακὸς τοῦ πυθμένος ἐσηματίζετο προσκεφάλαιον. Τῶν δύο ἄλλων, ὁ εἰς λίαν μικρός, περιεῖχε τὰ λείψανα δύο νεκρῶν—ἀνακομιδῆ—, ὡς καὶ ὑάλινον ἀγγεῖον, οἰνοχοῖσκη πηλίνην καὶ δύο χρυσοῦς κτερισματικοὺς δακτυλίους. Ὁ ἕτερος, ὁ πλησιέστερος πρὸς τὸ φρέαρ, εἶχε καταστραφῆ ἐν μέρει κατὰ τὴν ἀνακατασκευὴν τοῦ φρέατος. Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ ἰδίου τάφου καὶ παρὰ τὸ χεῖλος αὐτοῦ ἀνευρέθη κεφαλὴ τοῦ αὐτοκράτορος Γαλλιηνοῦ(;) (260-268).

Ἐτι δυτικώτερον τῶν ταφῶν καὶ εἰς χῶρον, τεθέντα εὐγενῶς

εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἀνασκαφῆς ἐκ μέρους τῶν ἰδιοκτητριῶν, ἀνελήφθη ἐφέτος ἡ διενέργεια συστηματικῆς ἀνασκαφῆς, δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων. Ἀφορμὴν εἰς τοῦτο ἔδωσαν τὰ κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος, διὰ τῆς χωματοληψίας, ἀποκαλυφθέντα ἐκεῖ λείψανα ἀρχαίας οἰκοδομῆς (εἰκ. 7). Μέχρι τοῦδε ἀνεσκάφη πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ χώρου τούτου (25×20), μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀπο-

Εἰκ. 6. Τμῆμα τῆς ἀναγλύφου παραστάσεως Ἀμαξομαχίας, εὐρεθείσης ἐντὸς τοῦ φρέατος III τῆς χωματερῆς Βενέτα.

κάλυψιν εἰς βάρθους μέτρων τινῶν ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ μεγαλυτέρου μέρους—τοῦ νοτίου—μιᾶς ἐκτεταμένης οἰκίας (εἰκ. 8, 9, 10) κατευθυνομένης ἀπὸ Α. πρὸς Δ. καὶ ἐχούσης καὶ βαλανεῖον, οὔτινος διατηροῦνται τὰ ὑπόκαυστα (εἰκ. 11). Ἔχομεν ἤδη πρὸ ἡμῶν δέκα δωμάτια, σχετικῶς εὐρύχωρα. Οἱ τοῖχοι, σφρζόμενοι εἰς ἀρκετὸν ὕψος, διατηροῦνται καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ. Ἀκόμη δὲν εἶναι γνωστὸς ὁ τύπος τῆς οἰκίας, οὔτε καὶ ἡ εἴσοδος αὐτῆς. Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς θὰ συνεχισθῇ καὶ κατὰ τὸ 1964. Βέ-

βαιον εἶναι, ὅτι τὸ κτίσμα τοῦτο εἶναι ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν κ. Σταυρόπουλλον, τμῆμα τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας.

Κατὰ τὸ 1963 παρηκολογήθησαν παραλλήλως καὶ αἱ ἀπὸ

Εἰκ. 7. Ὁ δυτικῶς τοῦ φρέατος III ὑπὸ ἀνασκαφὴν χῶρος τοῦ ἀγροκτίματος Βενέτα.

τοῦ Φεβρουαρίου ἀρξάμεναι ἐσκαφικαὶ ἐργασίαι εἰς τὴν «χωματερὴν» Μαυρίκη, κειμένην δυτικῶς τῆς μικρᾶς ἀνωνύμου ὁδοῦ, ἣτις συνδέει τὴν προέκτασιν τῆς ὁδοῦ Κρατύλου μὲ τὴν λεωφόρον Καβάλας.

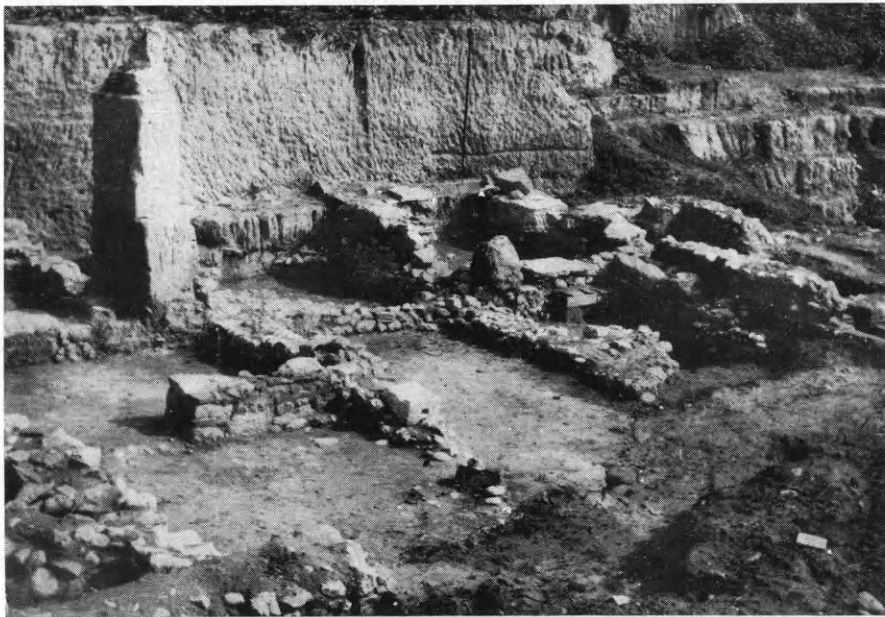
Τὰ πρῶτα παρουσιασθέντα ἐνταῦθα ἀρχαῖα ἦσαν δύο τάφοι βυζαντινῶν χρόνων ἀκτέριστοι καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ.

Εἰκ. 8. Ἡ ἀποκαλυπτομένη ρωμαϊκὴ οἰκία τοῦ ἀγροκλήματος Βενέτα. Ἔκειντο εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ κτήματος καὶ εἰς βάθος τριῶν μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους.

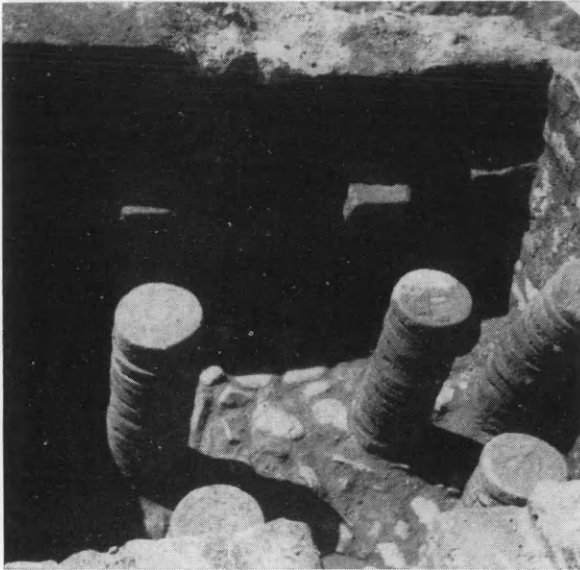
Εικ. 9. Τὸ βαλανεῖον τῆς ρωμαϊκῆς οἰκίας.

Εικ. 10. Ἄλλη ὄψις τῆς ρωμαϊκῆς οἰκίας.

Ὁ εἷς ἐκτισμένος ἐκ παντοίου ὕλικου καὶ ἡμικατεστραμμένος περιεῖχεν ἐνήλικον, ὁ δ' ἄλλος, καλυβίτης, ἦτο παιδικός.

Ὅπισθεν ἀκριβῶς τῶν τάφων καὶ πρὸς Νότον αὐτῶν ἀπεκα-

Εἰκ. 11. Τὰ ὑπόκαυστα τῆς ρωμαϊκῆς οἰκίας τῆς χωματερῆς Βενέτα.

λύφθη, εἰς βάθος 5 μ ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ἢ βόρειος πλευρὰ ἰσχυροῦ τοίχου διατηρουμένου εἰς μῆκος μὲν 25 μ., εἰς ὕψος δὲ 2.50 μ. Ὁ τύπος δομῆς τοῦ τοίχου τοῦτου ἦτο ὁ τῆς ἐναλλασσομένης ἀργολιθοδομῆς μετὰ σειρῶν ὀπτοπλίνθων, ἔσωζε δὲ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς βορείου αὐτοῦ πλευρᾶς καὶ κατὰ κανονικὰ διαστήματα λείψανα ἀν-

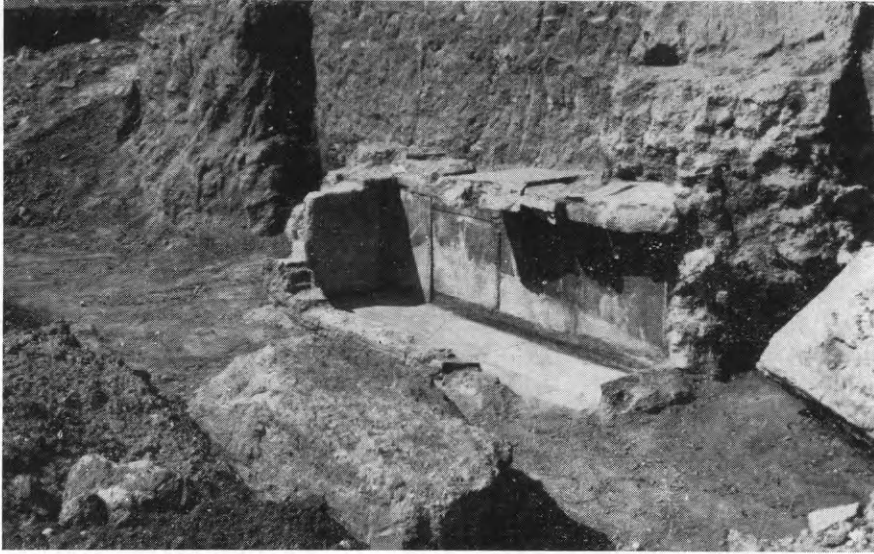
τηρίδων ἢ κατεστραμμένων διαχωρισμάτων. Ἡ κατεύθυνσις του ἦτο ἀπὸ Α. πρὸς Δ., δηλαδὴ περίπου κάθετος πρὸς τὴν πρὸ τοῦ ἀγροκτήματος («χωματερῆς») διερχομένην μικρὰν ἀνώνυμον ὁδόν.

Εἰς ἀπόστασιν 13.50 μ. δυτικῶς αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ ἐκσκαφέως ἐπιτύμβιος κυλινδρικός βωμὸς ἐκ λευκοῦ μαρμάρου (εἰκ. 12), ὕψους 1.41 μ. καὶ μεγ. διαμ. 0.98 μ., κεκοσμημένος δι' ἀναγλύφων κυματίων, βουκρανίων, ἐγκάρπων κ.λ.π. καὶ φέρων δύο ἐπιγραφάς, ὧν παλαιότερα εἶναι ἢ ἐπὶ τῆς ἄνω ταινίας ΟΛΥΜ- ΠΙΟΔΩΡΟΣ ΣΤΕΙΡΙΕΥΣ. Πρὸ- κείται περὶ ἔργου τοῦ 2^{ου} μ.Χ. αἰῶνος.

Εἰκ. 12. Ἐπιτύμβιος μαρμάρινος βωμὸς τοῦ 2^{ου} μ.Χ. αἰ., εὑρεθεὶς εἰς τὸ ἀγρόκτημα Βενέτα.

Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ὡς ἄνω ἀρχαίων λειψάνων ἐζητήθη ἀπὸ τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν χωματοληπτικῶν ἐργασιῶν, ὅπως

Εἰκ. 13. Ὁ παρά τὸν βυζαντινὸν τοῖχον ἀποκαλυφθεὶς τάφος, ὁ περιέχων τὸ νομισματοσῆμον τοῦ Καρακάλλα.

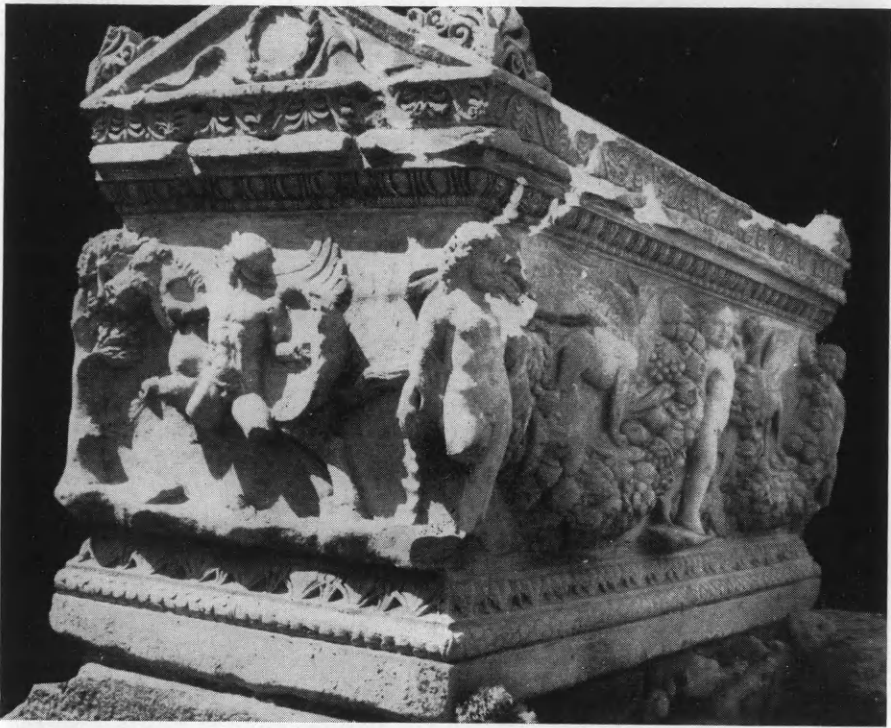
ἀπομακρύνωσι τὰς νοτίως τοῦ τοίχου ἐπιχώσεις, ἵνα διερευνηθῆ ἔν συνεχείᾳ ὁ χώρος καὶ διασαφηθῆ ἢ χρῆσις τοῦ τοίχου. Ἡ διενεργηθεῖσα ἐνταῦθα ἐργασία οὐδὲν ὡς πρὸς τὸν τοῖχον ἀπέδωσε, συνέβαλεν ὅμως εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τάφου ἐπιμεμημένης κατασκευῆς (εἰκ. 13), ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθη σχεδὸν ἐπὶ τῆς σιαγόνος τῆς νεκρᾶς χρυσοῦν κυκλικὸν ἔλασμα (εἰκ. 14), φέρον ἐκτύπωμα εἰλημμένον ἀσφαλῶς ἐξ ὑπάρχοντος νομισματοσῆμου τοῦ Καρακάλλα (τοῦ εὐρήματος τοῦ Ἄβουκιρ) μετὰ τὴν παράστασιν πεπλοφόρου γυναικός, τῆς Δήμητρος ἢ τῆς λεγομένης «Ὀλυμπιάδος». Τοῦτο ἐφέρετο ὡς κόσμημα καὶ ἦτο ἐπεοραμμένον ἐπὶ τοῦ ἐνδύματος τῆς νεκρᾶς, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων ὀπῶν, τὰς ὁποίας ἔχει εἰς τὰ ἅκρα αὐτοῦ. Δὲν ἀποκλεί-

Εἰκ. 14. Κυκλικὸν ἔλασμα μετ' ἐκτύπωματος ἐκ νομισματοσῆμου τοῦ Καρακάλλα, εὐρεθὲν ἐντὸς τοῦ τάφου τῆς εἰκ. 13.

εται ὁμως νὰ ἐχρησιμοποιήθη ἐν προκειμένῳ ἀντὶ δανάκης (ὡς πρὸς τὴν παράστασιν βλ. σχετικῶς ΣΒΟΡΩΝΟΝ, Διεθνῆς Ἑφημ. Νομ. Ἄρχ. 10, πίν. XIII, ἀρ. I').

Εἰς ἀπόστασιν 150 μ. ἀπ' αὐτοῦ, νοτανατολικῶς καὶ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς εἰρημένης «χωματερῆς» ὑπὸ τὸ Ἐργοστάσιον Ραΐκου ἦλθεν εἰς φῶς περίφημος μαρμαρίνη σαρκοφάγος μετ' ἀμφικλινοῦς πώματος, ἐδραζομένη ἐπὶ βάσεως προχείρως

Εἰκ. 15. Μαρμαρίνη σαρκοφάγος, ἀποκαλυφθεῖσα ἐν τῷ ἀγροκτήματι Μαυρίκη. Ἡ στενὴ τῆς πλευρὰ εἰκονίζει τὸν Βελλεροφόντην πρὸ τοῦ Πηγάσου.

ἐκτισμένης εἰς βάθος 5.50 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας (εἰκ. 15). Τοποθετημένη ἀπὸ Β. πρὸς Ν. εἶναι κατάκοσμος, φέρουσα καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν ἀναγλύφους παραστάσεις. Εἰς τὴν βόρειον στενὴν πλευρὰν εἰκονίζεται ὁ Βελλεροφόντης πρὸ τοῦ Πηγάσου (εἰκ. 15), εἰς τὴν ἀντίστοιχον νοτιάν ἔφιππος θηρευτῆς γενειοφόρος καὶ πρὸ αὐτοῦ κάπρος ἐφορμῶν ἐκ δεξιῶν (εἰκ. 16). Εἰς τὴν ἀνατολικὴν μακρὰν πλευρὰν σκηνὴ ἐπίσης κυνηγίου λεόντων (εἰκ. 17). Εἰς τὴν ἀντίστοιχον δυτικὴν, τὴν καὶ κυρίαν πλευρὰν,

Εἰκ. 16. Ἡ ἐτέρα τῶν στενῶν πλευρῶν μὲ ἔφιππον θηρευτὴν κάπρου.

Εἰκ. 17. Ἡ ἐτέρα τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς σαρκοφάγου μὲ κυνήγιον λέοντος κλπ.

έρωτιδεῖς ὑποβαστάζοντες ἀνθοπλοκάμους καὶ γρῦπες (εἰκ. 18). Αἱ παραστάσεις περιβάλλονται ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ ἀναγλύφων κυματίων. Ἡ στέγη τοῦ πώματος εἶναι φολιδωτή, μὲ ἀκρωτήρια ἐν εἴδει ἀνθεμίων κατὰ τὰς γωνίας καὶ μὲ στέφανον καὶ ταινίας ὡς ἑναετίους παραστάσεις.

Ἡ σαρκοφάγος μεταφερθεῖσα ἄλλοθεν ἐτοποθετήθη ἐνταῦθα, εἰς δευτέραν χρῆσιν, ἀνάγεται δὲ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3^{ου} μ.Χ. αἰῶνος.

Παρὰ τὴν σαρκοφάγον ἀπεκαλύφθη συστάς ἐκ τεσσάρων τά-

Εἰκ. 18. Ἡ κυρία ὄψις τῆς σαρκοφάγου μὲ ἐρωτιδεῖς ὑποβαστάζοντας ἀνθοπλοκάμους.

φων, ὧν οἱ τρεῖς ἐντὸς χαμηλοῦ περιβόλου. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι τόσον οἱ τάφοι οὗτοι, ὅσον καὶ ἡ σαρκοφάγος καὶ ὁ τάφος τοῦ νομισματοσήμου εὐρέθησαν εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ἐπίπεδον δηλ. εἰς βάθος 5 - 5.50 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας.

Αἱ ἐν συνεχείᾳ ἐσκαφικαὶ ἐργασίαι ὑπῆρξαν ἀποδοτικώταται.

Σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὴν ἀποκάλυψιν δύο ἐν θεμελίοις σφρζομένων δεξαμενῶν, ἐνὸς ἔτι φρέατος μετὰ πηλίνης ἐπενδύσεως, διαμ. 1.64 μ., ἐρευνηθέντος μέχρι τοῦ πέμπτου εἰς βάθος δακτυλίου καὶ ἀποδόσαντος ἑλληνιστικὴν καὶ ρωμαϊκὴν κεραμεικὴν, τέλος δὲ πλεῖστα ὅσα ἐκ τῶν προσχώσεων περισυλλεγέντα ἀρχαῖα (ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐπιτυμβίους ἐνεπιγράφους κιονίσκους, ληνὸν μαρμάρινον, ἄλλους τμηματικῶς σφρζόμενους ἐνεπιγράφους λίθους, ἀνάγλυφα ἐπιτύμβια κ.λ.π.), μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἐν εἰκ. 19 ἐκ δύο τεμαχίων

ἀπαρτισθὲν ἀρχαῖστικὸν ἀνάγλυφον, φέρον τὴν γνωστὴν παράστασιν, εἰς δύο ὅμως ἐπαλλήλους ζώνας, τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῶν Νυμφῶν.

Εἰκ. 19. Διπλοῦν ἀρχαῖστικὸν ἀνάγλυφον Ἑρμοῦ καὶ Νυμφῶν.

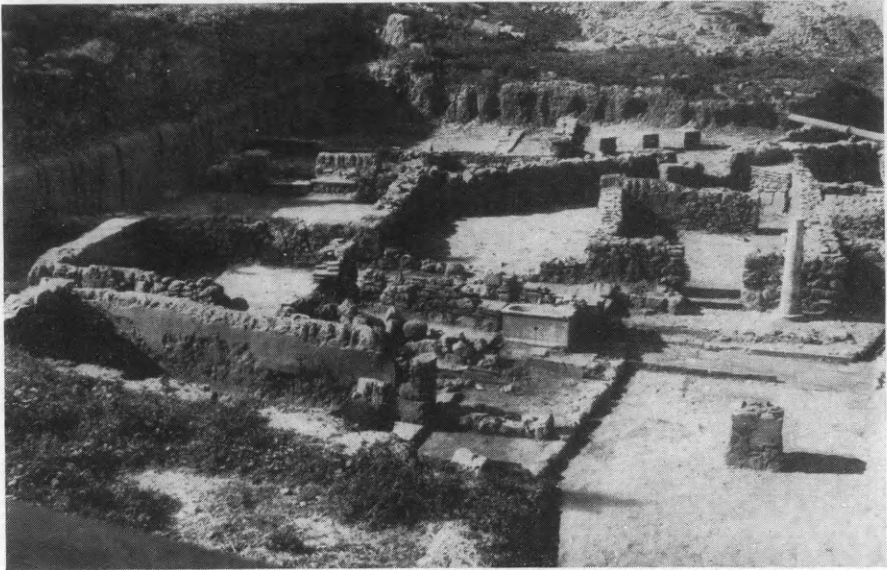
2. ΕΛΕΥΣΙΣ. Ἱερόν.

Αἱ ἐν Ἐλευσίῃ ἀνασκαφαὶ ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1963 διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἱ. Τραυλοῦ, βοηθουμένου ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων Κ^{ας} Μ. Ἀναγνωστοπούλου καὶ Δ^{δος} Ἱ. Φωκᾶ.

Τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον ἐνετοπίσθη εἰς τὸν πρὸς Δυσμᾶς τῶν Μεγάλων Προπυλαίων χώρον τοῦ Ἱεροῦ, ἐκεῖ ὅπου πρὸ τριῶν ἐτῶν ἀνευρέθη τὸ μέγα οἰκοδόμημα τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, μὲ σκοπὸν τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν αὐτοῦ (εἰκ. 20 καὶ 21).

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπεκάλυψαν τὰ πρὸς Νότον τῆς αὐλῆς τοῦ οἰκοδομήματος συνεχόμενα δωμάτια, συγχρόνως ὁμοῦ ἐγένοντο καὶ

συμπληρωματικά ἔρουναι ἐφ' ὅλης τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ. Ἡ ἐπίχωσις, βάθους ἐν συνόλῳ 3 μέτρων, ἀπετελεῖτο κατὰ τὸ ὑψηλότερον μὲν τμήμα, μέχρι βάθους 1.20 μέτρων, ἀπὸ σύγχρονα χώματα καὶ ἐρείπια νεωτέρων οἰκιῶν τοῦ σημερινοῦ χωρίου τῆς Ἐλευσίνας, ἀπὸ τοῦ βάθους δὲ αὐτοῦ μέχρι τοῦ δαπέδου τοῦ ρωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος ἦτο συμπαγῆς καὶ καθαρὰ ἀποτελουμένη ἐκ διαλελυμέ-

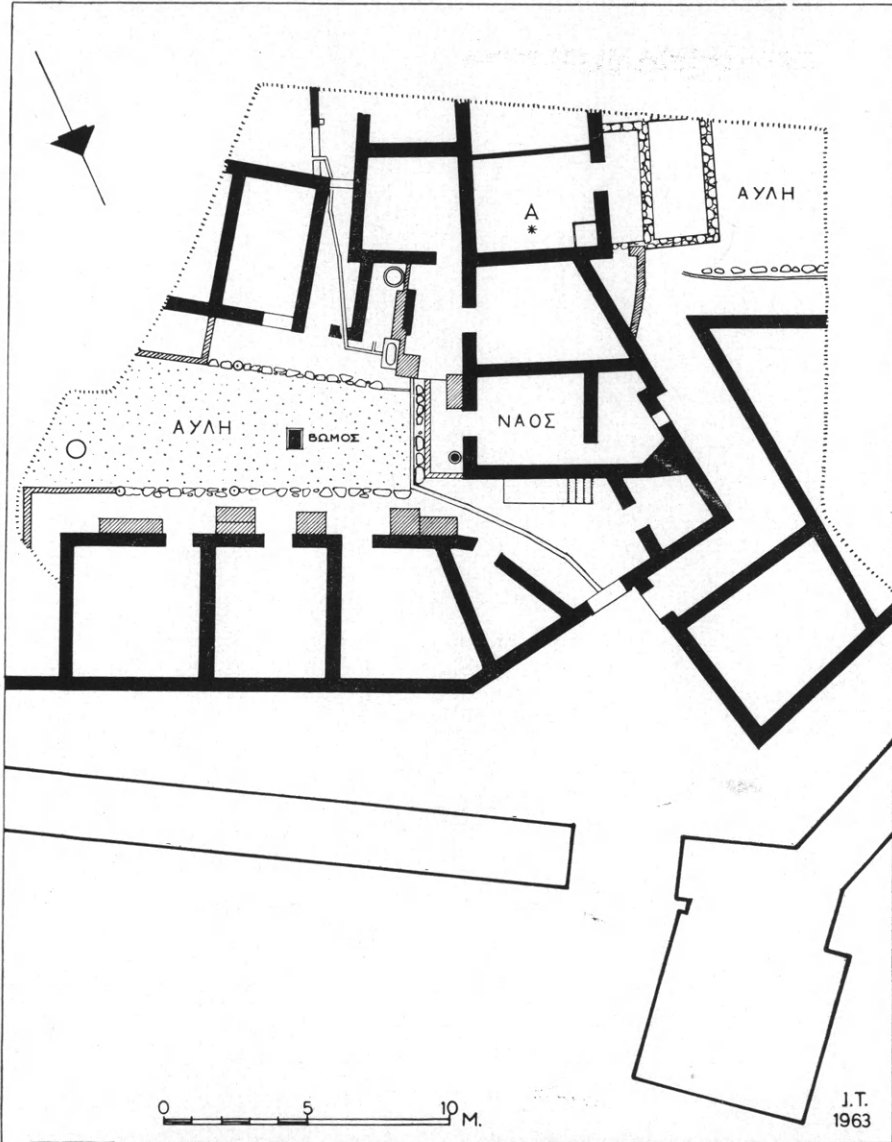
Εἰκ. 20. Ἐποψὶς τοῦ ρωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος ἀπὸ Ἀνατολῶν.

νων ὤμων πλίνθων, περιεῖχε δὲ καὶ ὀλίγα ὄστρακα τοῦ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς αὐλῆς, ὅπου ὑπῆρχε μία μόνον σειρὰ δωματίων, εἰς τὴν ἀνασκαφεῖσαν νοτίαν πλευρὰν ἀπεκαλύφθη διπλῆ σειρὰ δωματίων, τῆς ὁποίας τὰ ἐσωτερικὰ δωμάτια ἐξυπηρετοῦντο ὑπὸ στενοῦ καὶ μακροῦ διαδρόμου. Πλήν τῆς διπλῆς ταύτης σειρᾶς τῶν δωματίων ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἄλλα δωμάτια, τὰ ὁποῖα ὁμως φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς ἕτερον οἰκοδόμημα.

Ἡ παντελής ἔλλειψις κινητῶν εὐρημάτων πολὺ δυσχεραίνει τὴν ταύτισιν τοῦ οἰκοδομήματος. Πρόκειται πιθανῶς περὶ μεγάλης οἰκίας χρησιμοποιουμένης πρὸς διαμονὴν τοῦ ἱερατικοῦ προσωπικοῦ τῆς Ἐλευσίνας. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύουν ὁ ἀνευρεθεὶς

εἰς τὴν αὐλὴν τετράγωνος βωμὸς καὶ τὰ πρὸς Δυσμὰς αὐτοῦ συνεχόμενα διαμερίσματα, ἀνήκοντα εἰς μικρὸν ναὸν μετ' ἀδύτου.

Εἰκ. 21. Κάτοπις τοῦ ἀποκαλυφθέντος οἰκοδομήματος τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

Ὁ Δ. Φίλιος ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη ἐτῶν τῶν ἀνασκαφῶν του παρεπονείτο διὰ τὴν σπάνιν τῶν εὐρημάτων εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ἀνασκαπτομένην ἕκτασιν πρὸς Δυσμὰς τῶν

Μεγάλων Προπυλαίων, ὅπου, τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ βάλθους τῶν ἀποκαλυπτομένων δαπέδων τῶν οἰκοδομημάτων τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, πλὴν ὀλίγων ὀστράκων καὶ νομισμάτων οὐδὲν ἄλλο ἀξιό-

Εἰκ. 22. Χαλκοῦς δίσκος τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἐλευσίνας

λογον εὔρημα ἤλθεν εἰς φῶς. Διὰ τοῦτο μετ' ἰδιαιτέρας χαρᾶς ἀναφέρομεν τὴν ἀνεύρεσιν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Α κατὰ τὰς ἐφετινάς μας ἀνασκαφὰς τοῦ εἰκονιζομένου ἐνταῦθα χαλκοῦ δίσκου (εἰκ. 22), ἐπὶ τοῦ ὁποίου διατηρεῖται εἰς ἀρίστην κατάστασιν ὅλως ἐξαιρετικὴ καὶ ἐνδιαφέρουσα ἀνάγλυφος παράστασις.

Εικονίζεται γυναικεία μορφή ἐπὶ τεθρίπτου ἄρματος, κρατοῦσα εἰς τὴν δεξιάν μὲν χεῖρα σκῆπτρον εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν ἀλέκτορα. Πέριξ τῆς κεφαλῆς εἰκονίζονται ὁ Ἥλιος, ἡ Σελήνη, ἄλλα ἀστρικά σύμβολα ὡς καὶ ἱερὰ σύμβολα: κηρύκειον, σεῖστρον, στάχυες, μήκων κ.λ.π. Τὸ ὅλον θέμα πλαισιοῦται ὑπὸ στεφάνου δάφνης.

Ἐκ τῆς μικρᾶς διαμέτρου τοῦ δίσκου (0.10 μ.), τοῦ μεγάλου βάρους του καὶ τοῦ ἀνωμάλου τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας αὐτοῦ ἀποκλείεται νὰ πρόκειται περὶ κατόπτρου.

Ποία ὅμως ἡ εἰκονιζομένη μορφή καὶ ποῖον τὸ νόημα τῆς ὅλης συνθέσεως; Ἀπὸ τὰ ἀπεικονιζόμενα σύμβολα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι παριστᾷ τὴν Ἴσιν - Δήμητρα ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν χρόνων τοῦ «συγκρητισμοῦ», ὅταν ἀστρικά καὶ λατρεῖαι συνεδέοντο πρὸς λατρείας παλαιῶν θεοτήτων. Πάντως ἡ θρησκευολογική του σημασία εἶναι ὅλως ἐξαιρετική, τὸ γεγονός δὲ ὅτι ἀνευρέθη εἰς τὴν Ἐλευσίνα αὐξάνει ἀκόμη περισσότερο τὴν σημασίαν καὶ τὸ νόημα του.

3. ΠΕΡΑΤΗ (Πόρτο - Ράφτη).

Διὰ τοῦ κ. Σπ. Ἰακωβίδη ἀνεσκάφησαν ἐφέτος οἱ τελευταῖοι ἀπομείναντες 17 τάφοι, 14 ἀσύλητοι (ἀριθμηθέντες 144 - 157) καὶ 3 συλημένοι (οἱ Σ58 - Σ60). Μικροὶ γενικῶς τὸ μέγεθος καὶ θαλαμοειδεῖς μὲ βραχεῖς δρόμους οἱ τάφοι, πλὴν δύο ἐκ τῶν συλημένων, εὐρέθησαν κατὰ μῆκος τῆς Β. ὄχθης τοῦ ρεύματος τῆς Ἐρωτοσπηλιᾶς, πλησίον τοῦ πρὸς Δυσμὰς ἄκρου τοῦ νεκροταφείου (εἰκ. 23).

Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν θαλάμων ἦτο εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις πολὺ τεταραγμένον. Αἱ ὀλίγαι ταφαί, αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν κατὰ χώραν, ἔκειντο ὑπτιαί μὲ τὰ γόνατα ὑψηλά. Εὐρέθησαν ὅμως ἐπὶ πλέον καὶ 4 ἀκόμη καύσεις, ἀναβιβάζουσαι τὸ σύνολον τῶν καύσεων τῆς Περατῆς εἰς ἔνδεκα. Εἰς τοὺς τάφους 145 καὶ 157 τὰ κεκαυμένα ὀστᾶ ἔκειντο μεταξὺ τῶν τεμαχίων τῶν τεφροδόχων ἀγγείων (εἰκ. 24), εἰς τοὺς ἄλλους δύο ὅμως (146 καὶ 154) ἦσαν διεσκορπισμένα ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου. Εἰς αὐτάς, ὅπως καὶ εἰς τὰς προηγουμένας ἄλλωστε περιπτώσεις, ὀλίγα μόνον ἀντιπρο-

Εικ. 23. *Η άνασκαφή τής Περαιτῆς άπό Νότου.

Εικ. 24. Καύσις του τάφου 157 τής Περαιτῆς.

σωπευτικά, τρόπον τινά, τεμάχια ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ σκελετοῦ εἶχον ἀποτεθῆ εἰς τὸν τάφον.

Τὰ μικρὰ εὐρήματα, κοσμήματα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ εἶδη ἐνδυμασίας καὶ καλλωπισμοῦ, εἶναι ἀρκετὰ καὶ ποικίλα. Τὸ σπουδαιότερον ἴσως εἶναι ὁ ἀρίστης διατηρήσεως αἰγυπτιακὸς σκαραβαῖος τοῦ τάφου 147 (εἰκ. 25), εὐρεθεὶς μαζὶ μὲ ψήφους περιδεραίων ἀπὸ χρυσοῦν, ἡμιπολυτίμους λίθους, ἤλεκτρον καὶ ὑαλόμαζαν

Εἰκ. 25. Σκαραβαῖος αἰγυπτιακοῦ τάφου 147 τῆς Περαιῆς.

(εἰκ. 26), καθὼς καὶ ἄλλας εἰς σχῆμα μικρῶν ροδάκων μὲ ἔκτυπον διακόσμησιν (εἰκ. 27), ὅλας ἀπὸ τὸν αὐτὸν τάφον. Εὐρέθη ἐπίσης καὶ μία θαυμασίας διατηρήσεως ἄτρακτος ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν μὲ ἐγγάρακτον διακόσμησιν εἰς τὸν τάφον 152 (εἰκ. 28) καὶ χαλκαῖ πόρπαι, ἀπὸ τὰς ὁποίας καλύτερον διατηρεῖται ἡ ἔχουσα εὐθειαν φυλλόσχημον ράχιν τοῦ τάφου 155. Εἰς τὰ εὐρεθέντα κοσμήματα προσετέθη καὶ θαυμάσιος συμπαγῆς χρυσοῦς δακτύλιος μὲ ἀδιακόσμητον σφενδόνην ἀπὸ τὰ χῶματα τῆς συλήσεως τοῦ τάφου Σ 14.

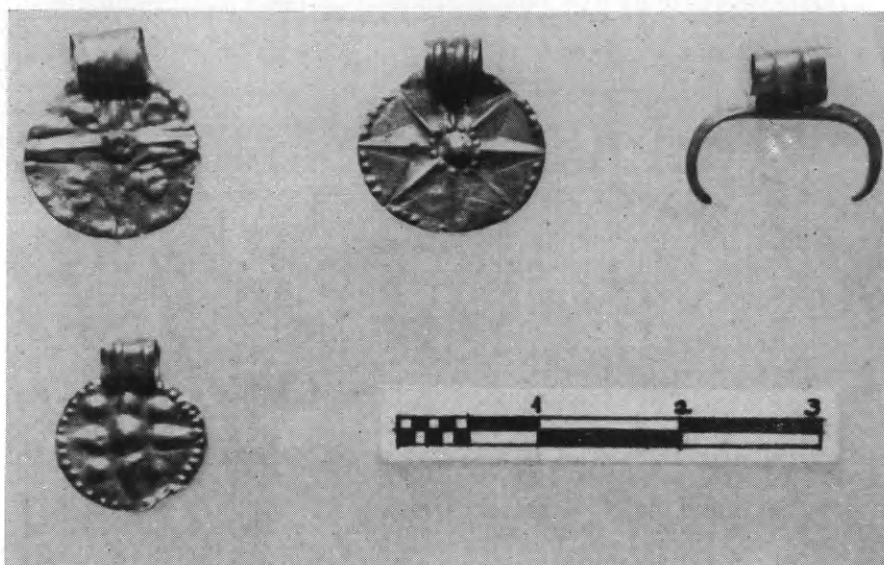
Τὰ κεραμεικὰ εὐρήματα, ἀγγεῖα καὶ εἰδῶλια (εἰκ. 29-33) ἀνῆλθον ἐφέτος εἰς 217. Πλεονάζουν, ὅπως συνήθως, οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς (66 τὸν ἀριθμόν, βλ. εἰκ. 29 καὶ 30) καὶ ἔπονται οἱ πιθό-

σχημοὶ ἀμφορίσκοι, τὰ προχοῖδια, οἱ κρατηρίσκοι καὶ τὰ λοιπὰ γνωστὰ σχήματα. Ἡ διακόσμησις τῶν περισσοτέρων εἶναι ἐπιμελῆς καὶ καλῆς ποιότητος, μερικὰ δέ, ὅπως ὁ ὑπ' ἀρ. 1210 ψευδόστομος τοῦ τάφου 155, ὁ φέρων ὀκτάποδας, ρόδακας καὶ ἰχθύς (εἰκ. 29)

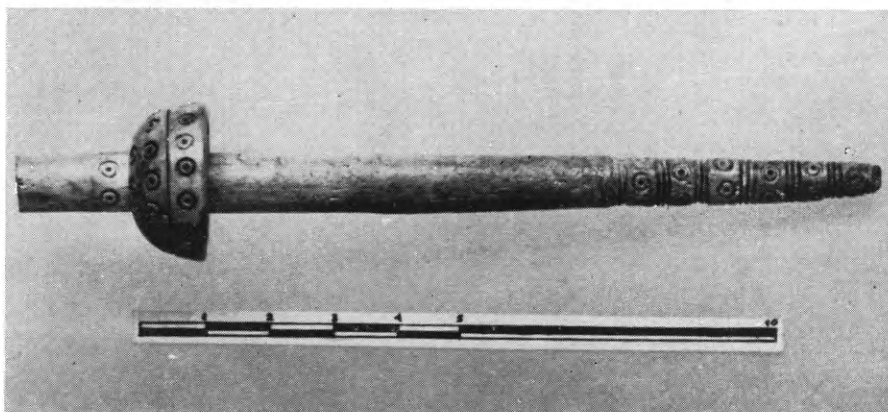

Εἰκ. 26. Ψῆφοι τοῦ περιδεραίου ἐκ τοῦ τάφου 147 τῆς Περαιτῆς.

καὶ ἡ πυξίς 1142 τοῦ τάφου 149, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιφάνεια τοῦ πώματος εἶναι διηρημένη εἰς μετόπας, ἀποτελοῦν ἀξιόλογα δείγματα τῆς κεραμεικῆς τῆς ἐποχῆς των. Χρονολογικῶς ἀνήκουν εἰς τοὺς ΥΕ III χρόνους καὶ μάλιστα εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦ Σιτοβολῶνος, χαρακτηριστικὰ δείγματα τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ὑδρία 1061 τοῦ τάφου 145 (εἰκ. 31), ὁ κρατηρίσκος 1223 τοῦ τάφου 155 καὶ ὁ πιθόσχη-

Εικ. 27. Χρυσά κοσμήματα ἐκ τοῦ τάφου 147 τῆς Περατῆς.

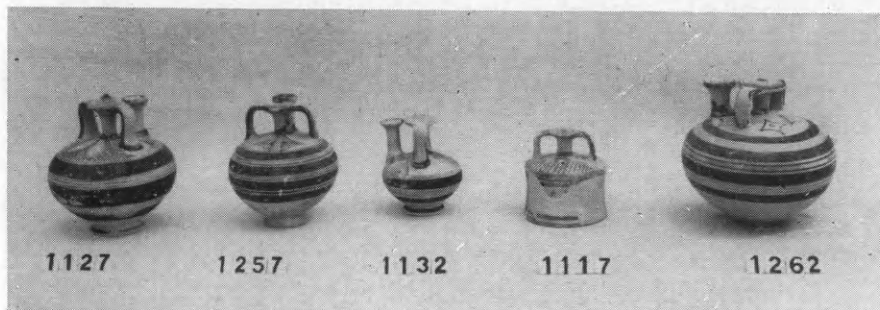

Εικ. 28. Ἄτρακτος ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἐκ τοῦ τάφου 152 τῆς Περατῆς.

Εικ. 29. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Περατῆς.

μος ἀμφορίσκος 1116 τοῦ τάφου 147. Μερικὰ δείγματα κάπως παλαιότερα, ὅπως οἱ ψευδόστομοι 1160 τοῦ τάφου 151 καὶ 1213 τοῦ τάφου 155 (εἰκ. 29), οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ ΥΕ ΠΙΒ μᾶλλον, καὶ ἐλάχιστα ἄλλα, ὑπαγό-

Εἰκ. 30. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Περαιτῆς.

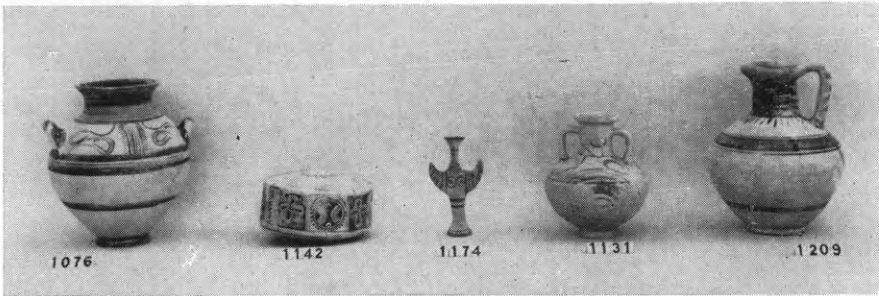
μενα εἰς τοὺς τελευταίους μυκηναϊκοὺς χρόνους, ὅπως ὁ μικρὸς ψευδόστομος 1132 τοῦ τάφου 148 (εἰκ. 30) περιορίζουν, οὕτως εἰ-

Εἰκ. 31. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Περαιτῆς.

πεῖν, πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω τὴν ομάδα τῶν ἀγγείων καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ νεκροταφεῖον συμπίπτει ἀπολύτως πρὸς τὸ ΥΕ ΠΙΓ καὶ ἐλειτούργησε καθ' ὅλην τὴν διάρκειάν του. Ἡ διαπίστωσις αὕτη ἐπιβεβαιώνει ὅσα καὶ κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη εἶχον

παρατηρηθῆ και καθιστᾶ τὴν ἐκ 1264 συνολικῶς ἀγγείων συλλογὴν τῆς ἀνασκαφῆς Περατῆς ἐκτάκτως ἐνδιαφέρουσαν ὡς ἀντικείμενον μελέτης.

Εἰκ. 32. Ἀγγεῖα καὶ εἰδῶλιον ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Περατῆς.

Εἰκ. 33. Εἰδῶλια καὶ ἀγγεῖον ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Περατῆς.

4. ΣΕΣΚΛΟ.

Διὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Δημητρίου Θεοχάρη συνεχίσθη κατὰ τὸ 1963 ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου, μὲ σκοπὸν καὶ πάλιν τὴν ἐπανεξέτασιν τῆς στρωματογραφίας τοῦ σπουδαίου καὶ γνωστοῦ αὐτοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τῆς περιοχῆς τοῦ Βόλου.

Ὡς κύριον θέμα τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν εἶχε τεθῆ ἡ λεπτομερειακὴ ἐξερεύνησις τῶν ἐπιχώσεων τῆς ἀρχαιότερας Νεολιθικῆς, μάλιστα δὲ τῆς ἀρχαιοτάτης περιόδου, ἡ ὁποία, ἐκ τῆς παντελοῦς ἀπουσίας κεραμεικῆς, ἀπεκλήθη «Προκεραμικὴ Νεολιθικὴ», προσέτι δὲ ἡ διευκρίνησις τῶν σχέσεων τῆς περιόδου ταύτης πρὸς τὰς ἐπομένας νεολιθικὰς φάσεις.

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐνετοπίσθησαν εἰς τὴν ΒΑ. πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, ὅπου αἱ ἐπιχώσεις εἶχον τὸ μέγιστον πάχος καὶ ὑπῆρχεν ἐπαρκῆς πρὸς σκαφὴν χώρος, ἐχωρίσθησαν δὲ εἰς δύο τομεῖς: τὸν τομέα 1, πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος καὶ τὸν τομέα 2, κατὰ τὸ βορειότατον ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως. Τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἀνασκαφικῶν συνεργειῶν εἰς τοὺς τομεῖς αὐτοὺς καὶ τὴν εὐθύνην τῆς ἀμέσου κατὰ χώραν καταγραφῆς τῶν εὐρημάτων ἀνέλαβον ἀντιστοιχῶς αἱ ἀρχαιολόγοι Δ^ς Αἰκατερίνη Παπαζαφείρη καὶ Κ^α Μαρία Θεοχάρη.

Ὁλόκληρος ὁ χώρος διηρέθη εἰς τετράγωνα πλευρᾶς δύο μέτρων, κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν δὲ τοῦ προκεραμικοῦ στρώματος διετηρήθη μετὰ τῶν τετραγώνων ἄσκαφος λωρὶς διὰ τὴν καλυτέραν παρακολούθησιν τῆς τάξεως τῶν διαδοχικῶν στρώσεων εἰς τὰς τομὰς τῶν τεσσάρων πλευρῶν.

Τομεὺς 1. Εἰς τὸν πρῶτον τομέα ἡ σκαφή μόνον εἰς μικρὸν τμήμα ἔφθασε μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, λόγῳ τῆς παρεμβολῆς σημαντικῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων τῆς κλασσικῆς φάσεως τοῦ λεγομένου «Πολιτισμοῦ τοῦ Σέσκλου» (= Ἀρχαιοτ. Νεολιθικὴ IV). Πρόκειται περὶ οἰκῆματος τετραπλεύρου κατόψεως, λιθοκτίστου κατὰ τὸ θεμέλιον καὶ τὴν κρηπίδα, πλάτους ἐσωτερικῶς ἕξ μέτρων καὶ μήκους 6.50 μ. ἐντὸς τοῦ τομέως, πιθανοῦ δὲ ὀλικοῦ μήκους 8 μέτρων. Ἡ ἀρχικὴ εἴσοδος τοῦ οἰκῆματος αὐτοῦ—τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ μέγιστον ἀποκαλυφθὲν ἐν Σέσκλῳ κτίσμα τῆς ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς—εὐρέθη εἰς τὸ μέσον περιπίου τοῦ νοτίου τοίχου, προσεκτίσθη ὅμως μεταγενεστέρως, ὅταν ἐν ἐπαφῇ σχεδὸν ἐκτίσθη ἄλλο οἰκῆμα τῆς αὐτῆς περιόδου, ἐλλιπέστατα διατηρηθὲν, λόγῳ τῆς κλίσεως τῶν ἐπιχώσεων πρὸς τὸ νότιον ἄκρον. Παρὰ τοὺς τοίχους, προπάντων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν τοῦ οἰκῆματος καὶ ὑπὸ στρῶμα πηλῶν ἐπαλείψεως τῆς στέγης, εὐρέθησαν κατατεθραυσμένα πολυάριθμα ἀγγεῖα, μονόχρωμα κυρίως (Α 1), προφανῶς ἀποθηκευθέντα ἐκεῖ πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς οἰκίας καὶ τῆς πτώσεως τῆς στέγης.

Εἰς τὰ ὑπερκείμενα νεώτερα στρώματα ἀνεκαλύφθησαν κατ' ἀρχὰς τρεῖς τάφοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ἀκτέριστοι, περαιτέρω δὲ τοῖχοι, βόθροι καὶ ἐστίαὶ οἰκημάτων τῆς περιόδου τοῦ Ραχμανίου (Λιθοχάλκου) καὶ τῆς Νεωτέρας Νεολιθικῆς, ἀξιόλογος κεραι-

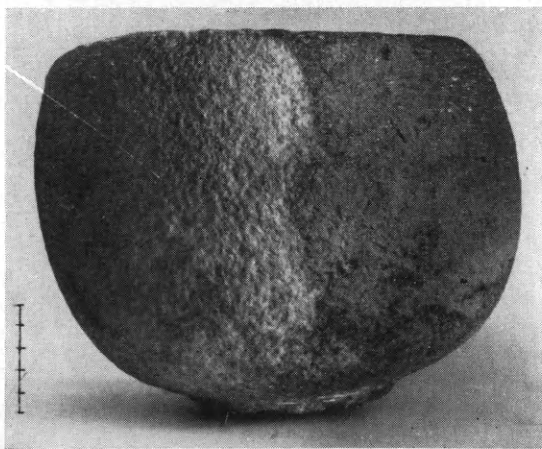
μεική τῶν περιόδων αὐτῶν (μεταξὺ τῶν ἀγγείων, τῶν ὁποίων διακρίνεται ἡ ὠραία φιάλη τοῦ «ρυθμοῦ τοῦ Διμηνίου» τῆς εἰκ. 34), ποσότης ἀπηνθρακωμένου σίτου καὶ ἄλλων δημητριακῶν καὶ πολλὰ

Εἰκ. 34. Φιάλη τοῦ «ρυθμοῦ τοῦ Διμηνίου» ἐκ Σέκλου.

ἄλλα εὐρήματα, ὡς λίθιναι ἀξίναι καὶ σμίλη, ἄφθονοι λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ πυριτολίθου, πῆλινα εἰδώλια καὶ σφραγίδες.

Το με ε ὶ 2. Ἡ σκαφή εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἔφθασε μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, ἀπέβλεψε δὲ κυριώτατα εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ προκεραμεικοῦ στρώματος. Τὰ ὑπερκείμενα στρώματα τῆς «κεραμεικῆς» Νεολιθικῆς ἀπέδωσαν καὶ ἐνταῦθα ἄφθονον ὕλικόν, σχετικῶς ὅμως πενιχρὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα. Πρέπει πάντως νὰ σημειωθῆ, ὅτι ὄρυγμα τῆς περιόδου τοῦ Διμηνίου εἶχε διαταράξει μέρος τῆς ἐπιχώσεως, μέχρι βάθους 2.50 μ. περίπου. Κατωτέρω εὐρέθησαν λείψανα σημαντικοῦ κτηρίου τῆς ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς, καταστραφέντος διὰ πυρός, ὡς ἐμαρτύρουν τὰ ἰσχυρῶς ὠπτημένα τεμάχια πηλοῦ ἐπαλείψεως τῆς στέγης, τὰ ὁποῖα ἀπήρτιζον στρῶμα ὀλόκληρον, πάχους ἡμίσεος μέτρου καὶ πλέον.

Εἰκ. 35. Μαρμάρινον ἀρχαιοτέρον νεολιθικόν ἀγγεῖον.

Τὸ στρῶμα τῆς ἀρχαιοτ. Νεολιθ. Π ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὸν τομέα 2 μὲ σχετικῶς λίαν λεπτὴν ἐπίχωσιν, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθε τὸ μαρμάρινον ἀγγεῖον τῆς εἰκ. 35, σπουδαῖον καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ καὶ

ἐπειδὴ εἶναι φθοειδὲς τὸ σχῆμα (μῆκος 21.5 καὶ πλάτος 17.5 ἑκατοστόμετρα) καὶ ἡμιτελές, ἄρα ἐπὶ τόπου κατασκευασθέν.

Τῆς ἀρχαιοτέρας φάσεως τῆς «κεραμεικῆς» ἀρχαιοστ. νεολιθικῆς (Περιοδου Ι) ἀνεκαλύφθη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ παχύτερα ἐν Σέσκλω ἐπίχωσις (0.80-0.90 μ.) καὶ ἀντιστοίχως τὰ εὐρήματα καὶ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ὑπῆρξαν πλούσια καὶ ἰδιαίτερος διαφωτιστικά, ἐπιβάλλοντα τὴν συνέχισιν τῶν ἀνασκαφῶν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν. Τὰ οἰκήματα, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν περισωθέντων λειψάνων, ἦσαν πασσαλόπηκτα καί, ἐὰν κρίνωμεν ἐξ ἐνὸς παραδείγματος, εὐθυγράμμου κατόψεως.

Ἐκ τῆς κεραμεικῆς δὲν θὰ μνημονεύσωμεν εἰμὴ μόνον ὅτι ἔχει ἰδιαίτεραν σημασίαν: Ἐκ βάρους 4 μέτρων καὶ κατωτέρω, δηλ. πρὸς τὸ κατώτατον ὄριον τοῦ ἀρχαιοτάτου κεραμεικοῦ στρώματος, τὰ ὄστρακα ἀγγείων εἶναι τόσον σπάνια, ὥστε μετὰ βίας δικαιολογεῖται ὁ χαρακτηρισμὸς «κεραμεικῆ» φάσις. Τὰ ἀγγεῖα εἶναι ἐξαιρετικῶς περιορισμένα ἀριθμητικῶς, ἀλλὰ καὶ ἀληθῶς πρωτόγονα κατὰ τὴν τεχνικὴν, μελανῶν, τεφρῶν καὶ σκοτεινῶν καστανῶν ἀποχρώσεων, χονδροειδῆ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλ' ἐπαρκῶς ὠπτημένα. Ἐν μικροσκοπικὸν ἀγγεῖον, σχεδὸν τέλειον, εἶναι ἄξιον ἰδιαίτερας μνείας, ἐπειδὴ κοσμεῖται δι' ἐμπιέστων βαθειῶν αὐλακώσεων ἐνθυμίζει τὰ παλαιότερα ὅμοια ἀγγεῖα τῆς Νέας Μάκρης ἐν Ἀττικῇ, οὐδόλωσ δὲ τὰ ἐκ τῆς Θεσσαλίας καὶ ἄλλων περιοχῶν γνωστὰ πρῶιμα ἐμπιέστα ἀγγεῖα (impressed). Τὸ ἀγγεῖδιον αὐτὸ φαίνεται μιμούμενον ξύλινον πρότυπον καὶ δὲν ἔχει τίποτε ἀπὸ τὴν εὐκαμψίαν τῆς πηλοπλαστικῆς.

Ἐτι βαθύτερον ἡ κεραμεικὴ ἐμφανίζεται σχεδὸν ὀλοσχερῶς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀνώτατον μέρος τῆς προκεραμεικῆς ἐπιχώσεως ἀπαντοῦν σποραδικά τινα ὄστρακα. Πρόκειται περὶ τῶν τεμαχίων 8-10 ἀγγείων ἐν συνόλῳ ἐκ τοῦ τομέως 2, ἅτινα δύνανται νὰ θεωρηθῶν ὡς δείγματα τῶν πρῶτων ἀποπειρῶν κατασκευῆς πηλίνων ἀγγείων.

Τοῦτο τοῦλάχιστον δεικνύουν καὶ ἡ στρωματογραφικὴ τάξις καὶ τὰ τεχνικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀγγείων τούτων: Ὁ πηλὸς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λίαν ἀκάθαρτος, ἡ πλάσις αὐτοῦ ἀτελής, τὰ τοιχώματα ἐξαιρετικῶς παχέα (συνήθως παχύτερα τοῦ ἐνὸς ἑκατοστο-

μέτρου) και έμφανη τα ίχνη της προσπαθείας του πρωτογόνου άγγειοπλάστου προς έξομόλυνσιν της έπιφανείας. Η όπτησις είναι άλλοτε ύπερ τὸ δέον ισχυρά, άλλοτε δὲ άτελής, ή έπιφάνεια καπνισμένη και τὰ τοιχώματα εϋθρυπτα. Έπί πλέον τὰ σχήματα τῶν άγγείων είναι σφαιρικά και λίαν μικρά κατά τὸ μέγεθος, τὰ χείλη κλίνουν προς τὰ έσω πάντοτε και αντί βάσεων έδράζονται επί του πεπλατυσμένου πυθμένου. Γενικῶς φαίνονται μιμήσεις ξυλίνων ή λιθίνων άγγείων και δὲν έχουν τίποτε κοινόν με τήν ρευστότητα τῶν μορφῶν της πηλοπλαστικῆς.

Εἰς δύο παραδείγματα διακρίνονται εἰς τήν έξωτερικήν έπιφάνειαν τὰ άποτυπώματα της ψιάθου, δια της οποίας τὸ πήλινον άγγεῖον συνεκρατεῖτο και άλλα δύο άγγεῖα είναι έντελῶς άνοπτα. Τῶν τελευταίων τούτων άγγείων ὁ καθαρισμός έπετεύχθη με πολλήν δυσκολίαν, έπειδή τὰ ὄστρακα διελύοντο έν τῷ ὕδατι προφανῶς εἶχον άπλῶς ξηρανθῆ εἰς τὸν ήλιον.

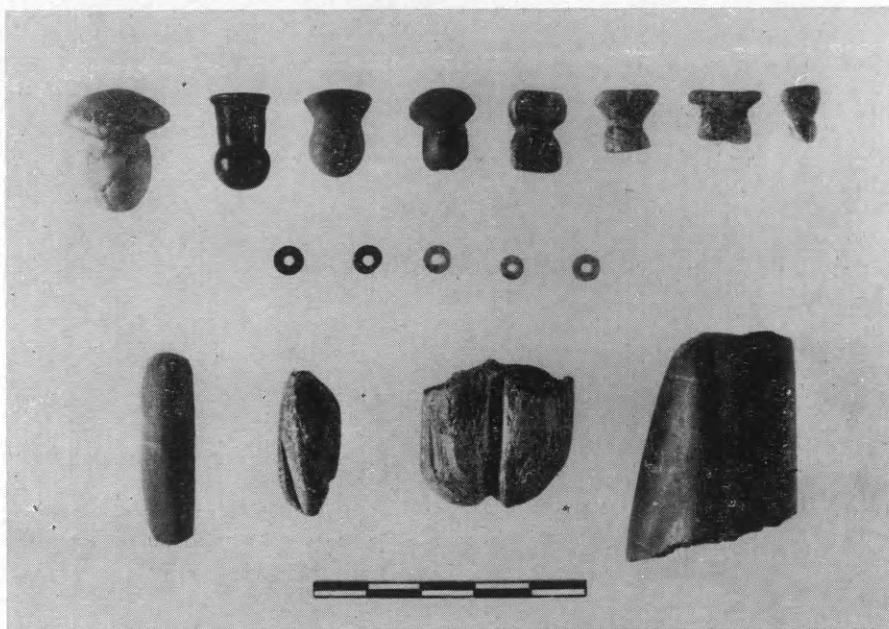
Εἰκ. 36. Πήλινον άγγεῖον του τέλους της άρχαιότερας κεραμεικῆς νεολιθικῆς περιόδου.

Τὰ πρωτόγονα γνωρίσματα τῶν τεμαχίων αὐτῶν δὲν είναι άσφαλῶς τυχαῖα. Μαρτυροῦν περὶ της προσιμότητος και συμφωνοῦν προς τήν στρωματογραφικήν τάξιν, ή ὁποία έπιτρέπει τήν χρονολόγησιν αὐτῶν εἰς τὰ μέσα περίπου της 7^{ης} π. Χ. χιλιετηρίδος (έφ' ὅσον βεβαίως άποδεχθῶμεν τὰς άλλαχοῦ έπιτευχθείσας άπολύτους χρονολογίας δια της μεθόδου του ραδιενεργου άνθρακος). Τόσον πρώιμα άγγεῖα δὲν είναι γνωστὰ έξ άλλων συνοικισμῶν της Ελλάδος και πιθανῶς και έκτός αὐτῆς.

Εἴμεθα ήδη υποχρεωμένοι εκ τῶν εύρημάτων νὰ δεχθῶμεν, ὅτι κατά τὸ τέλος της «προκεραμεικῆς» περιόδου οἱ κάτοικοι της άκροπόλεως του Σέσκλου ήρχισαν τήν κατασκευήν και άγγείων εκ πηλου (εἰκ. 36) παραλλήλως προς τὰ ξύλινα και ψιάθινα άγγεῖα και δο-

χειά, τὰ ὁποῖα ἀπὸ μακροῦ ἦσαν ἐν χρήσει, κατ' ἀκολουθίαν δὲ ὅτι ἢ μετάβασις ἀπὸ τοῦ «προκεραμεικοῦ» σταδίου εἰς τὸ «κεραμεικὸν» ὑπῆρξεν ὁμαλή καὶ φυσιολογική.

Τὸ πόρισμα τοῦτο ἔχει μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἑλληνικὴν προϊστοριολογίαν, ὡς θὰ ἴδωμεν δὲ ἀμέσως ἐν συνεχείᾳ, ἐπιβεβαι-
οῦται καὶ ἐνισχύεται καὶ ἐξ ἄλλων εὐρημάτων καὶ ἀνασκαφικῶν δεδομένων: τὸ χαρακτηριστικώτερον στοιχεῖον ἀποδείξεως τῆς
συνεχείας τῶν δύο περιόδων εἶναι τὰ μέχρις ἐσχάτων θεωρούμενα

Εἰκ. 37. Λίθινα «ἐνώτια», ψῆφοι ὄρμου κ. ἄ. ἀντικείμενα ἐκ τοῦ προκεραμεικοῦ στρώματος τοῦ Σέσκλου. (Τὰ δύο πρῶτα, ἄνω, προέρχονται ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς κεραμεικῆς Νεολιθικῆς.)

«τυπικὰ» τῆς προκεραμεικῆς περιόδου εὐρήματα, τὰ λεγόμενα «ἐνώτια», ἦτοι μικρὰ λίθινα, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἢ πῆλινα μυκητό-
σημα κοσμήματα (:), τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τὰ προκεραμεικὰ
στρώματα τῆς Ἀργίσης (Milojčić), τοῦ Σέσκλου, τῆς Σουφλὶ Μα-
γούλας κ.ἄ. προϊστορικῶν συνοικισμῶν τῆς Θεσσαλίας. Τοιαῦτα
«ἐνώτια» εὐρέθησαν ἐφέτος εἰς τὸ Σέσκλον δώδεκα (εἰκ. 37), ἐξ αὐ-
τῶν δὲ ἕξ προέρχονται ἐξ ἀδιαταράκτων προκεραμεικῶν στρωμάτων,
ἄλλα δὲ ἕξ εὐρέθησαν εἰς ἀμφίβολον θέσιν τοῦ προκεραμεικοῦ

στρώματος (2) και εἰς τὸ βαθύτερον μέρος τοῦ στρώματος τῆς ἀρχαιοτέρας κεραμεικῆς περιόδου.

Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης τῆς συνεχείας τῶν δύο περιόδων εἶναι ὁ παρατηρούμενος «μικρολιθισμὸς» τῶν ἐξ ὀψιανοῦ καὶ πυριτολίθου λεπίδων εἰς τὸ προκεραμικὸν στρώμα καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς κεραμεικῆς περιόδου. Τέλος πρέπει νὰ προστεθῆ, ὅτι δὲν ὑφί-

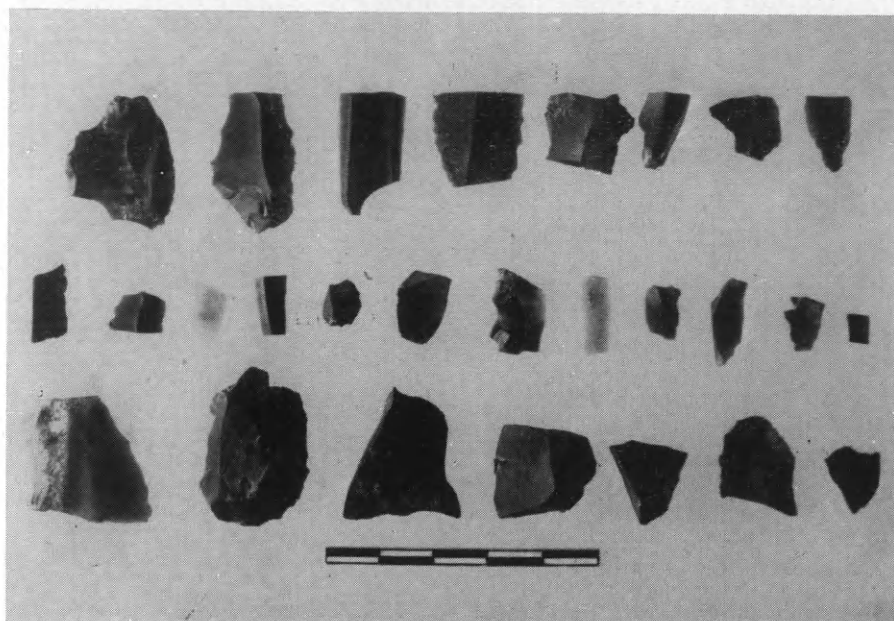
Εἰκ. 38. Ἀποψὶς τμήματος τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ προκεραμικοῦ στρώματος.

σταται ἐμφανῆς στρωματογραφικὴ διάκρισις μεταξύ «προκεραμεικῆς» καὶ κεραμεικῆς Νεολιθικῆς εἰς τὸ Σέσκλον.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ προκεραμικοῦ στρώματος εἰς τὸν τομέα 2 (εἰκ. 38) ἀπεκάλυψε λαξεύματα μᾶλλον ἀκανονίστου σχήματος ἐντὸς τοῦ στερεοῦ ἐδάφους καὶ ὁπὰς δοκῶν ἢ πασσάλων. Ὅμοια λαξεύματα ἀπεκαλύφθησαν, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν Ἄργισσαν ὑπὸ τοῦ

Milojcić, φαίνονται δὲ περισσότερον συγγενῆ πρὸς οἰκήματα τῆς Μεσολιθικῆς ἐποχῆς τῆς Εὐρώπης.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα τοῦ στρώματος ἦσαν ἄφθονα καὶ χαρακτηριστικά, μάλιστα τὰ πολλὰ (περὶ τὰ 150) τεμάχια λεπίδων, κυρίως, ἐκ πυρίτου καὶ ὄψιανου (εἰκ. 39), μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τινὰ τυπικὰ «μικρολιθικά» (ἡμισέληνος, τραπέζια καὶ χαράκται (burins), σαφῶς μεσολιθικῶν τύπων, ὡς καὶ τινες κανονικοῦ μεγέθους λεπίδες. Ὁ ὄψιανὸς εἶναι συχνότερος, εἰς ἀναλογίαν 3:2 πρὸς τὸν πυ-

Εἰκ. 39. «Μικρολιθικά» ἐργαλεῖα ἐκ πυριτολίθου.

ριτόλιθον, τοῦτο δὲ ὑποδηλοῖ ὅτι ἦτο εὐκολώτερον προσιτός, καίτοι καὶ ἐξ ὄψεως, ἀλλὰ καὶ κατόπιν πετρογραφικῆς ἀναλύσεως, ἐβεβαιώθη ἡ κυκλαδικὴ τῶν (μηλιακῆ) προέλευσις.

Ὡς ἐνδείξεις χαρακτηριστικαὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς γεωργίας δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἀπηνθρακωμένοι κόκκοι σίτου καὶ ὄσπριων, ὡς καὶ τινὰ λίθινα ἐργαλεῖα, προοριζόμενα δι' ἐργασίας συναφεῖς μὲ τὴν συλλογὴν καὶ ἄλλοις τῶν καρπῶν (ὀδοντωταὶ λεπίδες δρεπάνων, μυλόλιθοι καὶ τριπτήρες κλπ.). Ἄφθονα ὑπῆρξαν καὶ ἐφέτος τὰ ὄστᾶ μικρῶν ζώων (αἰγῶν, προβάτων, χοίρων κλπ.), ἀλλὰ τῶν σπουδαίων αὐτῶν λειψάνων δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ἐξέτασις ὑπὸ εἰδικῶν.

Τέλος, ἐκ τοῦ προκεραμικοῦ στρώματος κυρίως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν στρωμάτων τῶν ἐπομένων περιόδων, συνελέγησαν μετὰ προσοχῆς πολλὰ δείγματα ἀνθράκων ἢ ἀνθρακούχου γῆς, συσκευασθέντα καταλλήλως ἐντὸς ἀδιαπεράτων σακκιδίων μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἐπιτευχθῆ κάποτε ἡ ἐξέτασις αὐτῶν διὰ τῆς μεθόδου τοῦ ραδιενεργοῦ ἀνθρακος (C¹⁴), ὥστε νὰ ἔχωμεν εἰς τὸ μέλλον ἀπολύτους χρονολογήσεις καὶ ἐκ τοῦ Σέσκλου.

Ἐκ τῶν πορισμάτων τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν ἐν Σέσκλῳ πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ ἐξαρθῆ ἡ σημασία τῆς διαπιστώσεως τῆς συνεχείας μεταξὺ προκεραμεικῆς καὶ κεραμεικῆς Νεολιθικῆς, ὡς καὶ ἡ εὕρεσις τοῦ παναρχαίου σταδίου τῶν πρώτων ἀποπειρῶν κατασκευῆς ἀγγείων ἐκ πηλοῦ.

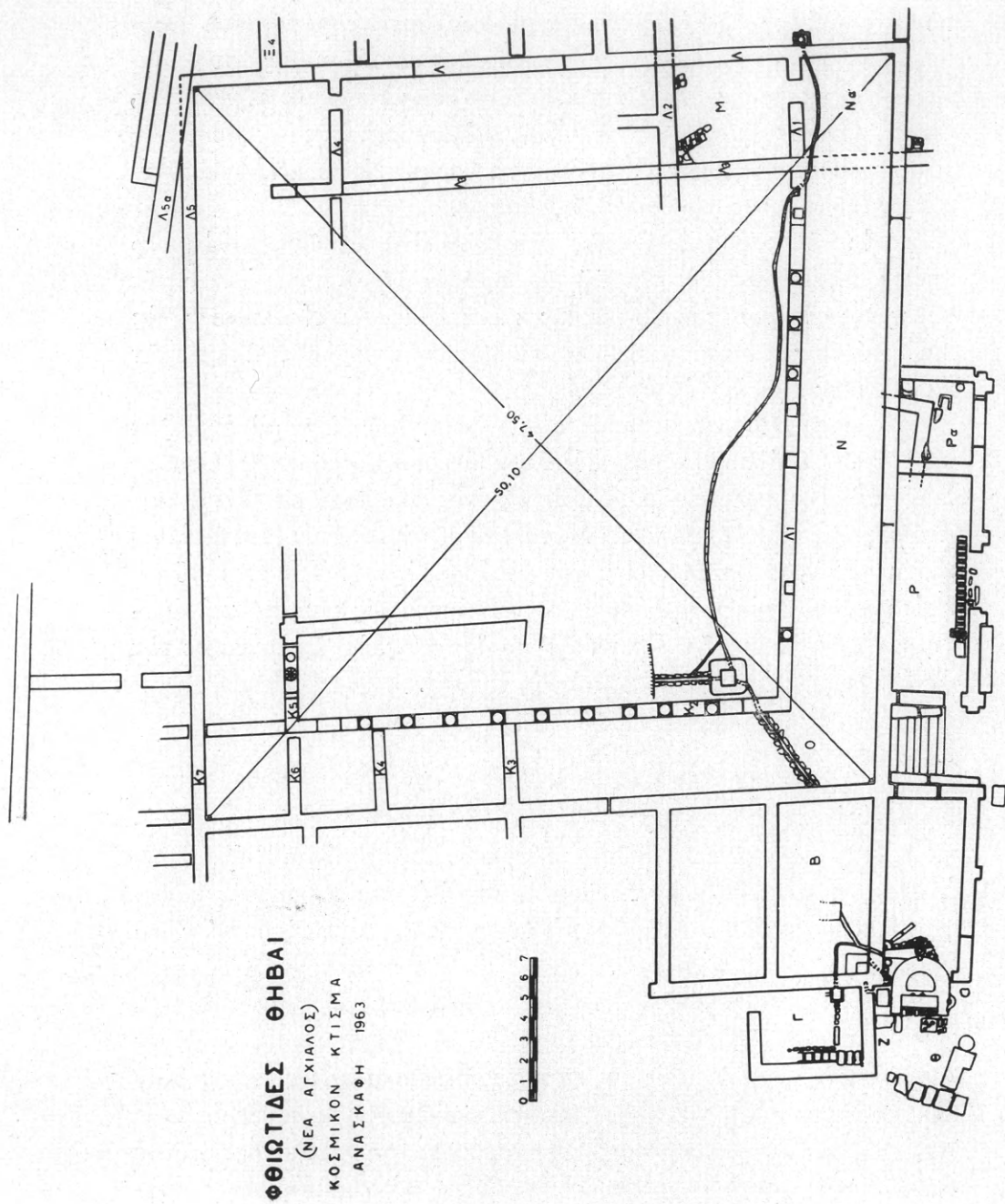
Τὰ στοιχεῖα ταῦτα πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ἰσχυραὶ ἐνδείξεις περὶ τοῦ αὐτόχθονος τοῦ Νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ ἐξ ἐνὸς εἰκαζομένου, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην πάλιν αὐτόχθονος «Μεσολιθικοῦ» ἢ ἐσχάτου Παλαιολιθικοῦ σταδίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἀκόμη εὐρεθῆ. Τίθενται οὕτως ἐνώπιον ἡμῶν νέα προβλήματα, ἀναφερόμενα εἰς καιρίας καὶ ἀφετηριακὰς φάσεις τῆς ἑλληνικῆς προϊστορίας, ἐπιβάλλοντα δὲ τὴν συνέχισιν τῶν ἐρευνῶν εἰς τὸ ἐγγὺς μέλλον.

5. ΦΘΙΩΤΙΔΕΣ ΘΗΒΑΙ. Νέα Ἀγχίαλος.

Ἐγένετο καὶ ἐφέτος ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὰς Φθιώτιδας Θήβας (Νέαν Ἀγχίαλον) ὑπὸ μόνου τοῦ Ἐφόρου Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Παύλου Λαζαρίδη, τοῦ ἐτέρου ἀνασκαφέως καθηγητοῦ κ. Γεωργίου Σωτηρίου μὴ δυνηθέντος, λόγῳ ἀσθενείας, νὰ μεταβῆ εἰς Νέαν Ἀγχίαλον.

Σκοπὸς τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν ὑπῆρξε κατὰ κύριον μὲν λόγον ἡ ἀπαλλαγὴ ἐκ τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν χωμάτων ἀφ' ἐνὸς μὲν τοῦ πρὸς Δυσμὰς τῆς δυτικῆς στοᾶς τοῦ ἀνασκαπτομένου κοσμικοῦ κτίσματος χώρου (βλ. κάτοψιν εἰκ. 40) ἀφ' ἐτέρου δὲ τοῦ πρὸς Νότον, ἔπειτα δὲ ἡ διερεῦνησις τῶν ἐρειπίων τοῦ κτίσματος τούτου πρὸς καθορισμὸν τῶν χρονικῶν περιόδων καὶ τῆς κτηριακῆς συγκροτήσεως αὐτοῦ.

Οὕτω, μετὰ γενομένην διαπίστωσιν ὅτι εἰς ζώνην βάρους

Εικ. 40. Κάτοπις του ἀποκαλυφθέντος κοσμικοῦ κτίσματος τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν.

0.60 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους οὐδὲν στοιχεῖον ὑπῆρχεν, ἐγένετο διὰ μηχανοκινήτου ἐκσκαφέως ἀποχωμάτωσις εἰς μὲν τὸν δυτικῶς τῆς δυτικῆς στοᾶς χώρον εἰς ἕκτασιν : μήκους 35.00 μ., πλάτους 17.00 μ., ὕψους 0.60 μ. εἰς δὲ τὸν νοτίως τοῦ κτίσματος χώρον εἰς ἕκτασιν : μήκους 53.00 μ., πλάτους 7.50 μ. καὶ ὕψους 0.50 μ.

Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ διηκολύνθη τὸ ἔργον τῆς ἀνασκαφῆς,

Εἰκ. 41. Ἡ κλίμαξ εἰς τὴν νοτιάν πλευρὰν τοῦ κτηρίου.

ἐγένετο οἰκονομία χρόνου καὶ χρημάτων καὶ ἐπετεύχθη ἡ ὁμαλὴ πρόσβασις πρὸς τὸ κτήριον διὰ τῆς κλίμακος τῆς νοτίας πλευρᾶς (εἰκ. 41).

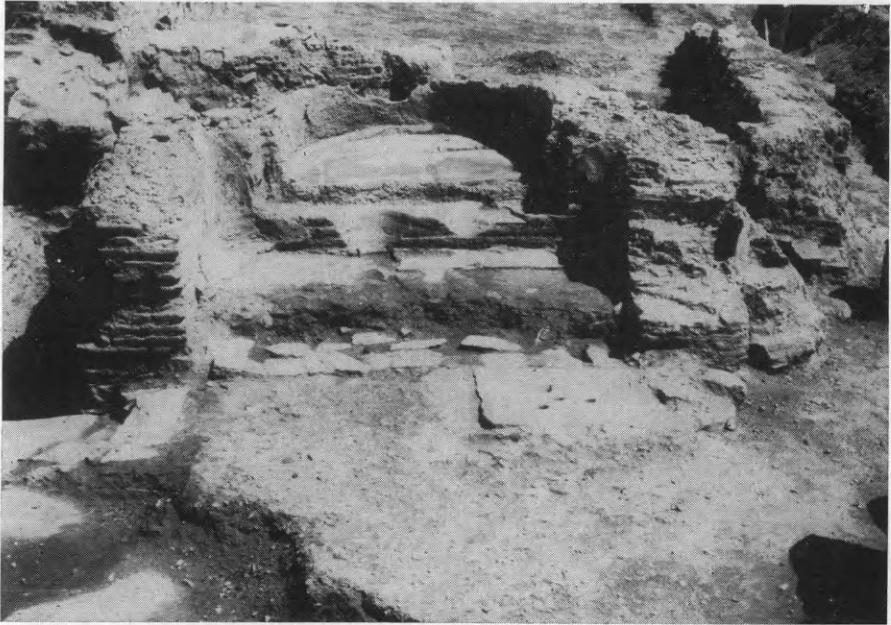
Κατὰ τὸ στάδιον τῆς ἐρεῦνης ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἑξῆς:

1) Ἡ δυτικὴ στοὰ τοῦ αἰθρίου, ἣτις διὰ τῶν τοίχων Κ3, Κ4, Κ5 καὶ Κ6 ἐχωρίζετο εἰς ὀρθογώνια δωμάτια (εἰκ. 40).

2) Τὰ δυτικῶς τῆς στοᾶς ταύτης ὀρθογώνια δωμάτια Β καὶ Γ (εἰκ. 40).

3) Ὁ πρὸς Δυσμὰς τῆς ἡμικυκλικῆς δεξαμενῆς χώρος, ὅπου εὑρέθη ὁ τοῖχος, ὅστις ἀπέφρασσε ταύτην ἀπὸ Δυσμῶν καὶ τὸ πρὸ αὐτῆς δάπεδον, ἔνθα μαρμαρίνη πλάξ μετὰ 4 ὀπῶν (εἰκ. 42).

4) Τὸ δωμάτιον Ρα, εἰς τὴν νοτιαν πλευρὰν τοῦ κτηρίου, ἐνθα εὐρέθησαν σημαντικὰ στοιχεῖα, ἧτοι : α'. εἰς βάθος 1.50 μ. ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν σωζομένων τοίχων τοῦ Ρα', τοῖχος ἀνήκων εἰς προγενεστέραν οἰκοδομικὴν φάσιν, ὅστις σχηματίζων γωνίαν προχωρεῖ ὑπὸ τὴν στοὰν Ν. β') Ἐστία, ὡς εἶδος τετραγώνου κλιβάνου, παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ εὐρεθέντος τοίχου ἐκ μεγάλων ὠμῶν πλίνθων, πλήρης

Εἰκ. 42. Τὸ πρὸς Δυσμὰς τῆς ἡμικυκλικῆς δεξαμενῆς δάπεδον.

τέφρας καὶ γ') παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ Ρα' καὶ ὑψηλότερον τοῦ κλιβάνου ἀβαθῆς πηλίνη φιάλη (εἰκ. 43).

5) Ὁ τετράγωνος χῶρος εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ κτηρίου (εἰκ. 40) μεταξὺ τῶν τοίχων Λ3, Λ4, Λ καὶ Λ5. Διὰ τῆς γενομένης ἀποχωματώσεως εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἀπεκαλύφθησαν ἐν μέρει οἱ τοῖχοι Λ καὶ Λ5 εἰς ὕψος 2.90 μ. (εἰκ. 44). Διεπιστώθη ὅτι ὁ τοῖχος Λ5 εἶναι σύγχρονος τῶν τοίχων Λ4 καὶ Λ, ἐνῶ ὁ Λ5α καὶ οἱ βορείως τούτου ἀνήκουν εἰς παλαιότεραν οἰκοδομικὴν περίοδον.

Δέον νὰ σημειωθῇ ἰδιαιτέρως ἡ σημασία τῶν δύο εὐρεθέντων τοίχων εἰς τὸν τομέα Μ καὶ εἰς βάθος 2.50 μ. ὑπὸ τὸν τοῖχον Λ2. Διὰ τῆς εὐρέσεως τῶν τοίχων τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι πρὸ τοῦ ἀνασκαπτομένου κοσμοῦ κτηρίου, τοῦ ὁποῦ διεπιστώθησαν ἤδη

Εικ. 43. Δομάτιον Ρα'. Ἀριστερᾷ, τμήμα τοῦ εὐρεθέντος παλαιότερου τοίχου· εἰς τὸ μέσον, ὁ ἐκ πλίνθων κλίβανος καὶ ὑψηλότερον ἢ πηλίνην φιάλη.

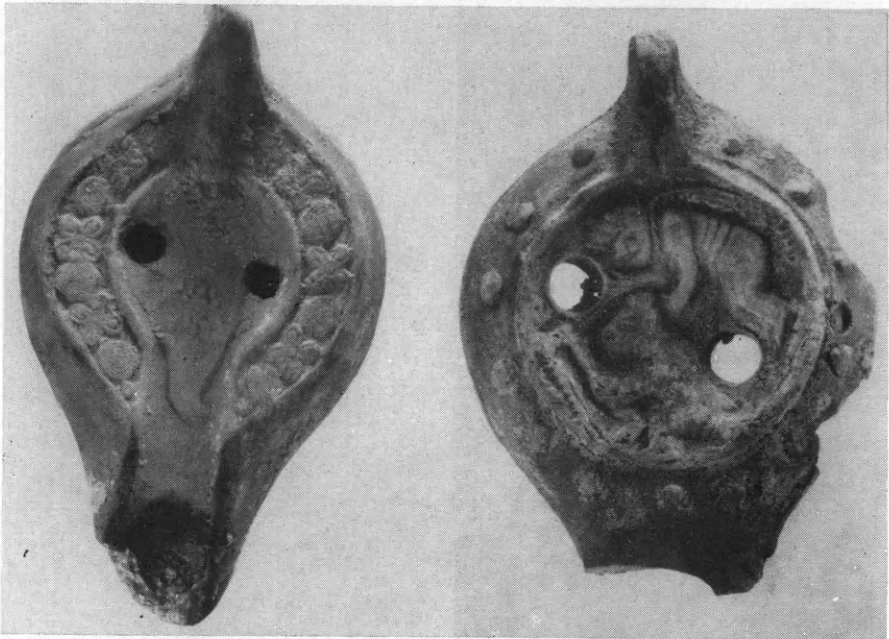

Εικ. 44. Οἱ τοῖχοι Δ καὶ Δ5.

τρεις οικοδομικαι φασεις, υπηρξεν εις τον αυτον τον ετερον κτισμα, διαφορου προσανατολισμου και αγνωστου εισετι σχηματος.

Κατα τας εργασιαις περισυνελεγη μεγας αριθμος νομισματων χρονολογουμενων κυριως απο του 3ου μεχρι του 6ου αι. μ.Χ., ως και μεγας αριθμος πηλινων αγγειων, εξ ων παραθετομεν:

α.) Δυο παλαιοχριστιανικους λυχνους. Εις τον ενα εικονιζεται

Εικ. 45. Δυο παλαιοχριστιανικοι λυχνοι.

νεος ανηρ κρουων τας χειρας και διδων ουτω, πιθανως, τον χρονον εις την προ αυτου χορευουσαν αρκτον. Εις το ετερον εικονιζεται μορφη, της οποιας διακρινονται αμυδρως οι γυμνοι ποδες, το βραχυ ενδυμα και η κεφαλη (εικ. 45).

β.) Τμημα μεγάλων διαστάσεων θωρακίου εκ πυρίτου λίθου, επί του οποίου εικονιζετο έν αναγλύφω μέγα άγγειον, μέρος μόνον του οποίου σώζεται (εικ. 46).

Είναι προφανές ότι και διά των εφετινων εργασιων δεν κα-

τέσση δυνατὸν νὰ προσδιορισθοῦν τὰ ὄρια τοῦ ἀνασκαπτομένου κοσμικοῦ κτηρίου, ἢ ὀλοκλήρωτικὴ ἀποκάλυψις τοῦ ὁποίου θὰ ἔχη μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν γνῶσιν τῶν μνημείων καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν.

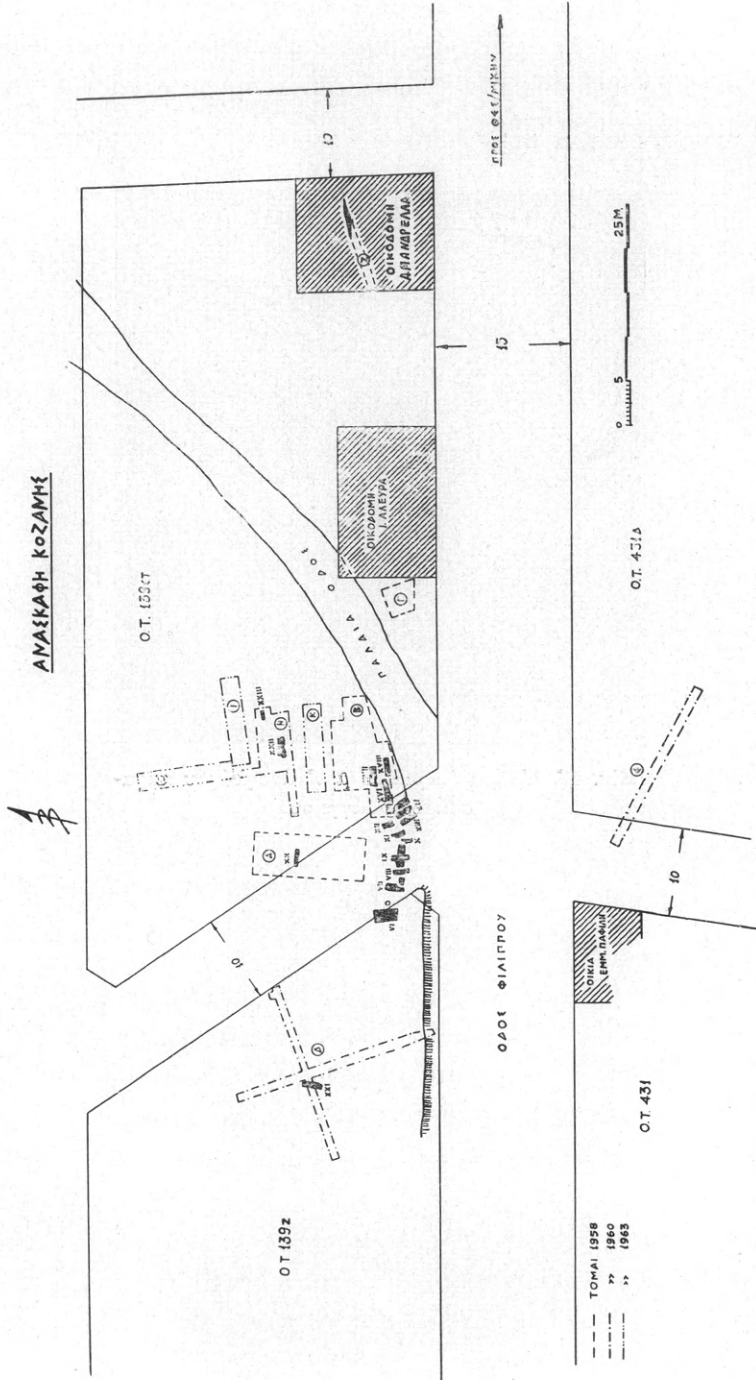

Εἰκ. 46. Τμήμα θωρακίου μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως ἀγγείου.

6. ΚΟΖΑΝΗ. Νεκροταφεῖον.

Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1963 ἐπεχειρήθη ἡ συνέχισις τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Κοζάνῃ διὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Φωτίου Πέτσα, διεκόπησαν ὅμως αὐταὶ ἀποτόμως ἔνεκα κακοκαιρίας.

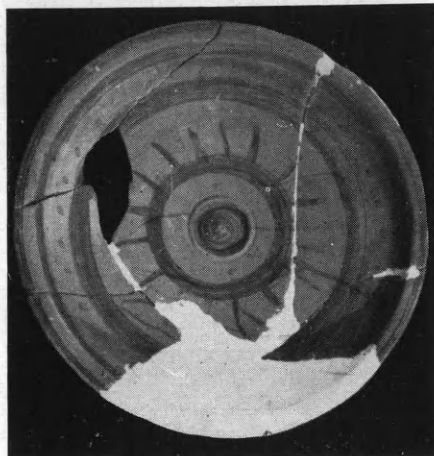
Κατὰ τὴν ὀλιγοήμερον ἀνασκαφὴν τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου ἐγένοντο τρεῖς μόνον τομαὶ Θ, Ι καὶ Κ (σχέδ. εἰκ. 47). Αἱ δύο πρῶται ἔφθασαν μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου εἰς βάθος 0.80 μ. ἄνευ εὐρημάτων. Ἡ τρίτη ἔφθασε μόνον εἰς βάθος 0.40 μ., ὅτε διεκόπη ἡ ἀνασκαφὴ χωρὶς νὰ ἐπαναληφθῇ ἔνεκα συνεχῶν βροχῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ ἔνεκα ἀπασχολήσεως τοῦ ἀνασκαφέως εἰς ἄλλα ἔργα. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν ἠρευνήθησαν ἐπιφανειακῶς θέσεις, ἐξ ὧν προῆλθον κατὰ καιροὺς τάφοι καὶ ἄλλα εὐρήματα ἐν συσχετι-

Είκ. 47. Τοπογραφικόν διάγραμμα ἀρχαίου νεκροταφείου Κοζάνης μετά τὸν ἐκτελεσθεῖσάν τὸ 1963 δοκιμαστικὸν τομὸν Θ, Ι καὶ Κ.

συνὴ πρὸς τὸ σχέδιον πόλεως. Αἱ θέσεις αὗται εἶναι:

α) Ἡ παρὰ τὴν ὁδὸν Φιλίππου (οἰκοδομικὰ τετράγωνα 139 Ζ, 139 ΣΤ, 431 καὶ 431 Δ), ὅπου διεξάγονται ἀπὸ τοῦ 1950 συστηματικαὶ ἀνασκαφαί. β) Ἡ “τῆς Μπίλιως τὰ Νημόρια, (οἰκοδομικὸν τετράγωνον 364, Πλατεῖα 25^{ης} Μαρτίου), ὅπου ἀνασκαπτομένων οἰκοπέδων εὐρίσκονται τάφοι = μνημόρια = “νημόρια,,. γ) Ἡ θέσις Τρία Δένδρα ἢ Τρίδεντρο παρὰ τὴν ἐνοριακὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, γνωστὴ παλαιόθεν. δ) Ἡ παρὰ τὸ ἐξωκλήσιον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ὅθεν προῆλθον ὑάλινα ἀγγεῖα. ε) Ἡ παρὰ τὰ οἰκοδομικὰ τετράγωνα 38,

Εἰκ. 48. Γραπτῶς διακεκοσμημένον πινάκιον ἐκ Κοζάνης.

Εἰκ. 49. Ἀγγεῖον μετὰ πλαστικῆς διακοσμῆσεως ἐκ Κοζάνης.

51, 62, 63 καὶ 61, ὅπου ἐκτελουμένων δημοτικῶν ἔργων προῆλθον εὐρήματα, ἐξ ὧν καὶ τὰ ἐν εἰκ. 48 καὶ 49 ἀγγεῖα, ἀμφοτέρω εἰς τεμάχια καὶ ἔλλιπῆ.

7. ΛΕΥΚΑΔΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ

Κατὰ τὸ 1963 ἐπανελήφθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ Λευκαδίων Ναούσης, αἵτινες εἶχον διακοπῇ ἔνεκα τῆς κατὰ τὸ 1961 ἀπουσίας εἰς Ἑνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς τοῦ ἀνασκαφέως, Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Φωτίου Πέτσα.

α) Ἀνασκαφὴ τοῦ μεγάλου μετὰ διωρόφου προσόψεως μακεδονικοῦ τάφου.

Καὶ πρῶτον μὲν συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ μεγάλου μετὰ διωρόφου προσόψεως μακεδονικοῦ τάφου. Κυρίως ἐξετελέσθη, δαπάναις τῆς Ἑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως, ἡ κλίμαξ καθόδου πρὸς τὸ μνημεῖον καὶ ὑπὸ τὴν κλίμακα, ἀθέατον, βαθὺ φρέαρ πρὸς περισυλλογὴν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων ἐκ τῆς πλακοστρώτου κλίμακος, ἀλλὰ καὶ πρὸς συγκέντρωσιν τῶν ὑπογείων ὑδάτων καὶ περιορισμὸν κατὰ τὸ δυνατὸν τῆς ὑγρασίας τοῦ μνημείου. Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν τούτων οὐδὲν ἀρχαιολογικὸν εὑρημα προέκυψε, διότι αἱ σχετικαὶ σκαφικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο ἐπὶ παρθένου ἐδάφους.

Δαπάναις τῆς Ἑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων ἐγένοντο ἐπίσης ἀντίγραφα εἰς φυσικὸν μέγεθος τῶν ζωγραφιῶν τοῦ τάφου ὑπὸ τοῦ ζωγράφου κ. Παπαηλιοπούλου.

Παραλλήλως συνεχίσθη τὸ ἐκτελούμενον δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κύριον ἀνασκαφικὸν ἔργον. Σπουδαῖον βῆμα πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ μνημείου ἐγένετο ἐφέτος τὸ ἐξῆς: Ἀπετολήθη ἡ διάνοξις τῆς ἐξωτερικῆς εἰσόδου καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν ὀπισθεν χωμάτων τοῦ προθαλάμου, ὥστε ὁ ἐπισκέπτῃς εἰσέρχεται πλέον εἰς τὸ μνημεῖον κανονικῶς διὰ τῆς εἰσόδου καὶ οὐχὶ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς καμάρας τοῦ προθαλάμου εἰς τὸν θάλαμον. Ἐνεκα τῆς στατικῶς ἐπισηλοῦς καταστάσεως τοῦ τοίχου τῆς διωρόφου προσόψεως καὶ τοῦ ρήγματος τοῦ ὑπερθύρου ἡ ἐργασία ἐγένετο μετὰ πάσης προσοχῆς. Οἱ φράσσοντες τὴν εἴσοδον πωρόλιθοι ἀπεμακρύνθησαν βαθμηδὸν κατόπιν ἐναλλασσομένων ὑποστρώσεων καὶ ἀντιστηρίξεων. Ζώνη τῆς ὀπισθεν ἐπιχώσεως τοῦ προθαλάμου, πλάτους ἴσου πρὸς τὸ ἀνοιγμα ἑκατέρας τῶν εἰσόδων (τῆς ἐξωτερικῆς καὶ τοῦ μεσοτοίχου) ἦτοι 1.60 μ.

περίπου, άνεσκάφη εις βάθος μέχρι του δαπέδου του προθαλάμου. Ούτω εξηκριβώθη ήδη τὸ δάπεδον του προθαλάμου καὶ ἡ σχέσις βάθους μεταξύ των δαπέδων των δύο θαλάμων, του κατωφλίου κατὰ τὸν μεσότοιχον καὶ του στυλοβάτου τῆς προσόψεως, συμπληρωθέντος του σχεδίου τομῆς του τάφου κατὰ μήκος των δύο θαλάμων.

Ἐντὸς τῆς ἀνασκαφείσης ἐπιχώσεως, ἀστρωματίστου γενικῶς, ἐφ' ὅσον ὁ τάφος εἶναι συλημένος, εὐρέθησαν ἐν τούτοις εὐρήματά τινα ἧτοι τμήματα πηλίνων ἀγγείων καὶ ὑάλινα περιέργα ἀντικείμενα, περὶ των ὁποίων πάντως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος εἰς τὴν παροῦσαν βραχεῖαν ἔκθεσιν.

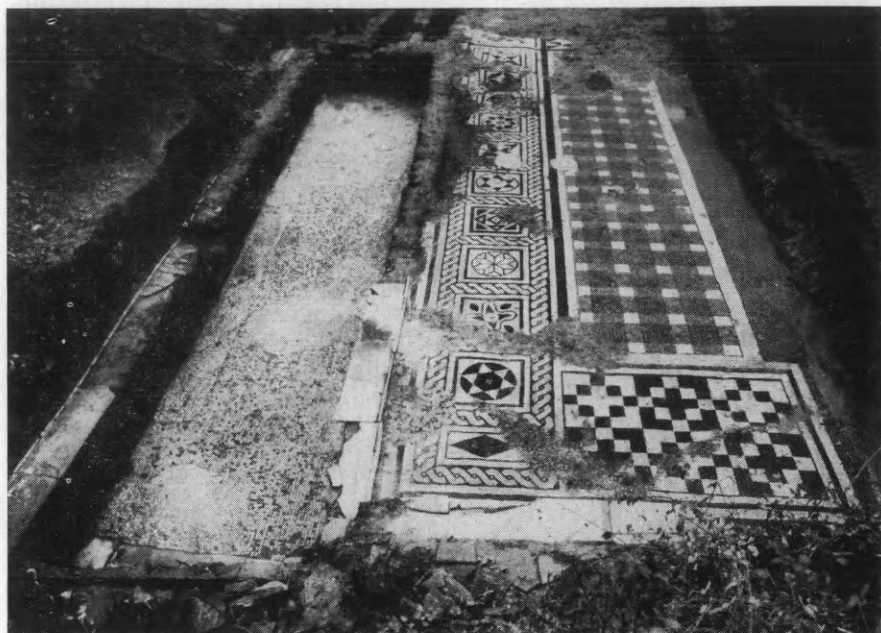
β) Ἀνασκαφή εἰς Μπαλτανέτο Ναούσης.

Ἀπὸ τῆς ἐπανόδου του Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Φωτίου Πέτσα κατὰ τὸν Σεπτέμβριον του 1962 εἰς τὴν ἐν Βεροῖα ἔδραν του ἐπανελήφθησαν αἱ ἐπιφανειακαὶ ἔρευναι καὶ ἐν τῇ περιοχῇ Ναούσης ἐξ ἀφορμῆς μάλιστα τυχαίων εὐρημάτων. Κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας του Ὀκτωβρίου του 1962 δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων ἐγένετο ἔναρξις δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς ἐν θέσει Μπαλτανέτο Ναούσης, ὅπου εἶχον ἀποκαλυφθῆ τυχαίως τμήματα μωσαϊκῶν δαπέδων ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

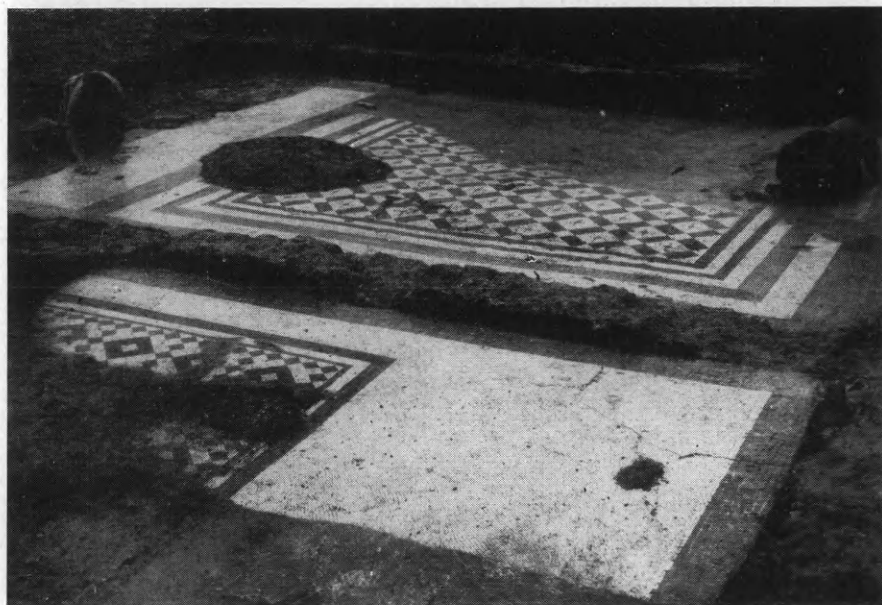
Ἐπειδὴ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν μεταξύ Ναούσης, Λευκαδίων καὶ Κοπανοῦ πρόκειται ὁ αὐτὸς ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ἡ ἔρευνά του δὲ διεξάγεται παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν του μεγάλου τάφου, τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἐταιρείας ἐνέκρινε τὴν ἀνασκαφὴν του ἐν θέσει Μπαλτανέτο ρωμαϊκοῦ κτηρίου ἐν τῷ πλαισίῳ των ἀνασκαφῶν Λευκαδίων-Ναούσης.

Κύριος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς ἀνασκαφῆς του 1963 ὑπῆρξεν ἀφ' ἐνὸς ἡ συνένωσις των δύο τμημάτων των ἀνασκαφέντων κατὰ τὴν δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν (εἰκ. 50 καὶ 51) καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ προσδιορισμὸς κατὰ τὸ δυνατόν των περάτων του ἀνασκαπτομένου οἰκοδομήματος. Τὸ ἀποτέλεσμα δεικνύει ἡ εἰκὼν 52, ἣτις παρουσιάζει ἄποψιν του ἀνασκαφέντος χώρου ἀπὸ Βορρᾶ.

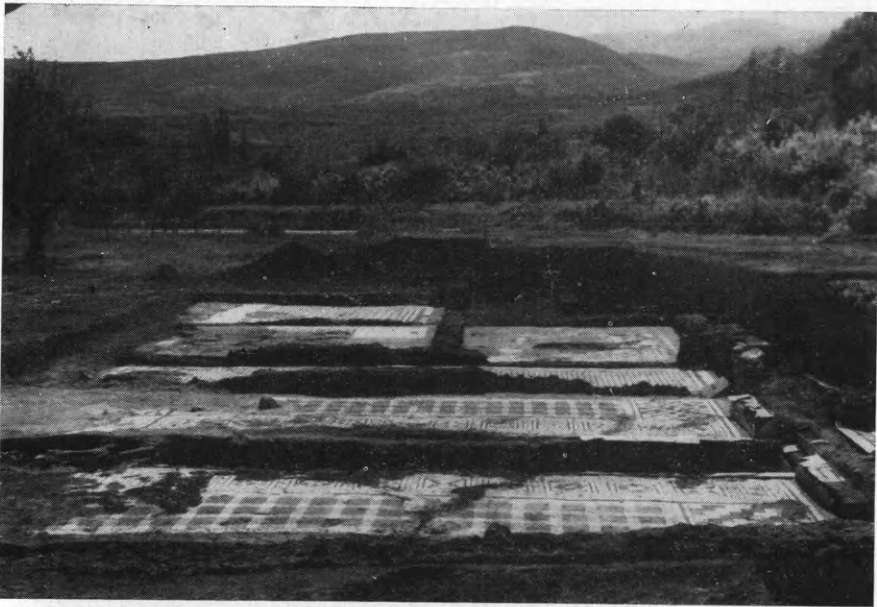
Ἐβεβαιώθη τὸ πρὸς Βορρᾶν πέρασ του κτηρίου, ἀλλ' οὐχὶ τὰ πρὸς τὰς ἄλλας τρεῖς κατευθύνσεις πέρατα. Διότι ἀπὸ Δυσμῶν εἰσέρχεται ἐντὸς δεξαμενῆς του κτηρίου αὐλαξ πλακόστρωτος, τῆς

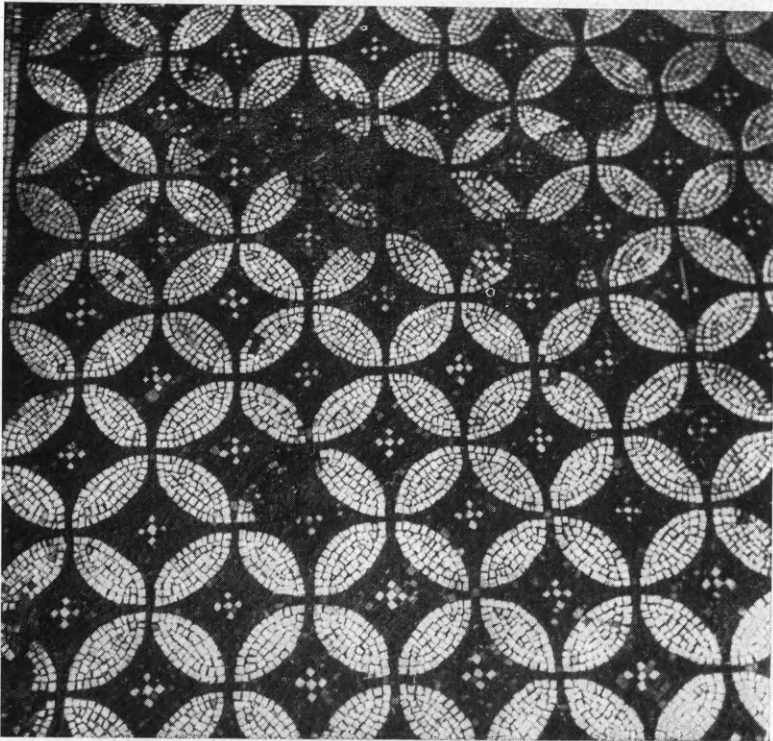
Εικ. 50. Μπαλτανέτο Ναούσης. Ἡ δεξαμενὴ μετὰ τοῦ πρὸς Νότον αὐτῆς ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἀπὸ Δυσμῶν.

Εικ. 51. Μπαλτανέτο Ναούσης. Τὰ δύο ψηφιδωτὰ δάπεδα Β (ἔμπρὸς) καὶ Γ (ὀπίσω) κατὰ τὸν καθαρισμὸν.

Εικ. 52. Μπαλτανέτο Ναούσης. Γενική άποψις τής ανασκαφής από Βορρά.

Εικ. 53. Μπαλτανέτο Ναούσης. Λεπτομέρεια ψηφιδωτού δαπέδου Ζ.

ὁποίας δὲν ἐβεβαιώθη ἡ ἀρχή (εἰκ. 54), πρὸς Ἄνατολὰς δὲ συνεχίζεται ἡ αὐτὴ αὐλαξ καὶ ἄλλα προσκτίσματα, τῶν ὁποίων δὲν ἐβεβαιώθησαν ἀκόμη τὰ πέρατα. Ὅπωςδήποτε ἡ συνέχεια τοῦ κτηρίου βαίνει μᾶλλον πρὸς Νότον, ὅπου, φαίνεται, ὑπολείπεται τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀνασκαφικῆς ἐργασίας· διότι ἐδῶ εὐρέθησαν κατὰ τὸ

Εἰκ. 54. Ἡ αὐλαξ τῆς δεξαμενῆς κεκαλυμμένη (ἐμπρὸς) ὑπὸ στρώματος φυσικοῦ διαμορφωθέντος ἐκ τῶν ἀλάτων τῶν ὑδάτων μετὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ κτηρίου, ὅτε ὁ ρύαξ ἔλαβε κατεύθυνσιν λοξὴν πρὸς δεξιὰ.

τέλος τῆς ἀνασκαφῆς λείψανα τοίχων, κιονόκρανον, τμῆμα μαρμαρίνης φιάλης, τὰ ὁποῖα, μετ' ἄλλων ἐνδείξεων, πείθουν ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα δὲν εἶναι εἰ μὴ μόνον ἡ βορειοανατολικὴ γωνία τοῦ ὅλου κτηρίου. Τοῦτο πιθανῶς εἶναι λαμπρὰ ἔπαυλις, τῆς ὁποίας ἅπαντα τὰ ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα εἶναι ἐστρωμένα διὰ ποικίλων ψηφιδωτῶν δαπέδων καλῶς διατηρουμένων. Ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων ἕξ δαπέδων παρέχεται, δείγματος χάριν, ἡ εἰκὼν 53, δεικνύουσα λεπτομέρειαν τοῦ δαπέδου διαδρόμου (μήκους

11.70 μ., πλάτους 2.58 μ.), συνδέοντος τὸν πρὸς Βορρᾶν αὐτοῦ μετὰ δεξαμενῆς εὐρὺν χώρον (11.35×9 μ. περίπου) πρὸς δύο νοτίως τοῦ διαδρόμου δωμάτια ἴσου πλάτους (4.86 μ.) καὶ ἀπαρτίζοντα ὁμοῦ (μετὰ τοῦ μεσοτοίχου) τὸ μήκος τοῦ διαδρόμου καὶ τοῦ μετὰ δεξαμενῆς διαμερίσματος. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔχει τοὺς περιβάλλοντας ἐξωτερικοὺς τοίχους (βόρειον, δυτικὸν καὶ ἀνατολικὸν) παχύτερους (περίπου 0.80 μ.), τὸν νότιον τοῖχον ἐλαφρῶς στενότερον (περίπου 0.70 μ.), ἀλλ' ὁπωσδήποτε παχύτερον τῶν ἔτι λεπτοτέρων τοίχων τῶν ἄλλων χώρων. Ἡ διαφορὰ τοῦ πάχους πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ στηριχθῆ ἡ στέγη τοῦ σχετικῶς εὐρέως τούτου χώρου, ὅστις δὲν εἶχεν ἄλλα ἐσωτερικὰ στηρίγματα. Ὑπῆρξαν κινητὰ εὐρήματα κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, ἀλλ' οὐχὶ ἄξια νὰ τύχωσιν ἰδιαίτερου λόγου εἰς τὴν παροῦσαν βραχεῖαν ἔκθεσιν. Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τὰ μωσαϊκὰ δάπεδα εἶναι ἀρχαιότερα τῶν ἀποκαλυφθέντων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Διευθυντοῦ Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα, ἐν θέσει Τσιφλίκι τῆς περιοχῆς Λευκαδίων κατὰ τὸ 1959 (Ἔργον 1959, σ. 60). Τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Μπαλτανέτου πρέπει τεχνολογικῶς ἐξεταζόμενα νὰ ἀνάγονται εἰς τὸν 2^{ον} μ. Χ. αἰ. Καὶ αἱ ἀνασκαφικαὶ ἐνδείξεις δὲν ἀντίκεινται εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ κτηρίου ἐν τῷ συνόλῳ εἰς τὸν αὐτὸν αἰῶνα.

Μέτρα προστασίας τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων, περίφραξις τοῦ χώρου κλπ. ἐγένοντο δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων. Ἐπίκειται ἀπαλλοτριώσις τοῦ χώρου χάριν τῆς συνεχίσεως τῶν ἀνασκαφῶν.

8. ΝΙΚΗΣΙΑΝΗ

Συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1963, διὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Δημητρίου Λαζαρίδη, ἡ ἔρευνα τοῦ μεγάλου τύμβου ἐγγὺς τοῦ χωρίου Νικησιάνη Παγγαίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου, κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη, ἀνευρέθησαν ἑξὶ τάφοι μὲ σημαντικώτατα εὐρήματα τῆς ἐποχῆς τῶν μακεδόνων βασιλέων Φιλίππου Ε' καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἠρευνήθη ἡ νοτιὰ πλευρὰ τοῦ τύμβου, ἐκ τῆς περιφερείας πρὸς τὸ κέντρον, διὰ συστηματικῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἀποκομιδῆς τῶν χωμάτων. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ τύμβου ἀνεσκάπτετο μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῶν πέριξ ἀγρῶν περίπου, ἐν συνεχείᾳ

δὲ ἠρρυνᾶτο τὸ ἔδαφος διὰ τάφρων, διανοιγομένων καθ' ὄλον τὸ μῆκος τῆς ἀνασκαφῆς.

Εἰς τὰς διαδοχικὰς τομὰς τῆς ἐπιχώσεως παρατηρήθησαν ἴχνη καύσεως, σωροὶ ἀργῶν λίθων, καθιζήσεις, στρῶσις χαλίκων, ὀλίγα ὀστᾶ ζώου καὶ μικρὰ ὀπαί, πιθανῶς χοῶν.

Περιρυνελέγησαν ὀλίγα ὄστρακα χονδροειδῶν χειροποιήτων ἀγγείων καὶ μελαμβαφῶν, μικρὸν χαλκοῦν ἔλασμα μὲ μορφὴν πτηνοῦ (μῆκος 0.059), ἀκαθορίστου ἐποχῆς, καὶ μικρὰ χαλκῆ λαβὴ ἀγγείου.

Ἐγγὺς τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου καὶ εἰς βάθος μόλις 1.20 μ., κάτωθεν κεράμων, ἀνευρέθη μελαμβαφῆς λύχνος τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ἐγγὺς τοῦ σημείου ἀνευρέσεως τούτου παρατηρήθησαν σωρὸς ἀργῶν λίθων, σαφῆ ἴχνη τέφρας καὶ δύο ὀπαί χοῶν.

Εἰς ἕτερον σημεῖον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ τύμβου καὶ ἐγγὺς τῆς διαπιστωθείσης καθιζήσεως τῆς ἐπιχώσεως ἀνευρέθη ἀκέραιον ἀρυβαλλοειδὲς ληκύθιον—ῥψους 0.083—μὲ διακόσμησιν ἐξ ἀνθεμίου, τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Τάφοι δὲν ἀνευρέθησαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

9. ΦΙΛΙΠΠΟΙ

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ὀκταγώνου τῶν Φιλίππων σὺν τῇ προόδῳ τῶν ἐργασιῶν προσλαμβάνει ὄλον ἐν μεγαλυτέραν σπουδαιότητα καὶ σημασίαν διὰ τὴν Χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία καὶ ἐφέτος συνέχισε τὴν ἀνασκαφὴν διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Στυλ. Πελεκανίδη, βοηθουμένου ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων κ. Νικ. Νικονάνου, τῆς Δ^{δος} Εὐτυχίας Κουρκουτίδου καὶ τινων φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἐτέθησαν: 1) ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις α') τοῦ ΒΑ. τμήματος τοῦ λουτρῶνος, τοῦ ἀνατολικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου αὐτοῦ καὶ β') τῆς ἀνατολικῶς τῶν προπυλαίων ἐκτεινομένης ἐξέδρας καὶ τῆς παραλλήλως βαινούσης Ἐγνατίας ὁδοῦ, 2) ἡ ἔρευνα τοῦ δυτικῶς τοῦ νάρθηκος χώρου καὶ 3) ἡ διερεύνησις τῆς κόγχης καὶ τοῦ δαπέδου τοῦ Ὀκτα-

γώνου πρὸς καθορισμὸν τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ ὑπ' αὐτὸ διαπιστωθέντος πέρυσιν ἀρχαιότερου ναοῦ (βλ. Ἔργον 1962, 74).

Εἰς τὸ ΒΑ. τμήμα τοῦ λουτρῶνος, τὸ διαχωριζόμενον διὰ μεσοτοιχίας ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ διαμερίσματος τοῦ Βαπτιστηρίου, ἔνεκα τῆς μεγάλης καταστροφῆς καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς εἰς τὸν χῶρον τοῦτον συσσωρεύσεως κρημνισμάτων ἀναμεμειγμένων μετ' ὀγκολίθων, ἡ ἐργασία προὐχώρησε μᾶλλον μὲ βραδὺν ῥυθμὸν. Διεπιστώθη ὅτι τὸ σημεῖον τοῦτο, ἦτοι ὅλη ἡ ΝΑ. γωνία τοῦ διαμερίσματος τοῦ λουτρῶνος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ μεγάλην τετράγωνον αἴθουσαν μεθ' ὑποκαύστου, εἶναι τελείως κατεστραμμένον. Εἰς βάθος 1 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου παρουσιάσθη τοῖχος δι' ὀρθογωνίου ἰσοδύμου συστήματος ἐκτισμένος, ἀνήκων πιθανώτατα εἰς ἀρχαιότερον κτίσμα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἐπ' αὐτοῦ, εἰκάξω, ἐθεμελιώθη ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ ἀνασκαφέντος δωματίου τοῦ λουτρῶνος, ἣτις κατέρρευσε ἔνεκα ἀφ' ἑνὸς τῆς ἀνομοιομόρφου ἐδράσεως αὐτῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἀνοργάνου μετὰ τοῦ ὑπάρχοντος ἀρχαιότερου τοίχου συνδέσεώς της συμπαρασύρασα καὶ τὰ τμήματα τῶν μετ' αὐτῆς συνεχομένων ἀνατολικῶν, νοτίου καὶ βορείου τοίχων. Ἐν συνεχείᾳ ἀπηλευθερώθη ἐκ τῶν κρημνισμάτων ὁ ὑπόλοιπος χῶρος τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντος ὑποκαύστου διαστάσεων ἐν συνόλῳ 7.40 μ.×11.30 μ. (βλ. Ἔργον 1962, 71, εἰκ. 83), ὡς καὶ ἕτερον μικρὸν μεθ' ὑποκαύστου διαμέρισμα (3.30 μ.×5.60 μ.) δυτικῶς τοῦ πρώτου καὶ ἐπικοινωνοῦν μετ' αὐτοῦ δι' εἰσόδου πλάτους 1.50 μ., ἣς ὁ μαρμάρινος οὐδὸς διετηρήθη κατὰ χώραν. Ἐκ τῶν διαμερισμάτων τούτων τὸ μὲν μεγαλύτερον συνδέεται διὰ θυρῶν ἀνοιγομένων εἰς τὸν βόρειον αὐτοῦ τοῖχον ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὴν περίστυλον αὐλήν ἀφ' ἑτέρου πρὸς ἄλλο μικρὸν διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον διὰ στενῆς εἰσόδου εἰς τὸν βόρειον τοῖχον ἐπικοινωνεῖ ἐπίσης πρὸς τὴν ὑπαιθρον περίστυλον αὐλήν, ἐνῶ δι' ἑτέρας εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον πρὸς τὸ ἀποδυτήριον.

Τὸ βορείως τοῦ μεγάλου ὑποκαύστου δωματίου, διαστάσεων 5.30 μ.×3.50 μ. (εἰκ. 55), φέρει εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον καὶ εἰς ὕψος 0.60 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἡμικυκλικὴν κόγχην, εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας ἠνοίγετο πιθανώτατα φωτιστικὴ θυρῖς. Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου τούτου εἶναι ἐστρωμένον διὰ μαρμαροθετήματος, τὸ

ὁποῖον διαιρεῖται σταυροειδῶς διὰ μαρμαρίνης ταινίας εἰς τέσσαρα διάχωρα. Ἐκ τούτων, χιαστί τεθειμένων, τὰ δύο ποικίλλονται διὰ συνεχομένων ἑξαγώνων ἐκ πολυχρῶμων πλακιδίων (κυανοῦν, βαθύ ἐρυθρόν, λευκὸν μετὰ κυανῶν φλεβῶν), τὰ δὲ ἕτερα δύο διὰ τετραγώνων τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω χρωμάτων πλακιδίων. Τὸ ὅλον μαρμαροθέτημα περιβάλλει καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων ἑξωτερικῶν πλευρῶν ταινία ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.

Εἰκ. 55. Τὸ βορείως τοῦ μεγάλου ὑποκαύστου δωμάτιον μετὰ μαρμαροθετημάτων.

Ὁ χώρος πρὸς Δυσμὰς τοῦ ἀνωτέρω διαμερίσματος, διαστάσεων 5.30 μ. × 5.90 μ., εἰς τὸ ὁποῖον φέρουν δύο εἴσοδοι, διατηρουμένων τῶν κατωφλίων των κατὰ χώραν (εἰκ. 55), ἀπελευθερωθεὶς ἐκ τῶν ἐπιχώσεων καὶ τῶν κρημνισμάτων παρουσιάζει πολλὰ προβλήματα ὡς πρὸς τὴν σύστασιν, τὸν προορισμὸν, τὸ δάπεδον καὶ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ μορφήν, ἢ λύσις τῶν ὁποίων ἐπιβάλλει εἰδικὴν ἔρευναν.

Τέλος κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ συγκροτήματος τοῦ λουτρῶνος ἀπεκαλύφθη ἕτερον δωμάτιον (3 μ. × 3.80 μ.), εἰς τὸ ὁποῖον ὀδηγεῖ ἐκ τῆς ὑπαιθρίου αὐλῆς στενομήκης διάδρομος. Διεπιστώθη ὅτι ἀμέσως ὑπὸ τὸ δάπεδον, τὸ ὁποῖον εὐρέθη σχεδὸν κατεστραμμένον, ὑπάρχουν δύο παραλλήλως βαίνοντες κτιστοὶ ἀγωγοὶ ἀποχετεύσεως τομῆς τετραγώνου. Ἐπίσης εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ αὐτοῦ

δωματίου ἀπεκαλύφθη μετὰ λεπτομερῆ ἔρευναν κάθετος ἀποχετευτικός ἀγωγὸς πῆλινος, τομῆς κυκλικῆς, τὸν ὁποῖον προστατεύει κυκλικὸν περὶ αὐτὸν κτιστὸν τοιχίον. Πρόκειται προφανῶς περὶ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ, ὀδηγοῦντος ἐκ τῆς στέγης τοῦ κτίσματος τὰ ὄμβρια ὕδατα εἰς ἕτερον κεντρικὸν ἀγωγὸν εὐρισκόμενον εἰς τὴν νεωστὶ ἀποκαλυφθεῖσαν ὁδὸν (βλ. κατωτέρω).

Διὰ τῆς ἐρεύνης καὶ τοῦ τελευταίου τούτου γωνιαίου δωματίου συνεπληρώθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ συνόλου τῶν λειτουργικῶν χώρων τοῦ Ὀκταγώνου καὶ τοῦ συνεχομένου πρὸς τούτους λουτρῶνος.

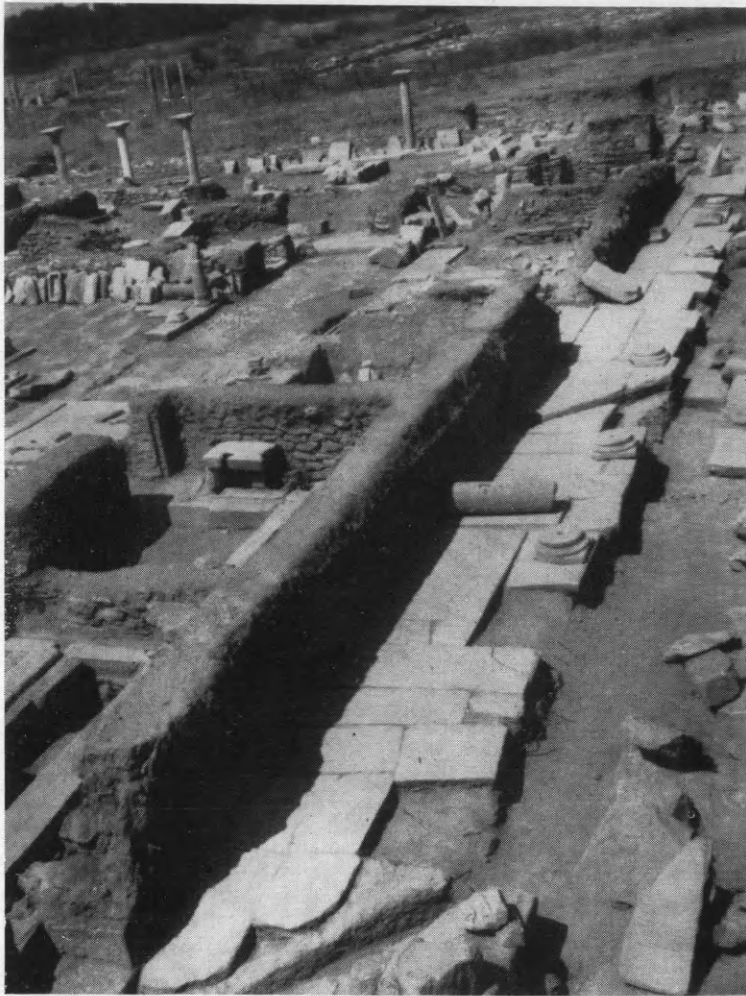
2. Ἐξέδρα — Ἐγνατία ὁδός. Ἡ σκαφικὴ ἐργασία εἰς τὸν τομέα τοῦτον προὐχώρησε βραδέως ἔνεκα τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν κρημνισμάτων καὶ τῶν ἐν συμφυσμῶ μετ' αὐτῶν μαρμαρολίθων, οἵτινες προέρχονται ἐκ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ.

Παρὰ ταῦτα ἀπεκαλύφθη μέχρι τοῦ τέρατος αὐτῆς ἡ ἐξέδρα, ἣτις ἀρχομένη, ὡς ἐδηλώθη (βλ. Ἔργον 1961, 76), ἀπὸ τοῦ ἀκραιοῦ ἀνατολικοῦ κίονος τῶν προπυλαίων καὶ συνεχιζομένη καθ' ὄλον τὸ μῆκος τοῦ βορείου τοίχου τῆς αὐλῆς τοῦ λουτρῶνος, ἀπολήγει εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν αὐτοῦ. Ἔχει μῆκος 28.05 μ. καὶ πλάτος 2.50 μ. (εἰκ. 56). Κατὰ τὸν καθαρισμόν εὐρέθησαν ἐπὶ τῆς ἐξέδρας ἢ παρ' αὐτὴν κατακείμεναι ἰωνικαὶ βάσεις (5), ἀπλᾶ ἰωνίζοντα κιονόκρανα (3) καὶ πολλὰ τμήματα ἐκ τῶν κορμῶν τῶν κίωνων. Ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τούτων μελῶν τεκμαίρεται ὅτι ἡ ἐξέδρα εἰς τὴν πρὸς τὴν Ἐγνατίαν ὁδὸν ὄψιν καὶ καθ' ὄλον τὸ μῆκος αὐτῆς ἔφερε κιονοστοιχίαν ἀποτελουμένην πιθανῶς ἐξ ἑννέα κίωνων, τοῦ ἀνοίγματος ἐκάστου μετακιονίου ὑπολογιζομένου εἰς 3 μ. περίπου.

Καὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ τὸ κατάστρωμα ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ αὐτὸ ὡς καὶ τῆς ἐξέδρας μῆκος. Ἡ καταστροφὴ ὁμως ἐνταῦθα εἶναι τοιαύτη ὥστε οἱ τεράστιοι ὀγκόλιθοι τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ μετετοπίσθησαν εἰς ἀρκετὴν ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς θέσεως αὐτῶν ἀπόστασιν. Ἄλλοι τούτων ἔλαβον κάθετον ἐπὶ τοῦ καταστρώματος θέσιν καὶ ἕτεροι μετετράπησαν εἰς λεπτότατα συντρίμματα. Ἡ ἔρευνα ἐνταῦθα θὰ συνεχισθῇ.

3. Ἡ ἀνατολικῶς τοῦ Ὀκταγώνου ὁδός. Ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ Ὀκταγώνου μέχρι τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ διεπι-

στώθη καὶ ἀνεσκάφη λιθόστρωτος ὁδὸς ὀρίζουσα ἀνατολικῶς ὄλον τὸ ἀνασκαφέν συγκρότημα (εἰκ. 57). Αὕτη φέρει εἰς τὸ κέντρον καὶ καθ' ὄλον τὸ μῆκος αὐτῆς μέγαν κτιστὸν ὀχετόν, τετραγώνου διατομῆς καὶ κατευθύνσεως ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Εἰς τὴν δυτικὴν παρυφὴν τῆς ὁδοῦ καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν βᾶσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου

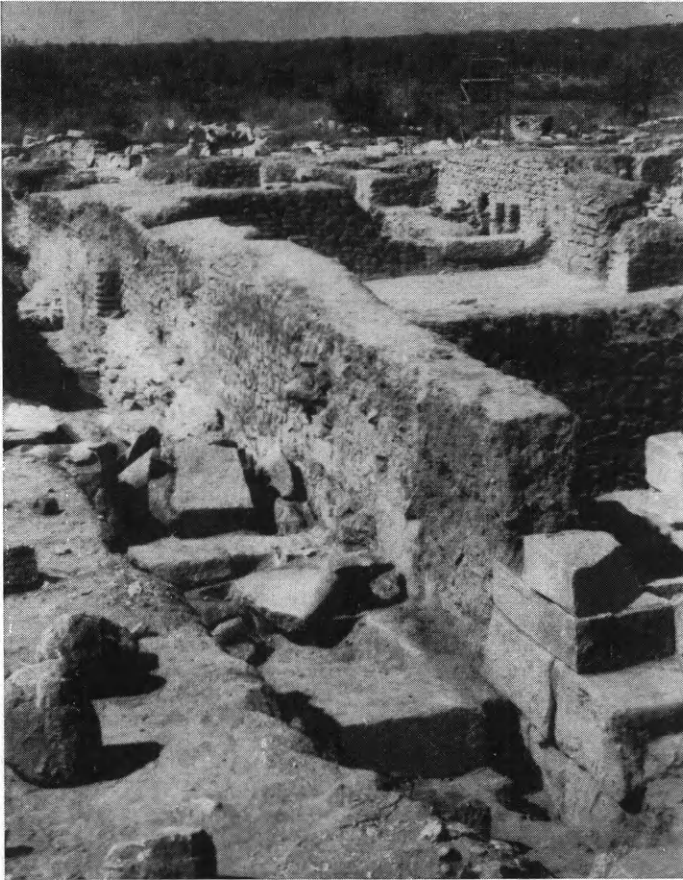

Εἰκ. 56. Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα ἐξέδρα ἀνατολικῶς τῶν Προπυλαίων.

τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος διεπιστώθη παχὺ ὑδραυλικὸν κονίαμα τομῆς τετάρτου κύκλου, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς ὑδρορροή, ἣτις ὠδήγει τὰ ἐκ τῶν στεγῶν τοῦ κτηρίου καταρρέοντα ὄμβρια ὕδατα εἰς τὸ κέντρον τῆς ὁδοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν ὀχετόν, ἀπο-

τροπομένης οὕτω τῆς διεισδύσεως αὐτῶν εἰς τὰ θεμέλια τοῦ κτηρίου.

Ἄνακεφαλαιοῦντες τὰ συμπεράσματα ἐκ τῶν γενομένων μέχρι τοῦδε ἐργασιῶν εἰς τὸν τομέα βορείως καὶ ἀνατολικῶς τοῦ βαπτιστηρίου καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸν λουτρῶνα, τὴν ἐξέδραν καὶ

Εἰκ. 57. Ἡ βορείως τοῦ Βαπτιστηρίου καὶ τοῦ λουτρῶνος ἀποκαλυφθεῖσα ὁδός.

τὴν νεωστὶ ἀποκαλυφθεῖσαν ὁδὸν δυνάμεθα νὰ τὰ ὀρίσωμεν ὡς ἀκολούθως :

Ὁ λουτρόν, εὐρισκόμενος ἐν ὀργανικῇ ἐνότητι πρὸς τὸ βαπτιστήριον, περιλαμβάνει πάντα τὰ γνωστὰ καὶ ἄλλοθεν διαμερίσματα (βλ. Ἔργον 1961, 77 κ.εξ.) προσέτι δὲ κατὰ τὴν βόρειον πλευράν, ὑπαίθριον περίστυλον αὐλὴν εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας παλαίστρας

ὡς καὶ τοὺς βοηθητικοὺς περὶ αὐτὴν χώρους· ὀρίζεται δυτικῶς ὑπὸ τῆς τρικλίτου στοᾶς, τῆς ὀδηγούσης πρὸς τὸ Ὀκτάγωνον, ἀνατολικῶς ὑπὸ τῆς νεωστὶ ἀποκαλυφθείσης δευτερευούσης ὁδοῦ, βορείως ὑπὸ τῆς ἐξέδρας καὶ τῆς Ἐγνατίας καὶ νοτίως ὑπὸ τοῦ συγκροτήματος τοῦ βαπτιστηρίου.

4. Αἰθροῖον τοῦ Ὀκταγώνου. Συγχρόνως πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας ἠρευνήθη ὁ δυτικῶς τοῦ νάρθηκος χώρος με ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν διαπίστωσιν ὑπάρξεως ἢ μὴ αἰθροῖου.

Εἰς βάθος ὀλιγώτερον τῶν 0.20 μ. καὶ μετὰ λεπτομερῆ ἔρευναν ἀνεφάνησαν κατὰ μῆκος κυρίως τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος, ὁ ὁποῖος μόλις διατηρεῖται, ἑκατοστά τινα ὑπὲρ τὴν ὑποθεμελίωσιν, ὑπολείμματα ἐκ τοῦ ἀρχαίου δαπέδου συνισταμένου ἐκ λευκοφαίων τετραγώνων πλακῶν. Αἱ περισσότεραι τούτων ἐξηφανίσθησαν ἐναπομείναντος μόνον τοῦ ἐκ κεραμικοῦ κονιάματος ὑποστρώματος.

Εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος καὶ εἰς ἀπόστασιν μέτρων τινῶν ἐξ αὐτῆς ἐγένοντο δοκιμαστικαὶ τομαὶ ἵνα διαπιστωθῇ ἐὰν ἡ κεντρικὴ ὁδὸς ἢ παράλληλος πρὸς τὴν Ἐγνατίαν καὶ τέμνουσα ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον τὴν ἐμπορικὴν Ἀγορὰν τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, συνεχίζεται καὶ κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ Ὀκταγώνου. Πρὸς τὸ παρὸν ἡ ἔρευνα αὕτη οὐδὲν ἀπέδωκεν. Εὐρέθησαν μόνον εἰς βάθος 1.50 μ. περίπου θεμέλια ἐπάλληλα, παλαιότερα τῶν χριστιανικῶν κτισμάτων, κτηρίου ἀγνώστου προορισμοῦ.

5. Ἐρευνα εἰς τὸ Ὀκτάγωνον. Συνεχίσθη καὶ κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ταύτην περίοδον ἡ συστηματικὴ ἔρευνα κάτωθι τῆς πλακοστρώσεως καὶ ἐντὸς τῆς ἀψίδος τοῦ Ὀκταγώνου πρὸς διακρίβωσιν τοῦ σχήματος καὶ τῶν διαστάσεων τῆς ὑπὸ τὸ Ὀκτάγωνον ἀρχαιοτέρας ἐκκλησίας, ἢ ὑπαρξίς τῆς ὁποίας διεπιστώθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (βλ. Ἔργον 1962, 74 κ.ἐξ.). Ἀπεκαλύφθησαν ἀνατολικῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ πέρυσιν ἀναφανέντος καὶ ἄλλα τμήματα ψηφιδωτοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται μέχρι τοῦ βορείου ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ Ὀκταγώνου. Τὸ νεωστὶ ἀναφανέν ψηφιδωτὸν διαιρεῖται εἰς διάχωρα πληροῦμενα διὰ διαφόρων συνθέσεων, ἧτοι δένδρον μετὰ πτηνῶν ῥαμφιζόντων καρπούς καὶ βλαστούς, ἀντωπῶν ταῶν ἐπὶ κρατῆρος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀναβαί-

νει καὶ διακλαδοῦται ἐφ' ὅλης τῆς ἐπιφανείας τοῦ διαχώρου καρποφόρος κληματὶς (εἰκ. 58).

Ἄξιον λόγου εὔρημα ἀπετέλεσαν δύο νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἀπέκειντο ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ ἤτοι κάτωθι τῶν λογάδων λίθων, ἐφ'

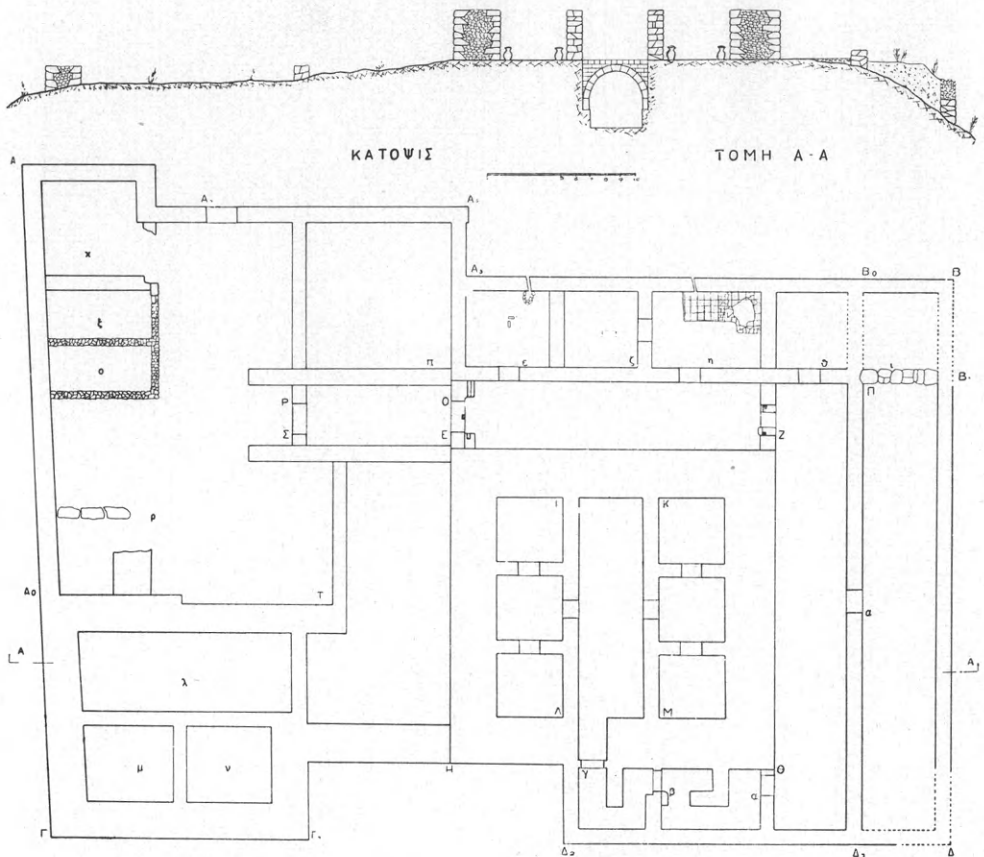
Εἰκ. 58. Ψηφιδωτὸν δάπεδον ἀναφανὲν ὑπὸ τὴν πλακόστρωσιν τοῦ Ὀκταγώνου καὶ ἀνήκον εἰς τὸν ἀρχαιότερον ναόν.

ὧν τὸ ἐκ κεραμικοῦ κονιάματος, πάχους 0.03 μ., ὑπόστρωμα τῆς πλακώσεως τοῦ Ὀκταγώνου. Ἐν τῶν νομισμάτων τούτων εἶναι τῆς αὐτοκρατείας Εὐδοκίας, συζύγου τοῦ Ἀρκαδίου (395-408), ἐνῶ τὸ ἕτερον κατεστραμμένον σχετικῶς δὲν ἐπιτρέπει ἀκριβῆ ταύτισιν.

10. ΗΠΕΙΡΟΣ Νεκρομαντεῖον Ἐφύρας.

Διὰ τῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Σωτ. Δάκαρη γενομένης διμήνου ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθη ὀλόκληρος σχεδὸν ὁ πρὸς Δυσμᾶς τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 59, Α3, Β, Δ, Δ2, Η) χῶρος, τὸ τέμενος (εἰκ. 59), ἔμβαδοῦ ὑπὲρ τὰ 1000 μ², περιβαλλόμενον ὑπὸ πολυγωνικοῦ περιβόλου (Α, Α2, Α3, Γ, Γ, Η). Τούτου ἡ νοτιὰ πλευρά, ὑπεράνω τοῦ ἀποκρήμνου βράχου, καὶ ἡ νοτιοδυτικὴ ἐπὶ ἰσχυρᾶς κατωφερείας, συγκρατοῦσαι ἐσωτερικῶς μεγαλυτέρας ἐπιχώσεις, εἶναι ἰσχυρότεροι, πάχους 2.50 μ.

Τὸ βόρειον ἥμισυ τοῦ τεμένους, πλὴν τοῦ χώρου π, ἠρευνήθη μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, σχηματίζοντας πολυαριθμούς πτυχώσεις ἐκ διαβρώσεως τοῦ ἀσβεστολίθου, τὸ δὲ νότιον τμήμα μέχρι τοῦ ἑλληνιστικοῦ δαπέδου μόνον. Ἐπίσης διηυκρινήθη εἰς τινὰ σημεῖα τὸ ἐξωτερικὸν περιγύραμα τοῦ κτηριακοῦ συγκροτή-

Εἰκ. 59. Κάτωψις καὶ τομή τοῦ νεκρομαντείου τῆς Ἐφύρας.

ματος, ἐπενεχθεισῶν τῶν ἀναγκαίων τροποποιήσεων εἰς τὸ σχέδιον κατόψεως. Διεπιστώθη προσέτι εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀνατολικοῦ διαδρόμου θεμέλιον ἀρχαίου τοίχου (Π, Β1), ἀποτελοῦντος τὴν πρόσοψιν τοῦ δώματος ι. Ἡ ἐξακριβωσις τούτου ἐνέχει σημασίαν, διότι σχετίζεται μὲ τὰ τελούμενα ὑπὸ τῶν χρηστηριαζομένων καὶ διευκρινεῖ τὴν ὑπαρξιν τῆς θύρας α ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ διαδρόμου.

Ὡς εἶχε διαπιστωθῆ (Τὸ Ἔργον 1961, σ. 124. ΠΑΕ 1961), ὁ μέλλων νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὰ εἶδωλα τῶν νεκρῶν, μετὰ πολυήμερον ἐγκοίμησιν καὶ προδιαίτησιν εἰς τὰ δώματα τοῦ βορείου διαδρόμου, μετὰ τὰς θυσίας καὶ προσφορὰς ὠδηγεῖτο ὑπὸ τοῦ ἱερέως, τοῦ ἡγεμόνος τῆς ὁδοῦ, εἰς τὴν κεντρικὴν ὑπέργειον αἴθουσαν ΙΚΛΜ, ἔνθα ἐπεφαίνοντο αἱ σκιαὶ τῶν νεκρῶν. Ἀποχωρῶν ὄφειλε νὰ ἀκολουθήσῃ ἄλλην ὁδὸν διὰ νὰ ἀποφύγῃ τοὺς ἐπισκέπτας τοῦ βορείου διαδρόμου (ΠΑΕ 1961). Ὑπεχρεοῦτο προσέτι νὰ ὑποβληθῆ εἰς καθαρμὸν ἐκ τοῦ μιάσματος, ἔνεκα τῆς εἰσόδου εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Ἄδου καὶ τῆς ἐπαφῆς του μὲ τὰ εἶδωλα τῶν νεκρῶν, καθ' ὃν τρόπον ἢ Ἀλκηστις εἰς τὴν ὁμώνυμον τραγωδίαν τοῦ Εὐριπίδου χρῆζει τριημέρου ἀφαγνισμοῦ (στ. 1145-46). Προφανῶς κατὰ τὴν ἀποχώρησιν εἰσῆρχετο διὰ τῆς θύρας α εἰς τὸ δῶμα ι τοῦ ἐξωτερικοῦ διαδρόμου, ἵνα ὑποβληθῆ εἰς τὸν ἀναγκαῖον καθαρμὸν καὶ περιαγνισμὸν, ἀκολουθῶν δὲ διὰ τῆς ὑποθετικῆς πύλης τοῦ ἐξαφανισθέντος τοίχου Β-Β1 κατήρχετο εἰς τὸ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου ρεῦμα τοῦ Κωκυτοῦ, συμβάλλοντος εἰς τὸν Ἀχέροντα 200 μέτρα περίπου νοτιώτερον. Τοιοῦτοτρόπως διὰ τῶν ἐρευνητῶν τοῦ νεκρομαντείου ἐπεχύθη φῶς εἰς τὰ τελούμενα ἐκεῖ, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ ἐπισκέπτης, διερχόμενος τὰς πύλας ΡΣ καὶ ΟΕ, ἐγκατέλειπε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ εἰσῆρχετο εἰς τὸ ζοφερὸν βασιλειον τοῦ Ἄδου, μέχρι τῆς ἐπικοινωνίας του μετὰ τῶν πνευμάτων καὶ τῆς ἐπανάδου του εἰς τὴν ζωὴν.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς δυτικῆς πτέρυγος, τοῦ τεμένου, ἔφερεν εἰς φῶς δεξιᾶ μὲν τῷ εἰσερχομένῳ διὰ τῆς βορείου πύλης Α1 τὸ τετράγωνον δωμάτιον κ, διαστάσεων 6.50 × 6.40 μ. (εἰκ. 60 - 61), ἀριστερᾶ δὲ τετράγωνον ἐπίσης αἴθουσαν, διαστάσεων 10 × 10 μ. μὴ ἐρευνηθεῖσαν εἰς βάθος.

Νοτίως τοῦ κ συνείχοντο δύο ρωμαϊκῶν χρόνων ὀρθογώνια δωμάτια, ξ, ο, πλάτους 3.30 καὶ 3.10 μ., τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι ἔχουν κατασκευασθῆ διὰ μικρῶν ἀργῶν λίθων. Περαιτέρω, νοτίως τῆς αὐλῆς, ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια δύο συνεχόμενων ἑλληνιστικῶν ἐπίσης χρόνων δωματίων, μ καὶ ν, ὀλίγον παραγώνων (διαστ. 5.40 × 5.80 μ.), πρὸ αὐτῶν δὲ ἐπιμήκης ὀρθογώνιος αἴθουσα, λ, εἶδος προθαλάμου ἢ στοᾶς (διαστ. 14.40 × 5.40 μ.). Τὴν

Εικ. 60. Δυτική πλευρά του τεμένους.

Εικ. 61. Το δωμάτιον κ, όρθόμενον από Νότου.

μέχρι τοῦ στερεοῦ ἔρευναν τούτων ἠμπόδισαν οἱ κατακαλύπτοντες τὸ δάπεδον ὀγκόλιθοι (εἰκ. 62) τῶν καταπεσόντων τοίχων. Ἡ παρουσιαζομένη εἰκὼν μαρτυρεῖ ἀναμφισβητήτως περὶ καταστροφῆς, ἐπενεχθείσης κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατὰ τοὺς ὑστέρους ρωμαϊκοὺς χρόνους. Τὴν ἐπιβεβαίωσιν τούτου ἐλπίζομεν ὅτι θὰ παράσχη ἢ συνέχισις τῆς ἐρεῦνης.

Ἐκ τῶν κινητῶν εὗρημάτων μνημονευτέα: ρωμαϊκῶν χρόνων

Ἔικ. 62. Οἱ χῶροι λ, μ, ν, νοτίως τῆς αὐλῆς, ὁράμενοι ἀπὸ Ἀνατολῶν.

κέραμοι στέγης μὲ ἔντυπα σφραγίσματα, COS, P. CUR, P. CURT (Poplius Curtius), πήλινοι μικροὶ δίσκοι, «πώματα πυξίδων», μὲ ἔκτυπα γράμματα IRCULO, σχηματίζοντα κύκλον, θραύσματα πολλῶν πίθων καὶ ἀμφορέων μὲ ὄξυν πυθμένα, ἐνίοτε μὲ ἔντυπον σφραγίδα, ἀγνῦθες, ὄστρακα ἑλληνιστικὰ καὶ ρωμαϊκὰ, ὄστᾶ ζῶων, ὄστρακα θαλάσσης.

Εἰς ὀλόκληρον τὴν μέχρι τοῦ βράχου ἐρευνηθεῖσαν περιοχὴν τὰ ὑπὸ τὸ ἑλληνιστικὸν ἔδαφος χώματα περιεῖχον προϊστορικὰ εὐρήματα, ἰδίως δὲ ὄστρακα τῆς τοπικῆς χειροποίητου κεραμεικῆς μὲ πλαστικὴν διακόσμησιν (κατηγορίας II) καὶ τῆς τελειοτέρας τεχνικῶς μονοχρώμου μελανῆς (κατηγορίας III), πυρῆνας καὶ ἐργαλεῖα ἐκ πυριτολίθου, ἰδίως λεπίδας, αἰχμὰς βελῶν, ὄστρακα ὑστερομυ-

κηναϊκῶν χρόνων, κατὰ τὸ πλεῖστον ἄνευ χρώματος, περιάπτον ἐκ πηλοῦ, «κουβαρίστρας», σφονδύλιον ἐκ στεατίτου, σχήματος κολούρου κώνου μὲ ἐγκάρρακτον κόσμησιν θλωμένων παραλλήλων γραμμῶν, ὁστᾶ ζῶων (ἐν οἷς καὶ χοίρων), ὄστρεα θαλάσσης κ.ἄ.

Εἰς τὸ κέντρον τῆς αὐλῆς, βορείως τοῦ λ, ἀπεκαλύφθη ἐντὸς πτυχώσεως τοῦ βράχου κιβωτιόσχημος τάφος ὑστεροελλαδικῶν χρόνων μὲ κατεύθυνσιν Δ - Α, τοῦ ὁποίου τὰς πλευρὰς συνεπλήρωνον πλακοειδεῖς λίθοι. Ἐντὸς τούτου ὑπῆρχον ὀλίγα ὁστᾶ τοῦ νεκροῦ, ὁστάρια μικροῦ ζῴου (χοίρου), θυσιασθέντος πιθανῶς, ὁδοῦς μικροῦ ἀγριοχοίρου, ἀστράγαλος βοός, ὀλίγα προϊστορικὰ ὄστρακα—ἐντοπίου τεχνικῆς καὶ μυκηναϊκᾶ—πέντε ψῆφοι ὄρου ἐκ χαλκηδονίου λίθου.

Ἐκ τῶν δεδομένων τῆς ἀνασκαφῆς συνάγονται τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

Συγχρόνως μὲ τὸ κυρίως ἱερὸν εἶχον κατασκευασθῆ βορείως καὶ νοτίως τῆς αὐλῆς δωμάτια, προοριζόμενα διὰ τὴν διαμονὴν τῶν ἱερέων τοῦ νεκρομαντείου, ἴσως δὲ προσέτι χρησιμοποιούμενα καὶ ὡς ξενῶνες διὰ τοὺς προσκυνητὰς, πρὸ τῆς εἰσόδου των εἰς τὸ ἱερόν, ἢ καὶ ὡς καταστήματα. Ἡ ἀνεύρεσις χαλκοῦ νομίσματος τῆς Ἀμβρακίας (234/3 - 168/7 π.Χ., Ἀπόλλων δαφνοστεφῆς Βαίτυλος, Α - Μ - Β - Ρ) ἐντὸς τοῦ θεμελίου ἀκριβῶς τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ δωματίου κ, ἀποτελεῖ σοβαρὸν στοιχεῖον περὶ τοῦ χρόνου τῆς κατασκευῆς τοῦ ἱεροῦ.

Μὲ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ἱεροῦ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (168/7) κατεστράφη πιθανῶς καὶ τὸ δυτικὸν τοῦτο συγκρότημα. Ἀλλὰ, ἐνῶ τὸ ἱερὸν οὐδέποτε ἐπεσκευάσθη οὔτε ἐχρησιμοποιήθη ἔκτοτε, ὁ χῶρος τοῦ τεμένους ἐλειτούργησεν ὑποτυπωδῶς καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν, ὡς μαρτυροῦν τὰ ρωμαϊκὰ κτίσματα, ἰδίως δὲ τὰ κινητὰ εὐρήματα ρωμαϊκῶν χρόνων (κέραμοι στέγης, πίθοι, ἀμφορεῖς, «πῶματα πυξίδων», ἀγνῦθες).

Τὰ προϊστορικὰ εὐρήματα ἀποδεικνύουν ὅτι ἀπὸ τῆς τρίτης ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ τοῦλάχιστον εἶχε κατοικηθῆ ὁ λόφος οὗτος ὡς καὶ ὁ πρὸς Βορρᾶν λόφος τοῦ Ξυλοκάστρου ἐνθα ἡ Ἐφύρα, ἀποικία τῆς Μυκηναϊκῆς Ἑλλάδος (Δ. Πελοποννήσου ;). Οὐδεμία ὁμως ἀρχαιολογικὴ ἀπόδειξις προέκυψεν ὅτι τὰ εὐρήματα ταῦτα σχετί-

ζονται με τὴν λατρείαν τοῦ Ἄδου καὶ τὸ νεκρομαντεῖον. Τὰ μετὰ τῶν προϊστορικῶν ἀντικειμένων εὐρεθέντα θαλάσσια ὄστρεα, τῶν ὁποίων ἡ σχέσις μετὰ τὰ τελούμενα ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἔχει διαπιστωθῆ (ΠΑΕ 1961), δὲν δύνανται νὰ ἀποτελέσουν σοβαρὰν ἀπόδειξιν. Ἐπίσης ἐκτὸς ὀλίγων ὄστράκων κλασσικῶν χρόνων οὐδὲν ἄλλο εὔρημα γεωμετρικῶν ἢ ἀρχαϊκῶν χρόνων ἦλθεν εἰς φῶς διὰ νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἀρχαίαν γραπτὴν παράδοσιν. Ἡ λειτουργία

Εἰκ. 63. Ὁ ὑπεράνω τῶν ἐρείπιων τοῦ νεκρομαντείου χριστιανικὸς ναὸς μετὰ τὴν ὑποστύλωσίν του.

τούτου κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ τυράννου τῆς Κορίνθου Περιάνδρου (ΗΡΟΔ. V 92) εἶναι ἀναμφισβήτητος· ὅτι δὲ εἰς τὴν ὀμηρικὴν τοπογραφίαν τῆς Νεκυίας ὑπόκειται τὸ τοπίον τοῦ Ἀχέροντος ἔχει ἤδη τονισθῆ (Τὸ Ἔργον 1958. Die Antike Kunst, 1963, 1^{es} Beiheft, σ. 54).

Ἡ ἐξαφάνισις τῶν ἀρχαιοτέρων λειψάνων τῆς λατρείας πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν βαθεῖαν λατομίαν πρὸς ἰσοπέδωσιν τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου (τομή, σχέδ. εἰκ. 59), χάριν τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ ἑλληνιστικοῦ νεκρομαντείου. Πιθανώτατα τὸ ὀμηρικὸν καὶ ἀρχαϊκὸν ἱερὸν συνίστατο εἰς ἀπλοῦν σπήλαιον, θεωρούμενον ὡς εἴσοδος εἰς τὸν Κάτω Κόσμον, εὐρισκόμενον ἐκεῖ ἔνθα ἐλαξεύθη ἢ ὑπόγειος αἴθουσα, τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἀἰδωνέως καὶ τῆς Περσεφονείας. Τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀπόψεως ταύτης ἴσως δώσουν προσεχεῖς ἔρευναι τῆς ὑπογείου αἰθούσης καὶ τοῦ βράχου τοῦ ἱεροῦ, αἱ ὁποῖαι θὰ διευκολυνθοῦν μετὰ τὴν ὑποστύλωσιν τοῦ ὑπεράνω

χριστιανικοῦ ναοῦ (εἰκ. 63), γενομένην δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους.

Τέλος συνεκολλήθη τὸ μέγα ἐκ πηλοῦ λουτήριον (εἰκ. 64),

Εἰκ. 64. Λουτήριον πρὸ τῆς εἰσόδου Ζ.

κείμενον ἀριστερῶς τῆς πύλης Ζ τοῦ βορείου διαδρόμου, ἔναντι ἀκριβῶς τοῦ ἀποτροπαίου λιθοσωροῦ (Τὸ Ἔργον 1961, σ. 120).

11. ΜΥΚΗΝΑΙ

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Μυλωνᾶ γενομένη τὸ 1963 ἐν Μυκῆναις ἀνασκαφὴ ἀπέβη καὶ πάλιν πλουσία εἰς ἀποτελέσματα. Καὶ ἐντὸς μὲν τῆς ἀκροπόλεως ὁ κ. Μυλωνᾶς καὶ οἱ συνεργάται του εἰργάσθησαν κυρίως εἰς δύο τομεῖς, ἔξω δ' αὐτῆς συνέχισαν τὴν ἔρευναν τῆς περιοχῆς πρὸς Βορρᾶν τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως.

Ἐν τὸς τῆς ἀκροπόλεως. Πρὸς Νότον τῆς περιοχῆς τοῦ βορείου Κυκλωπειοῦ τείχους, τῆς ἐρευνηθείσης τὸ 1962, ἀνεσκάφη ἔκτασις 30×40 μ. Ἡ ἔκτασις αὕτη ἐν πολλοῖς εἶχεν ἀνασκαφῆ καὶ πληρωθῆ ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου Χρήστου Τσουντα, οὐδὲν ὅμως ἐδημοσιεύθη περὶ τῆς ἐργασίας ταύτης. Ὀλίγα ἡμικατεστραμμένα θεμέλια ἐφαίνοντο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ταῦτα δὲ ἦσαν γνωστὰ ὡς ὑπολείμματα ἑλληνιστικῶν κτισμάτων.

Ἐμέσως ὑπεράνω καὶ πρὸς Νότον τοῦ διαδρόμου Γ καὶ τῶν δωματίων του ἀπεκαλύφθη κτήριο, τὸ ὁποῖον ἔχει μῆκος μέγιστον 15 μέτρων καὶ μέσον πλάτος 7.50 μ. (εἰκ. 65, Μ). Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓν κεντρικὸν δωμάτιον (εἰκ. 66, Μ - 2), μέσων ἐσωτερικῶν διαστάσεων 5.25×5 μ., καὶ τριῶν μικροτέρων (Μ1 - 3,4) διατεθειμένων στοιχηδὸν καὶ κατὰ τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα, ἀπὸ τὰ ΒΔ. πρὸς τὰ ΝΑ. Καλῶς διατηρούμενα ἀνοίγματα θυρῶν (εἰκ. 66) φέρουν

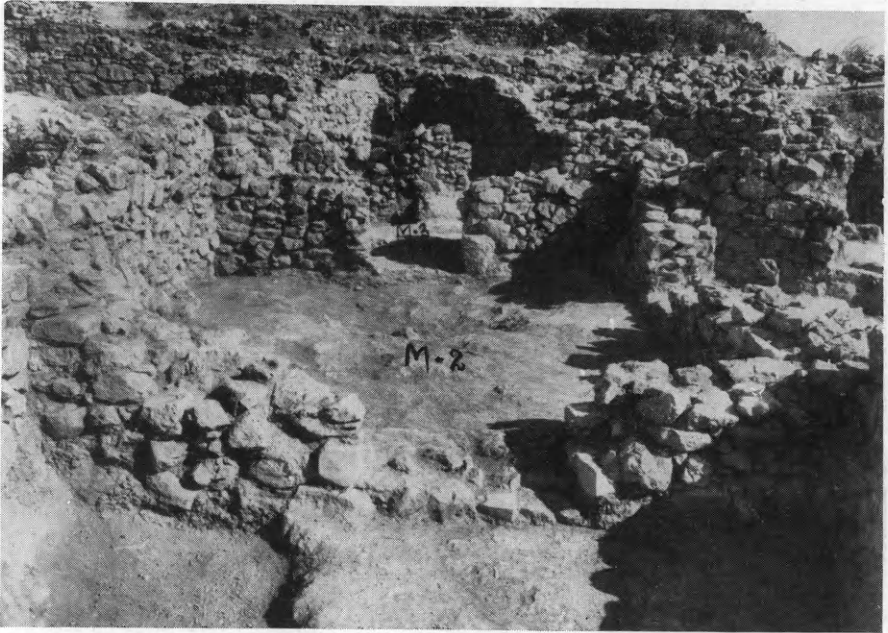
Εἰκ. 65. Ἡ ἀνασκαφεῖσα ἔκτασις νοτίως τοῦ βορείου κυκλωπέου τείχους.

ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον δωμάτιον, οἱ δὲ τοῖχοι εἰς πολλὰ τμήματα διατηροῦνται εἰς ὕψος 1.50 - 1.80 μ. ὑπεράνω τοῦ δαπέδου. Τὸ κτήριο ἔχει δύο ἐξωτερικὰς εἰσόδους εἰς τὴν ΝΑ. του πλευρὰν μίαν εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου Μ - 2 καὶ ἑτέραν εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου Μ - 3. Πρὸ ἑκάστης τῶν εἰσόδων εὐρέθη μικρὸν τετράπλευρον δωμάτιον, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς θυρωρεῖον (εἰκ. 66).

Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου Μ - 3 ἀπεκαλύφθησαν ὑπολείμματα κλίμακος, μέσου πλάτους 1 μ., ἢ ὁποῖα ἔφεραν εἰς ὑψηλότερα ἐπίπεδα καὶ ἰδίᾳ εἰς τριγωνικὸν ὑπαίθριον χῶρον ἢ αὐλήν, τῆς ὁποίας τὸ δάπεδον ἀπεκαλύφθη περὶ τὰ 2.15 μ. ἄνωθεν

τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Μ - 3. Διὰ τοῦ τριγωνικοῦ τούτου χώρου διήρχοντο ὄχαιοι ἀποχετευτικοὶ τῆς βορείου πλαγιᾶς τῆς ἀκροπόλεως, εἰς τὴν περιοχὴν του δὲ ἔχομεν δύο φρεάτια προφανῶς χρήσιμα διὰ τὴν ἐπιθεώρησιν καὶ ἐν ἀνάγκῃ καὶ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ ἀποχετευτικοῦ συστήματος.

Εἰς ἀδιατάρακτον ἐπίχωσιν μήκους 0.45 μ. καὶ πλάτους 0.70 μ. κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου Μ - 3 εὐρέθησαν μετὰ πολ-

Εἰκ. 66. Κτήριο Μ. Κεντρικὸν δωμάτιον Μ - 2 καὶ πρὸς Ἀνατολὰς δωμάτιον Μ - 3.

λῶν ὀστράκων ΥΕ ΠΙΒ τελευταίων χρόνων, διάφοροι ψηφίδες ἐξ ὑαλομάζης ἀρκεταὶ διὰ νὰ σχηματίσουν δύο τοῦλάχιστον μακρὰ περιδέραια, τεμάχια εἰδωλίων τῶν γνωστῶν μυκηναϊκῶν τύπων Φ καὶ Ψ καὶ ζωδίων, καὶ ἐν πλήρη εἰδῶλιον τύπου Φ, ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου εἶναι κεκαλυμμένη μὲ ὄφιοειδεῖς γραμμάς ἐρυθροποῦ χρώματος. Ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ εἰδωλίου τούτου εὐρέθησαν δύο μικρὰ τεμάχια αἰγυπτιακῆς πινακίδος ἐκ φαγεντιανῆς, ἡ ὁποία φέρει ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τὴν αὐτὴν ἱερογλυφικὴν ἐπιγραφὴν, γεγραμμένην διὰ μελανοῦ χρώματος (εἰκ. 67). Ἡ ἐπιγραφὴ, κατὰ τὸν κ. Ν. Μπουφίδην τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, περιλαμβάνει δέλτον (cartouche) Ἀμενόφιου τοῦ Γ' τῆς

18ης δυναστείας (περίπου 1405-1370 π.Χ.). Μεταξύ τῶν ἄλλων εὐρημάτων ἐκ τοῦ κτηρίου Μ σημειώνομεν τεμάχιον τετραπλεύρου πλακῶς ἐξ ὑαλομάζης, ἡ ὁποία φέρει παράστασιν λεοντομόρφου δαίμονος, τύπου γνωστοῦ ἐκ τῶν εὐρημάτων τοῦ Τσουντα τοῦ «θολωτοῦ τάφου τῶν δαιμόνων», καὶ πολλὰ τεμάχια μολυβδίνων ἀγγείων. Ἐν σχεδὸν πλήρῃ, ἀλλὰ πολὺ πεπιεσμένον δεῖγμα μολυβδίνου σκεύους εὐρέθη εἰς τὸ δωμάτιον Μ - 3 καὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν του

Εἰκ. 67. Τεμάχια αἰγυπτιακῆς ἐνεπιγράφου πινακίδος.

θέσειν. Ἐκ τῆς ἀδιαταράκτου ἐπιχώσεως τοῦ τριγωνικοῦ χώρου προέρχεται εἰδώλιον ἐξ ἔλεφαντοστοῦ, ὕψους μόλις 0.035 μ., παριστῶν γυναῖκα φέρουσαν τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ γυμνοῦ της στήθους (εἰκ. 68) καὶ σφραγιδόλιθος μὲ παράστασιν λέοντος καὶ ταύρου.

Κατὰ μῆκος τῆς ΒΑ. πλευρᾶς τοῦ κτηρίου Μ εὐρέθη δρομίσκος μέσου πλάτους 2.50 μ., ὁ ὁποῖος πρὸς Βορρᾶν καταλήγει εἰς τὸ μεταξὺ τῶν διαδρόμων Α καὶ Β πλατύσκαλον. Κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου Μ φαίνεται ὅτι τερματίζεται ἕτερος δρομίσκος, μέσου πλάτους 1.20 μ., μικρὸν τμήμα τοῦ ὁποῖου ἀνεσκάφη τὸ 1962 καὶ περὶ τὰ 10 μέτρα μῆκος του τὸ 1963. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ δρομίσκου τούτου ἀνεσκάφησαν 4 δωμάτια προφανῶς χρησιμεύσαντα ὡς ἀποθήκαι, ἐνῶ εἰς τὸν μεταξὺ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ κτηρίου Μ καὶ τοῦ διαδρόμου Γ, εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν

τοῦ δρομίσκου ΔΓ, ἀπεκαλύφθη κλίμαξ καὶ βραχὺς κυκλικὸς διά-

Εἰκ. 68. Εἰδώλιον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ· α. προσθία ὄψις, β. ὀπισθία ὄψις.

Εἰκ. 69. Κλίμαξ καὶ κυκλικὸς διάδρομος.

δρομος (εἰκ. 69). Ἡ κλίμαξ ἔχει 6 βαθμίδας, κατεσκευασμένας ἐκ

πώρου λίθου, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ πέντε διεσώθησαν πλήρως. Ἔχουν μέσον ὕψος 0.16 μ. καὶ μέσον πλάτος 0.26 μ. Τὸ μήκος των κυμαίνεται μεταξύ 1.34 ἄνω καὶ 1.90 μ. κάτω. Ἡ ἀνωτάτη ἕκτη βαθμὶς καταλήγει εἰς πλατύσκαλον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀρχίζει ἀνηφορικὸς διάδρομος, ὁ ὁποῖος, παρακάμπτων τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου Μ, βαίνει πρὸς Ἀνατολὰς καὶ προφανῶς ἔφερεν εἰς τὰ ὑπερῶα δωμάτια τῶν πρὸς Νότον τοῦ διαδρόμου Γ ὑπογείων, ἴσως εἰς τὸν πρῶτον ὄροφον τοῦ κτηρίου Μ καὶ τέλος εἰς τὸν τριγωνικὸν χῶρον πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ κτηρίου ἐκείνου.

Παραπλεύρως τῆς κλίμακος πρὸς Βορρᾶν ἀπεκαλύφθη μοναδικὸς διὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν κυκλικὸς διάδρομος, μέσου πλάτους 1.40 μ., ὁ ὁποῖος ἔφερεν εἰς τὸ νότιον ἀνδρῶν τοῦ διαδρόμου Γ. Ἡ ἐπίχωσις, ἢ καλύπτουσα καὶ τὸν διάδρομον καὶ τὴν κλίμακα, εὐρέθῃ ἀδιατάρακτος καὶ περιεῖχε πολυάριθμα ΥΕ III Β ὄστρακα τῶν τελευταίων χρόνων, χρονολογοῦντα τὰ κτίσματα.

Προτοῦ καταστῆ δυνατὴ ἢ συναγωγὴ τελικῶν συμπερασμάτων διὰ τὸ κτήριο Μ θὰ πρέπει νὰ ἐρευνηθῆ ὁ πρὸς Ν. καὶ πρὸς τὰ ΝΔ. τῆς ἀνασκαφείσης ἐκτάσεως χῶρος. Αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ λεπτομέρειαι καὶ ἡ θέσις του ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ κτήριο Μ ἦτο σπουδαῖον κτίσμα σχετιζόμενον στενῶς πρὸς τὸ ὄλον συγκρότημα τοῦ βορείου κυκλωπέιου τείχους καὶ τῶν ἀποθηκῶν του.

Ἡ ἀνωτάτη περιοχὴ τοῦ λόφου καὶ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἀνακτόρου ἐπίσης ἠρευνήθη λεπτομερῶς. Ὡς γνωστόν, ἡ περιοχὴ αὕτη ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ Τσουντα καὶ ἠρευνήθη ἐπανειλημμένως ὑπὸ τοῦ Wace. Ἡ ἔρευνα τοῦ κ. Μυλωνᾶ ἀπεκάλυψε μικρὰ τμήματα μυκηναϊκῶν τοίχων καὶ δαπέδων ὡς καὶ λαξεύματα εἰς τὸν βράχον ὑποδεικνύοντα δάπεδα, ταῦτα δὲ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ κορυφὴ τοῦ λόφου δὲν κατεῖχeto ὑπὸ μιᾶς «columnar hall», ὡς λέγεται, ἀλλ' ὑπὸ σειρᾶς τεσσάρων τοῦλάχιστον δωματίων, τὰ ὁποῖα ἠνοίγοντο πρὸς τὸν βόρειον διάδρομον. Κάτωθεν τοῦ διασωθέντος τμήματος τοῦ δαπέδου τοῦ «δωματίου τῶν πίθων» εὐρέθησαν ὑπολείμματα ἀρχαιοτέρου δαπέδου ἐπεστρωμένου διὰ πλακῶν γυψολίθου. Αἱ πλάκες αὗται φέρουν καταφανῆ ἴχνη πυρακτώσεως καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι ἔν προγενέστερον τοῦ τελικῶς ὑπὸ πυρκαϊᾶς καταστραφέντος ἀνάκτορον κατεστράφη ἐπίσης ὑπὸ πυρκαϊᾶς εἰς ΥΕ III Β χρόνους.

Κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ λόφου ἀπεκαλύφθη ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος, ὑποβαστάζων τὸ ἀνθηρον τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Τὸ βόρειον σκέλος του διασώζεται εἰς μῆκος 19 μ., προφανῶς εἰς ὀλόκληρον τὸ ἀρχικόν του μῆκος. Κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον του στρέφεται πρὸς Νότον (εἰκ. 70) καὶ εἶτα βαίνει πρὸς τὰ ΝΔ. ἀκολουθοῦν τὴν ὄφρυν τοῦ λόφου κατὰ τὴν πλευρὰν ἐκείνην. Τοῦ τμήματος αὐτοῦ διεσώθη μῆκος 6 μ. Εἶναι προφανές ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ ἀναλημματικοῦ τούτου τοίχου ὑποβασταζόμενον ἀνθηρον εἶχε σημαντικὰς διαστάσεις καὶ αὐταὶ ὑποδεικνύουν ὅτι ὁ ἐπ' αὐτοῦ ναὸς θὰ ἦτο ἀρκετὰ μεγάλος. Μικρὸν τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ μακροῦ τοίχου τοῦ ναοῦ τούτου, μήκους περίπου 4.50 μέτρων, ἀπεκάλυψεν ὁ κ. Μυλωνᾶς παρὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ τοῦ ἑλληνιστικοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν αὐτὴν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον φορὰν πρὸς τὸν ἀρχαϊκόν. Ἀμφότεροι δὲ ἠκολούθουν τὴν φορὰν τῶν μυκηναϊκῶν δωμάτων, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐκτισμένα ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, ἂν καὶ οἱ τοῖχοί των δὲν ταυτίζονται πρὸς τοὺς μυκηναϊκοὺς.

Ἐκ τὸς τῆς ἀκροπόλεως. Εἰς τὸν τομέα τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως συνεπληρώθη ἡ ἀνεσκαφὴ τῆς οἰκίας I - 1, τρία δωμάτια τῆς ὁποίας εἶχον μερικῶς ἀποκαλυφθῆ τὸ 1962. Ἡ οἰκία αὕτη (σχέδ. εἰκ. 71, I-1) ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία κύρια δωμάτια (ἀρ. 10, 11, 12) καὶ αὐλὴν, ἡ ὁποία ἐξετείνετο πρὸ τοῦ δωματίου 10. Ἐκ τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 10 δωματίου ἀρχεται διάδρομος, ὁ ὁποῖος προφανῶς ἔβαινε κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ οἰκήματος. Δυστυχῶς ἡ περιοχὴ αὕτη τοῦ κτηρίου κατεστράφη ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ ἐκσκαφέως, τοῦ χρησιμοποιηθέντος εἰς τὴν διεύρυνσιν τοῦ σημερινοῦ δρόμου καὶ τῆς πλατείας τοῦ Θησαυροῦ. Εἰς τὴν πρὸ τῆς οἰκίας αὐλὴν εὐρέθησαν δύο τάφοι πρωτογεωμετρικῶν χρόνων, οἱ σκελετοὶ τῶν ὁποίων ἦσαν σχετικῶς καλῶς διατηρημένοι. Εἰς τὸν ἓνα τῶν τάφων εὐρέθησαν: μικρὰ γραπτὴ πρωτογεωμετρικὴ πρόχους, δύο περόναι ἐκ σιδήρου καὶ ἐνώτια ἐκ χαλκοῦ, ἐνῶ εἰς τὸν ἕτερον εὐρέθησαν δύο στρεπτὰ δακτυλίδια, τὸ ἐν ἐκ σιδήρου τὸ δὲ ἕτερον ἐκ χαλκοῦ, καὶ μία περόνη ἐκ σιδήρου.

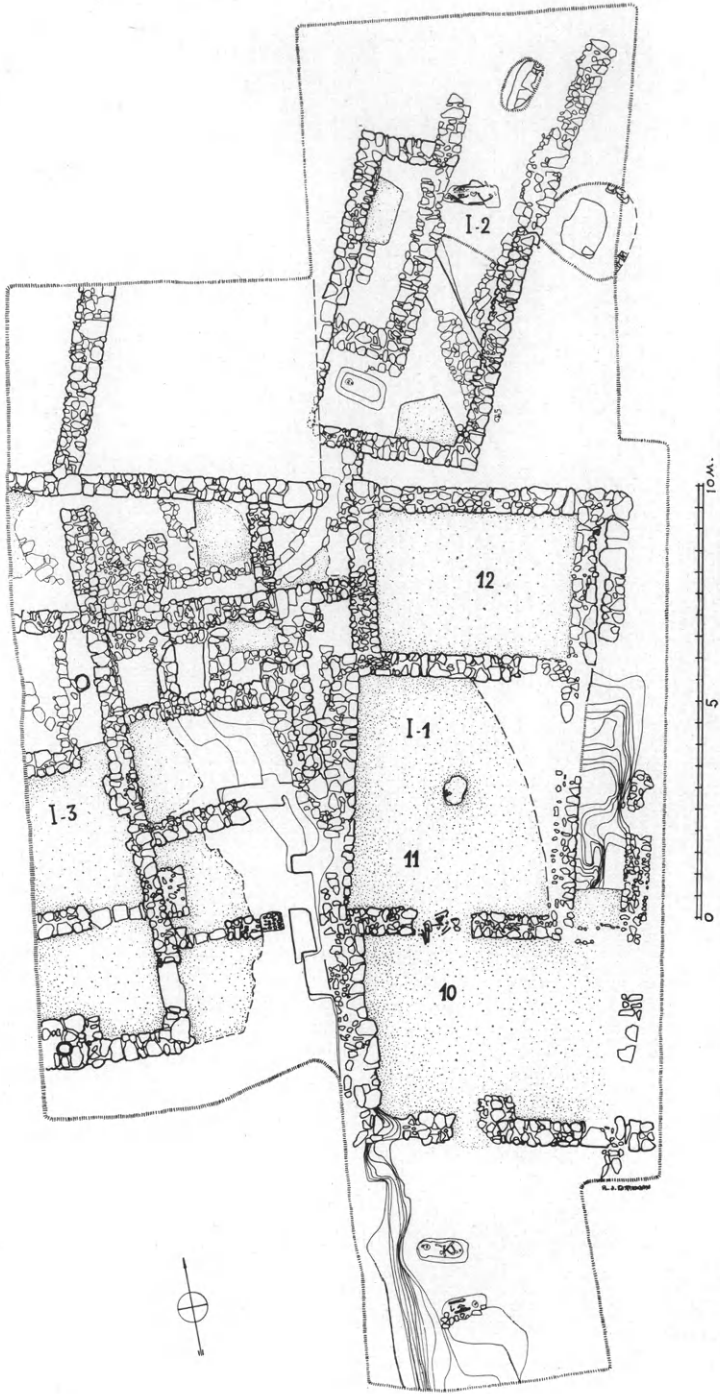
Πρὸς Βορρᾶν τῆς οἰκίας I - 1, ἀνεσκάφη δωματίον, μήκους

ἔσωτεροῦ 13 περίπου μέτρων καὶ μέσου πλάτους 6.50 μ., δευτέρας οἰκίας (εἰκ. 71, I-2). Τμήματα τοῦ δαπέδου του, σχηματισθέντος δι' ἄμμοκονίας τεθειμένης ἐπὶ καλῶς πεπιεσμένου χώματος, εὐρέθησαν εἰς τὴν νοτανατολικὴν καὶ εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ δωματίου, κάτωθεν δὲ τοῦ δαπέδου του κατὰ τὴν νοτοδυ-

Εἰκ. 70. Ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου (α - α) τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. β - β, θεμέλια ἑλληνιστικοῦ ναοῦ.

τικὴν γωνίαν παιδικὸς τάφος ΥΕ ΠΙΒ χρόνων. Ἐπίσης ὑπὸ τὸ δάπεδον εὐρέθησαν τάφος πρωτογεωμετρικὸς καὶ λείψανα τοίχων προγενεστέρων οἰκημάτων (εἰκ. 72), τὰ ἀρχαιότερα τῶν ὁποίων ἀνάγονται εἰς ΥΕ Π χρόνους, ὡς ἀποδεικνύουν τεμάχια Ἐφυρῶν κυπέλλων εὐρεθέντα παρ' αὐτούς. Στενὸς γῶρος χωρίζει τὴν οἰ-

Είχ. 71. Κάτοψης οικήμάτων περιοχής Θησαυρού Ἀργεῶς. Σχέδιον R. Rothman.

κίαν I-2 τῆς I-1, ἐνῶ πρὸς Ἀνατολὰς τῆς I-2 εὐρέθῃ ἀνοικτὸς χώρος, πιθανῶς αὐλή, ὃ ὁποῖος δὲν ἐξηρευνήθη πλήρως.

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ χώρου συνεπληρώθη πρὸς Δυσμὰς μέχρι 10 περίπου μέτρων πέραν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς οἰκίας I-1. Ἐκαλύπτετο ἀπὸ προσχώσεις χωμάτων καὶ λίθων κυλισάντων ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τῆς πλαγιάς τοῦ λόφου. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἀπεκαλύφθησαν ἐν ὄλῳ 9 δωμάτια πλήρως καὶ 4 μερικῶς

Εἰκ. 72. Τοῖχοι καὶ τάφος τοῦ δαπέδου τοῦ οἰκήματος I-2.

(σχέδ. εἰκ. 71). Φαίνεται ὅτι ὅλα ἦσαν ὑπόγεια καὶ ὅτι τὸ οἶκημα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν, I-3, ἐκτείνεται περισσότερο πρὸς Δυσμὰς. Πρὸ τοῦ συμπληρωθῆ ἢ ἀνασκαφή ὀλοκλήρου τοῦ κτηρίου τελικὰ συμπεράσματα εἶναι ἀδύνατα. Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπογείων τοῦ ἀποδεικνύεται ὅτι εἶχε μεγάλην ἔκτασιν. Οὐδὲν ἔχνος καταστροφῆς τῶν οἰκημάτων τούτων ὑπὸ πυρὸς ἀνευρέθη, οἱ σωροὶ δὲ τῶν λίθων, τῶν ἀποκαλυφθέντων εἰς διάφορα τμήματά των, τείνουν νὰ ἐνισχύσουν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ καταστροφή των ἦτο συνέπεια σεισμοῦ. Τεμάχια κονιάματος φέροντα χρῶμα καὶ διάκοσμον ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων τῶν οἰκημάτων τούτων ἦσαν κεκαλυμμένοι ὑπὸ γραπτῶν κονιαμάτων, ἐνῶ τὰ πολυάριθμα

ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα ἀποδεικνύουν ὅτι ἰδρύθησαν καὶ παρέμειναν ἐν χρήσει διαρκούσης τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου.

12. ΜΥΚΗΝΑΙ. Οἰκία ἔξω τῆς ἀκροπόλεως.

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Βερδελῆ ἐνεργηθεῖσα κατὰ τὸ 1963 ἀνασκαφή, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα ἐκτίθενται ἐν συντομίᾳ κατωτέρω, ὑπῆρξε συμπλήρωμα τῆς ἐνεργηθείσης πέρυσι κατὰ τὴν αὐτὴν θέσιν ὁμοίας (βλ. Ἔργον 1962, σ. 99 κ.έ.), ἀπέβλεψε δηλαδὴ εἰς τὸν ὀλοσχερῆ καθαρισμὸν τῶν ἐμφανισθέντων τότε ἀνατολικῶς τῆς Οἰκίας τῶν Σφιγγῶν θεμελίων καὶ εἰς τὴν πληρεστέραν μελέτην τῆς παραπλεύρως τῆς οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου διαπιστωθείσης ὁδοῦ. Μικρὸς θαλαμοειδῆς τάφος, οὔτινος ἢ κορυφὴ τοῦ θαλάμου εἶχε καταπέσει καὶ ὑπέκειτο διὰ τοῦτο εἰς τὸν κίνδυνον τῆς συλῆσεως, περιελήφθη ἐπίσης εἰς τὴν παροῦσαν ἔρευναν.

1. Θεμέλια ἀνατολικῶς τῆς Οἰκίας τῶν Σφιγγῶν. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀνασκαφῆς διετέθη διὰ τὴν συστηματικώτεραν ἔρευναν τῶν ἐπισημανθέντων πέρυσι θεμελίων περὶ τὰ 20 μ. ἀνατολικῶς τῆς Οἰκίας τῶν Σφιγγῶν. Ἐκ τῆς γενομένης ἐρεύνης ἀπεδείχθη ὅτι τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ χώρου ἤρχισε νὰ κατοικῆται ἀπὸ τῆς ΜΕ ἤδη ἐποχῆς· διότι κάτωθεν ἢ παραπλεύρως τῶν μυκηναϊκῶν θεμελίων διεπιστώθησαν ἄλλα θεμέλια ἀσθενέστερα (εἰκ. 73), ἅτινα, συμφώνως πρὸς τὸν τρόπον οἰκοδομῆς των καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εὐρεθέντων πλησίον ὄστράκων, πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὸ τέλος τῆς ΜΕ ἐποχῆς ἢ εἰς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ΥΕ περιόδου, εἶναι δηλαδὴ σύγχρονα πρὸς τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν μεγαροειδῆ οἰκίαν παραπλεύρως καὶ ΝΔ. τῆς λεγομένης Δυτικῆς Οἰκίας (βλ. Ἔργον 1961, εἰκ. 159).

Τὰ ἀνωτέρω θεμέλια ἀποτελοῦν τὸ ἐσώτερον δωμάτιον ὁμοίου πρὸς τὴν ἀνωτέρω τύπου οἰκίαν, καθόσον μεταξὺ αὐτῶν εὐρέθη ἐστία ἀποτελουμένη ἐκ καθαρᾶς κεκαυμένης γῆς, χρώματος ἐρυθροκιτρίνου, τὸ ὁποῖον προσέλαβεν ἐκ τῆς πυρᾶς τῆς καθημερινῆς χρήσεως (εἰκ. 74). Ἡ ἐστία εἶχε σχῆμα ὀρθογώνιον, διαστάσεων 0.80×1.25 μ., ὑπερεῖχε δὲ τοῦ διὰ κιτρινωπῆς γῆς ἐστρωμένου δαπέδου ὀλιγώτερον τῶν 5 ἑκατοστομέτρων.

Κατὰ ταῦτα, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος δωμάτιον ἀποτελεῖ τὸ καθ’

αὐτὸ «μέγαρον» τῆς οἰκίας, ἣτις ἔβαινε ἀπ' Α. πρὸς Δ. Τοῦ δωμα-

Εἰκ. 73. Θεμέλια μυκηναϊκῆς οἰκίας καὶ κάτωθεν
παλαιότερον θεμέλιον τῆς τελευταίας ΜΕ ἐποχῆς.

τίου τούτου διεπιστώθησαν οἱ τρεῖς ἐξωτερικοὶ τοῖχοι, ἧτοι ὁ νό-

Εἰκ. 74. Ἡ παραπλεύρως τῆς μυκηναϊκῆς οἰκίας
ἑστία τῆς ΜΕ ἐποχῆς.

τιος, ὁ βόρειος καὶ ὁ δυτικός, ὅστις στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν εὐ-
ρισκομένου καὶ καταλλήλως ἀπομηθέντος φυσικοῦ μαλακοῦ βρά-
χου. Ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔμπροσθεν δω-
ματίου δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπισημανθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἴσως
διότι, ἐφόσον οὗτος δὲν κατεστράφη ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὰ προστε-
θέντα ἄνωθεν μυκηναϊκὰ θεμέλια, κεῖται ὀλίγον ἀνατολικώτερον
τῆς δυτικῆς γραμμῆς τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου.

Παραπλεύρως τοῦ βορείου τοίχου καὶ καλυπτόμενος ἐν μέρει

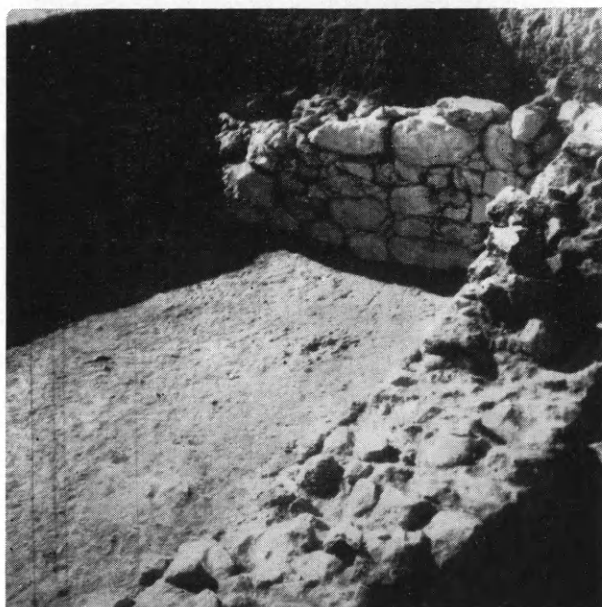

Εἰκ. 75. Μεσοελλαδικὸς λακκοειδῆς τάφος
παραπλεύρως τῆς οἰκίας.

ὑπὸ τοῦ μετ' αὐτοῦ συναπτομένου καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὸν
βαίνοντος μυκηναϊκοῦ θεμελίου εὐρέθη λακκοειδῆς τάφος, ὅστις
ἦτο ἀσφαλῶς σύγχρονος καὶ ἀνῆκε προφανῶς εἰς τὴν ΜΕ οἰκίαν.
Ἐντὸς αὐτοῦ ἔκειτο ὁ νεκρὸς ὠρίμου ἀνδρὸς μὲ τὴν κεφαλὴν το-
ποθετημένην εἰς τὸν Βορρᾶν, τὸν κορμὸν ἑλαφρῶς κεκλιμένον πρὸς
ἀριστερὰ καὶ τὰ σκέλη συνεπτυγμένα (εἰκ. 75). Τὸν νεκρὸν οὐδὲν
ἀντικείμενον συνώδευεν.

Ἐπὶ τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν κατελάμβανεν ἡ ΜΕ οἰκία ἐκτί-
σθησαν κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους ἄλλα οἰκήματα, τῶν ὁποί-

ων μικρόν μόνον μέρος ἀνεκαλύφθη μέχρι τοῦδε (εἰκ. 76), χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματίσωμεν ἐξ αὐτοῦ ἔστω καὶ ἀτελῆ εἰκόνα περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διαρθρώσεως τῶν οἰκημάτων τούτων. Ἄλλ' εἰς τὸ ΝΔ. ἄκρον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. βαίνοντος θεμελίου διεπιστώθη δίβαθμος κλιμαξ λαξευμένη ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου (εἰκ. 77), ἣτις μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν μυκηναϊκῶν τούτων κτισμάτων καὶ πρὸς Δ. Ἐκ τούτου καθίσταται προφανῆς ἡ ἀνάγκη τῆς συνεχι-

Εἰκ. 76. Τοῖχοι τῆς ἀποκαλυφθείσης μυκηναϊκῆς οἰκίας.

σεως τῆς ἐρεῦνης καθ' ὅλον τὸν χῶρον τοῦτον ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς τελευταίας ἀνασκαφῆς μέχρι τῶν ὁρίων τῆς ὑψηλότερον εὑρισκομένης Οἰκίας τῶν Σφιγγῶν.

2. Μυκηναϊκὴ ὁδὸς ἔμπροσθεν τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὁ ἀνασκάπτων, ἐπιθυμῶν νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν Μυκηναίων ὑπὸ τοῦ Ὅμηρου ὡς πόλεως «εὐρυαγυίας», προέβη εἰς τὸν συστηματικὸν καθαρισμὸν τοῦ παραπλεύρως πρὸς Ἀνατολὰς τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου χώρου. Ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης, ἐξ ἧς προέκυψαν καὶ ἄλλαι ἐνδιαφέρουσαι διαπιστώσεις (βλ. Ἔργον 1962, 104 κ.έ.), ἐβεβαιώθη ὅτι ἔμπροσθεν τῆς ἀνωτέρω οἰκίας

ἐσχηματίζετο διὰ καταλλήλου ισοπεδώσεως καὶ ἀποτομῆς τοῦ ἐκτεινομένου πρὸ αὐτῆς φυσικοῦ βράχου μία εὐρύχωρος δίοδος, πλάτους 3.70 μ. Τοιουτοτρόπως ἐγένετο πλήρης ἡ ἐπαλήθευσις τοῦ ὀμηρικοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς πόλεως. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ ἐρευνηθὲν τότε τμήμα ἦτο σχετικῶς μικρόν, ἠδύνατο δὲ ἔνεκα τούτου νὰ ἀμφισβητηθῇ ἡ ἀξία τοῦ συμπεράσματος μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι πιθανὸν νὰ ἐπρόκειτο ἀπλῶς περὶ μιᾶς πλατείας σχηματιζομένης πρὸ

Εἰκ. 77. Κλίμαξ ἐκ δύο βαθμίδων εἰς τὸ ΝΔ. τμήμα τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου.

τῆς εἰσόδου τῆς οἰκίας καὶ οὐχὶ περὶ πραγματικῆς ὁδοῦ, ἐπεξέτεινα ἐφέτος τὴν ἔρευναν καὶ βορειότερον, πέραν τοῦ νοτίου ὁρίου τῆς Οἰκίας τῶν Ἀσπίδων.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνωτέρω ἐρευνῆς ὑπῆρξεν ὁποῖον ἀκριβῶς ἀνεμένετο. Ἡ διαπιστωθεῖσα δηλαδὴ προηγουμένως ἀποτομὴ τοῦ βράχου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν χεῖλος τῆς ὁδοῦ, συνεχίζετο ὁμοίως καὶ πρὸς Β., πέραν τῶν ὁρίων τοῦ γεωμετρικοῦ ἀψιδωτοῦ Ἱεροῦ (βλ. Ἔργον ἔ.ἀ.) ὁμοίως δὲ συνεχίζετο κατὰ μῆκος τῆς ἀποτομῆς καὶ τὸ ἀνάλημμα, τὸ ὁποῖον συνεκράτει τὸ ἐξ ἀπλῆς πεπατημένης γῆς κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ (εἰκ. 78). Τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ

μέχρι καὶ τοῦ βορειοτέρου ἄκρου τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου ἐξηκολούθει νὰ εἶναι 3.70 μ., ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς ΝΔ. γωνίας τῆς Οἰκίας τῶν Ἀσπίδων ἐμειοῦτο τοῦτο ἐλαφρῶς λόγῳ τῆς προεξεχούσης γραμμῆς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς τελευταίας ταύτης οἰκίας. Εἶναι τοιοῦτοτρόπως βέβαιον ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς ἐκ τῶν κεντρικῶν ὁδῶν τῆς κάτω πόλεως τῶν Μυκηναῶν, νομίζω δὲ ὅτι θὰ ἦτο ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρουσα ἢ ἐπέκτασις καὶ περαιτέρω

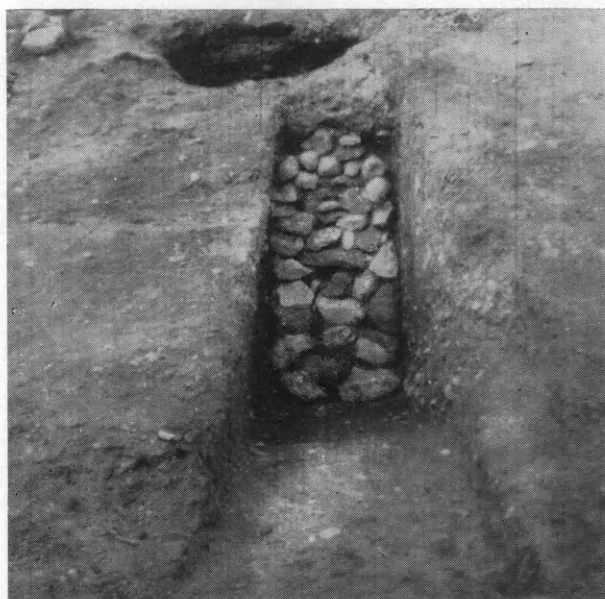
Εἰκ. 78. Συνέχεια πρὸς Β. τῆς ὁδοῦ παραπλεύρως τῆς οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου.

τῆς προκειμένης ἐρεῦνης, καθόσον δι' αὐτῆς θὰ εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσωμεν τὴν ρυμοτομίαν καὶ τὸ ὅλον πολιοδομικὸν σύστημα τοῦ πρώτου μυκηναϊκοῦ κέντρου τῆς Χώρας.

3. *Θαλαμοειδῆς τάφος παρὰ τὸ Ἄνω Πηγάδι.* Εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκειται τὸ Ἄνω Πηγάδι, εἰς τὰς νοτίας ὑπωρείας τοῦ ὑψώματος Γουρουνοσπηλιὰ κειμένου ὀπισθεν (βορείως) τοῦ λόφου Καλκάνι, εἶχεν ἐπισημανθῆ ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου κατόπιν καταπτώσεως μέρους τῆς ὀροφῆς του μυκηναϊκοῦ θαλαμοειδῆς τάφος. Ἐπειδὴ τὰ κρούσματα τυμβωρυχίας, ἄγνωστα καθ' ὀλοκληρίαν ἄλ-

λοτε, ἤρχισαν ἐσχάτως νὰ σημειοῦνται συχνὰ καὶ εἰς τὰς Μυκήνας, ὁ κ. Βερδελῆς προέβη εἰς τὸν καθαρισμὸν αὐτοῦ εὐθύς ὡς τῷ ἐδηλώθη τὸ πρᾶγμα πρὸς πρόληψιν διαρπαγῆς του.

Ὁ δρόμος τοῦ τάφου, ἔχων κατεύθυνσιν ἀπὸ Ν. πρὸς Β., ἦτο πολὺ μικρῶν διαστάσεων : μήκος αὐτοῦ 2.80 μ., πλάτος 0.70 μ. εἰς τὴν ἔξοδον καὶ 0.65 μ. εἰς τὸ στόμιον. Τὸ τελευταῖον, μήκους 0.70 μ. εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ 0.60 μ. εἰς τὴν ἀνατολικήν, ἠνοί-

Εἰκ. 79. Ὁ δρόμος τοῦ ἀποκαλυφθέντος θαλαμοειδοῦς τάφου καὶ ἡ κατὰ τὸ στόμιον ξηρολιθιά.

γέτο βαθμιαίως πρὸς τὸν θάλαμον· τὸ ὕψος του ἔφθανεν εἰς τὰ 1.50 μ., ἡ δὲ καλύπτουσα τοῦτο ξηρολιθιά διετηρεῖτο ἀνέπαφος (εἰκ. 79). Ὁ θάλαμος εἶχεν ἡμικυκλικὸν σχῆμα, μήκους 2 μ. καὶ πλάτους 2.50 μ. τὸ σημερινὸν ὕψος του ἦτο 1.85 μ.

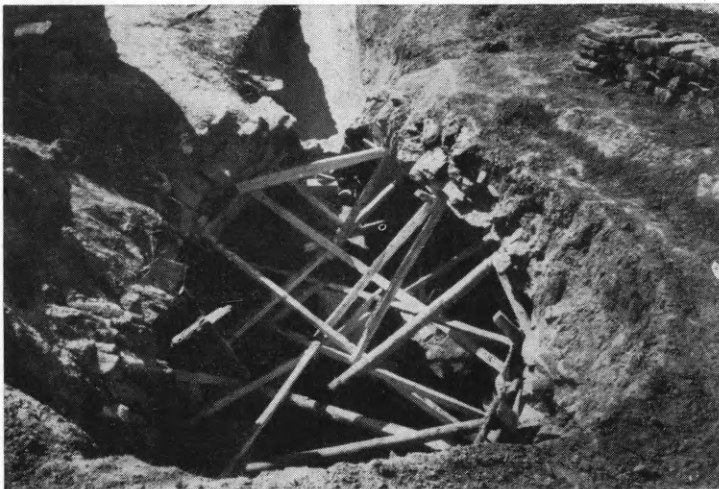
Τὸ δυτικὸν ἡμισυ τοῦ θαλάμου οὐδὲν ἔχνος ταφῆς περιελάμβανεν. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἡμισυ εὐρέθησαν ὅστ᾽ αἰνα ἐν ἀταξίᾳ, κυρίως κρανία, ἐκ τῶν ὁποίων κατεμετρήθησαν ἐν συνόλῳ ἕξ, ὀλόκληρα ἢ τεμαχισμένα, καὶ μερικὰ ἄλλα ὅστ᾽ αἰ ἐκ τῶν ἄκρων. Μεταξὺ τῶν ὀστέων εὐρέθησαν ἀμφορίσκος ἀκέρατος, τμήμα κύλικος καὶ ὀλίγα θραύσματα ἕξ ἄλλων ἀγγείων.

Ὅπως εἰς τοὺς ἀνασκαφέντας πέρυσι τάφους, ἡ ἀπουσία καὶ

ἔδῳ οἰουδήποτε λειψάνου ἐνταφιασμοῦ ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ θαλάμου δυνατὸν νὰ ὀφείλεται εἴτε εἰς τὴν ὀριστικὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ τάφου μετὰ τὴν τελευταίαν διευθέτησίν του εἴτε, ὅπως φρονεῖ ὁ Καθηγητὴς Blegen, εἰς ὁμοίας περιπτώσεις εἰς τὴν νεκρόπολιν τῆς Προσούμνης, εἰς τὴν παντελῆ φθορὰν τοῦ τελευταίως ἐνταφιασθέντος νεκροῦ, ὅστις εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην πρέπει νὰ ἀνῆκεν εἰς μικρὸν παιδίον ἢ εἰς ἀσθενῆ τινα γέροντα.

13. ΠΥΛΟΣ.

Ἡ ἐφετινὴ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου διεξαχθεῖσα ἀνασκαφὴ ὑπῆρξε διὰ πολλοὺς λόγους περι-

Εἰκ. 80. Ἡ ὑποστύλωσις τῶν τοιχωμάτων τοῦ τάφου 1 τῆς Ἀκόνας.

ωρισμένης διαρκείας καὶ διεξήχθη εἰς τὸ σπουδαῖον μυκηναϊκὸν κέντρον τῆς Κουκουνάρας. Εἰς θέσιν Ἀκόνα εἶχον ἐπισημανθῆ δύο τάφοι, ὧν ὁ εἰς ἐσκάφη κατὰ τὸ 1959. Ἐφέτος ἐσκάφη καὶ ὁ ἄλλος, κατόπιν διαρκοῦς ὑποστυλώσεως τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου (εἰκ. 80 καὶ 81), ἦν λίαν ἐπιδεξιῶς ἐξετέλεσε σὺν τῇ πρόοδῳ τῆς ἀνασκαφῆς ὁ ἐργοδηγὸς τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Χ. Σφακιανάκης.

Ἡ θόλος (εἰκ. 82), διαμέτρου 6.20 μ., ἦτο πλήρης χωμάτων, οἱ δὲ τοῖχοι διατηροῦνται μέχρις ὕψους 2.50 μ. Διατηρεῖται καὶ τὸ στόμιον τῆς θόλου, οὗ αἱ παραστάδες στενοῦνται πρὸς τὰ ἄνω, ὅπερ

εἶναι σημεῖον μεταγενεστέρας χρονολογίας τοῦ τάφου. Πράγματι δέ, τὰ εὑρεθέντα ὀλίγα ἀντικείμενα καὶ ἀγγεῖα ἀνήκουσιν εἰς τὴν Μυκηναϊκὴν III B κυρίως ἐποχὴν.

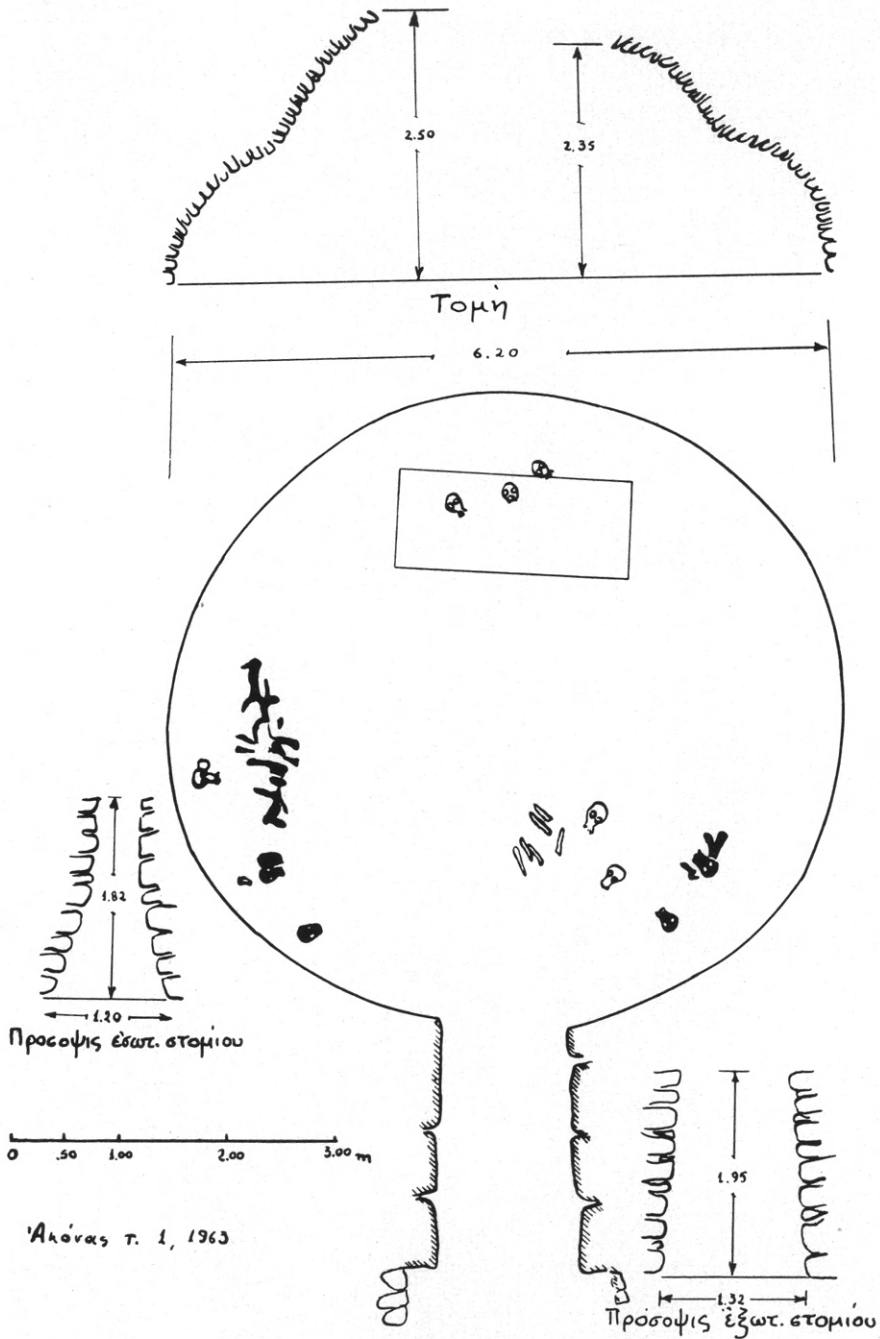
Ὁ τάφος περιεῖχεν ἓνα λάκκον ἀπέναντι τῆς εἰσόδου, ἀλλ' εἶχε πρὸ πολλοῦ συληθῆ καὶ οὗτος καὶ ἡ ὑπόλοιπος θόλος. Παντοῦ ὑπῆρχον ἐντατικὰ ἴχνη πυρᾶς, δύο παχέα στρώματα τέφρας καὶ δέκα τρία τοῦλάχιστον κρανία, ἐλάχιστα δ' ἄλλα ἀνθρώπινα ὀστᾶ. Τὰ κρα-

Εἰκ. 81. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου I τῆς Ἀκόνας ἀπὸ N.

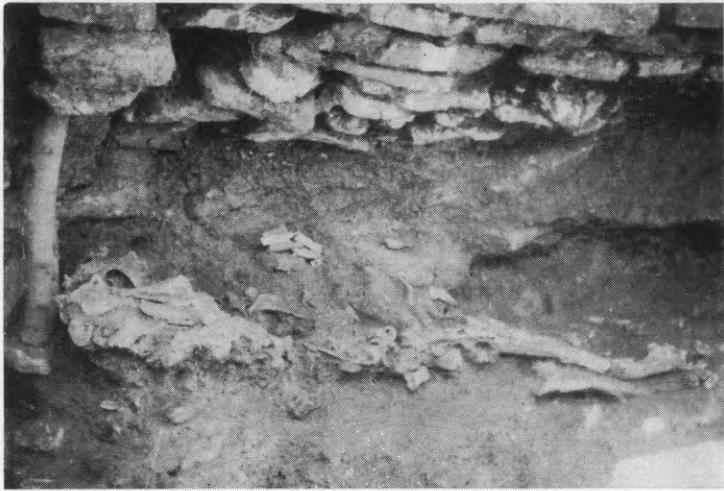
νία ἔκειντο, πλὴν ἑνός, κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου. Τὰ ἀνώτατα πάντων εὑρίσκοντο εἰς ὕψος 70 - 80 ἐκ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος εὑρέθη σκελετὸς ἡμίσεος ἐλάφου, διότι εὔρομεν μόνον τὸ ἥμισυ τῶν ὀστέων, δύο ὀπλάς καὶ ἓν μόνον κέρασ (εἰκ. 83). Ὁ ἔλαφος ἦτο πελωρίων διαστάσεων. Τὸ κέρασ εἶχε μῆκος 90 ἐκ. Παρὰ τὸν σκελετὸν εὑρέθησαν μικρὰ πρόχους (εἰκ. 84α) καὶ σκύφος (εἰκ. 84β) ὑστερογεωμετρικῆς ἐποχῆς. Ἐπομένως ἡ θυσία ἐγένετο περὶ τὸ 700 π.Χ. καὶ ἀποτελεῖ ἓν εἰσέτι παράδειγμα συνεχείας τῆς παραδόσεως ἐντὸς τῶν μυκηναϊκῶν τάφων τῆς Πύλου.

Μόνον δύο μικρὰ πλήρη ἀγγεῖα μυκηναϊκὰ παρέσχεν ὁ τά-

Είχ. 82. Κάτοψις και τομαί του μυκηναϊκού τάφου 1 τής 'Ακόνας.

φος, κύαθον (εικ. 85α) και ποτήριο. Όταν μελετηθῶσι τὰ ὄστρακα, πιθανῶς θὰ ἀπαρτισθῶσι μερικὰ εἰσέτι μικρὰ ἀγγεῖα. Ὁ λάκκος παρῆσχε γλωσσοειδῆ μαχαίριον (εικ. 85β), μήκους 0.185, μετὰ τριῶν

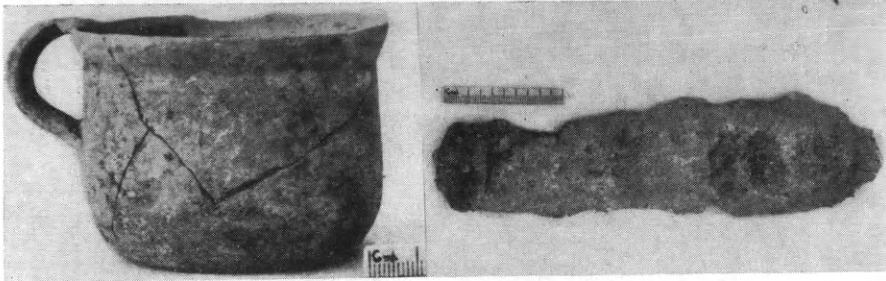
Εἰκ. 83. Ἀκόννας τ. 1. Τὸ πελώριον κέρας ἐλάφου.

Εἰκ. 84. α. Ὑστερογεωμετρικὸν προχοῖδιον. β. Ἀρχαῖκός σκύφος. γ. Πήλινος λύχνος ἐκ τοῦ τάφου 1 τῆς Ἀκόννας.

ἤλων τῆς λαβῆς καὶ φακοειδῆ ψῆφον πρᾶσινωποῦ χαλκηδονίου μὲ ἐνδιαφέρουσαν παράστασιν (εικ. 86): νεαρὰ μορφὴ ἐν αἰωρήσει προσπαθεῖ νὰ ἱππεύσῃ ὑπερήφανον αἴγαγρον, ὅστις ὁμως φέρει σάγμα. Ἴσως πρόκειται περὶ σκηνῆς μύθου ἢ παραμυθίου.

Εἰς τὸν τάφον Γουβαλάρη 1, ὅστις εἶναι ὁ βασιλικὸς τάφος τῆς περιοχῆς, ἐγένετο νέον κοσκίνισμα τῶν χωμάτων ἐπ' ἐλπίδι εὐρέσεως νέων ὄστράκων. Ὀλίγα ὄστρακα εὐρέθησαν πράγματι, εὐρέθη δὲ καὶ ὠραιότατος φακοειδῆς σφραγιδόλιθος λευκοῦ χαλκηδονίου

Εἰκ. 85 α. Κυαθίσκος. β. Γλωσσοειδὲς μαχαιρίδιον.

νίου (εἰκ. 87). Ἔχει ὑποστῆ ἀπολέπσιν καὶ φθορὰν λόγῳ τοῦ πυρός, ἀλλ' ἢ παράστασις, δύο αἰγάγων, εἶναι σχεδὸν ἀκεραία. Ἡ ἐργασία

Εἰκ. 86. Ψῆφος ἐκ χαλκηδονίου μετὰ μορφῆς προσπαθούσης νὰ ἱππεύσῃ αἰγάγων.

εἶναι ὑπέροχος, ἀσφαλῶς κρητικὴ, τῆς πρώτης ὑστερομινωικῆς περιόδου.

Εἰς τὸ μουσεῖον Πύλου ἐγένετο ἀρκετὴ ἐργασία ἐπὶ τῶν εὐρημάτων προηγουμένων ἐτῶν. Μεγάλῃς σημασίας εἶναι δύο κρατῆρες καὶ μία πρόχους μετὰ περιέργων παραστάσεων πτηνῶν, προερχόμενα ἐκ τοῦ ἀνωτέρω τάφου. Τὰ πτηνὰ ἔχουσι σχέσιν καὶ πρὸς

τὴν παλαιότεραν, μεσοελλαδικὴν παράδοσιν, καὶ πρὸς τοὺς περι-
φήμους κυπρομυκηναϊκούς ἱερατῆρας, ὧν αἱ παραστάσεις ὑποτί-

Εἰκ. 87. Φακοειδῆς σφραγιδὸλίθος με παραστάσιν 2 αἰγάρων.

Εἰκ. 88. Παράστασις πτηνῶν ἐπὶ ἀγγεῖου τοῦ μουσείου Πύλου
προερχομένου ἐκ τῶν τάφων τῆς περιοχῆς.

θενται μυθολογικαί (εἰκ. 88-91). Ἴσως καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν μυθολο-
γικὰς παραστάσεις. Ὁ νεοσσὸς ἐπὶ τῆς ράχεως μεγάλου πτηνοῦ

(εικ. 89) ἴσως ὑποδηλοῖ κύκνους ἐπὶ τοῦ ἐνὸς κρατῆρος. (Εἶναι ἐπισημονικῶς ἐξηκριβωμένη ἢ συνήθεια αὕτη παρὰ τοῖς κύκνοις.) Τὸ πτηνὸν τὸ φέρον ὧὰ ἐντὸς τοῦ σώματός του (εικ. 90) ἴσως εἶναι

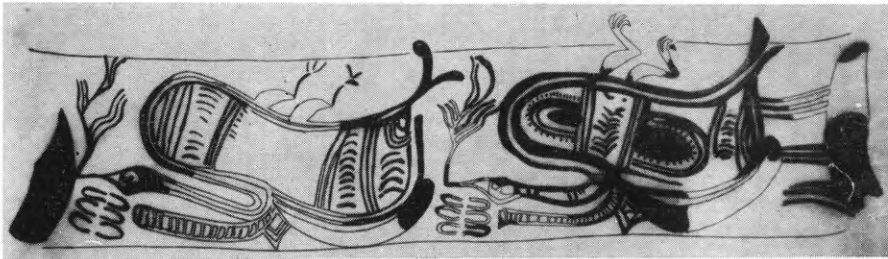
Εἰκ. 89. Ὅμοιος ὡς ἡ εἰκὼν 88.

ἀπήχησις τῶν παραμυθίων, τὰ ὅποια ἔφθανον ἐξ Ἀνατολῆς ὁμοῦ μετὰ τῶν ὧων στρουθοκαμήλων. Τὰ ἀντικείμενα τὰ κομιζόμενα εἰς τὰ ράμφη δύο ἄλλων πτηνῶν (εικ. 91) ἴσως ἔχουν σχέσιν πρὸς θαυ-

Εἰκ. 90. Ὅμοιος ὡς ἡ εἰκὼν 88.

ματουργοὺς ρίζας, ὡς τὸ μῶλυ, ἢ πρὸς ἀρωματικὰς βοτάνας, ὡς ἡ κασσία καὶ τὸ κινάμωμον. Ὁ Ἡρόδοτος μᾶς περιέσωσε τὰ σχετικά παραμύθια τῆς Ἀνατολῆς, κατὰ τὰ ὅποια τὰ ἀρτύματα ταῦτα ἐφύ-

Εἰκ. 91. Ὅμοιος ὡς ἡ εἰκὼν 88.

οντο εἰς ἀγνώστους τόπους. Μόνον μερικὰ ὄρνεα ἀνεύρισκον ταῦτα καὶ τὰ ἐκόμιζον εἰς τὰς φωλεάς των, ὅθεν τὰ ἤρπαζον οἱ Ἄραβιοι. Τὰ πτηνὰ ὡς ἀνιχνευταὶ πολυτίμων λίθων κατὰ τὴν ἰδίαν μορ-

φήν τῶν Ἡροδοτείων διηγήσεων ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰ παραμύθια τοῦ Σεβὰχ θαλασσινοῦ καὶ ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἐξιστορήσεις τοῦ Μάρκο Πόλο. Ἀνάλογον ἔννοϊαν πρέπει νὰ ἐγκρύπτουν καὶ τὰ περιέργα πελώρια πτηνὰ ἐπὶ τῶν μυκηναϊκῶν ἀγγείων τῆς Κουκουνάρας. Ἡ μεγάλη σπουδαιότης αὐτῶν ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι διὰ πρώτην φορὰν ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ἐν Ἑλλάδι πρότυπα τῶν κυπρομυκηναϊκῶν ἀναλόγων κρατήρων, καὶ δὴ ἐκ μιᾶς περιοχῆς, ὁπόθεν ὑπετέθη διὰ γλωσσολογικοὺς λόγους, ὅτι ἐξεκίνησαν οἱ πρῶτοι Ἀχαιοὶ ἄποικοι τῆς Κύπρου.

14. ΜΕΣΣΗΝΗ

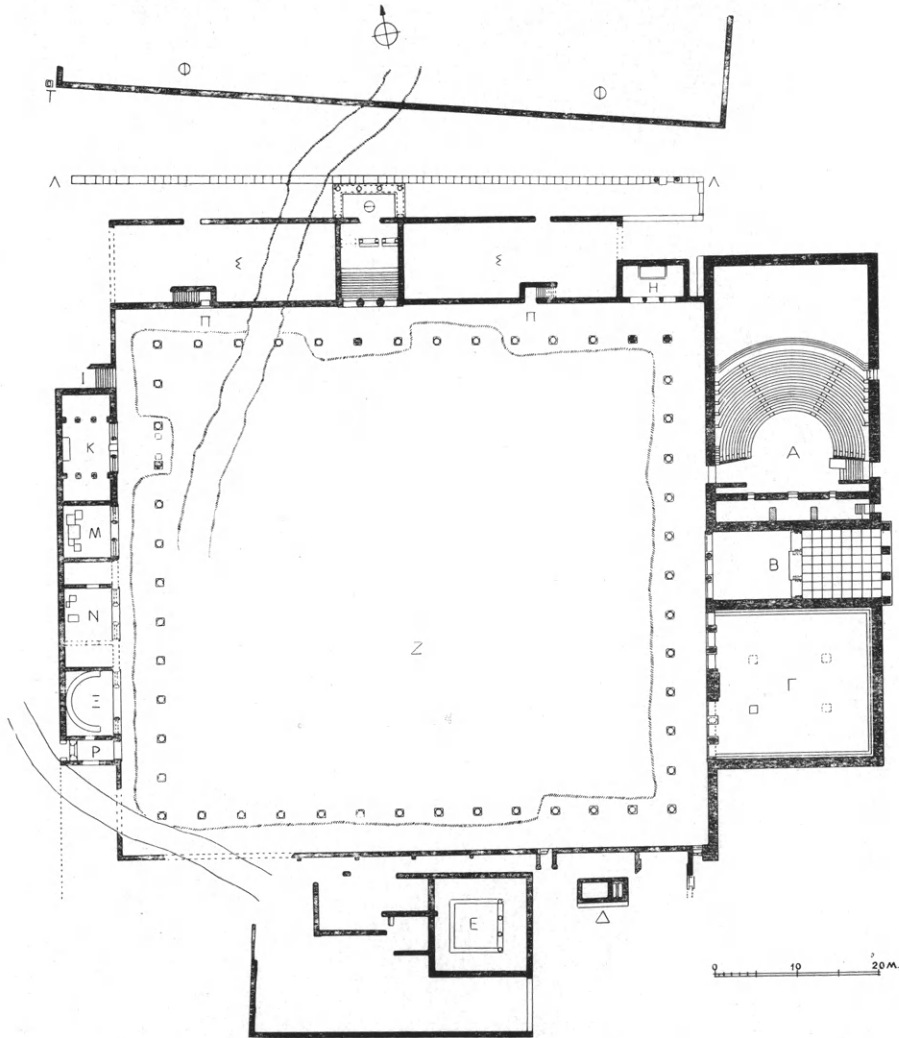
Ἡ ἐφετινὴ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Ἄν. Ὁρλάνδου ἀνασκαφὴ ἐν Μεσσήνῃ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν α) τμήματος τῆς βορείου στοᾶς καὶ β) τῶν νοτίως τοῦ πέρουσιν εὐρεθέντος ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος διαμερισμάτων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἀγορᾶς.

1. Βόρειος Στοά. Ταύτης ἀπεκαλύφθη ἐφέτος ἰκανὸν μῆκος τῆς ΒΑ. γωνίας τῆς καὶ τοῦ «Οἴκου» μέχρι τῆς μικρᾶς ἐπικαμποῦς κλίμακος (εἰκ. 92, ΣΠ) τῆς ἀγούσης εἰς τὸ ἄνω ἄνδηρον. Μετὰ τὸ πέρουσιν ἀποκαλυφθὲν λίθινον ὑπόβαθρον μετὰ τῆς βάσεως καὶ τμήματος τοῦ πωρίνου κορμοῦ, τοῦ γωνιαίου (ΒΑ.) κίονος (Ἔργον 1962, εἰκ. 142) ἦλθεν ἐφέτος εἰς φῶς, εἰς τὴν κανονικὴν ἀπ' ἄξονος εἰς ἄξονα ἀπόστασιν τῶν 4.80 μ., καὶ δευτέρα, ὁμοίως μετὰ τμήματος τοῦ πωρίνου κορμοῦ βάσις (εἰκ. 93) καὶ παρ' αὐτὴν σφόνδυλος ραβδωτοῦ κορμοῦ, κίονος, περαιτέρω δὲ καὶ εἰς τὰς κανονικὰς πάλιν ἀποστάσεις δύο εἰσέτι λίθινα κυλινδρικά ὑπόβαθρα, ἀνήκοντα εἰς τὸν 3^{ον} καὶ τὸν 4^{ον} ἀπ' Ἀνατολῶν κίονα τῆς βορείου στοᾶς (εἰκ. 93).

Ἐκ τῆς σχετικῆς ἐπιχώσεως, βάθους 1.50–1.70 μ., ἐξήχθησαν ἀγνώστου προελεύσεως κανονικοὶ λίθοι, χρησιμοποιηθέντες μεταγενεστέρως, ἐγένοντο δὲ καὶ τὰ ἐξῆς κινητὰ εὐρήματα:

α) τὸ ἀριστερὸν τμήμα μεγάλης, καλῆς τέχνης, γυναικείας μαρμαρίνης κεφαλῆς, διασῶζον τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τὴν ἀρμονικὴν κυματιστὴν κόμην (εἰκ. 94).

β) απότμημα μεταγενεστέρας ρωμαϊκής επιγραφής διασώζον
τὰ γράμματα ΑΣΚΛΗ [πι
ΩΝ

Εικ. 92. Γενική κάτοπις τῆς Ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1963 Μ, Ν, Ξ Ρ τὰ ἐφέτος ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς.

γ) θραῦσμα ἐπιγραφῆς (εἰκ. 95) ἐξ ἀσβεστολίθου, ἔλλιποῦς κατὰ τὸ δεξιὸν ἥμισυ καὶ κολοβῆς κατὰ τὸ κάτω μέρος (διαστ. μ. σ. ὕψ. 0.18, μ. σ. πλ. 0.167, πάχ. 0.13) μὲ τὴν ὀπισθίαν ὄψιν

Είχ. 93. Τὸ πρὸ τοῦ Οἴκου ἀποκαλυφθὲν τμήμα τῆς βορείου κιονοστοιχίας τῆς Ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης.

Είχ. 94. Τμήμα γυναικείας μαρμαρίνης κεφαλῆς

Είχ. 95. Τεμάχιον ἐπιγραφῆς ἐκ τῆς Β. κιονοστοιχίας τῆς Ἀγορᾶς.

άνώμαλον. Τὸ κείμενον τοῦ διασωθέντος ἀριστεροῦ τμήματός της ἔχει ὡς ἑξῆς :

. α ψευδογραφ
 καὶ ἐπιμίμον δ
 τὸν σῖτον ἐν τ
 τὸν ἐλάσσοнос
 νέτω εἰς παράθε[σιν]
 σθῆ μὲν ἢ διαδοθῆ
 χωράξαι ἢ ἀμφοτ[ε]ρο
 στασάτω ὁ γραμμα[τε]υς
 χέτω Εὐθύδαμος η
 . . ταθέντες γραφαντ
 τῶ]ν λοιπῶν ὅσα κα φα
 . . ι περὶ τοῦ διαδιδο
 τα ἐπ[ι]στάτ[αι]

Πρόκειται περὶ τινος ψευδογραφίας ἥτοι ψευδοῦς δηλώσεως ἢ ἀναγραφῆς καὶ τοῦ ἐπιβληθέντος σχετικῶς ἐπιμίμον (ἥτοι προστίμου, εἰς ὑπόθεσιν διανομῆς (παραθέσεως, διαδόσεως) σίτου. Ἡ σχετικὴ ἀπόφασις τῶν συνέδρων ὀρίζει νὰ χαραχθῆ (τὸ χωράξαι, εἶναι δωρικὸς τύπος τοῦ χαράξαι) ἢ σχετικὴ ἐπιγραφή ἐπὶ στήλης (;), τὴν ὁποίαν ἐντέλλεται νὰ στήσῃ ὁ γραμματεὺς (τῶν συνέδρων), βεβαίως ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὅπου καὶ εὐρέθη.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς χρόνους τῆς χαράξεως τὰ μετὰ μεγάλων ἀκρεμόνων (arices) γράμματα δηλοῦσι πάντως ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἢ μορφή ὅμως τοῦ ὠμέγα, παρουσιάζουσα τὸν παλαιότερον τύπον Ω καὶ οὐχὶ τὸν μεταγενέστερον διαλελυμένον Ω, ὃν ἐμφανίζει ὁ ἕξ Ἄνδανίας ἱερὸς νόμος τοῦ 93 π.Χ., μᾶς ἄγει πιθανῶς εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

2. Δυτικὴ πλευρά. Πρὸ τοῦ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντος ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (εἰκ. 92 K) ἠνοίχθη ἐφέτος πρὸς Ἀνατολὰς εὐρεῖα τάφος διήκουσα καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς στοᾶς καὶ πέραν ταύτης ἀκόμη, μὲ τὸν σκοπὸν τῆς εὐρέσεως τοῦ πρὸ τοῦ ναοῦ βωμοῦ, ὅστις ὅμως δὲν ἀνευρέθη μέχρι τοῦ μήκους, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπροχώρησεν ἡ σκαφή. Ἀπεκάλυψεν ὅμως ἡ τάφος ἀφ' ἑνὸς δύο βάσεις κιόνων

τῆς δυτικῆς στοᾶς τῆς ἀγορᾶς (εἰκ. 92 καὶ 96) εἰς τὰς ἀναμενομέ-
νας θέσεις των, ἐφαπτομένας δὲ πρὸς ταύτας, καὶ ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ
μετακιονίου, δύο τετραγώνους περίπου ἐκ λευκοῦ λίθου πλάκας
(0.70×0.80 καὶ πάχους 0.21 μ.), ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν ὁποίων
διασώζονται τετραγῶνοι τόρμοι πακτώσεως μετὰ τῶν σχετικῶν ἀν-

Εἰκ. 96. Τμήμα τῆς πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος κινοστοιχίας τῆς Ἀγορᾶς,
μὲ τὰς δύο μαρμαρίνας βάσεις βωμοῦ (ἢ ἀναθημάτων).

λάκων μολυβδοχοΐας, ἐξ ὧν συνάγεται, ὅτι αἱ πλάκες θὰ ἐβάσταζον
ἀναθήματα ἢ καὶ βωμίσκους.

Κατὰ τὴν αὐτὴν σκαφὴν εὐρέθησαν τεμάχια πωρίνου κορμοῦ
ραβδωτοῦ κίονος τῆς στοᾶς (εἰκ. 96) καὶ πώρινον ὠσαύτως κορινθια-
κὸν κιονόκρανον μετὰ Νικῶν, ὑψ. 0.68 , δι' οὗ διαπιστοῦται ἅπαξ
ἔτι, ὅτι τὰ μετὰ Νικῶν κιονόκρανα ἀνήκουσιν εἰς τὴν στοάν. Ἐν

ἄλλο ἀκόμη πώρινον κιονόκρανον, συμφυῆς μετὰ τοῦ ἄνω μέρους τῶν ραβδώσεων τοῦ κορμοῦ, ὀλικοῦ δ' ὕψους 0.765 μ., εὐρέθη εἰς τὴν τάφρον τὴν πρὸ τῆς γειτονικῆς πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος κλίμακος.

Ἐνδιαφέρον εὗρημα ἐγένετο ὡσαύτως πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος. Εἶναι δὲ τοῦτο βᾶσις ἐκ τιτανολίθου, διαστάσεων 0.565×0.465 μ. καὶ ὕψους 0.31 μ., φέρουσα ἐπὶ μιᾷ τῶν κατακορύφων παρεῖων τῆς τεκτονικὸν ἀγκῶνα καὶ ἐπὶ ἄλλῃς χαραγμένην τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν:

ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ ΠΟΛΥΣΤΡΑΤΩ

ΟΛΥΜΠΙΑ ΠΑΛΑΝ

(ὕψ. γρ. 0.015 – 0.018 μ.)

Πρόκειται περὶ ἀγωνιστικῆς ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς ἀναγραφούσης τὸν νικήσαντα κατὰ τὰ Ὀλύμπια εἰς ἀγῶνα πάλης Ἀντισθένη, υἱὸν τοῦ Πολυστράτου. Ἡ διὰ τοῦ ὀμέγα γενικὴ τοῦ ὀνόματος εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ἡλειακῆς διαλέκτου (πβλ. *Διὸρ Ὀλυμπίω κλπ.*).

Ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῶν γραμμάτων συνάγεται, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ θὰ ἐχαράχθη κατὰ τὸν 3^{ον} ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Παραλλήλως πρὸς τὴν μνημονευθεῖσαν τάφρον ἡ ἀνασκαφὴ ἐξετάθη καὶ πρὸς Νότον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (εἰκ. 97) ἀποκαλύψασα τέσσαρα συνεχόμενα, ἴσου πλάτους ἀλλὰ διαφόρου μεγέθους, διαμερίσματα: τὰ Μ, Ν, Ξ, Ρ (εἰκ. 92), τὰ ὁποῖα καὶ θὰ ἐξετάσωμεν κατὰ σειράν.

Διαμέρισμα Μ (εἰκ. 92 καὶ 98). Τὸ συνεχόμενον πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος διαμέρισμα Μ ἔχει σχῆμα περιπίου τετράγωνον (5.80×6.40 μ. ἀπὸ τοίχου εἰς τοῖχον). Ἡ πρὸς τὴν στοὰν πρόσοψις του παρουσάζει, ὡς καὶ ἡ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, δύο πωρίνους ἀμφικίονας — σωζομένους κατὰ χώραν (εἰκ. 99) — μεταξὺ δύο, πωρίνων ἐπίσης, παραστάδων. Τὰ ἄκρα μετακίονια τοῦ οὕτω σχηματιζομένου «τριβήλου» ἐκλείοντο διὰ χαμηλῶν πωρίνων θωρακίων, τὸ δὲ μέσον διὰ θύρας, τῆς ὁποίας διεσώθη τὸ κατώφλιον μετὰ τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν στερέωσιν τῶν σταθμῶν καὶ τῶν θυροφύλλων ἐγκοπῶν.

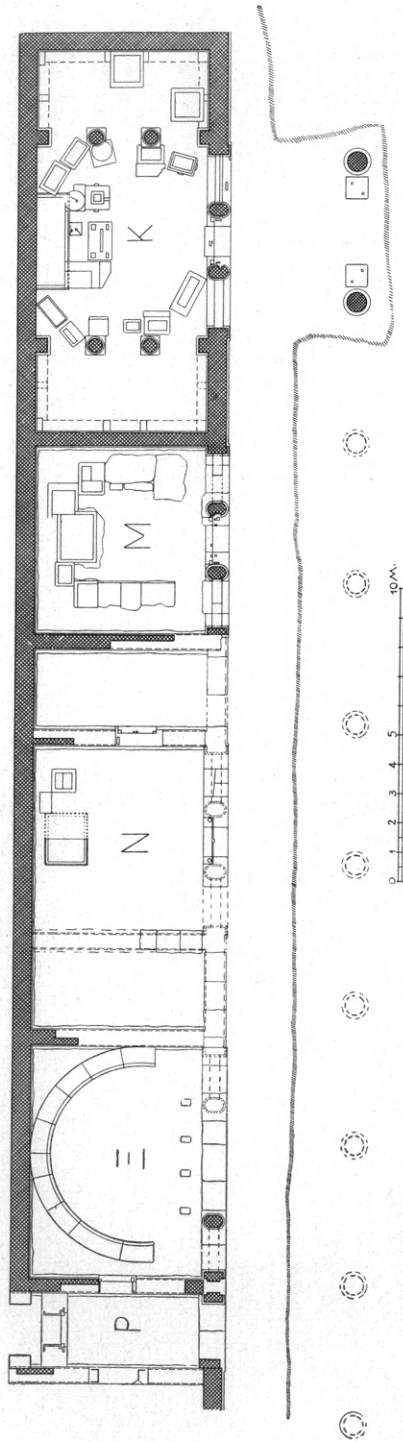
Εἰς τὸ βάθος τοῦ διαμερίσματος καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ ὀπισθίου

τοίχου, εὑρέθησαν, κάτωθεν βαθειῶν ριζῶν χονδρῶν δένδρων, πλείονα ὀρθογώνια βάρθρα (εἰκ. 100), ἐν μεγαλύτερον εἰς τὸ μέσον καὶ ἄλλα μικρότερα ἐκατέρωθεν αὐτοῦ. Τὸ μεσαῖον ἐστήριζεν ἄγαλμα, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἐπὶ τῶν δύο καλυπτηρίων αὐτοῦ πλακῶν ἐγκοπὴ ὑποδοχῆς πλίνθου (εἰκ. 101). Εἰς τὸ ἄγαλμα τοῦτο θὰ ἀνῆ-

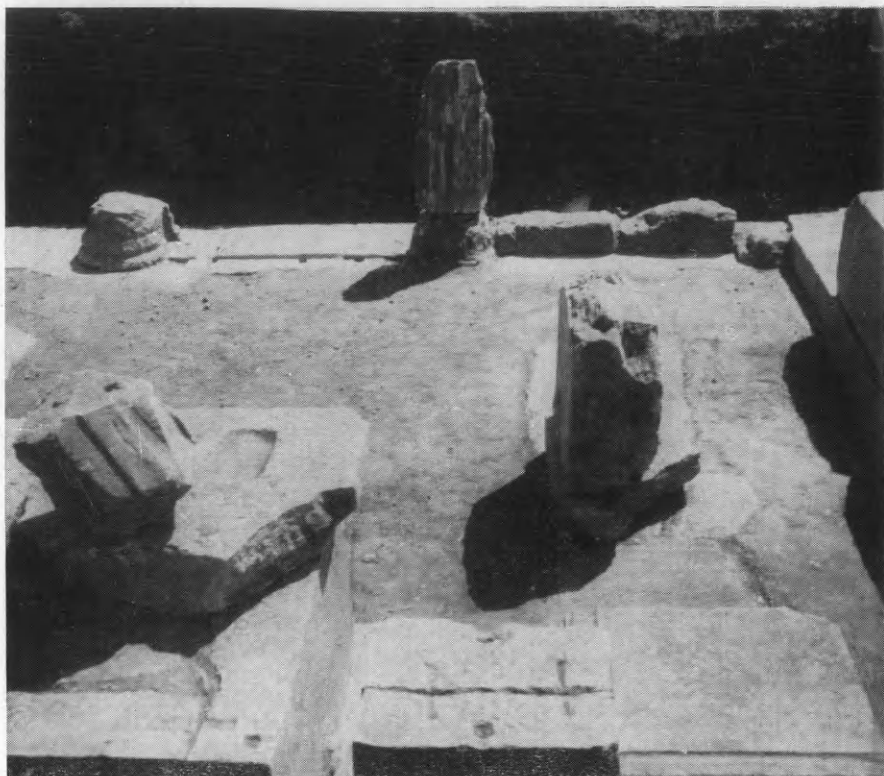

Εἰκ. 97. Ἐπιθεώρησις τῆς Δ. πλευρᾶς τῆς «Ἀγορᾶς» ἀπὸ Β. πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1963. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον ἡ κλίμαξ καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος.

κον ἀφ' ἑνὸς μὲν πλῆθους μικρῶν μαρμαρίνων γλυπτῶν τεμαχίων ἐκ γυμνῶν μελῶν καὶ πτυχώσεων ἐνδύματος, εὑρεθέντων ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ μέγα, καλῆς τέχνης, τεμάχιον μετὰ πλίνθου, εἰκονίζον ἄκρον δεξιὸν πόδα καθημένης (;) μορφῆς μετὰ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ εἰς ἀδρᾶς πτυχᾶς καταπίπτοντος ἱματίου (εἰκ. 102, 103). Ὁ πούς ἔχει πλάτος 0.20 μ., βαίνει δ' ἐπὶ ὑψηλῆς (0.05 μ.) κρηπίδος.

Είς 98. Κάτοπις τής Δυτ. πλευράς τής «Αγοράς». Μ, Ν, Ε, Ρ, τά κατά τὸ 1963 ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα.
Κ. Ὁ ναὸς τής Ἀρτέμιδος

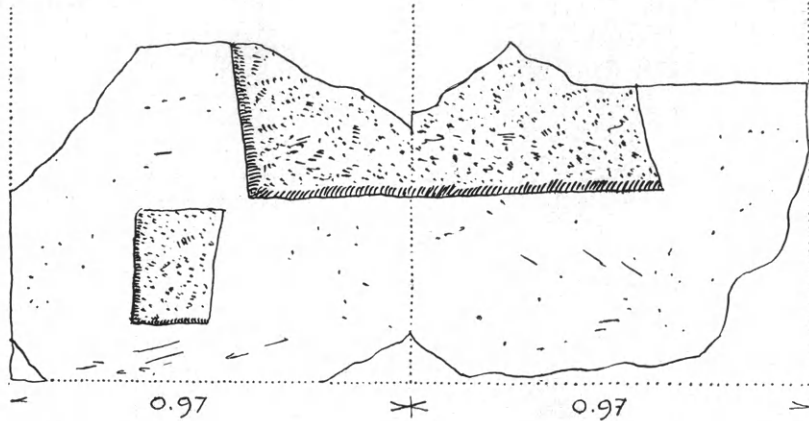

Είχ. 99. Ὁψίς τοῦ διαμερίσματος Μ ἀπὸ Δυσμῶν

Είχ. 100. Τὸ διαμέρισμα Μ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἀναθηματικὰ βᾶθρα.

Ἐπιπέδους τρυπάνου διακρίνονται μεταξύ τῶν δακτύλων, πλαγία δ' ἐπιπέδος ἐπιφάνεια, διατηροῦσα ὅπας μετὰ λειψάνων σιδηρῶν ὀβελί-

Εἰκ. 101. Τὰ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφάνειας τοῦ μεγάλου βάθρου τοῦ διαμερίσματος Μ λαξεύματα ὑποδοχῆς πλίνθου ἀγάλματος.

σκων, ὑποδηλοῖ τὴν σύνδεσιν τοῦ τεμαχίου τούτου πρὸς ἄλλο.

Ἐξ ἑτέρου ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων τοῦ βάθρου πλακῶν πλὴν

Εἰκ. 102. Ὁ ἄκρος δεξιὸς πούς τοῦ ἐπὶ τοῦ μέσου βάθρου τοῦ διαμερίσματος Μ ἱσταμένου ποτῆ ἀγάλματος.

τῆς μεγάλης ἐγκοπῆς διὰ τὴν πλίνθον ὑπάρχει, ἀριστερᾶ, καὶ ἄλλη μικροτέρα τραπεζιόσχημος (εἰκ. 101), ἐντὸς τῆς ὁποίας θὰ ἐπακτοῦτο

στήριγμά τι τοῦ μεγάλου ἀγάλματος ἢ ἄλλο τι βοηθητικὸν αὐτοῦ στοιχεῖον.

Ἐκ τῶν λοιπῶν βάθρων ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ἀμέσως

Εἰκ. 103. Πλαγία ὄψις τοῦ ποδὸς τοῦ ἀγάλματος τῆς εἰκόνας 102.

πρὸς Βορρᾶν τοῦ μεγάλου ἰδρυμένον, ὅπερ φέρει ἐπὶ τῆς προσθίας κατακορύφου ἐπιφανείας αὐτοῦ χαραγμένην τὴν ἐξῆς ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν

Α ΠΟΛΙΣ
ΦΙΛΟΚΡΑΤΕΙΑΝ ΙΠΠΑΡΧΟΥ
ΤΑΝ ΑΥΤΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΙΝ

Τῶν ὑπολοίπων βάθρων τοῦ διαμερίσματος Μ σώζονται μόνον αἱ κάτω βάσεις, διατηρεῖται δ' ἐπίσης ἐν μέρει καὶ ἡ στρῶσις τοῦ δαπέδου αὐτοῦ (εἰκ. 100).

Ἡ εὕρεσις τόσων ἀναθηματικῶν βάθρων ἐν τῷ διαμερίσματι Μ μαρτυρεῖ, ὅτι καὶ τοῦτο ἦτο προωρισμένον πρὸς λατρευτικούς ἢ πολιτικούς σκοπούς.

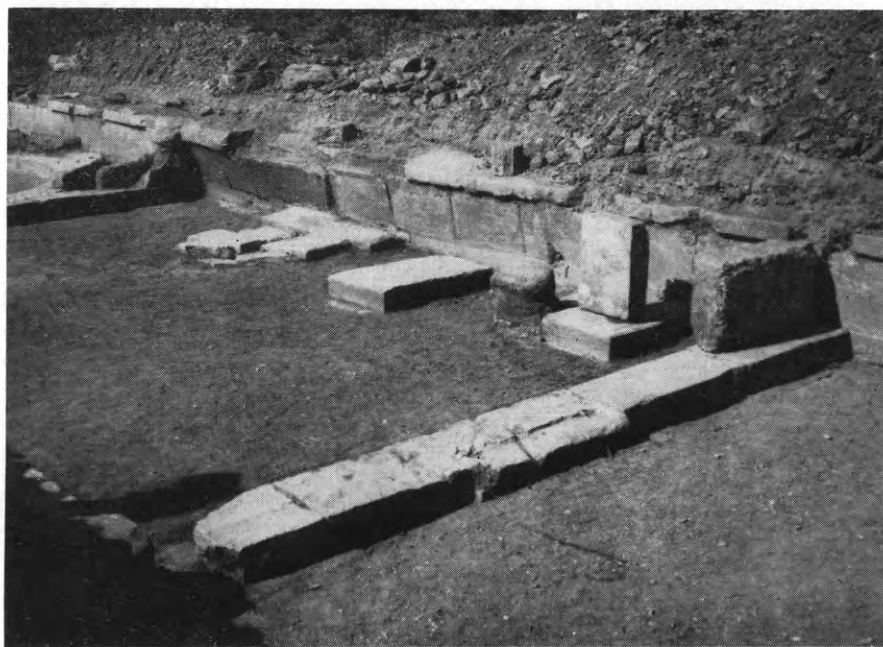
Ἄναφέρω ἐν τέλει ὅτι ἐντὸς τῆς ἔξω τοῦ διαμερίσματος Μ τάφρου εὐρέθησαν τεμάχια λιθίνης σίμης μετ' ἀναγλύπτου ἐλικοειδοῦς κοσμήματος ἀκάνθης καὶ λεοντοκεφα-

Εἰκ. 104. Λιθινὸν ἄκρον ἀκρωτήριον.

λῆς, εἰς γειτονικὴν δὲ μάνδραν εὐρέθῃ ἐντειχισμένον λίθινον ἄκρον ἀκρωτήριο (εἰκ. 104), ὕψους 0.23μ., καλῶς διατηρημένον.

Διαμέρισμα Ν. Τὸ ἀμέσως ἀκολουθοῦν διαμέρισμα Ν (εἰκ. 98) ἔχει τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος διαστάσεις, ἤτοι μῆκος 13.05 μ., καὶ τὴν αὐτὴν καὶ ἐκεῖνος τριμερῆ διαίρεσιν, μετὰ τὴν τὴν διαφορὰν, ὅτι ἀντὶ κιονοστοιχιῶν ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα ὁλόσωμοι τοῖχοι, διατρυπώμενοι ὑπὸ θυρῶν ἐπικοινωνίας πρὸς τὰ

Εἰκ. 105. Τὸ διαμέρισμα Ν καὶ τὰ ἐν τῷ μέσῳ τμήματι αὐτοῦ ἀναθηματικά βάρθρα.

στενὰ πλάγια διαμερίσματα (εἰκ. 105). Μιᾶς τῶν θυρῶν τούτων διεσώθη κατὰ χώραν τὸ κατώφλιον (εἰκ. 98 καὶ 105) ὅχι ὁμῶς καὶ τῆς ἄλλης, τῆς νοτίας, διότι ὁ σχετικὸς τοῖχος κατεστράφη διατηρηθέντος μόνον τοῦ θεμελίου του. Προεκλήθη δ' ἡ καταστροφὴ τοῦ νοτίου τοίχου ἐκ τῆς κατασκευῆς δύο συνεχομένων, πολὺ μεταγενεστέρων τάφων, οἵτινες ἐκαλύφθησαν δι' ἀρχαίων λιθίνων πλακῶν εἰς δευτέραν χρῆσιν. Οἱ τάφοι ἀνοιχθέντες εὐρέθησαν περιέχοντες μόνον τὰ ὀστᾶ τῶν νεκρῶν, ἄνευ οὐδενὸς κτερίσματος.

Ὡς δὲ τῶν προηγουμένων διαμερισμάτων οὕτω καὶ τοῦ Ν ἡ μὲν πρόσοψις τοῦ μεσαίου τμήματος διεμορφώθη μετὰ δύο ἀμφικίωνων μεταξὺ δύο παραστάδων (εἰκ. 98), εἰς δὲ τὸ βάθος του ἦσαν

ἀνιδρυμένα βάθρα ἀναθηματικά, τῶν ὁποίων δυστυχῶς διεσώθησαν μόνον αἱ κυματοφόροι βάσεις (εἰκ. 105). Λατρευτικοῦ ἐπομένως ἢ πολιτικοῦ χαρακτῆρος ἦτο καὶ τὸ διαμέρισμα N.

Διαμέρισμα E. Τὸ ἀμέσως πρὸς Νότον συνεχόμενον διαμέρισμα E (εἰκ. 98), ἐλαφρῶς ὀρθογωνίου σχήματος, συνεκοινώνει διὰ θύρας πρὸς τὸ νοτιῶς αὐτοῦ εὐρισκόμενον στενόμεγες διαμέρισμα P. Ἡ πρόσοψις του ἦτο διαμορφωμένη ὡσαύτως μετὰ δύο

Εἰκ. 106. Τὸ μετὰ ἡμικυκλικῆς ἐσωτερικῆς βάσεως διαμέρισμα E τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς

πωρίων ἀμφικιόνων μεταξὺ δύο παραστάδων. Ἐκ τῶν ἀμφικιόνων τούτων εὐρέθη κατὰ γῶραν ὁ νότιος, τοῦ δὲ βορείου διεσώθησαν σαφῆ τὰ ἴχνη ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου. Ἐνταῦθα ὁμως παρουσιάζεται ἡ ἐξῆς σημαντικὴ διαφορὰ ἀπὸ τὰς ἄλλας ὁμοίας προσόψεις τῶν διαμερισμάτων M καὶ N : ὅτι τὸ μέσον μετακίονιον εἶναι πολὺ εὐρύτερον τῶν ἄκρων, ἅτινα ἐδῶ κατεσκευάσθησαν στενό-

τερα. Τὸ μεγαλύτερον τοῦτο ἄνοιγμα ἐγένετο ἀναμφιβόλως λόγῳ τῆς ἐν τῷ διαμερίσματι τούτῳ ὑπάρξεως μεγάλης ἡμικυκλικῆς ἐξέδρας (εἰκ. 106), τῆς ὁποίας ὁ ἄξων συμπίπτει πρὸς τὸν ἄξωνα τοῦ μετακιονίου. Τῆς ἐξέδρας ταύτης εὐρέθη ἡ κάτω κυματοφόρος βάσις καὶ τμῆμα τοῦ ἐπ' αὐτῆς κατεσκευασμένου τοίχου ἐκ κοινῶν λίθων. Ἐπ' αὐτῆς θὰ ἦσαν πιθανώτατα ἰδρυμένα ἀγάλματα, χάριν τῆς ἐκ τῆς στοᾶς ἀκωλύτου θέας τῶν ὁποίων κατεσκευάσθη τόσον μέγα τὸ

Εἰκ. 107. Ἐποψὶς τοῦ διαμερίσματος P ἀπὸ ΝΑ.

μέσον μετακιόνιον, ὡς συμβαίνει ἄλλως τε καὶ εἰς ἄλλα ὁμοίας διαμορφώσεως καὶ προσορισμοῦ διαμερίσματα, ὅπως π.χ. εἰς τὸ Διονύσιον τῆς Θάσου (BCH 1959, σ. 328).

Ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ἐξέδρας ἀνιδρυμένων ἀγαλμάτων οὐδὲν εὐρέθη πλὴν θραυσμάτων τινῶν καὶ μιᾶς μικρᾶς χειρὸς κρατούσης πηνίου, ὡς καὶ τινῶν μαρμαρίνων δακτύλων.

Εὐθύς μετὰ τὴν εἴσοδον εὐρέθησαν κατὰ χώραν ἐμπεπηγμένοι τρεῖς λίθινοι πεσίσκοι (εἰκ. 106), ἀνήκοντες πιθανῶς εἰς φράγμα ἐμποδίζον τὴν πρὸς τὰ ἀγάλματα προσπέλασιν.

Σημειοῦμεν ἐν τέλει ὅτι ἡ ἐξέδρα εἶναι τοποθετημένη ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ ἐπιτρέπη—κάπως στενόχωρα ὅμως—τὴν ἐκ τῆς θύρας τοῦ νοτίου τοίχου εἴσοδον.

Διαμέρισμα Ρ. Τὸ στενόμηκες διαμέρισμα Ρ (εἰκ. 98) ἔφερε καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας αὐτοῦ πλευρὰς ἀνὰ μίαν θύραν. Τῶν θυρῶν τούτων σώζονται τὰ κατώφλια (εἰκ. 98 καὶ 107). Ἡ πρὸς Δυσμὰς εὐρισκομένη θύρα ἦτο τοποθετημένη ἐσώτερον τῆς ὀπισθίας γραμμῆς τοῦ τοίχου, ἐπροστατεύετο δὲ ὑπὸ μικροῦ προστεγάσματος.

Τὸ διαμέρισμα Ρ φαίνεται ὅτι ἀπετέλει μίαν ἀπὸ Δυσμῶν εἴσοδον εἰς τὴν δυτικὴν στοᾶν τῆς Ἀγορᾶς, ἐκτὸς ἐὰν ἀνῆκεν εἰς τὸ τελευταῖον διαμέρισμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τὸ φθάνον μέχρι τῆς ΝΔ. γωνίας (εἰκ. 92). Τοῦτο θέλει διευκρινήσῃ μελλοντικὴ ἀνασκαφή.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν τὸν καθηγητὴν κ. Ὀρλάνδον ἐβοήθησαν οἱ πτυχιούχοι τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γεώργιος Δεσποίνης καὶ Ἀνδρέας Γαβρίλης καὶ ὁ ἀρχιτεχνίτης τῶν ἀναστηλώσεων Χαρίλαος Σφακιανάκης.

15. ΛΑΚΩΝΙΑ. Ἄφουσοῦ.

Ἡ ἐφετινὴ διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Χρ. Χρήστου γενομένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διεξήχθη μόνον εἰς τὴν περιοχὴν Ἄφουσοῦ, εὐρισκομένην εἰς ἀπόστασιν 3 - 6 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς Σπάρτης εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην τοῦ Εὐρώτα καὶ ὀλίγον δυτικώτερον τῶν Μενελαίων, διὰ τοῦ χώρου τῆς ὁποίας διήρχοντο ἀσφαλῶς καὶ διέρχονται μέχρι σήμερον αἱ ὁδοὶ αἱ βαίνουσαι πρὸς Θεράπνην. Ἡ ἔρευνα, δύναται νὰ λεχθῇ προκαταβολικῶς, ἔδωκεν ἐν πολλοῖς ἐνδιαφέροντα ἀπρόβλεπτα ἀποτελέσματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἑλληνιστικὰ λείψανα μετ' ἀκαθορίστου ἐποχῆς τάφου, σημαντικὸν ἠρῶν καλῶν χρόνων διασκευασθὲν εἰς οἰκογενειακὸν τάφον κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ εἰς χριστιανικὸν ναὸν κατὰ τοὺς πρωίμους βυζαντινοὺς, τέλος δὲ λείψανα ἀγνώστου οἰκοδομήματος τῶν πρώτων βυζαντινῶν, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχει χρησιμοποιηθῆ ὑλικὸν ἑλληνικῶν χρόνων.

Ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ τῆς ἐρεύνης ἦσαν ἡ δυνατότης ἐντοπισμοῦ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἱερῶν ἥτοι τοῦ περιφήμου ναοῦ τῆς Πασιφάης (ΠΛΟΥΤ. Ἄγεις 9, Κλεομένης 7. ΚΙΚΕΡΩΝ De divin. I 43. ΤΕΡΤΥΛΛΙΑΝΟΣ De anima 46), τοῦ εὐρισκομένου

εἰς τὴν πρὸς Θεράπνην ὁδόν, καὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἄρεως Θηρίτα (ΠΑΥΣ. ΙΙΙ 19.7) πρὸς τὴν αὐτὴν ἐπίσης κατεύθυνσιν τοποθετουμένου.

Ἄφεταιρία διὰ τὴν ἔρευναν ὑπῆρξεν ἡ διαπίστωσις ὑπάρξεως μερικῶν ὄρατῶν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν λειψάνων εἰς τὰς θέσεις Πλέσια καὶ Κτηράκια, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται παρὰ τὰς κυριωτέρας πρὸς Χρύσαφα (Θεράπνην) ὁδοῦς.

Εἰς τὴν θέσιν Πλέσια ἡ ἔρευνα, περιορισθεῖσα εἰς μικρὰν ἔκτασιν, ἀπέδειξεν ἀσφαλῆ τὰ λείψανα οἰκοδομήματος τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ὀστράκων τὸ ὁποῖον ἔχει καταστραφῆ κατὰ προσφάτους χρόνους, ἴσως πρὸ πεντηκονταετίας διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ἀκόμη καὶ δυναμίτιδος. Τοῦτο ἀπεδείχθη καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων, διότι γέροντες κάτοικοι ἐνεθυμοῦντο ὅτι ὁ παλαιὸς ἰδιοκτήτης εἶχε διὰ δυναμίτιδος ἀνατινάξει λίθους εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν, ἐπειδὴ τὸν ἠμπόδιζον εἰς τὴν καλλιέργειαν. Πλησίον τοῦ ἐν διαλύσει τούτου οἰκοδομήματος εὐρέθη καὶ τάφος διὰ πλακῶν κατεσκευασμένος, μήκους 1.90 μ., πλάτους 0.70 μ. ἄνω, 0.50 μ. κάτω, βάρους 0.65 μ., σεσυλημένος. Ἡ κατασκευὴ του ὁμοιάζει τοὺς μόνους ἀρχαίκοις τάφους, οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν πρὸ τριετίας εἰς Σπάρτην, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνυπαρξίαν κτερισμάτων τόσον ἐντὸς ὅσον καὶ πέρα ἀυτοῦ πᾶσα ἀπόπειρα χρονολογήσεως θεωρεῖται παρακεκινδυνευμένη (εἰκ. 108).

Τὸ κύριον βᾶρος τῆς ἐρεύνης ἔπεσεν εἰς τὴν εὐρισκομένην περὶ-που ὀκτακόσια μέτρα δυτικώτερον θέσιν Κτηράκια, ὅπου ἀναμφιβόλως ἐπετεύχθησαν καὶ τὰ πλέον σημαντικὰ ἀποτελέσματα. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν εἶχον ἐντοπισθῆ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τμήματα τοίχων βυζαντινῶν χρόνων ἐν πλήρει διαλύσει καὶ εἰς μίαν πλευρὰν τῆς γωνίας κτηρίου κατεσκευασμένη διὰ μεγάλων λίθων, ὁμοίων πρὸς τοὺς τοῦ λεγομένου τάφου τοῦ Λεωνίδα ἐν Σπάρτη καὶ πιθανώτατα ἐκ τοῦ αὐτοῦ λατομείου προερχομένων. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς περιοχῆς Κτηράκια ἔχει πλῆθος τεμαχίων κεράμων ὄλων τῶν περιόδων, μετὰ τῶν ὁποίων διακρίνονται καὶ τινες τῶν κλασσικῶν χρόνων, μετὰ γανώματος ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς. Ἡ ἀνασκαφὴ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων ἐπεχείρησε, μὲ ἀφεταιρίαν τὴν ὄρατὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν, νὰ παρα-

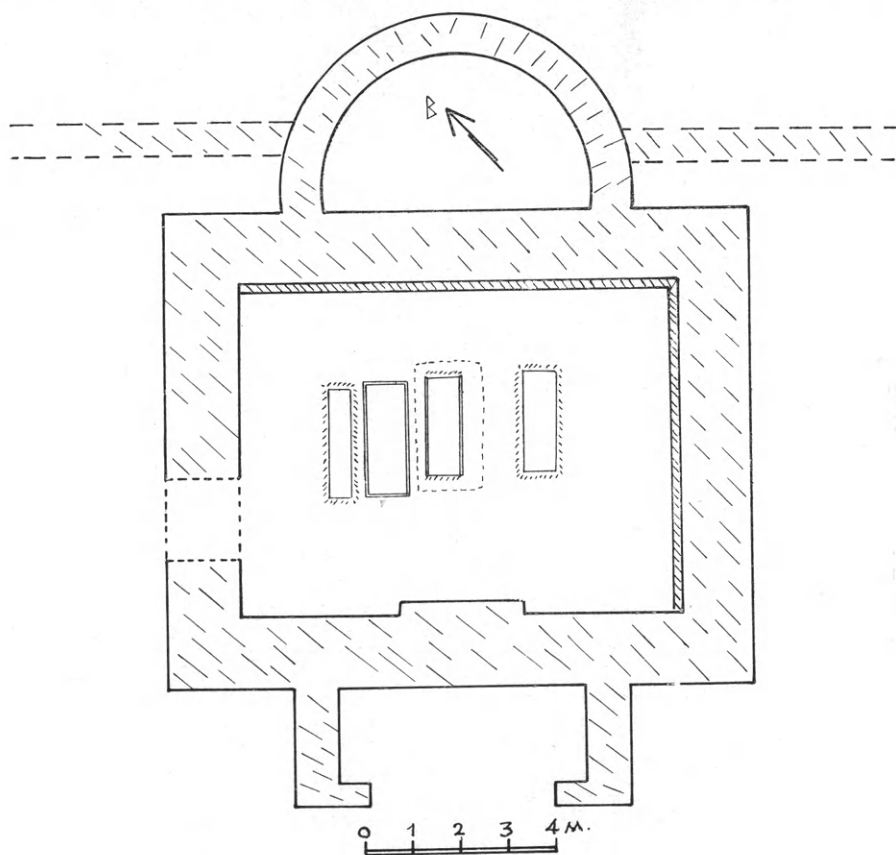
κολουθήση τὰς ἐξωτερικὰς πλευρὰς τοῦ οἰκοδομήματος. Ἡ ἐργασία ἔφερεν εἰς φῶς κτήριον σχεδὸν τετράγωνον ἄνευ τοῦ προπύλου καὶ τῆς μεταγενεστέρως κτισθείσης ἀψίδος, διαστάσεων 10×12.20 , μετὰ δὲ τοῦ προπύλου 13×12.20 καὶ μετὰ τῆς χριστιανικῶν χρόνων ἀψίδος 16.60×12.20 (πρβ. σχέδ. εἰκ. 109). Καθ' ὅλην τὴν ἐξωτερικὴν περίμετρον καὶ μέχρι βάθους 1.20-1.50 μ., τὰ μόνα λείψανα ἦσαν πλῆθος βυζαντινῶν καὶ ρωμαϊκῶν ἀκοσμητῶν ὀστράκων καὶ

Εἰκ. 108. Τάφοι εἰς θέσιν Πλέσια.

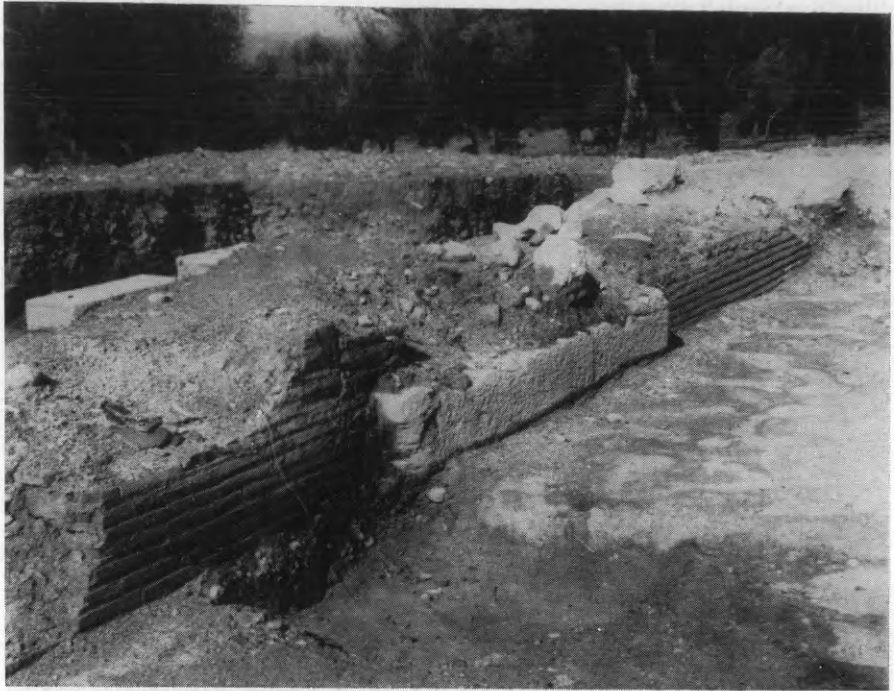
τεμαχίων κεράμων, δισσώζετο ὅμως καλῶς τοῖχος κατασκευασμένος διὰ μεγάλων λίθων ἄνευ συνδετικοῦ τινος κονιάματος μέχρις ὕψους 1.50 μ., βαίνων ἐπὶ εὐθυντηρίας, ἐπίσης ἐκ μεγάλων λίθων. Μερικοὶ τῶν λίθων ὑπερβαίνουν εἰς μῆκος τὰ 2 μέτρα καὶ εἰς ὕψος τὰ 0.80 μ. εἰς τὴν δυτικὴν δὲ πλευρὰν τοῦ κτηρίου εὐρίσκεται ἄνοιγμα θύρας πλάτους 1.95 μ. Τὸ πάχος τοῦ τοίχου αὐτοῦ οὐδαμοῦ δίδεται ἀκριβῶς· διότι αἱ μεταγενέστεραι κατασκευαὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δὲν ἐπιτρέπουν τὴν μέτρησίν του, πάντως ὑπερβαίνει τὸ 1.20 μ. Ἡ κατασκευὴ του ἐνθυμίζει, τόσον διὰ τὸν ὄγκον τῶν λίθων ὅσον καὶ τὴν ἔλλειψιν συνδετικῆς ὕλης, κτίσματα τῶν κλασσικῶν χρόνων τῆς Σπάρτης (π.χ. τὸν λεγόμενον τάφον τοῦ Λεωνίδα, τὸ κυκλικὸν οἰκοδόμημα τῆς ἀκροπόλεως).

Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ οἰκοδομήματος διεπιστώθη ὅτι ὁ χώρος εἶχεν ἐπαναχρησιμοποιηθῆ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ μεταβληθῆ πιθανώτατα εἰς οἰκογενειακὸν τάφον, ἀφοῦ ἐδέχθη ἐσωτερικῶς ἐπένδυσιν διὰ πλίνθων (εἰκ. 110). Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτίσματος δὲν εὐρέθη σταθερὸν δάπεδον, εἰς δὲ τὸ κέντρον περιῖπου ἀνευρέθησαν τέσσαρες σαρκοφάγοι (εἰκ. 111),

Εἰκ. 109. Οἰκοδόμημα εἰς θέσιν Κτηράκια Ἀφουσοῦ.

ἐκ τῶν ὁποίων αἱ τρεῖς εἰς βάθος 0.90 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ τετάρτη 1 μέτρον βαθύτερον ἦτοι εἰς τὸ βάθος τῶν 2.10 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας. Ἐκ τούτων μόνον μία σώζεται καλῶς, ἡ δευτέρα ἐξ ἀριστερῶν, ἡ ὁποία εἰς τὰ ἄκρα φέρει ζώνας καταληγούσας εἰς τοὺς πόδας λέοντος, ἐνῶ αἱ ἄλλαι τρεῖς, ἀποτελούμεναι ἐκ δύο ὀρθίων πλακῶν κατὰ τὰς μακρὰς καὶ ἐκ πλινθίνων τοιχαρίων κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς, ἔχουν ὑποστῆ ζημίας. Αἱ ταφαὶ

Είκ. 110. Ἐσωτερικὴ ἐπέκδυσις διὰ πλίνθων ἐκατέρωθεν τῆς μετὰ τὸ πρόπυλον εἰσόδου.

Είκ. 111. Σαρκοφάγοι ἐντὸς τοῦ οἰκοδομήματος.

ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων τούτων ἦσαν τεταραγμένα· οὐδὲν κτέρισμα καὶ ἐλάχιστα ὅστᾳ εὐρέθησαν, τὰ καλύμματά των δὲ σχεδὸν διελύθησαν ἀσφαλῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συλήσεώς των.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ οἰκοδομήματος καὶ μέχρι τοῦ παρθένου ἐδάφους οὐδὲν κτέρισμα εὐρέθη ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐλληνιστικῶν ὀστράκων εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν. Συνεχιζομένης ὁμως τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν ἀψίδα, ἣ ὁποία ἔχει προστεθῆ εἰς τὸ οἰκοδόμημα κατὰ τοὺς

Εἰκ. 112. Ἡ ἀψὶς τοῦ οἰκοδομήματος τῆς εἰκόνας 109.

βυζαντινοὺς χρόνους (εἰκ. 112) διὰ νὰ σχηματισθῆ τὸ ἱερὸν χριστιανικοῦ ναοῦ, ὃ ἀνασκάπτων εὐρέθη πρὸ ἐκπλήξεων. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ παρουσιάσθησαν ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν 0.60 μ. ἄφθονα θραύσματα παρίου πιθανώτατα μαρμάρου, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται πόδες, χεῖρες καὶ ἄλλα μέλη μαρμαρίνων ἀναγλύφων κατὰ τὸ πλεῖστον μικροῦ μεγέθους, ὡς καὶ τεμάχια κεφαλῶν κατὰ τὸ πλεῖστον παιδικῶν (εἰκ. 113). Ἡ πρώτη σκέψις ἦτο ὅτι ὅλα προέρχονται ἀπὸ τὴν γλυπτικὴν διακόσμησιν σαρκοφάγων, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον καταστραφεισῶν.

Ὅσον ὅμως προεχώρει ἡ ἐργασία καὶ ἤρχοντο εἰς φῶς μεγάλοι ποσότητες μαρμάρου, ἀκόμη δὲ καὶ δέκα τεμάχια ἀνήκοντα εἰς μορφὰς σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους ἢ ὑπόθεσις αὐτὴ κατ' ἀνάγκην παρεμερίσθη, ἀποδειχθέντος ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀποθέτου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον συγκεντρωθῆ ὅλα τὰ μαρμάρινα τεμάχια μνημείου καταστραφέντος ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον. Ὁ ἀποθέτης ἔχει περίμετρον περίπου 2.00 μ. συνεχίζεται δὲ μέχρι βάθους 7.60 μέτρων. Ἀπὸ τὸ ἐσωτερι-

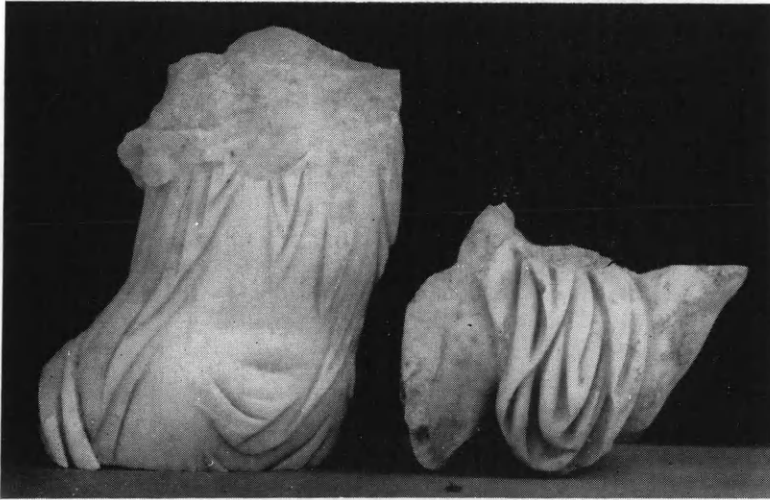

Εἰκ. 113. Παιδικαὶ κεφαλαὶ ἐκ τοῦ ἀποθέτου τοῦ εὗρισκομένου εἰς τὸ ἱερόν.

κὸν τοῦ φρεατοειδοῦς αὐτοῦ ἀνοίγματος ἐξήχθησαν δεκάδες τεμαχίων γλυπτῶν παντὸς μεγέθους, ὡς καὶ τέσσαρα τεμάχια πωρίνων κιόνων. Εἰς τὸ βάθος τῶν 2.00 μ. εὗρέθησαν τεμάχια μαρμαρίνης ἀνδρικῆς κεφαλῆς ἐξ ἀντιγράφου καλοῦ ἔργου τῶν κλασσικῶν χρόνων (εἰκ. 114) καὶ περίξ αὐτῆς τεμάχια σωμάτων γυναικῶν ἐν ὀρμητικῇ κινήσει (εἰκ. 115). Ὁ λάκκος ὅλος εἶναι πλήρης μαρμαρίνων τεμαχίων διαφόρου πάχους καὶ ὄγκου, τῶν περισσοτέρων ἀκοσμήτων, ἀνηκόντων προφανῶς εἰς τὸ ἀρχιτεκτονικὸν καὶ τὸ γλυπτικὸν ὑλικὸν τοῦ οἰκοδομήματος. Ὁ ὄγκος καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀπόδοσίν των εἰς σαρκοφάγους, ἄλλα δὲ τεμάχια εὐρεθέντα βαθύτερον ἐνισχύουν τὴν γνώμην αὐτήν. Οὕτω εἰς τὸ βάθος δύο μέτρων εὗρέθησαν δύο γυναικεῖαι κεφαλαὶ σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους καὶ ὀλίγον βαθύτερον τεμάχια καὶ ἄλλων (εἰκ. 116). Ἠκολούθησαν δεκάδες ἄλλων τεμαχίων χειρῶν (εἰκ. 117), ποδῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ

Είκ. 114. Εικονιστική κεφαλή προχείρως συναρμολογηθεῖσα.

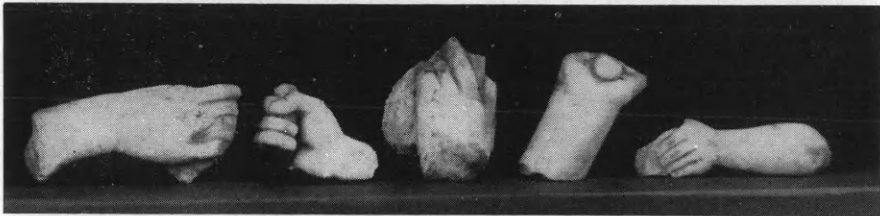
Είκ. 115. Τεμάχια σωμάτων γυναικῶν ἐν ὀρμητικῇ κινήσει.

ζώων καί, συχνότερον ὄλων, χειρῶν μικρῶν παιδιῶν κοπτόντων σταφυλᾶς (εἰκ. 118). Μέχρι τοῦ βάθους τῶν 7.60 μέτρων εὐρίσκοντο συνεχῶς νέα τεμάχια, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ μικρὰ κεφαλὴ λεοπαρδάλεως καὶ τμήμα κεφαλῆς ἴσως ἵπλου. Ὁ συγκεντρωθεὶς

Εἰκ. 116. Δύο γυναικεῖαι μαρμάρινα κεφαλαί.

ὄγκος ἀκοσμητῶν τεμαχίων μαρμάρου ὁμοίου πρὸς τὸ χρησιμοποιηθῆν καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἀνευρεθέντων γλυπτῶν εἶναι τόσον ἐπιβλητικός, ὥστε ἀποτελεῖ μίαν πρώτην ἔνδειξιν ἀκόμῃ καὶ περὶ τῆς φύσεως τοῦ οἰκοδομήματος εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκεν. Ἐξαντληθέν-

Εἰκ. 117. Χεῖρες κρατοῦσαι διάφορα ἀντικείμενα.

τος τοῦ ἀποθέτου, ὃ ὁποῖος δὲν ἔδωκεν οὐδὲ ἴχνος ὀστράκου, καὶ μετὰ τὸν καθαρισμόν τοῦ χώρου τὸ μνημεῖον εὐρέθῃ σωζόμενον μέχρις ὕψους 1.50 (εἰκ. 119). Τὴν τελευταίαν ἡμέραν παρὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ προπύλου ἦλθεν εἰς φῶς μικρὸν τεμάχιον δωρικοῦ κιονοκράνου, ἐξ ἐντοπίου μαρμάρου, ἀσφαλῶς ἐκ τῶν κίωνων τοῦ προπύλου. Τομαί τινες γινόμεναι εἰς τὴν περιοχὴν δὲν

ἀπέδωσαν σημαντικόν τι εὔρημα, μόνον δ' ἐκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ
σώζονται τὰ θεμέλια τοίχων βυζαντινῶν χρόνων, συνεχιζόμενα

Εἰκ. 118. Χεῖρες κόπτουσαι διὰ μαχαιριδίων σταφυλάς.

Εἰκ. 119. Ἡ νοτανατολική πλευρά τοῦ οἰκοδομήματος.

μέχρις ἀποστάσεως 8 μέτρων καὶ ἀνήκοντα ἀσφαλῶς εἰς τὸν βυζαντινὸν ναόν.

Ἄπαντα τὰ εὔρεθέντα γλυπτὰ ἐκτὸς τῆς εἰκονιστικῆς κεφαλῆς

ἀνήκουν εἰς ἀνάγλυφον διάκοσμον, δεδομένου δὲ τοῦ πλήθους τῶν καὶ τοῦ ὄγκου τοῦ εὐρεθέντος μαρμάρου δὲν ἀνήκουν εἰς σαρκοφάγον ἢ σαρκοφάγους, ἀλλ' εἰς τὸ εὐρεθὲν οἰκοδόμημα ἢ εἰς μίαν τοῦλάχιστον πλευράν του. Προφανῶς ἀνήκουν εἰς ζωφόρον μὲ παράστασιν μυθολογικοῦ πιθανώτατα θέματος, ἴσως ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ Διονύσου, ἂν θεωρηθοῦν ὡς ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα ἢ κεφαλὴ τῆς λεοπαρδάλεως καὶ τὸ τρύγημα τῶν σταφυλῶν· τὰ δὲ γυναικεῖα ὀρμητικῶς κινούμενα σώματα θὰ ἀνήκουν εἰς Μαινάδας. Ἡ ἐργασία τῶν ἀναγλύφων ἐπιμελημένη καὶ κλασσικίζουσα ἀνήκει, ὅσον δύναται νὰ κρίνη τις προχειρῶς, εἰς τὴν κλασσικίζουσαν τέχνην τῆς ἐποχῆς τῶν Φλαβίων μὲ σαφῆ μίμησιν προτύπων τοῦ 4^{ου} αἰῶνος. Ἰδιαίτερον θέμα παρουσιάζει ἡ μεγάλη ἀνδρική κεφαλὴ, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς ὀλόγλυφον ἄγαλμα καὶ μιμεῖται καταφανῶς γνωστὰς κεφαλὰς ἀγαλμάτων τοῦ Ἡρακλέους. Ἄν δὲ πράγματι ἡ κεφαλὴ ἀνήκει εἰς ἄγαλμα Ἡρακλέους δυνάμεθα νὰ ταυτίσωμεν καὶ τὸ οἰκοδόμημα μὲ τὸν ὑπὸ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (III 19.7) ἀναφερόμενον ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ Κοτυλέως, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἰδρύσει ὁ Ἡρακλῆς καὶ πρέπει νὰ εὐρίσκεται εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν. Τὸ σχῆμα τοῦ οἰκοδομήματος δὲν δίδει τὸν ὀρθόδοξον τύπον ναοῦ, ἀλλὰ, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Ἀσκληπιὸς εἶναι περισσότερον ἤρως, τότε ὁ ναὸς του εἶναι μᾶλλον Ἡρῶν. Εἰς τὸ Ἡρῶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδρύσει ὁ Ἡρακλῆς, εἶναι φυσικὸν ὡς ἀνάμνησις τούτου νὰ ἐτέθη ἀργότερον καὶ ἄγαλμά του. Ἡ οἰκοδομικὴ ἱστορία τοῦ οἰκοδομήματος φαίνεται ἀπλή. Ἡ οἰκοδομὴ του ἀνάγεται εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους (ἂν καὶ δὲν εἶναι γνωστὸν ποῦ ἀνήκουν τὰ πώρινα τεμάχια κίωνων). Μία ἐπισκευὴ καὶ μεταβολὴ του εἰς οἰκογενειακὸν τάφον θὰ ἐγένετο κατὰ τοὺς ὀψίμους μᾶλλον ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ τέλος μία ἀκόμη μεταβολὴ του εἰς χριστιανικὸν ναὸν κατὰ τοὺς πρώιμους χριστιανικοὺς χρόνους, ὅτε διηρῴθη μὲ τοὺς ἐκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ τοίχους.

Ἐλέχθη ἤδη ὅτι ὅλα τὰ εὐρεθέντα γλυπτὰ καὶ τὰ τεμάχια τῶν πωρίνων κίωνων προέρχονται ἐκ τοῦ ἀποθέτου τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ καὶ πρέπει νὰ τονισθῆ ἰδιαιτέρως ὅτι οὐδὲ ἓν τεμάχιον ἔστω καὶ ἀκοσμήτου μαρμάρου παρουσιάσθη εἰς ὄλον τὸν ἄλλον χῶρον τῆς ἀνασκαφῆς. Τοῦτο δὲ ὀφείλεται μόνον εἰς τὸν προσεκτικὸν καὶ ἐπιμελῆ καθαρισμὸν τοῦ χώρου καὶ

εἰς τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ λείψανα, ἀποτεθέντα ὅλα, κεκοσμημένα καὶ μὴ, προσεκτικῶς εἰς τὸν ἀποθέτην. Εἶναι τοῦτο ἀσφαλῆς ἔνδειξις, ὅτι ἡ καταστροφή δὲν ὀφείλεται εἰς τοὺς χριστιανούς, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον λόγους νὰ διαφυλάξουν τὰ γλυπτά, πολὺ ὀλιγώτερον δὲ νὰ τὰ ἀποκρύψουν μὲ σεβασμὸν, ἀλλ' εἰς ἄλλην αἰτίαν. Ἡ ἀπόκρυψις ἐγένετο βεβαίως ἀπὸ ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι τὰ ἐθεώρουν ἱερὰ καὶ σεβαστά, ὅχι μόνον τὰ φέροντα κόσμον τεμάχια, ἀλλ' ὅλην τὴν μαρμαρίνην ἐπένδυσιν τοῦ ἱεροῦ. Ἐὰν τοῦτο οὕτως ἔχει, μᾶς παρέχεται ἀφετηρία διὰ τὴν χρονολόγησιν, διότι ἡ καταστροφή δὲν δύναται εἶμὴ νὰ ἔγινεν ἀπὸ ἐπιδρομεῖς ἐπειδὴ, ἐὰν ἐγένετο ἀπὸ φυσικὴν αἰτίαν, ὡς π.χ. σεισμόν, δὲν θὰ ἦτο τόσοσιν ὀλοκληρωτικὴ, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ ἡ κατάστασις τῶν μαρμαρίνων τεμαχίων ἀποδεικνύει ἰδιαιτέραν φροντίδα περισώσεως, ὥστε τίποτε νὰ μὴ μαρτυρῇ τὴν γενομένην καταστροφήν. Τοῦτο ὅμως δὲν θὰ ἦτο δυνατόν εἶμὴ μόνον εἰς δύο περιπτώσεις 1) κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γότθων καὶ τῶν Ἑρούλων τοῦ 267 μ.Χ. ἢ 2) κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γότθων τοῦ 395 μ.Χ. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς εἰσβολὰς ταύτας γνωρίζομεν ὅτι ἡ περιοχὴ ἐδηλώθη καὶ ἐληλατήθη συστηματικῶς. Πιθανωτέρα θεωρεῖται ἡ καταστροφή τοῦ μνημείου κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ 267, ἐπειδὴ οὕτω ἐξηγεῖται καλύτερον ἢ ἐπιμελῆς εἰς τὸν ἀποθέτην συλλογὴ καὶ φύλαξις τῶν μαρμαρίνων ἀντικειμένων, ἥτις πρέπει νὰ ἐγένετο μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν βαρβάρων, ὁπότε θὰ ἐπῆλθε καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ οἰκοδομήματος εἰς οἰκογενειακὸν τάφον ἀπὸ ἐπιστρέψαντας εἰς τὴν πατρίδα τῶν ἐντοπίους, οἱ ὅποιοι, ἀναγνωρίζοντες ὡς ἱερὸν τὸν γῶρον, ἐχρησιμοποίησαν αὐτὸν ὡς τάφον, ἀφοῦ συνεκέντρωσαν καὶ ἔθαψαν ὡς ἱερὰ ὅλα τὰ μαρμάρια τεμάχια τοῦ παλαιότερου κόσμου τοῦ οἰκοδομήματος. Οἱ τάφοι ἐπομένως πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τοὺς μετὰ τὸ 267 χρόνους καὶ εἰς τοὺς κατασκευαστὰς τῶν ὀφείλεται ἡ διάσωσις τῶν γλυπτῶν καὶ ἄλλων μαρμαρίνων τεμαχίων τοῦ ἀποθέτου, οἱ ὅποιοι τὰ εἶχον τρόπον τινὰ ἀσφαλίσαι, τοποθετήσαντες αὐτὰ εἰς τὸ στόμιον τοῦ φρεατοειδοῦς ἀνοίγματος σχηματιζομένου διὰ δύο μεγάλων λίθων τοῦ παλαιότερου οἰκοδομήματος. Κατασκευασθεῖσης ἔπειτα τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ, κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὁ ἀποθέτης εὐρέθη εἰς τὸ κέντρον αὐτῆς καὶ ἀκριβῶς κάτωθεν τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς, διότι ὁ ἀποθέτης εἶχε κατασκευασθῆ εἰς τὸ κέντρον τῆς θεωρουμένης ὡς ἀνατολι-

κῆς πλευρᾶς, (ἥτις ἔχει ἐλαφρὰν ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς) καὶ ἔξω τοῦ τοίχου. Τὸ χριστιανικὸν οἰκοδόμημα ἀνήκει μᾶλλον εἰς τοὺς πρώιμους χρόνους, ὅσον δύναται προχείρως νὰ κριθῆ.

Δύο ἄλλαι ἀπόπειραι εἰς τὰς θέσεις Ἕσπρα χῶματα καὶ ἝΑγιος Δημήτριος, ὅπου εἰς τὴν ἐπιφάνειαν εὐρίσκονται κύβοι εἰργασμένων ἀρχαίων λίθων, ἀπέβησαν ἀρνητικά, εἰς δὲ τὴν περιοχὴν τοῦ ναοῦ τοῦ ἝΑγίου Δημητρίου οἱ λίθοι ἔχουν μεταφερθῆ κατὰ

Εἰκ. 120. Τμῆμα ἀγνώστου οἰκοδομήματος με ἐνεπίγραφον κίονα τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπανακατασκευῆς του κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος.

Μίαν ἀπροσδόκητον καὶ σημαντικὴν ἀνακάλυψιν προεκάλεσε πληροφορία ἰδιώτου, καθ' ἣν εἰς τὸ κτῆμά του, εἰς θέσιν ἝΑμπουλα, εὐρισκομένην πάλιν εἰς τὴν περιοχὴν ἝΑφυσσοῦ ἀλλὰ δυτικῶς τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Σπάρτης Τριπόλεως καὶ πλησίον τοῦ Εὐρώτα, «ὁ πατὴρ του εὗρισκε μεγάλα μάρμαρα». Παρὰ τὸ γεγονός

ὅτι ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἔχουν ταῦτα διαρπαγῆ, ἐπεχειρήθη τὰς τελευταίας ἡμέρας μικρὰ προκαταρκτικὴ ἔρευνα.

Ἡ ἐργασία εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἀπεδείχθη δυσχερεστάτη, ἐπειδὴ, λόγῳ τῆς ὑγρασίας τοῦ παραρρέοντος Εὐρώτα, ἡ βλάστησις εἶναι πλουσία καὶ πρὸ τῆς σκαφῆς παρέστη ἀνάγκη κοπῆς καὶ ἐκριζώσεως μερικῶν δένδρων.

Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ σχετικῶς μικροῦ βάθους τῶν 0.50 μ. παρουσιάσθη τμῆμα δωρικοῦ μαρμαρίνου ἐπιστυλίου μετὰ τῶν σταγόνων εἰς τὸ ἄνω μέρος ὡς πρώτη ἔνδειξις τῆς ὑπάρξεως εἰς τὸν χῶρον οἰκοδομήματός τινος καὶ εἰς βάθος 0.80 μ. καὶ δευτέρον τμῆμα ὁμοίου καθ' ὅλα ἐπιστυλίου. Εἰς τὸ βάθος αὐτὸ παρουσιάσθη καὶ τοῖχος καμπυλούμενος κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν πλευράν, ἐκτισμένος δι' ἀρχαίου ὕλικου κατὰ τοὺς ἐσχάτους ρωμαϊκοὺς ἢ τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς χρόνους. Διὰ τοῦ καθαρισμοῦ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς διεπιστώθη, ὅτι οὗτος φθάνει μέχρι τοῦ βάθους τῶν δύο καὶ πλέον μέτρων, ἔνθα εὐρέθη δάπεδον ἐκ πλακῶν καὶ ἐπ' αὐτοῦ μαρμάρινος ἐνεπίγραφος κίων (εἰκ. 120), τῇ βοηθείᾳ τοῦ ὁποίου, ἀναγράφοντος τὸ ὄνομα ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΙΑΝΟΥ, τοῦ πατρὸς δηλαδὴ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἐπιτυγχάνεται ἡ χρονολόγησις τοῦ τοίχου, ἄγνωστον εἰς ποῖον οἰκοδόμημα ἀνήκοντος. Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἠδύνατο νὰ συνεχισθῆ ἑφέτος καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀφῆκεν ἐρωτήματα, εἰς τὰ ὁποῖα αἱ μελλοντικαὶ ἐργασίαι θὰ ἐπιχειρήσουν νὰ ἀπαντήσουν.

16. ΗΛΙΣ.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ 1963 ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐφόρου κ. Ν. Γιαλούρη γενομένη ἔρευνα περιορίσθη εἰς τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ θεάτρου καὶ εἰς τὴν ἐπίλυσιν προβλημάτων σχέσιν ἔχόντων πρὸς τὰς διαφόρους φάσεις τῶν ἀναλημμάτων τοῦ κοίλου καὶ τῶν παρόδων. Εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας μετέσχον ὁ ἐπιμελητὴς κ. Πέτρος Θέμελης, ὅστις εἶχε καὶ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν αὐτῶν καὶ συνέταξε τὸ ἡμερολόγιον, ἡ Δ^ῆ Βερόνικα Λεόν, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, καὶ ὁ ἀπόφοιτος τῆς ἀρχαιολογίας κ. Ἡλίας Ἀνδρέου.

Διὰ τῆς ἐκσκαφῆς τριῶν συνεχομένων τάφων κατὰ τὴν δυτι-

κὴν πλευρὰν τοῦ κοίλου, διαστάσεων συνολικῶς 12×12 μ., ἀπεκαλύφθησαν καθ' ὄλον τὸ σωζόμενον μῆκός των τὰ τρία διαδοχικὰ ἀναλήμματα αὐτοῦ, ἅτινα εἶχον κατὰ τὰ ἔτη 1961 καὶ 1962 μόνον κατὰ τὸ παρὰ τὴν ἀντίστοιχον πάροδον τμῆμα αὐτῶν ἀποκαλυφθῆ ("Ἔργον 1961, σ. 182 κ.έ. καὶ 1962, σ. 144 κ.έ.).

Τὸ ἐσωτερικόν, παλαιότερον (κλασσικόν) ἀνάλημμα (1^η φάσις), ἀσθενές (πλ. 0.45 μ.), ἄνευ ἀντηρίδων καὶ εἰς μικρὸν βάθος θεμε-

Εἰκ. 121. Τὰ ἀναλήμματα α' καὶ β' φάσεως τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος.

λιωμένον κατέρρευσεν, ὡς φαίνεται, ταχέως ἐκ τῆς πίεσεως τῶν χωμάτων τοῦ κοίλου, παρέμειναν δὲ εἰς τὴν θέσιν των μόνον αἱ πλίνθοι τῆς θεμελιώσεως, μετατοπισμέναι καὶ αὐταὶ ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω (εἰκ. 121) (πρβλ. καὶ "Ἔργον 1962, εἰκ. 171 - 173).

Τὸ μεσαῖον ἀνάλημμα, κατασκευασθὲν προφανῶς ὀλίγον ἀργότερον τοῦ πρώτου (2^α φάσις), ἐφάπτεται εἰς τινὰ μέρη αὐτοῦ. Θεμελιωθὲν κατὰ 1.00 μ. περίπου βαθύτερον τοῦ πρώτου, ἐνισχύθη δι' ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν, ἐναλλάξ τοποθετημένων, ἀντηρίδων καὶ ἐπεξετάθη κατὰ 4.00 μ. περίπου βορειότερον, ἤτοι πέραν τοῦ συγχρόνου πρὸς τὸ πρῶτον ἀνάλημμα τοῖχου τῆς Δ. παρόδου, κατασκευάσθη δὲ ταυτόχρονως (καὶ οὐχὶ ἀργότερον, ὡς ἐνόμιζεν ὁ

ἀνασκάπτων, βλ. Ἔργον 1962, σ. 147) ὁ δεύτερος, ἰσχυρότατος ἀναλημματικὸς τοῖχος τῆς Δ. παρόδου εἰς τὸ ἄκρον τοῦ νέου τούτου ἀναλήματος τοῦ κοίλου (πρβ. Ἔργον 1962, σ. 144 κ.έ.) (εἰκ. 121). Τόσον τὸ πρῶτον, ὅσον καὶ τὸ δεύτερον δυτικὸν ἀνάλημα τοῦ κοίλου, ἀκολουθοῦν καμπύλην ΝΑ. κατεύθυνσιν (εἰκ. 121).

Τὸ τρίτον, νεώτατον, ἀνάλημα τοῦ κοίλου ἀπεκαλύφθη μέχρι συνολικοῦ μήκους 18.50 μ., ὁμοίως δὲ καὶ ὁ παρακαίμενος ἀγωγός, ὁ ὁποῖος συνεχίζεται καὶ πέραν τῶν 18.50 μ. Τὸ τρίτον ἀνάλημα εἶναι θεμελιωμένον ἔτι βαθύτερον τοῦ δευτέρου, κατὰ 2-4 μ. δυτικώτερον αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖ εὐθεῖαν κατεύθυνσιν (πρβ. Ἔργον 1961, σ. 182 κ.έ., 1962, σ. 147 κ.έ.). Διὰ τὴν κατασκευὴν του ἔχει χρησιμοποιηθῆ ὑλικὸν ἐκ παλαιότερων κτισμάτων, ὡς δηλοῖ ἡ μὴ ἀντιστοιχία τῶν τῶρων ὑποδοχῆς τῶν συνδέσμων τῶν λίθων, πιθανῶς δὲ καὶ ἐκ λίθων τοῦ καταρρεύσαντος δευτέρου ἀναλήματος.

Διὰ τῆς ἐκσκαφῆς τεσσάρων τάφων, συνολικοῦ μήκους περὶπου 22 μ. καὶ πλάτους 6 μ. παραλλήλως πρὸς τὸ νοτιώτερον παλαιότερον ἀνάλημα τῆς Δ. παρόδου, κατέστη δυνατὸν νὰ προσδιορισθῆ ἡ κλίσις τοῦ κοίλου (23.5) χάρις εἰς τὸ φυσικὸν (γληνώδες) στρώμα, ἀνερχόμενον ὁμαλῶς ἀπὸ τῆς ὀρχήστρας πρὸς τὰ ἀναλήματα (εἰκ. 122).

Ἐπὶ τοῦ γληνώδους κεκλιμένου αὐτοῦ ἐδάφους καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς ὀρχήστρας ἀπεκαλύφθησαν λίθοι τινὲς ὀρθογώνιοι, κατὰ κανονικὰ διαστήματα τοποθετημένοι, ἐφ' ὧν πιθανώτατα ἠδράζοντο ἐδώλια τοῦ θεάτρου (εἰκ. 122).

Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς, ἐντὸς τοῦ γληνώδους στρώματος πέντε (5) συνολικῶς τάφοι ὑπομυκηναϊκῆς-πρωτογεωμετρικῆς περιόδου, ὁ εἰς πλησίον τοῦ ἄλλου, κατὰ μήκος τοῦ παλαιότερου ἐσωτερικοῦ ἀναλήματος τῆς Δ. παρόδου καὶ εἰς ἀπόστασιν $\pm 2.50 - 3.00$ μ. νοτίως αὐτοῦ. Οἱ ἀνωτέρω τάφοι, περιέχοντες ἀπὸ ἓνα ἕως τρεῖς νεκροὺς ἕκαστος, ἀνήκουν εἰς μέγα, ὡς φαίνεται, προϊστορικὸν νεκροταφεῖον, ἐντοπισθὲν μέχρι τοῦδε εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ θεάτρου, ὡς καὶ ὀπισθεν τῆς σκηνῆς (βλ. Ἔργον 1961, σ. 186-188). Ἡ θεμελίωσις τῶν δυτικῶν ἀναλημάτων κατέστρεψεν ὠρισμένους τάφους, εἷς τινὰ δὲ σημεῖα εὐρέθησαν μόνον αἱ καλύπτουσαι αὐτοὺς πλάκες.

Οἱ νεκροὶ τῶν τάφων, κατὰ κανόνα ὀκλαδόν, ἐντὸς ἀκανονίστων λάκκων, καλύπτονται μετὰ τῶν κτερισμάτων των διὰ χόματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι τοποθετημένοι ἀκατέργαστοι πλάκες, ὄρθιαι συνήθως, δίκην «σήματος».

Εἰκ. 122. Τὰ θεμέλια ἐδωλίων τοῦ κοίλου (πρβ. εἰκ. 128 - 129).

Τάφος 1 (σκελετοὶ 3) (εἰκ. 123). Κτερίσματα: 1. Ἀμφορεὺς (Neck - Amphora). 2. Χαλκοῦς δακτύλιος. 3. Δύο μικραὶ οἰνοχόαι. 4. Ψηφίς περιδεραιοῦ ἐξ ἐρυθρᾶς ὑαλομάζης. 5. Χαλκοῦν ἐγχειρίδιον, μήκ. 0.35μ. (εἰκ. 124).

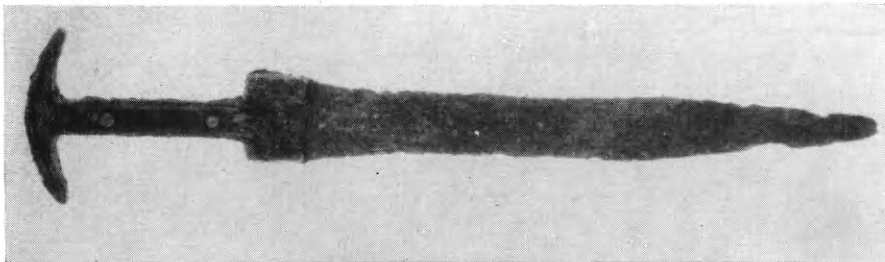
Τάφος 2 (σκελετοὶ 2, ἐξ ὧν ὁ εἷς γυναικός). Κτερίσματα:

1. Ἄμφορεὺς (Neck-Amphora) (εἰκ. 125).
2. Οἰνοχοΐσκη (εἰκ. 126).
3. Ψηφίς περιδεραίου ἐκ λευκῆς κρυστάλλου.
4. Δύο χαλκαῖ περόναι.
5. Δύο χαλκοῖ δακτύλιοι.

Εἰκ. 123. Ὁ τάφος 1, μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν αὐτοῦ.

- Τάφος 3 (σκελετοὶ 3). Κτερίσματα: 1. Οἰνοχοΐσκη (εἰκ. 126α).
2. Χαλκῆ πόρπη. 3. Πήλινος σφαιρικὸς σφόνδυλος.

Εἰκ. 124. Χαλκοῦν ἐγγειρίδιον ἐκ τοῦ τάφου 1.

- Τάφος 4 (σκελετοὶ 1). Κτερίσματα: 1. Ἄμφορεὺς (Neck-Amphora). 2. Ξίφος χαλκοῦν. Ἡ λαβὴ μετ' ὀστεΐνης [ἐπενδύσεως,

καλῆς διατηρήσεως, μήκ. 0.465 μ. (εἰκ. 127). Τὸ ξίφος εὑρίσκετο παρὰ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας τοῦ νεκροῦ πρὸ τοῦ στήθους.

Τάφος 5 (σκελετοί). Κτερίσματα: Ἀμφορεὺς (Belly - Handle Amphora). Μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ ἐγκατάλειψιν τοῦ θεάτρου, κατὰ τὴν ὑστέραν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἢ θέσις ἐχρησιμοποιήθη ἐκ νέου ὡς νεκροταφεῖον (βλ. Ἔργον 1961, σ. 185 - 186).

Εἰκ. 125. Ἀμφορεὺς ἐκ τοῦ τάφου 2.

Διὰ τῆς ἐκσκαφῆς ἐτέρας τάφρου, μήκ. 30 μ. καὶ πλάτους 4 μ., ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ ἀνατολικὸν ἀνάλημμα τοῦ κοίλου, σωζόμενον μέχρι μήκους 28 μ. (εἰκ. 128): ὡς ἐκ τοῦ τρόπου κατασκευῆς καὶ ἐκ τοῦ χρησιμοποιηθέντος ὑλικοῦ δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, εἶναι σύγχρονον πρὸς

τὸ δεύτερον (μεσαῖον) δυτικὸν ἀντίστοιχον ἀνάλημμα τοῦ κοίλου καὶ πρὸς τὸ σωζόμενον ἀνάλημμα τῆς Α. παρόδου. Τὸ ἀποκα-

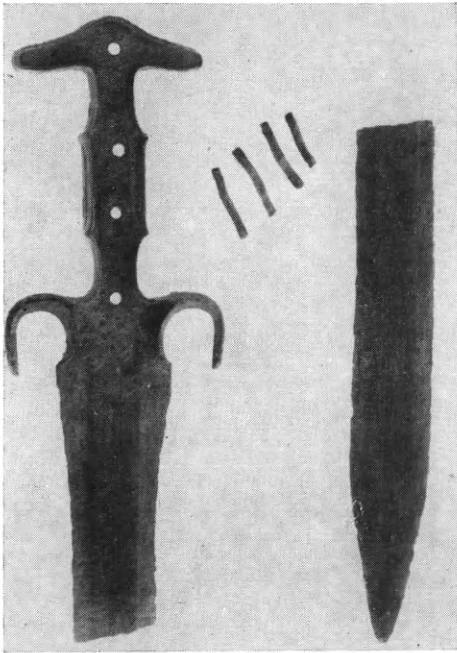

Εἰκ. 126. Οἰνοχοῖσσαι α) Ἐκ τοῦ τάφου 3 β) ἐκ τοῦ τάφου 2.

λυθὲν ἀνατολικὸν ἀνάλημμα παρουσιάζει ἐπίσης καμπύλην ΝΔ. κατεύθυνσιν, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν ΝΑ. τοῦ δυτικοῦ. Ἡ καμπύλη

αὕτη καθίσταται ἰδιαίτερος ἔντονος εἰς τὰ τελευταῖα πρὸς ΝΔ, μέτρα (εἰκ. 129). Τὸ ἀνάλημμα εἰς τινὰ μέρη σώζεται μέχρις ὕψους ± 1.50 μ., ἡ δὲ θεμελίωσίς του εἶναι κλιμακωτή, ἀκολουθοῦσα τὴν φυσικὴν ἄνοδον τοῦ ἐδάφους.

Φάσεις ἀντίστοιχοι πρὸς τὸ πρῶτον ἢ τὸ τρίτον δυτικὸν ἀνάλημμα δὲν ἐβεβαιώθησαν εἰσέτι εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ κοίλου, ἡ ἔρευνα ὁμως εἰς τὸ τμήμα τοῦτο δὲν ἐπερατώθη εἰσέτι. Διὰ τῆς ἐσκαφῆς πέντε ἐπὶ πλέον τάφρων, νοτίως τῆς ἔμπροσθεν τῆς σκηπῆς ρωμαϊκῆς δεξαμενῆς, συνολικῶν διαστάσεων 10×16 μ. περίπου, ἀπεκαλύφθη μέγα μέρος τοῦ χώρου τῆς ὀρχήστρας. Στρῶσις δαπέδου δὲν ἐβεβαιώθη εἰσέτι, ἂν καὶ ἡ ἀποχωμάτωσις ἔφθασε μέχρι τοῦ ὕψους τῶν τοιχωμάτων τοῦ ἀγωγοῦ, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸ ὕψος τοῦ στυλοβάτου τοῦ προσκηπίου (εἰκ. 132). Αἱ ἀκριβεῖς διαστάσεις τῆς ὀρχήστρας δὲν εἶναι δυνατὸν εἰσέτι νὰ ὑπολογισθοῦν. Ἡ ἀνα-

Εἰκ. 127. Χαλκοῦν ξίφος ἐκ τοῦ τάφου 4.

σκαφή εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀπεκάλυψε καὶ τὴν πρὸς Ν. συνέχειαν τοῦ κλασσικοῦ ἀγωγοῦ κατὰ ± 3 μ. περίπου πέραν τοῦ σημείου συνδέσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀγωγοῦ τῆς ὀρχήστρας.

Ὅμοίως ἀπεκαλύφθη καὶ τὸ ὀπισθεν τῆς σκηπῆς τμήμα τοῦ ἀγωγοῦ τούτου, δι' οὗ ἀπεμακρύνοντο τὰ ὄμβρια ὕδατα ἐκ τοῦ θεάτρου πρὸς τὸν Πηνειόν. Καὶ κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο καλύπτεται διὰ πλακῶν, ἡ πλήρης ὁμως ἔρευνα αὐτοῦ, μὴ καταστᾶσα δυνατή, θὰ συνεχισθῆ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

Ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων κτερισμάτων τῶν πρωτογεωμετρικῶν τάφων πολυάριθμα κινητὰ εὐρήματα προέκυψαν ἐξ ὅλων τῶν χώρων τῆς ἀνασκαφῆς : ὄστρακα κλασσικὰ (ἰδιαίτερος ἄφθονα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήμματος τοῦ κοίλου) καὶ

έλληνιστικά πήλινα ειδώλια, χαλκᾶ εἰσιτήρια (tesserae) καὶ 74 νομίσματα, ἐξ ὧν τὰ 4 ἀργυρᾶ. Τούτων ἡ προσεχῆς μελέτη θὰ συμ-

Εἰκ. 128. ᾿Αποψὶς τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήματος τοῦ κοίλου ἀπὸ ΝΑ.

βάλλῃ ἀποφασιστικῶς εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῶν φάσεων τῆς οἰκοδομῆς τοῦ θεάτρου. Πρὸς τούτοις ἐγένοντο μικραὶ ἀναστηλωτικαὶ

ἐργασίαι εἰς τὸ ἀνάλημμα τῆς Α. παρόδου, ὡς καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν παρασκήνιον, συνιστάμεναι εἰς τὴν ἐπανατοποθέτησιν, ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων καὶ φωτογραφιῶν τῶν παλαιότερων ὑπὸ τοῦ Αὐστριακοῦ Ἰνστιτούτου διενεργηθειῶν αὐτόθι ἀνασκαφῶν, ἱκανοῦ ἀριθμοῦ δόμων αὐτοῦ καταρριφθέντων ὑπὸ τῶν χωρικῶν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας (εἰκ. 130-131). Τέλος ἐγένετο ἀποκατάστασις καὶ εὐτρεπισμὸς τοῦ πλήρως ἐρευνηθέντος τμήματος τοῦ θεάτρου (εἰκ. 132).

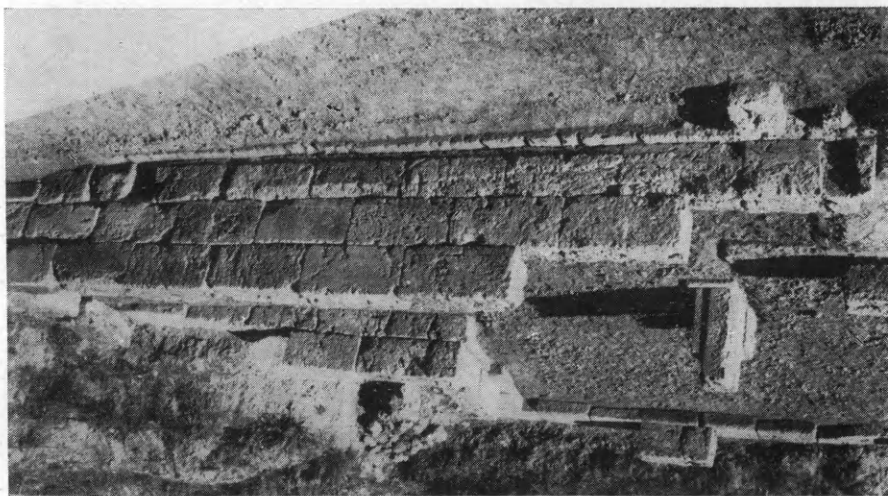
Εἰκ. 129. Ἡ ΝΑ. ἄκρα τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήμματος τοῦ κοίλου.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν ἐγένετο καὶ καταγραφὴ (ἀποδελτίωσις) τῶν εὐρημάτων τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ὡς καὶ τακτοποίησις τῶν ἐντὸς τῶν ἀποθηκῶν ἀντικειμένων.

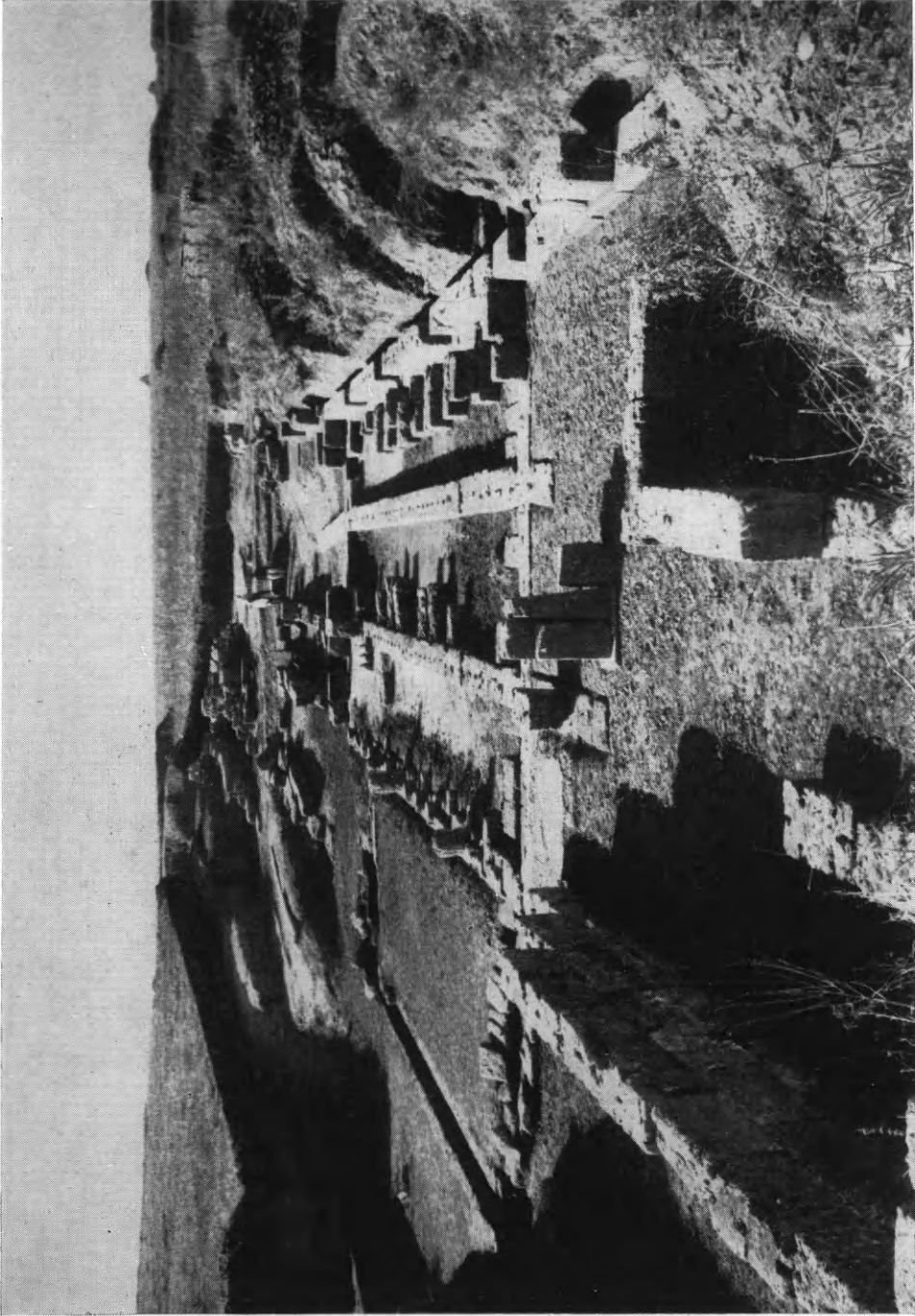
Τέλος ἄς προστεθῆ, ὅτι κατὰ τὰς ἐργασίας διανοίξεως τῆς ἀπὸ τοῦ χωρίου Καλύβια πρὸς Μαρινάκιον ὁδοῦ, διερχομένης παρὰ τὴν Ἀγορὰν τῆς ἀρχαίας Ἡλίδος, ἀπεκαλύφθησαν κτίσματα καὶ τάφοι ρωμαϊκοί. Ἄπαντα τὰ ἐρείπια ταῦτα ἐρευνηθέντα συστηματικῶς καὶ ἀποτυπωθέντα ἐπανεκαλύφθησαν.

Εἰκ. 130. Τὸ ἀνάλημμα τῆς Α. παρόδου τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ.

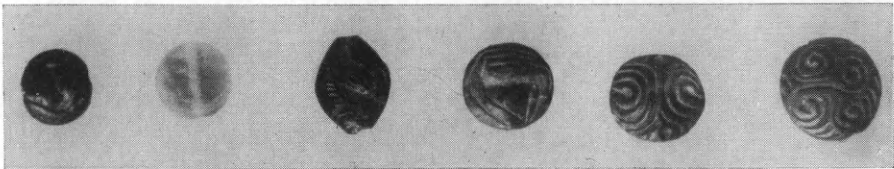
Εἰκ. 131. Τὸ ἀνατολικὸν παρασκήνιον τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος μετὰ τὴν ἐπανατοποθέτησιν τῶν δόμων.

Εἰκ. 132. Ἄπομυς τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος μετὰ τὸν εὐτρεπισμὸν του.

17. ΑΙΤΩΛΙΑ. Ἅγιος Ἡλίας.

Ἐν Αἰτωλία ἀνέσκαψεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Εὐθ. Μαστροκώστα ἓνα θαλαμοειδῆ καὶ τέσσαρας θολωτοὺς μυκηναϊκοὺς τάφους εἰς τρεῖς θέσεις ἐπὶ τοῦ κωνικοῦ λόφου Ἅγιος Ἡλίας

Εἰκ. 133. Σφραγιδόλιθοι ἐκ μυκηναϊκῶν τάφων Ἁγίου Ἡλίας.

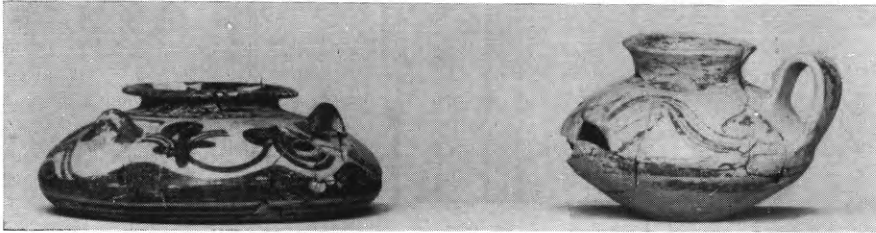
τῆς λοφοσειρᾶς τοῦ Ἀρακύνθου ἢ Ζυγοῦ, τῆς ἐκτεινομένης μεταξὺ τοῦ Ἀγελῶου καὶ τοῦ κόλπου Κανάλι τοῦ Αἰτωλικοῦ. Τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου παρὰ τὸ δυτικὸν πέρασ τῆς πλατείας τοῦ δμωνύ-

Εἰκ. 134. Τύπος σφραγιδολίθων ἐκ μυκηναϊκῶν τάφων Ἁγίου Ἡλίας.

μου πρὸς τὸν λόφον τῆς ἀκροπόλεως χωρίου ἀνεσκάφη τμῆμα μόνον (2.30 × 1.60 μ.). Ἐντὸς αὐτοῦ εἶχον ἐνταφιασθῆ τρεῖς νεκροί, τῶν ὁποίων τὰ ὀστά ἦσαν διαλελυμένα ἐν μέρει ἢ παραμερισμένα. Περιεῖχε: σφραγιδόλιθον φακοειδῆ ἐκ στεατίτου μετὰ τετραπλῶν σπειρῶν (εἰκ. 133 καὶ 134) καὶ ἀπότμημα ἄλλου· διαφόρου μεγέθους καὶ σχήματος, ψηφίδας ὄρου ἐξ ὑαλομάζης 110, ὧν μίαν ὑπὸ μορφὴν βουκράνου ἐλλειπῆ, καὶ ἐκ κορνεάλης 287, ὧν αἱ 6 μεγάλαι ἐλλειψοειδεῖς, ὡς καὶ 8 χρυσᾶς σφαιροειδεῖς, ὧν αἱ 5 μετὰ καθέτων ραβδώσεων· σφονδύλια πῆλινα καὶ ἐκ στεατίτου· χαλκᾶ μαχαιρίδια μονόστομα καὶ ἐγχειρίδια· 25 ἀγγεῖα τῶν γνωστῶν σχημάτων, ὡς ἀλάβαστρα ἀρτόσχημα ἢ μετὰ καθέτων τοιχωμάτων, πρόχους, θήλαστρον, τρίωτον ἀμφορίσκον, κοσμούμενα διὰ τῶν συνήθων καὶ εἰς τὴν ΥΕ II περίοδον διακοσμητικῶν θεμάτων, ἧτοι δικτυωτοῦ,

τεθλασμένων παραλλήλων γραμμῶν, ζευγῶν ἀντιθετικῶν σπειρῶν, βραχώδους ἐδάφους (rock pattern), στίχων στιγμῶν, κυματοειδῶν παραλλήλων γραμμῶν, καλαμοειδῶν φυτῶν, κρινοσχήμων ἀνθῆων

Εἰκ. 135. ΥΕ ΠΙΑ ἀρτόσχημον ἀλάβαστρον καὶ πρόχους ἐκ θαλαμοειδοῦς τάφου Ἀγ. Ἡλία.

ἐκφυομένων ἢ μὴ ἀπὸ ὄφιοειδοῦς στελέχους μετὰ φύλλων κισσοῦ (εἰκ. 135 καὶ 136). Πάντα χρονολογοῦνται εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΙ περίοδον διὰ τοῦ ἐπὶ δέλτου σακραβαίου ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου ἀναγεγραμμένου ὀνόματος τοῦ Φαραῶ Ἀμενόφις τοῦ Γ' (Neb-maat-Ra

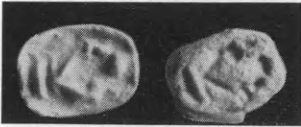

Εἰκ. 136. ΥΕ ΠΙΙ Α πρόχους καὶ θήλαστρον ἐκ θαλαμοειδοῦς τάφου Ἀγ. Ἡλία.

1405-1370 π.Χ.) (εἰκ. 137), συμφώνως πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἐπιμελητοῦ τῆς Αἰγυπτιακῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου κ. Νικ. Μπουφίδου.

Οἱ θολωτοὶ τάφοι, ἀνήκοντες κατὰ τὰς προκυψάσας ἐνδείξεις εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΙ περίοδον, ἀποτελοῦνται ἐκ τοῦ κτιστοῦ δρόμου (καλυπτομένου καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μέχρι 3.50 μ. μῆκος δι' ὀριζοντίων πλακοδοκῶν), δυναμένου δὲ νὰ ἐκληφθῇ καὶ ὡς στόμιον. Εἶναι ἐκτι-

σμένοι κατὰ τὸ ἀκανόνιστον ὀρθογώνιον σύστημα δι' ὀρθογωνισμένων ἀλλ' ἀνισομήκων πλακοειδῶν λευκῶν ἀσβεστολίθων τῆς Κλεισούρας, συνδεομένων διὰ πηλοῦ καὶ τεθειμένων κατὰ δόμους ἀνίσου ὕψους (0.08 - 0.012 μ.). Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γεννήσεως τῆς θόλου ἢ 12^η στρώσις, ἢ ἀμέσως ὑψηλότερα ἐκείνης, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐδράζεται τὸ ἀνώφλιον (εἰς ὕψος 1.15 - 1.27 μ.), εἶναι ταπεινότερα

Εἰκ. 137. Δέλτος ἐπὶ σκαρβαίου Ἀμενόφιου τοῦ Γ'.

(ὕψους 0.06 - 0.07 μ.) εἰς τρεῖς τάφους, ὡς ἐπίσης καὶ ἢ 15^η ἢ 16^η εἰς τοὺς δύο ἐκ τριῶν αὐτῶν, αἱ δ' ἀνώτεραι ἐκφορικαὶ στρώσεις εἶναι λοξῶς τετμημέναι. Δυστυχῶς ὁ οὐρανὸς ὄλων τῶν τάφων ἔχει καταπέσει. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῶν λίθων

εἶναι ὁμαλῶς εἰργασμένη, ἔχει ὅμως ὑποστῆ διαβρώσεις διὰ τῶν διαρρεόντων ὀμβρῶν ὑδάτων. Οἱ τάφοι περιεβάλλοντο ὑπὸ τύμβου μετὰ «κύκλου», ἦτοι λιθίνης κυκλικῆς κρηπίδος.

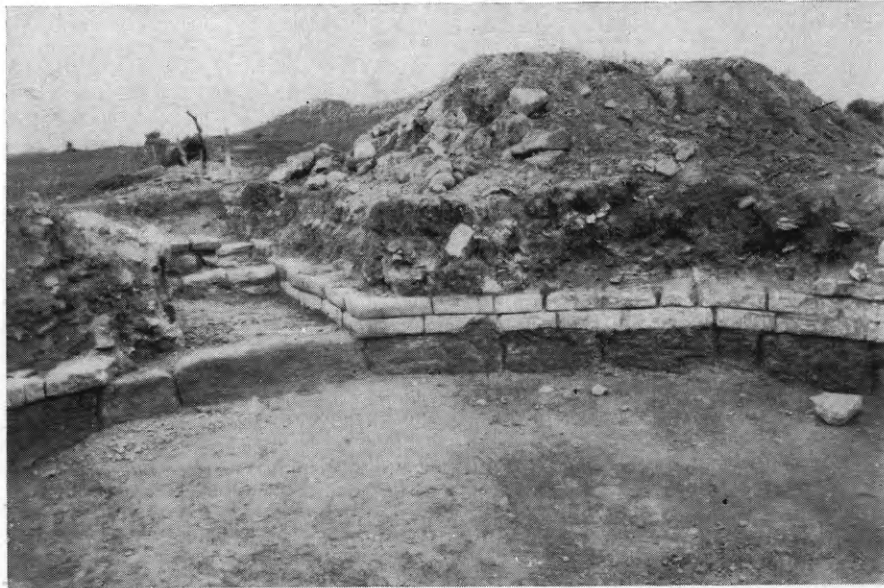
Αἱ διαστάσεις τῶν θολωτῶν τάφων εἶναι μικραί. Ὁ μεγαλύτερος ἐξ αὐτῶν, κατωτέρας διαμέτρου 5.27 μ., εἶναι λαξευμένος ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ πωρώδους πετρώματος τῆς ἐπιπέδου ράχους τοῦ λόφου ἐν θέσει Σερεμέτι περὶ τὰ 300 μ. πρὸς Ν. τῆς ἀκροπόλεως (εἰκ. 138). Τὸ δάπεδον αὐτοῦ εὐρίσκεται χαμηλότερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Διατηρεῖται εἰς ὕψος 8 δόμων (0.96 μ.), μειούμενον εἰς πάντα τὰ σημεῖα τοῦ κύκλου ἔνεκα τῆς πρὸ διετίας καταστροφῆς τῶν τοιχωμάτων, ὅτε ὁ σχηματισθεὶς τύμβος ἰσοπεδώθη διὰ μηχανικοῦ γαιοπροωθητήρος (bull dozer) κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς δι' αὐτοῦ ἐν μέρει διερχομένης ἀγροτικῆς ὁδοῦ. Συγχρόνως κατεστράφη καὶ ὁ εἰς τὸν κυκλικὸν χῶρον τοῦ τάφου ἄγων ἀπὸ ΝΔ. κτιστὸς δρόμος διατηρούμενος εἰς ὕψος 0.555 μ.

Εἶναι κατεσκευασμένος διὰ πλακοειδῶν λευκῶν ἀσβεστολίθων καὶ μαλακῶν πωρολίθων. Τὴν χαμηλὴν στρώσιν διὰ τὴν στερεωτέραν σύνθεσιν τοῦ τοίχου ἀποτελοῦν ὑψηλότεροι πωρόλιθοι, εἰς τῶν ὁποίων, μεγαλύτερος, ἔχει τοποθετηθῆ ὡς κατώφλιον διὰ τὴν ἐλάττωσιν τῆς κλίσεως τοῦ δρόμου. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ὁ δρόμος κατὰ τὴν εἴσοδον φέρει βαθμίδα ἐκ μιᾶς στρώσεως πλακοειδῶν λίθων. Τὸ στόμιον ἦτο τετειχισμένον, σώζονται δ' ἐν μέρει 3 στρώσεις τοῦ φράγματος αὐτοῦ (εἰκ. 139).

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ἐκάλυπτεν ἐπίχωσις τοῦ τυμβοειδῶς

Εἰκ. 138. Ὁ θολωτὸς τάφος Σερεμέτι ἀπὸ Ν., εἰς τὸ βάθος ὁ λόφος τῆς ἀκροπόλεως Ἁγ. Ἡλίας.

Εἰκ. 139. Ὁ δρόμος τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι ἀπὸ Β.

ἐπικειμένον τῆς θόλου χώματος, ἠκολούθει τὸ στρῶμα τῶν λίθων τῆς συμπεσρούσης θόλου ἀνάμεικτον μετὰ χωμάτων, τέλος δὲ τὸ κα-

τότατον στρώμα ἐκ καστανῶν χωμάτων μετὰ ὀλίγων λίθων τῆς θόλου.

Τὸ δάπεδον ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ παρώδους πετρώματος, εἶναι δ' ἐπαλλημιμένον διὰ λεπτοῦ στρώματος πηλοῦ ἀνοικτοῦ καστανοῦ χρώματος.

Τὰ ἀνθρώπινα ὀστᾶ εὗρίσκοντο ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου διεσκορπισμένα (ὡς ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου) ἢ σεσωρευμένα καὶ ἀναμειγμένα μετὰ λίθων τῆς θόλου εἰς σημεῖον ἀπέναντι περιῖπου τῆς εἰσόδου καὶ εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ κυκλικοῦ θαλάμου· εἰς τὸ

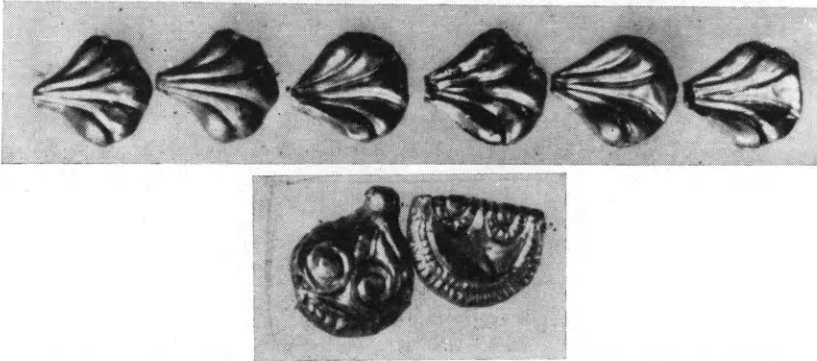

Εἰκ. 140. Χρυσᾶι χάνδραι καὶ σφηκωτῆρες ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι Ἁγίου Ἡλίου.

ἀνατολικὸν ἥμισυ εἰς σκελετὸς ἔκειτο εἰς πλαγίαν στάσιν ἐστραμμένος πρὸς Δ. καὶ με ἐλαφρῶς συνεσταλμένα τὰ σκέλη, εἰς δὲ τὸν δρόμον εἰς νεκρὸς εἰς τὸ κατώφλιον τοῦ στομίου καὶ παρ' αὐτὸν τὸ παρὰ τὸν λαιμὸν ἀπότμημα ἀμφορέως ἢ πρόχου κοσμουμένου ἐπὶ τοῦ ὤμου δι' ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων.

Ὁ τάφος εἶχεν ὑποστῆ μερικὴν σύλησιν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀπέδωσε δὲ διάσπαρτα μικροευρήματα: χρυσᾶς χάνδρας με ἐμπίστον διάκοσμον βουκράνου, ἀνθεμίου, ἡμιρρόδακος, διπλῶν σπειρῶν (εἰκ. 140, καὶ 141), σφαιρικὰς ἢ ἐν σχήματι ἐλαιοπυρῆνος, μικρὰν ταινίαν ἐκ φύλλου χρυσοῦ, δύο χρυσοῦς σφηκωτῆρας, σφραγιδολίθους φακοειδεῖς καὶ ἀμυγδαλοειδῆ με παραστάσεις ζῶου, ἰχθύων

(ἐξ ἀμεθύστου), ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων, ρόδακος, ναυτίλου (ἐκ κορνεάλης εἰκ. 133), ἀφθονίαν χανδρῶν ἐκ κορνεάλης (1444) διαφόρου μεγέθους καὶ σχήματος, ὧν μίαν ἐν σχήματι σκαραβαίου, πολλὰς ἐξ

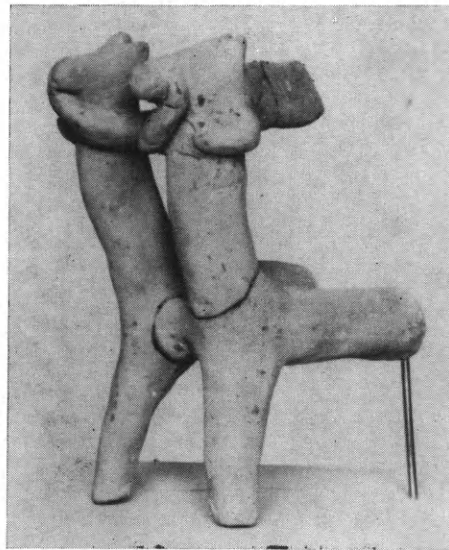

Εἰκ. 141. Χρυσαῖ χάνδραι ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι Ἀγ. Ἡλία.

ὕαλομάξης, ὧν μίαν ὑπὸ μορφὴν πιθήκου καθημένου (εἰκ. 142), πλακίδια μὲ ἀσπίδα ἢ σπειροειδὲς κόσμημα, σφονδύλια πῆλινα καὶ ἐκ στεατίτου, ἀποτμήματα μύκητος ξίφους ἴσως ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, δύο τριγωνικὰς φολίδας περικεφαλαίας ἐκ χαυλιόδοντος, τεμάχια χαλκῶν ὄπλων, ἐν οἷς αὐλοῦ αἰχμῆς δόρατος, αἰχμὴν βέλους ἐκ πυριτολίθου, πῆλινον

Εἰκ. 142. Ψῆφος ἐξ ὕαλομάξης ὑπὸ μορφὴν πιθήκου ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι.

Εἰκ. 143. Τὸ πρόσθιον τμήμα εἰδωλίου διζύγων ἵππων ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι Ἀγίου Ἡλίας.

εἰδῶλιον βοός, τὸ πρόσθιον τμήμα εἰδωλίου ἵππων ἐλκόντων ἄρμα (εἰκ. 143), δύο ἀκέραια ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα πολλῶν ἄλλων κακῆς ποιότητος, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ συγκροτηθοῦν ἀρκετά. Γύρωθεν τοῦ

τάφου περισυνελέγησαν ὄστρακα μεγαλυτέρων ἀγγείων καλῆς ποιότητος, ἄγνωστον πόθεν προερχόμενα.

Οἱ ἄλλοι τρεῖς θολωτοὶ τάφοι εἶναι λαξευμένοι ἐν τῇ κατωφερείᾳ λόφων ἐν θέσει Μαραθιάς εἰς ἀπόστασιν 300-500 μ. πρὸς Δ. τῆς ἀκροπόλεως.

Ὁ πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀκρόπολιν τάφος (διαμ. 4.14 μ.) Μαραθιά 1 (εἰκ. 144) ὀνομασθεὶς πρὸς διάκρισιν διατηρεῖται εἰς ὕψος 19 δόμων (2.10 μ.) κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἡμιθόλιον μειούμενον εἰς τὰ ἄλλα σημεῖα. Τὸ δάπεδον τοῦ τάφου, ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ

Εἰκ. 144. Ὁ θολωτὸς τάφος Μαραθιά 1 Ἀγ. Ἡλία.

λειανθέντος μαλακοῦ κροκαλοπαγοῦς βράχου, εὑρίσκεται 2.60 μ. χαμηλότερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Τὸ ἀπέναντι τῆς εἰσόδου τμήμα ὡς καὶ τμήματα τῶν ὀρθίων τοιχωμάτων τοῦ στομίου ἔχουν καταστραφῆ ὑπὸ τῶν τυμβωρύχων, οἵτινες ἔχουν μετατοπίσει ἐκ τῆς ἀρχικῆς τῶν θέσεως τὰς καλυπτούσας τὸν δρόμον πλακοδοκούς. Κατὰ τὸ μέσον μῆκος τοῦ δρόμου σώζεται μία στρῶσις τοῦ φράγματος τοῦ στομίου, εἰς δὲ τὴν ἀπὸ Ν. εἴσοδον τοῦ δρόμου, ἔνθα εὐρέθησαν καὶ ὄστρακα ἀγγείων κακῆς ποιότητος, ἦσαν τοποθετημένα ὡς θύρα δύο λεπταὶ πλάκες λίθιναι. Αἱ ἐπιχώσεις τοῦ δρόμου ἦσαν ἀδιατάρακτοι ἀποτελούμεναι ἐξ ἐρυθροποῦ μετὰ λιθαρίων χώματος,

τὸ ὁποῖον εἶχε σχεδὸν ἀπολιθωθῆ. Πλὴν ὀλίγων ἐκ κορνεάλης ψηφίδων ἐκ τοῦ θαλάμου εἰς τὸ στόμιον εὐρέθησαν ἀλάβαστρον, χαλκοῦς δακτύλιος καὶ τμῆμα χαλκῆς πόρπης.

Ἡ διαμέτρου πρὸς τὸν ἀνωτέρω τάφον εἶναι λαξευμένος ἐπὶ γειτονικοῦ λοφίσκου ὁ καλύτερον πάντων διατηρούμενος εἰς ὕψος 19 δόμων (2 μ.) θολωτὸς τάφος Μαραθιά 2 (διαμ. 4.17 μ.) Τμῆμα ἔναντι τῆς εἰσόδου ἔχει καταστραφῆ μέχρι τοῦ 5^{ου} δόμου

Εἰκ. 145. Θολωτὸς τάφος Μαραθιά 2 Ἁγίου Ἡλίας.

(ὕψ. 0.52 μ.). Τὸ δάπεδον εὐρίσκεται εἰς βάθος 3 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ φυσικοῦ μαλακοῦ κροκαλοπαγοῦς βράχου ἐπιμελῶς λειανθέντος καὶ ἐπαλειφθέντος διὰ λεπτοῦ στρώματος ὑποκιτρίνου πηλοῦ. Ὁ δρόμος, ὁ ὁποῖος μόνον εἰς τοῦτον σώζεται πλήρης, καλύπτεται διὰ σειρᾶς τεσσάρων ὀριζοντίων πλακοδοκῶν ἐφαπτομένων ἀλλήλων κατὰ μῆκος καὶ ἐδραζομένων ἐπὶ τῆς ἐκατέρωθεν αὐτοῦ λιθεπενδύσεως (εἰκ. 145). Ἡ εἴσοδος ἀπὸ Ν. ἐκλείετο διὰ μεγάλης πλακός (εἰκ. 146), πρὸ τῆς ὁποίας ὑπῆρχον ὄστρακα. Ὁ τάφος ἦτο σεσυλημένος. Ἐναντι τῆς εἰσόδου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἤμισυ ἔκειντο τρεῖς νεκροί, ὧν ὁ εἰς εἰς ὑπτίαν θέσειν μὲ τὰ σκέλη συνεσταλμένα πρὸς Α. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ στομίου ἦτο ἄθικτος, παρουσιάζει δὲ τὸ ἀνώτερον στρώμα ἐκ κονιοχώματος

καὶ τὸ κατώτερον ἐξ ἐρυθρωποῦ χώματος μὲ λιθάρια, τὸ ὁποῖον, ὡς εἰς τὸν δρόμον τοῦ τάφου Μαραθιά 1, εἶχε σχεδὸν ἀπολιθωθῆ. Τὰ ὀστᾶ 8-9 νεκρῶν ἦσαν συσσωρευμένα, ἐστοιβαγμένα εἰς τὸν χῶρον τοῦ στομίου μέχρι τοῦ φράγματος αὐτοῦ, οὔτινος σώζεται μία στρῶσις. Τεμάχια ἠλέκτρον, ὀλίγαι χάνδραι ἐκ κορνεάλης, σφραγι-δόλιθος φακοειδῆς μὲ παράστασιν ζώου (εἰκ. 133) καὶ ἕτερος ἐφθαρ-μένος, δύο ὄστρακα μεγάλων ἀγγείων, ὧν τὸ ἓν διεκοσμεῖτο διὰ

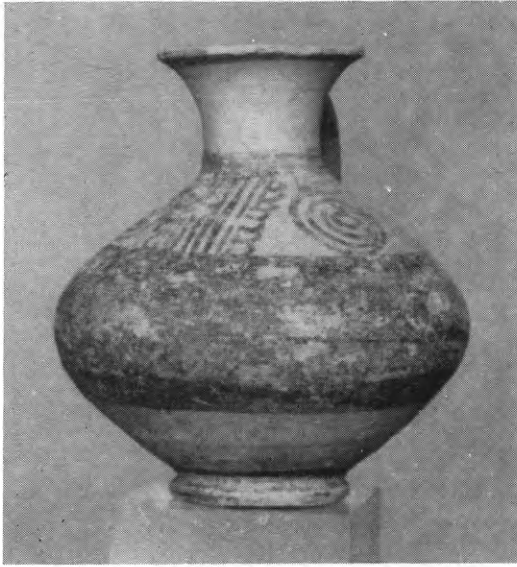

Εἰκ. 146. Ἡ κλειομένη διὰ πλακῶς εἴσοδος τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιά 2.

ναυτίλων εὐρέθησαν ἐντὸς τῆς θόλου καὶ εἰς τὸ στόμιον χαλκοῖ δακτύλιοι, χαλκῆ τριχολαβίς, σφονδύλια, πήλινα κομβιόσχημα δισκάρια μὲ δύο ὀπὰς καὶ τῆς ὑστάτης φάσεως τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἀγγεῖα: ψευδόστομος ἀμφορίσκος, ὑψίποδες κύλικες καὶ μικρὰ πρό-χους κοσμουμένη δι' ἀντιθετικῶν σπειρῶν ἐκατέρωθεν κεντρικῆς μετόπης (εἰκ. 147).

Εἰς ἀπόστασιν 30 μ. περίπου πρὸς Β. αὐτοῦ ὁ μικρότερος πάντων (διαμ. 3.10) θολωτὸς τάφος Μαραθιά 3 (εἰκ. 148, 149) διατηρεῖται εἰς ὕψος 13 δόμων (1.33 μ.). Τὸ ἐκ φυσικοῦ κροκαλοπαγοῦς βράχου δάπεδον, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐκβαθυνθῆ παρὰ τῶν τυμβωρύχων, εὐρίσκεται 2 μ. χαμηλότερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Αἱ

καλυπτήριοι πλάκες τοῦ δρόμου πλὴν μιᾶς κειμένης κατὰ χώραν ἔχουν ἀφαιρεθῆ καὶ μετακινηθῆ παραπλεύρως. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς

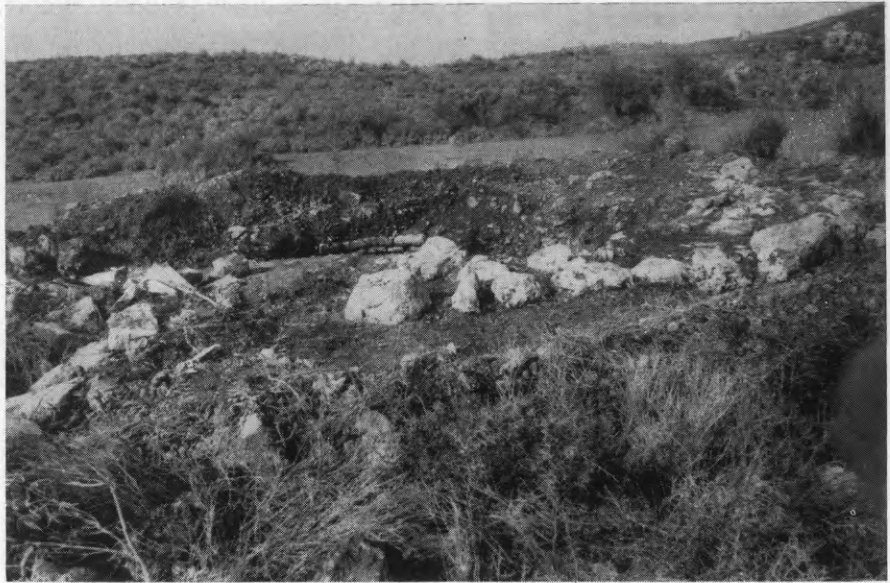

Εἰκ. 147. ΥΕ ΠΙΓ πρόχους ἐκ τοῦ στομίου τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιά 2.

Εἰκ. 148. Θολωτὸς τάφος Μαραθιά 3 Ἁγ. Ἡλία.

ἀπὸ ΒΔ. εἰσόδου αὐτοῦ εὐρέθησαν ὄστρακα ἀγγείων κακῆς ποιότη-

Εἰκ. 149. Ὁ «κύκλος», ἡ περιβάλλουσα τὸν τάφον Μαραθιά 3 λιθίνη κυκλικὴ κρητὶς τοῦ τύμβου.

Εἰκ. 150, Νεολιθικὰ ὄστρακα ἐκ τῆς θέσεως Κόκκινη Σπηλιὰ Ἐγ. Ἡλία.

τος. Ἡ ἀπουσία κεραμεικῆς καὶ ἄλλων ἐνδείξεων μαρτυροῦν τὴν πλήρη σύλησιν αὐτοῦ.

Δοκιμαστικαὶ ζητήσεις ἐπὶ τῶν γύρωθεν ὑψωμάτων διὰ τὴν ἀνεύρεσιν ἄλλων τάφων ἀπέβησαν ἄκαρποι.

Μεταξὺ τῶν ἐν θέσει Μαραθιά τάφων καὶ τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὸν πρὸ τῆς Κόκκινης Σπηλιᾶς χῶρον περισυνελέγησαν μικρὸς λίθινος πέλεκυς, λίθινα βέλη καὶ πληθώρα ὀστράκων ἀρίστης ποιότητος νεολιθικῶν ἀγγείων, εὐρυστόμων τῶν περισσοτέρων (εἰκ. 150). Τῶν μονοχρῶμων ὁ πηλὸς εἶναι ἀνοικτὸς κεραμόχρους ἢ ὑπότεφρος μὲ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν μελανήν. Τῶν γραπτῶν ἀγγείων εἰς τὰ περισσότερα μικρὰ ὄστρακα (τῆς κατηγορίας Α3β) δι' ἐρυθροῦ χρώματος περιγράφονται μόνον τὰ χεῖλη ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς· εἰς τινὰ παραδείγματα ἢ ἐσωτερικὴ μόνον ἐπιφάνεια καλύπτεται διὰ πορτοκαλί-νιου χρώματος ἢ ἐπιχρίσματος. Δι' ὀλίγων ὀστράκων ἀντιπροσωπεύεται

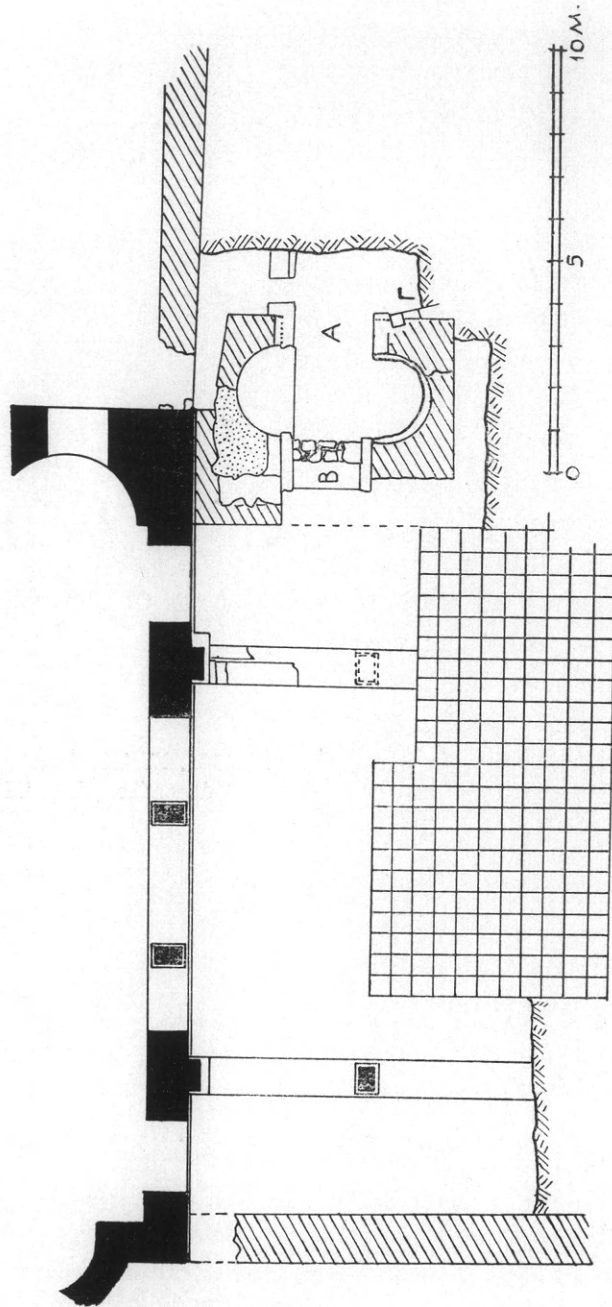
Εἰκ. 151. Νεολιθικὸς πέλεκυς ἐκ τῆς ἀκροπόλεως Ἀγ. Ἡλία.

ἢ κατηγορία τῶν ἀγγείων, εἰς τὰ ὁποῖα ἢ ἐπιφάνεια φέρει ἐπίχρισμα ὑπόλευκον καὶ κοσμήματα ἐρυθρά. Εἰς τὸν χῶρον ἄνω τῆς Κόκκινης Σπηλιᾶς εὐρέθη λίθινος πέλεκυς καὶ ἄλλος (εἰκ. 151) ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως, τμῆμα δὲ τοῦ τείχους τῆς ἄνω ἀκροπόλεως πιθανῶς εἶναι προϊστορικόν.

18. ΠΑΡΟΣ Καταπολιανή.

Ἐν Πάρῳ συνέχισεν ἡ Ἀρχ. Ἐταιρεία διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὁρλάνδου τὰς ἐρεῦνας ἀνιχνεύσεως λειψάνων τοῦ ἀρχαιοτέρου παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ τῆς Καταπολιανῆς, γενομένης α) εἰς τὴν αὐλήν, ἥτοι πρὸ τῆς προσόψεως τοῦ Ἰουστινιανείου ναοῦ καὶ β) ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ.

α) Εἰς τὴν αὐλήν ἀνεσκάφη τμῆμα παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἰουστινιανείου ναοῦ, εἰς βάθος 1 μέτρου ἀπὸ τῆς μεταγενεστερᾶς

Εικ. 152. Κάτοψις τὸν πρὸ τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ εὐρεθέντων χτισμάτων.

πλακοστρώσεως, ἀπεκαλύφθη δ' ἐκεῖ, εἷς τινων μέτρων ἀπὸ τῆς γωνίας τοῦ ναοῦ ἀπόστασιν, διπλῆ πύλη δευτερευούσης εἰσόδου εἰς τὸ αἶθριον ἀπὸ Νότου, ἀνοιγομένη ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου αὐτοῦ. Ἡ πύλη αὕτη (εἰκ. 152) παρουσιάζει συνεπτυγμένον τὸν συνήθη εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν παλαιοχριστιανικῶν ναῶν (καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς Καταπολιανῆς) τύπον· διότι ἔχει μεταξὺ τῶν δύο διαδοχικῶν ἀνοιγμάτων αὐτῆς ἀνὰ μίαν ἑκατέρωθεν ἡμικυκλικὴν κόγχην, διαμέτρου 1 μ., ἐγγεγραμμένην εἰς τὸ πάχος τοῦ συνεχομένου τοίχου. Τῆς ἐσωτερικῆς θύρας (εἰκ. 152, Β) διατηρεῖται εἰσέτι κατὰ χώραν καὶ τὸ μαρμάρινον κατώφλιον. Τὰ τοιχώματα τῶν κογχῶν διατηροῦνται μέχρις ὕψους 0.70 μ.

Παρὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς δυτικῆς κόγχης εὐρέθη ἡ ἀρχὴ τοίχου βαίνοντος λοξῶς πρὸς Δυσμάς, ἐκτισμένου δὲ δι' ἀρχαιότερου ὕλικου, μεταξὺ τοῦ ὁποίου καὶ μία κατὰ τὴν γωνίαν αὐτοῦ ἐπιγραφὴ (εἰκ. 153), τῆς ὁποίας τὸ κείμενον ἔχει οὕτω:

	<i>Ἀγαθὴ τύχη</i>	<i>Μ. Αὐρ. Παῦλος Ὡροτύχου</i>
	<i>Οἶδε ἐφήβενσαν</i>	<i>Μ. Αὐρ. Ἡρᾶς Ὡροτύχου</i>
	<i>ἐπὶ γυμνασιάρχου καὶ ἄρ- χοντος τὸ Β' κατὰ τὸ αὐτὸ</i>	<i>Μ. Αὐρ. Σεραπίων Σεραπί- ωνος</i>
5	<i>τῆς λαμπρᾶς Παρίων πό- λεως Μάρ(κου) Αὐρ(ηλίου)</i>	20 <i>Μ. Αὐρ. Τειμόστρατος Τει- μοστράτου</i>
	<i>Ζήνωνος</i>	<i>Μ. Αὐρ. Ἰουλειανὸς Ἀρτε- μεισίου</i>
	<i>τοῦ Πυρράκου, ἐφηβάρχου</i>	<i>Μ. Αὐρ. Ζώσιμος ὁ τοῦ</i>
	<i>δὲ Μάρ(κου) Αὐρ(ηλίου) Ζη- νοδότου</i>	<i>Στρατονείκου</i>
	<i>τοῦ Ζωσίμου. Πρωτέφη -</i>	<i>Μ. Αὐρ. Ἐρμῆς Ἐρμου</i>
10	<i>βος ὁ υἱὸς αὐτοῦ τοῦ γυ- μνασιάρχου καὶ ἄρχον- τος Μᾶρ(κος) Αὐρ(ήλιος) Ζή- νων.</i>	<i>Εὐτύχης Β' τοῦ Ζωσίμου</i>
	<i>Μ. Αὐρ. Σαβεινιανὸς Ζωσίμου</i>	25 <i>Ζώσιμος Εὐγένους</i>
	<i>Μ. Αὐρ. Ζηνόδοτος Ζηνοδότου</i>	<i>Ζωσᾶς Ἀφροδεισίου</i>
15	<i>Μ. Αὐρ. Κράτερος Ζηνοδότου</i>	<i>Εὐάριστος Ζωσίμου</i>
	<i>Μ. Αὐρ. Στεφανηφορικὸς Στε- φανηφορικοῦ</i>	<i>Δῖος Φιλοκάλου</i>
		<i>Ὀνησᾶς Ἴπποκράτου</i>
		30 <i>Ζώσιμος το(ῦ) Σεραπᾶ</i>
		<i>Συνίστωρ Μενίππου</i>
		<i>Ζώσιμος Χαρίτωνος</i>

Ἡ πρὸ ἐκάστου ὀνόματος ἐφήβου πρόταξις τοῦ συντετηγμένου ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου ἀποτελεῖ *terminum post quem* διὰ τὴν μετὰ τὰ μέσα τοῦ 2^{ου} μ.Χ. αἰῶνος χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς. Ἡ «λαμπροτάτη τῶν Παρίων πόλις» ἀναφέρεται καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Πάρου (IG XII, 5. 269 καὶ 292), εἰς ἄλλας δὲ πάλιν γυμνασίαρχος καὶ ἔφηβοι.

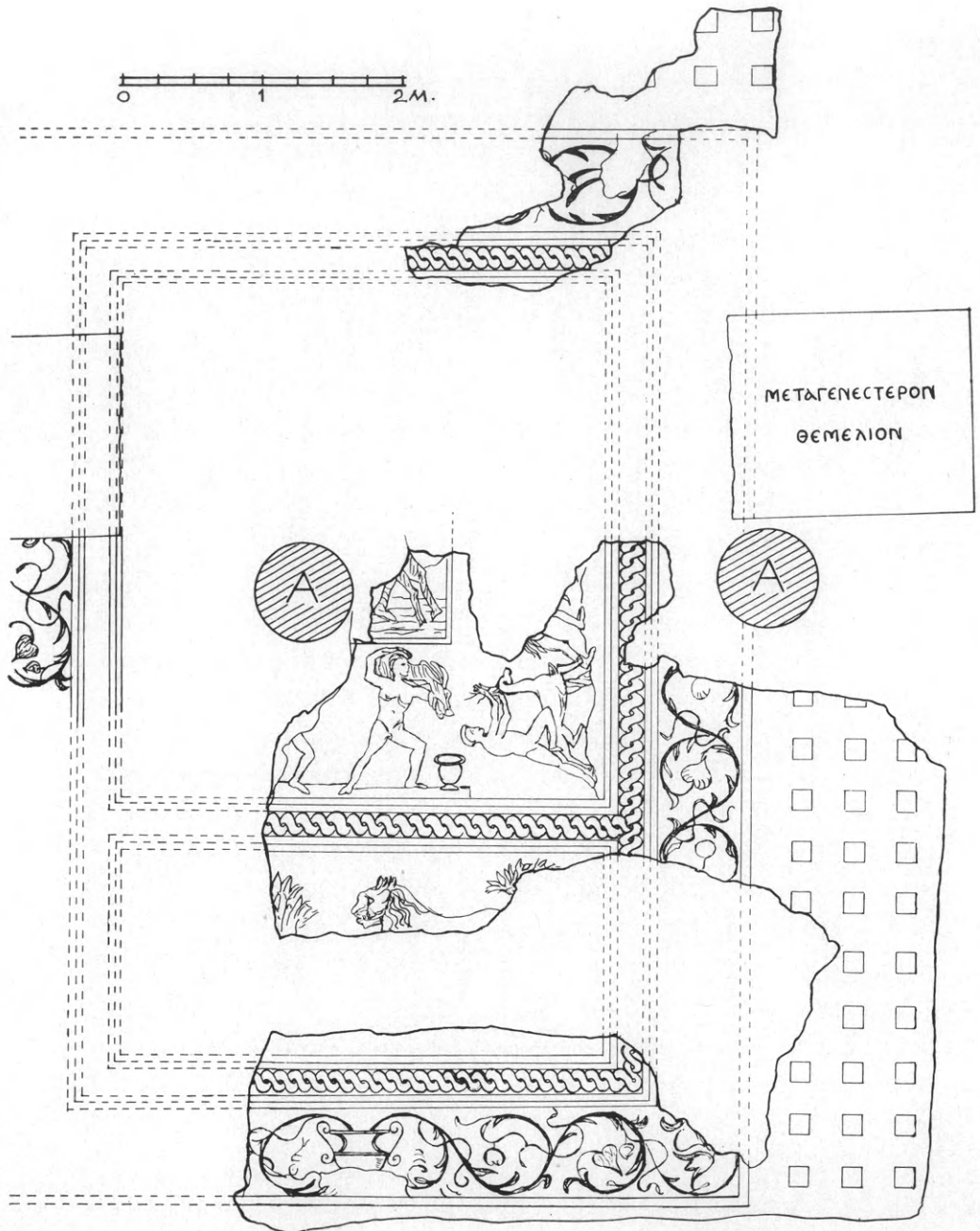
β) Ἡ ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἀνασκαφῆ ἐνετοπίσθη κυρίως εἰς τὸ κάτωθεν τοῦ τρούλλου ὀρθογώνιον διαμέρισμα (διαστάσεων 7.60×9.00) ἔνθα, κατὰ παλαιότεραν ἔρευναν, εἶχον ἐπισημανθῆ α) τεμάχιον ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ β) οἱ κολοβοὶ κορμοὶ τεσσάρων μαρμαρίνων ἀρραβδῶτων κίωνων (εἰκ. 154) οὐχὶ ἐντελῶς συμμετρικῶς πρὸς τοὺς 4 μεγάλους ἰουστινιανεῖους πεσσοὺς διατεταγμένοι (εἰκ. 155), ἐπεξετάθη δ' ἡ ἀνασκαφῆ καὶ ἐπὶ μεγάλου τμήματος τοῦ βορείου σκέλους τοῦ σταυροῦ, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὸ δυτικὸν σκέλος αὐτοῦ.

Ἀφαιρεθείσης τῆς νεωτέρας πλακοστρώσεως εὐρέθη εἰς βάθος 0.72 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς, ψηφιδωτὸν δάπεδον, δυστυχῶς οὐχὶ ἄρτιον ἀλλὰ μετὰ χασμάτων, ἐκτεινόμενον δὲ μόνον βορείως τοῦ μεγάλου ἄξονος τοῦ ναοῦ μέχρι μήκους 6 μ. πρὸς Βορρᾶν καὶ ἐπὶ μήκους 9.73 μ. ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς (εἰκ. 155). Εἰς τὸ νοτίως τοῦ μεγάλου ἄξονος τμήμα τοῦ ὑπὸ τὸν τρούλλον χώρου, δὲν εὐρέθη ψηφιδωτὸν δάπεδον, κατὰ δὲ τὸν ἄξονα αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη σειρὰ μεταγενεστέρως κατασκευασθέντων τάφων, ὡς καὶ τὸ μετὰ δικεφάλου ἀετοῦ ὀμφάλιον. Τάφοι τινὲς μεταγενέστεροι καὶ ἀκτέριστοι εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ βόρειον σκέλος τοῦ σταυροῦ, ὡς καὶ κατὰ τὸ δυτικόν, παρὰ τὰς κιονοστοιχίας.

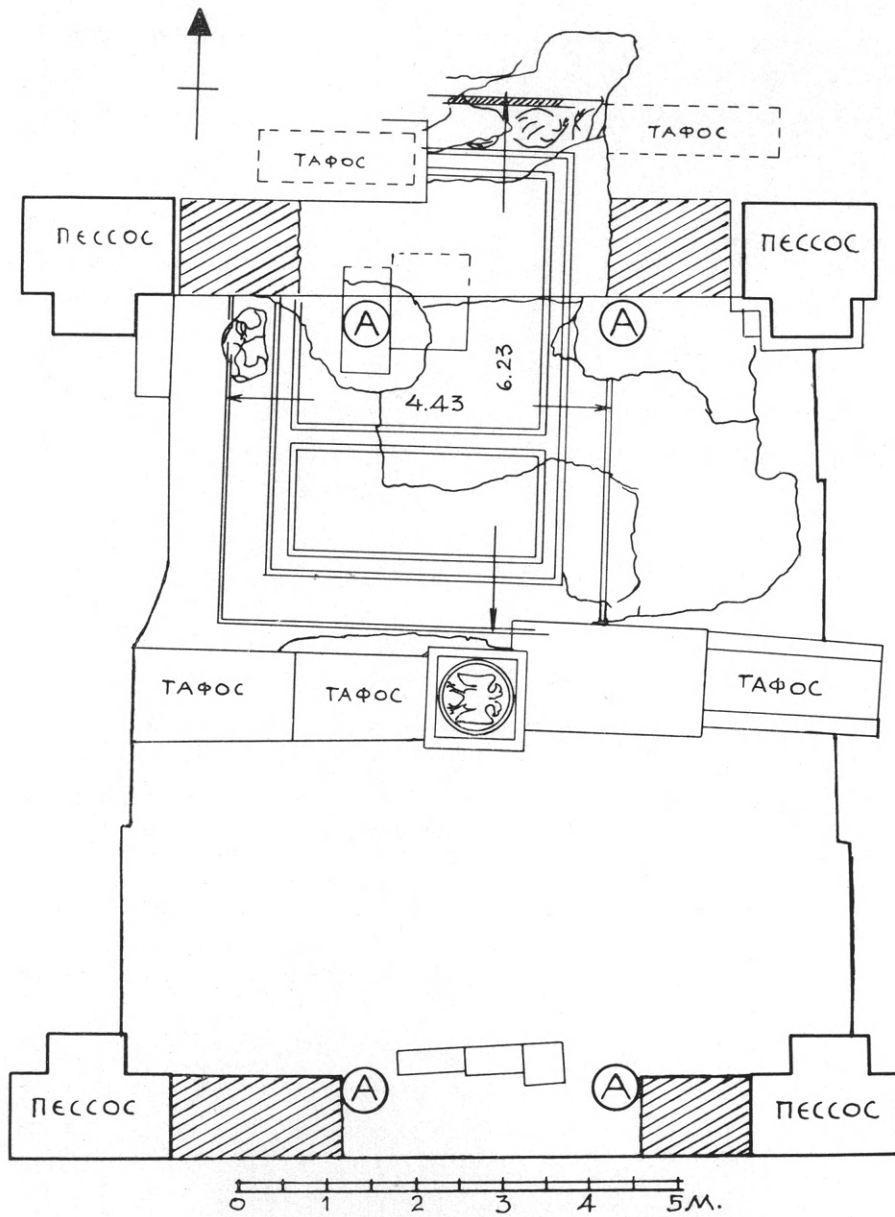
Τὸ κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τοῦ κεντρικοῦ χώρου ἀποκαλυφθὲν ψηφιδωτὸν δάπεδον, διατεταγμένον ἀσυμμέτρως πρὸς τοὺς εἰρημένους κορμοὺς κίωνων (εἰκ. 154 A, A), ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἐξῆς διάχωρα:

α) ἀπὸ μέγα τετράγωνον, πρὸς Δυσμᾶς, φέρον ἐν τῷ μέσῳ μικρόν, τετράγωνον ὡσαύτως, ἔμβλημα, περιβαλλόμενον δὲ πανταχόθεν ὑπὸ συνεχοῦς ἀλυσσοειδοῦς πλοχοῦ, πλάτους 0.305.

β) ἀπὸ στενόμηκες ὀρθογώνιον πλάτους 1.115 μ. ἐκτεινόμενον καθ' ὄλον τὸ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ α. Τὸ α καὶ τὸ β ὁμοῦ

Εἰκ. 154. Σχέδιον τοῦ ἐντὸς τοῦ βορείου τμήματος τοῦ ναοῦ δι' ἀνασκαφῶν ἀποκαλυφθέντος ψηφιδωτοῦ διαπέδου.

Εἰκ. 155. Σχέδιον τοῦ ὑπὸ τὸν τροῦλλον χώρου μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1963.

σηματίζουσι μέγα ὀρθογώνιον, πλαισιούμενον ὑπὸ ἑλικοειδῶς βαίνοντος φυλλοφόρου βλαστοῦ, πλάτους 0.535 μ., ἀπὸ τῶν πλοκάμων τοῦ ὁποίου ἐκφύονται φύλλα κισσοῦ, καρποί, ἀνθέμια κλπ. (εἰκ. 154, 159). Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἑλικοειδοῦς τούτου πλοχμοῦ εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου, ἔνθα εἰκονίζεται μέγας κάνθαρος (εἰκ. 154, 159).

γ) ἀπὸ μεγάλην ἐπιφάνειαν κοσμουμένην διὰ μικρῶν, κανονι-

Εἰκ. 156. Ψηφιδωτὴ κεφαλὴ βρυχωμένου λέοντος.

κῶς τοποθετημένων τετραγώνων σχεδίων, ἐκτεινομένην δὲ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ διὰ τῶν παραγράφων α καὶ β σχηματιζομένου ὀρθογωνίου.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ διάχωρον γ, ὅπερ, ὡς ἐλέχθη, φέρει ἀπλήν γεωμετρικὴν διακόσμησιν ἐκ μικρῶν τετραγώνων ἐπὶ φωτεινοῦ ἐδάφους, τὰ διάχωρα α καὶ β κοσμοῦνται διὰ ζωικῶν παραστάσεων. Καὶ δὴ εἰς μὲν τὸ α εἰκονίζοντο, περίξ τοῦ κεντρικοῦ ἐμβλήματος, οἱ ἄθλοι τοῦ Ἡρακλέους (εἰκ. 154), εἰς δὲ τὸ β λέων βαίνων πρὸς τ' ἀριστερά, τοῦ ὁποίου ἀρτίως διετηρήθη μόνον ἡ βρυχωμένη κεφαλὴ μετὰ τῆς χაίτης (εἰκ. 156).

Ἐκ τῶν ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους, εἰκονιζομένου νεαροῦ καὶ τελείως γυμνοῦ, διεσώθησαν ἀρτίως μόνον δύο, ἐξ ἄλλων δὲ δύο

μόνον τμήματα τῶν ποδῶν τοῦ ἥρωος (εἰκ. 154). Τμηματικῶς ἐπίσης διεσώθη καὶ ἡ ἐντὸς τοῦ τετραγώνου ἐμβλήματος παράστασις, ἣτις, ὡς ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων εἰκάζεται, θὰ εἰκόνιζε πιθανῶς τὴν πάλιν τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τὸν Μινώταυρον.

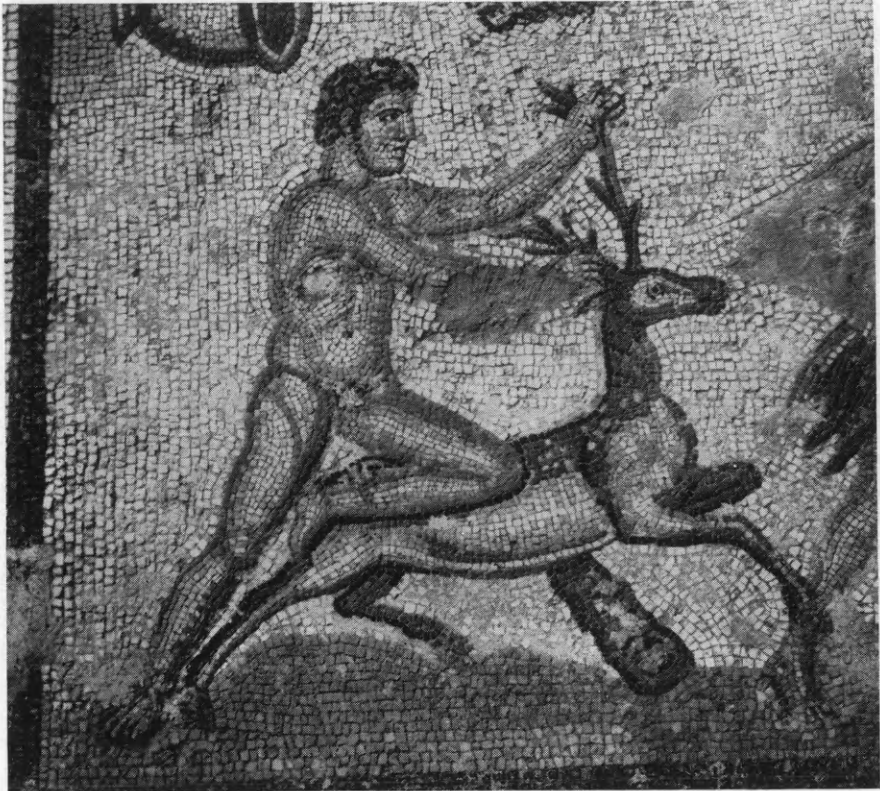

Εἰκ. 157. Ψηφιδωτὴ παράστασις τοῦ Ἡρακλέους φέροντος τὸν Ἑρμάνθιον κάπρον.

Ἐκ τῶν ἀρτίως διατηρηθεισῶν δύο παραστάσεων, ἡ μία παριστάνει τὸν Ἡρακλέα, φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ ὑπτίον τὸν Ἑρμάνθιον κάπρον (εἰκ. 157), ἀντὶ δὲ τοῦ συνήθως δεξιᾶ, ἐντὸς

πίθου ἡμικεχωσμένου εἰκονιζομένου Εὐρουσθέως, ἐτέθη ἐνταῦθα ἀπλοῦν ἀγγεῖον (εἰκ. 157).

Ἡ δευτέρα παράστασις (εἰκ. 158) εἰκονίζει τὸν ἥρωα συλλαβόντα διὰ τῶν στιβαρῶν χειρῶν του τὴν Κερυνίτιν ἔλαφον, ἀπὸ τῶν μακρῶν κεράτων της, ἐν ᾧ ἐπὶ τῆς ράχεως αὐτῆς ἔχει ἐπιθέσει ἀναδιπλωμένον τὸ ἀριστερόν του σκέλος.

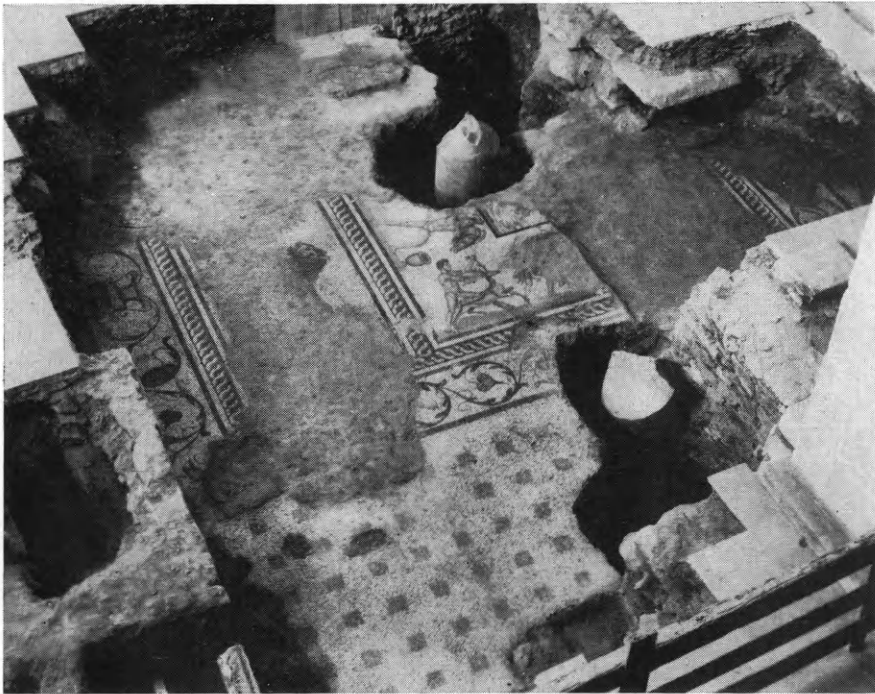
Εἰκ. 158. Ψηφιδωτὴ παράστασις τοῦ Ἡρακλέους καταβάλλοντος τὴν Κερυνίτιν ἔλαφον

Ὁ τύπος ἀμφοτέρων τῶν παραστάσεων εἶναι ὁ συνήθης ἀπὸ τῶν κλασσικῶν χρόνων ἐπὶ ἀναγλύφων καὶ ἀγγείων εἰκονιζόμενος, τὸν ὁποῖον ἐπαναλαμβάνει καὶ τὸ ἡμέτερον ψηφιδωτόν, ὅπερ λόγῳ τῆς τεχνοτροπίας του, τῶν ἐλικοειδῶν βλαστῶν καὶ τῶν ἀλυσσοειδῶν πλαισιῶν του ἀνάγεται πιθανώτατα εἰς τὸ τέλος τοῦ 3^{ου} ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} μετὰ Χριστὸν αἰῶνος.

Ἐκ τῶν κολοβῶς περισωθέντων ἀθλων, ὁ μὲν ἀριστερῶ τοῦ

Ἐρυμανθίου κάπρου εἰκόνιζε τὴν πάλην τοῦ ἥρωος πρὸς τὴν Λερναίαν Ὑδραν, τῆς ὁποίας διεσώθησάν τινες τῶν κεφαλῶν, ὁ δὲ δεξιᾷ τῆς Κερυνίτιδος ἐλάφου τὸν Ἡρακλέα καταβάλλοντα τὰς Στυμφαλίδας ὄρνιθας, ὡς συμπεραίνεται ἐκ διασωθέντος παρὰ τὸ κεντρικὸν ἔμβλημα τμήματος τοῦ τόξου τοῦ Ἡρακλέους.

Ἡ ἐφαρμοσθεῖσα γενικὴ διάταξις τοῦ δωδεκάθλου τοῦ Ἡρακλέους πέριξ κεντρικοῦ ὀρθογωνίου ἐμβλήματος ἐνθυμίζει ζωηρῶς

Εἰκ. 159. Ἀπομῆς τῶν κολοβῶν κίονων καὶ τοῦ περὶ αὐτοὺς ἀποκαλυφθέντος ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

τὴν παρομοίαν καὶ σύγχρονον διάταξιν τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς Μαδρίτης (BROMMER, Herakles, πίν. 31) μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐκεῖ ἕκαστος ἄθλος ἔχει τοποθετηθῆ ἐντὸς ἰδίου πλαισίου.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς 4 κολοβοὺς κίονας, τοὺς ὁποίους προηγουμένως ἀνεφέραμεν (εἰκ. 159), πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι, χάριν τῆς ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους θεμελιώσεώς των, παρέστη ἀνάγκη καταστροφῆς τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου κύκλῳ τοῦ κορμοῦ των, ὡς γίνεται φανερόν ἐκ τοῦ περιγράμματος τῆς καταστροφῆς τοῦ ψηφιδωτοῦ, ὅπερ

ἐμφανίζεται ὁμόκεντρον περίπου πρὸς τοὺς κορμούς (εἰκ. 155 καὶ 159).

Κατὰ ταῦτα οἱ 4 κίονες μὲ τοὺς κολοβωθέντας ἔπειτα κορμούς των πρέπει νὰ εἶναι νεώτεροι τοῦ ψηφιδωτοῦ. Λεπτομερῆς αὐτῶν ἐξέτασις ἀπέδειξεν α) ὅτι ἕκαστος ἐξ αὐτῶν βαίνει ἐπὶ διαφόρου εἴ-

Εἰκ. 160. Ἐποψίς δύο τῶν κολοβῶν κίωνων (ΝΑ. καὶ ΝΔ.) τοῦ ὑπὸ τὸν τροῦλλον τοῦ ναοῦ χώρου.

δους βάσεως. Οὕτω δύο μὲν (ΒΔ. καὶ ΝΔ.) πατοῦσιν ἐπὶ ἀπλῆς ὀρθογωνίου πλακός, (εἰκ. 160) ἄλλος (ΝΑ.) ἐπὶ πολλαπλῶς κυματοφόρου βάσεως (εἰκ. 160), διαμέτρου πολὺ μεγαλυτέρας τῆς εἰς τὸν ἐπικαθήμενον κορμὸν ἀρμοζούσης, ἄλλος δὲ πάλιν (ΒΑ.) ἐπὶ βαθμιδωτῆς βάσεως β) ὅτι εἶναι εἰς διάφορον ἀλλήλων στάθμην θεμελιωμένοι,

ἤτοι εἰς βάθος κυμαινόμενον ἀπὸ 1.73 ἕως 1.88, γ) ὅτι πάντων οἱ κορμοί, παρουσιάζοντες μείωσιν, ἐλήφθησαν ἐξ ἀρχαιότερου κτηρίου εἶναι δὲ ἀρράβδωτοι, πλὴν μικροῦ (ὑψ. 0.045) τμήματος κατὰ τὴν ἔδραν των, φέροντος 20 δωρικός ραβδώσεις. Ἐπὶ τῆς πλίνθου τῆς βάσεως τοῦ ΝΑ. κίονος ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφή

ΕΥΤΥΧΙ

ΔΑΞΜΑ

Εἰς τί ἐχρησίμευσαν οἱ κίονες οὗτοι δὲν δύναται ἀκόμη νὰ καθορισθῇ. Ὁ ἀνασκάψας ὑπέθεσε κατ' ἀρχάς, ὅτι δυνατόν ν' ἀνήκουν εἰς παλαιότερόν τι δρομικὸν κτήριο (βασιλικήν). Ἐρευνήσας ὁμως εἰς τὸ δυτικὸν σκέλος τοῦ σταυροῦ, κατὰ προέκτασιν τῆς γραμμῆς τῶν δύο ζευγῶν κίωνων, οὐδὲν ἄλλο ἶχνος κίονος συνήντησεν, εὔρε δὲ μόνον μεταγενεστέρους τινάς, ἀκτερίστους τάφους.

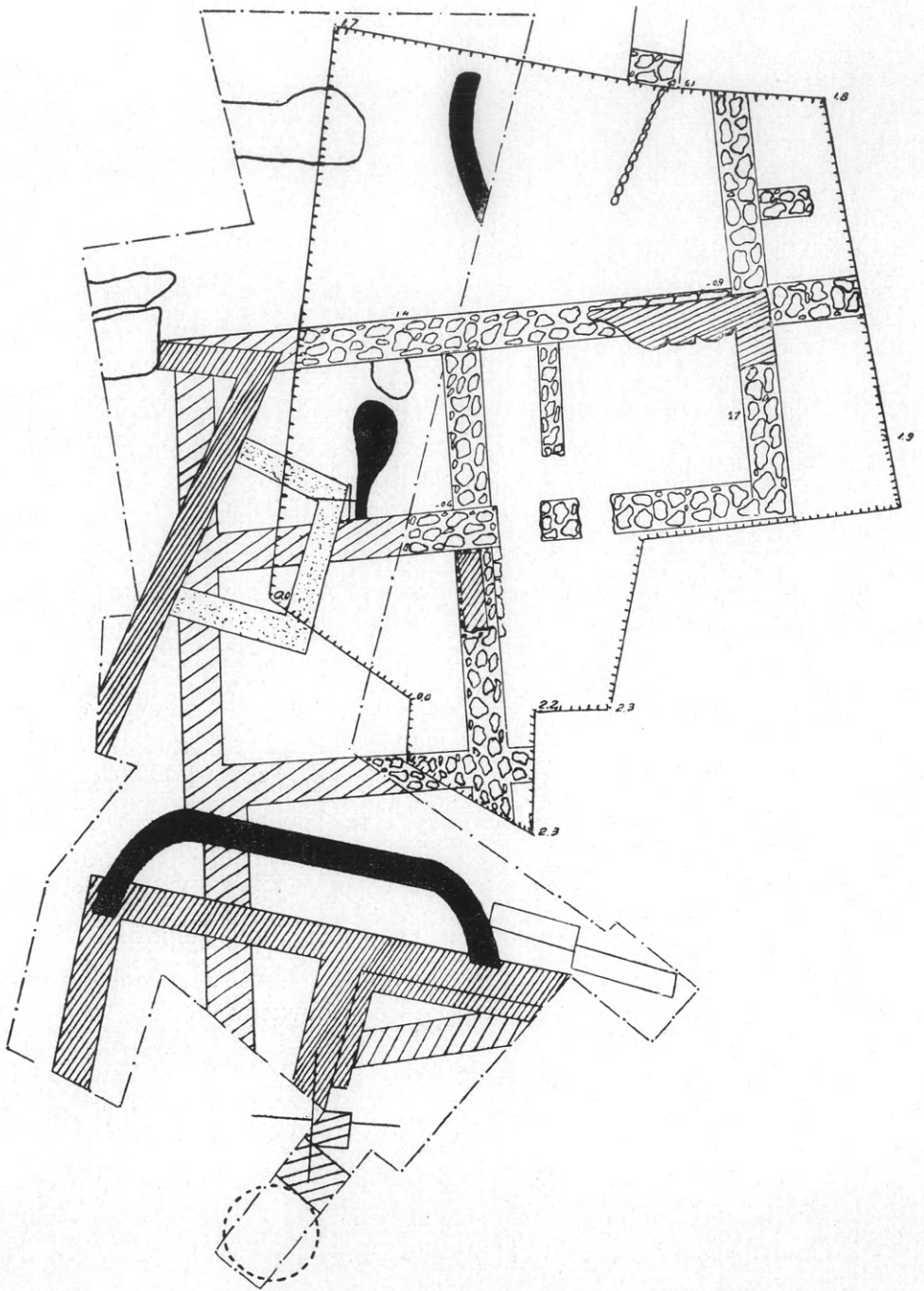
Πάντως ἐκ τῆς γενομένης ὑπὸ τὸ δάπεδον ἐρεύνης διεπιστώθη ὅτι ὁ ναὸς τῆς Καταπολιανῆς δὲν ἐκτίσθη, ὡς μέχρι τοῦδε ὑπετίθετο (RUBENSOHN, λ. Paros ἐν PAULY-WISSOWA, R. E. στ. 1832 καὶ 1844), ἐπὶ ἀρχαίου ἱεροῦ τῆς Δήμητρος, ἀλλ' ἐπὶ τινος μεγάλου κοσμικοῦ—ιδιωτικοῦ ἢ δημοσίου—ρωμαϊκοῦ κτηρίου, τοῦ 3^{ου} ἢ τοῦ 4^{ου} μ.Χ. αἰῶνος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτὰ δάπεδα. Εἰς τὸ αὐτὸ κτήριο ἀνήκουν καὶ τὰ κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ βαπτιστηρίου πάλαι εὑρεθέντα ψηφιδωτὰ, ὡς καὶ ἄλλα διαμερίσματα ἀποκαλυφθέντα ἐσχάτως κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἰουστινιανείου ναοῦ καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ Βαπτιστηρίου.

Τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ παλαιότερου τούτου ρωμαϊκοῦ κτηρίου θέλει πληρέστερον ἐξακριβωθῆ διὰ συμπληρωματικῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἐρεύνης, ὅπου τοῦτο καταστῆ δυνατόν.

19. ΝΑΞΟΣ.

Ἐν Νάξῳ συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Μ. Κοντολέοντος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως.

1. Εἰς τὴν παρυφὴν τοῦ λόφου τῶν Ἀπλωμάτων συνεχίσθη ἡ ἔρευνα τοῦ κατὰ τὸ 1961 ἀναφανέντος οἰκοδομήματος μὲ τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον τῆς Νηρηίδος ἐπὶ θαλασσίῳ ταύρῳ (εἰκ. 161). Οὐδὲν

Είχ. 161. Διάγραμμα τής άνασκαφής 'Απλωμάτων Νάξου.

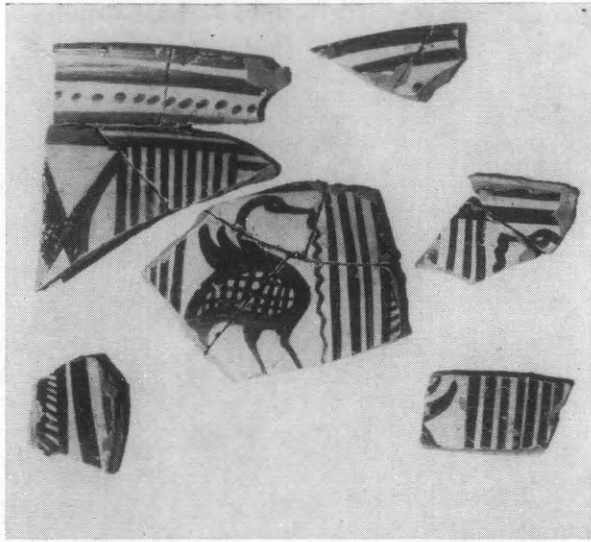
ἕτερον, δυστυχῶς, ἀξιόλογον τμήμα τοῦ οἰκοδομήματος διασφύζεται οὐδ' ὀπροορισμός του κατέστη δυνατὸν νὰ ἀποσαφηνηθῇ. Ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη περισσότερον ἐνταῦθα εἰς τὴν κατεστραμμένην νεκρόπολιν τῶν πρωτογεωμετρικῶν καὶ ἐξῆς χρόνων. Τάφοι ἄθικτοι δὲν εὐρέθησαν, ἀλλὰ τὰ περισυλλεγένητα βοηθοῦν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς εἰκόνας περὶ τῆς πρωίμου Ἑλληνικῆς κεραμεικῆς τῶν νήσων. Μικρὰ πρωτογεωμετρικὴ οἰνοχόη (εἰκ. 162) εὐρέθη ἀκεραία, τεμάχια ἀναγλύφων ἀγγείων ἀνευρέθησαν ἐπίσης ὁμοῦ μετὰ τῶν γραπτῶν, τῶν ὁποίων παρέχονται δείγματα. Ἐς σημειωθῆ ὡς ἰδιαιτέρως ἀξιόλογον συμπέρασμα τῆς ἐνταῦθα ἐρεύνης, ὅτι ἡ συνεχιζομένη ἀνεύρεσις θραυσμάτων τῶν καλουμένων «παριακῶν» ἀγγείων (εἰκ. 163-164), γεωμετρικῆς καὶ ἀνατολιζούσης ἐποχῆς, ἐντοπίζουσα οὕτω ταῦτα μετὰ τὴν Θήραν καὶ εἰς τὴν Νάξον, ἐπιβάλλει ἵνα θεωρήσωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅτι τὰ «παριακὰ» ἀγγεῖα εἶχον ἐν τῇ πραγματικότητι κέντρον αὐτῶν τὴν Νάξον,

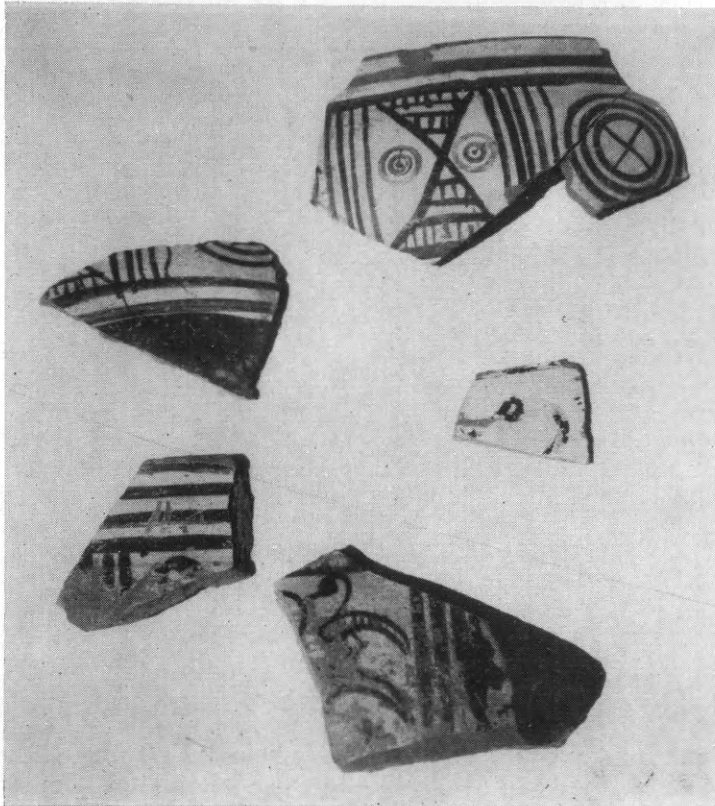
Εἰκ. 162. Πρωτογεωμετρικὴ οἰνοχόη.

ἀποτελοῦντα ὁμάδα παράλληλον πρὸς τὰ γνωστὰ ναξιακὰ ἀγγεῖα.

2. Δοκιμαστικὴ ἔρευνα ἐγένετο ἐπίσης ἐν οἰκοπέδῳ κειμένῳ ἀμέσως πρὸς Νότον τῶν κατὰ τὸ 1949 ἀνασκαφέντων παρὰ τὴν ἀκτὴν οἰκημάτων τῆς κυκλαδικῆς ἐποχῆς. Ἄλλ' ἢ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἀνοιγεῖσα μεγάλη τάφος συνήνητησε τὸ κυκλαδικὸν στρωμα εἰς βάθος 6 περίπου μέτρων, ἔνθα εἶχε περιορισθῆ εἰς ὀλίγα τετραγωνικὰ μέτρα. Ὁ συνοικισμὸς ὀπωσδήποτε προεκτείνεται καὶ μετὰ τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, ἐκ δὲ τῶν συλλεγέντων θραυσμάτων μνημονευτέα ραμφόστομος οἰνοχόη (εἰκ. 165) καὶ θραῦσμα φαιοῦ μινυεῖου ἀγγείου φέροντος ἐγγάρακτον τὸ πρὸς τρίαίαν ὁμοιάζον σύμβολον τῆς μινωικῆς γραφῆς Α (εἰκ. 166).

Εικ. 163. Τεμάχια ύστερογεωμετρικού σκύφου.

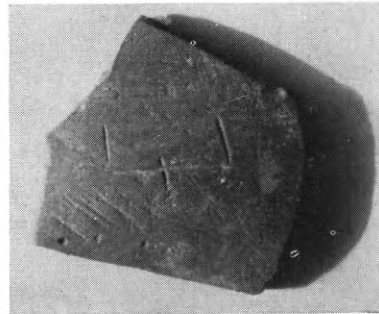

Εικ. 164. Θραύσματα αγγείων εκ τῆς ἀνασκαφῆς Νάξου.

3. Κυρίως όμως ἡ ἀνασκαφή ἐπεξετάθη εἰς τὸ ἐρευνώμενον τμήμα τῆς μυκηναϊκῆς πόλεως. Τοῦ κυριωτέρου τῶν κατὰ τὸ 1960 ἀναφανέντων οἰκοδομημάτων συνεπληρώθη τὸ βόρειον τμήμα, ἔνθα ἀνεφάνησαν καὶ περαιτέρω ἀσαφεῖς ἀκόμη τοῖχοι, ἐπίσης δὲ προερχόμενοι ἐκ διαφόρων φάσεων τῆς τρίτης μυκηναϊκῆς περιόδου. Ἄφθονα ἦσαν καὶ ἐφέτος τὰ ἀνευρεθέντα τεμάχια μυκηναϊκῶν ἀγγείων καθὼς καὶ τεμάχιά τινα εἰδωλίων. Ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτος

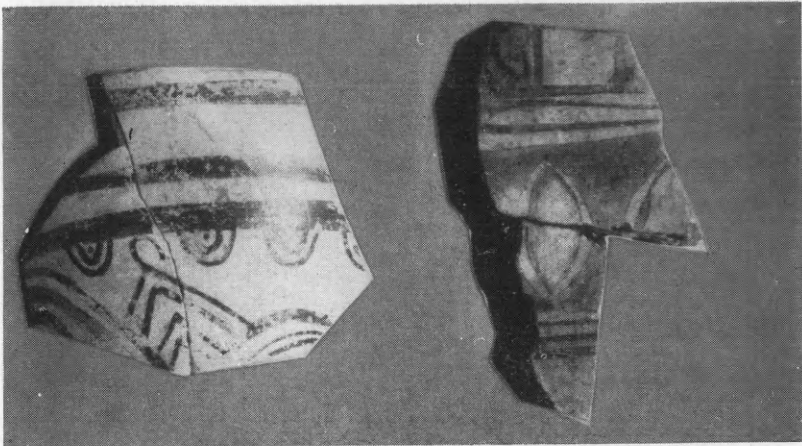
Εἰκ. 165. Θραῦσμα ραμφοστόμου πρόχου.

Εἰκ. 166. Θραῦσμα μινυείου ἀγγείου μετὰ γράμματος.

εἶναι ἡ συνεχιζομένη ἀνεύρεσις ἐγχωρίων ἀγγείων (εἰκ. 167) τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, τὰ ὁποῖα διακρίνει διάθεσις πρὸς πολυχρωμίαν καὶ εἰκονιστικὰς παραστάσεις, ὅπως εἰς τὰ εἰκονιζόμενα ὀλίγα δείγματα, εἰς τὰ ὁποῖα φαίνονται λέων, πτηνόν, κνήμη πολεμιστοῦ.

Ἐκ τῶν εὗρημάτων τῆς ἐπιχώσεως, τὰ ὁποῖα ἐκτείνονται εἰς πάσας τὰς ἐποχάς, δεικνύεται (εἰκ. 168) ἀνάγλυφον Πανός, ρωμαϊκῶν χρόνων, καὶ δύο κεφαλαὶ κυκλαδικῶν εἰδωλίων, εὐρεθειῖσαι βαθύτερον μὲν ἀλλ' ὅπωςδῆποτε εἰς στρῶμα ἐπιχώσεως.

Εικ. 167. Θραύσματα μυκηναϊκῶν ἀγγείων Νάξου.

Εικ. 168. Ἀνάγλυφον Πανός καὶ κεφαλαὶ κυκλαδικῶν εἰδωλίων.

20. ΘΗΡΑ. Νεκροταφείον.

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ νεκροταφείον τῆς ἀρχαίας Θήρας, ἣτις ἐνηργήθη διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Ζαφειροπούλου τῇ βοήθειά τῆς Δίδου Ἐ. Λαζαρίδου, διήρκεσεν ἐπὶ πενθήμερον μόνον, διακοπεῖσα ἕνεκα ἐκτάκτου ὑπηρεσιακῆς ἀνάγκης.

Ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς ΒΑ. Σελλάδας ἀπεκαλύφθη ἡ ἐπὶ 11 μ. συνέχεια τοῦ λιθοστρώτου τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ πρὸς τὴν πόλιν. Ἡ ὁδὸς, φθάνουσα εἰς ὑψηλὸν βράχον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν λαξεύματα τάφων, διαγράφει στροφὴν καὶ προχωρεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ θαλαμωτοῦ τάφου, ὅστις

Εἰκ. 169. Ταφαὶ καύσεως.

εἶχεν ἀποκαλυφθῆ πρὸς διετίας. Ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τῆς ὁδοῦ καταλαμβάνεται ὑπὸ

Εἰκ. 170. Ταφαὶ καύσεως.

σειρᾶς ταφικῶν κατασκευῶν.

Εἰς τὴν περιοχὴν τῶν τάφων τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, ἐσωτερικώτερον τῆς ὁδοῦ, ἀπεκαλύφθησαν δύο ἀλλεπάλληλοι ταφαὶ καύσεως, τῶν ὁποίων τὰ τεφροδόχα ἀγγεῖα εἶχον τοποθετηθῆ ἐντὸς ἐπι-

μήκων λάκκων (εἰκ. 169-170). Τὸ ἀγγεῖον τῆς πρώτης ταφῆς

ἦτο ἀμφορεὺς μεθ' ἀπλῆς γραμμικῆς διακοσμῆσεως, τῆς δευτέρας ὠραία πελίκη, ρυθμοῦ Κέρτς, φέρουσα παράστασιν Ἀμαζόνων. Τὸ στόμιον ἐκλείετο δι' ἄωτου σκυφιδίου. Ἄλλη ταφή ἐντὸς κοινοῦ

Εἰκ. 171. Ταφή ἐντὸς πίθου.

πίθου, περίξ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον τέσσαρα μικρότερα ἀγγεῖα, εὐρέθη ὑψηλότερα παρὰ τὸν λαξευτὸν θάλαμον (εἰκ. 171). Περαιτέρω ἀπεκαλύφθη κατὰ χώραν στρογγύλη ἐπιτύμβιος στήλη φέ-

Εἰκ. 172. Ἐπιτύμβιος στήλη.

ρουσα ἐπιγραφὴν τοῦ 5^{ου} αἰῶνος ΕΧΕΒΩΛΟ (εἰκ. 172). Ὁ τάφος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκε, δὲν ἠνοιχθῆ. Παρὰ τὴν στροφὴν τῆς ὁδοῦ ἐντὸς κοιλότητος τοῦ βράχου, ἦτις ἦτο πλήρης μελανῶν χωμάτων

πυρᾶς, εὐρέθησαν ἄφθονα ὄστρακα ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχει μελαμβραφῆς φιάλη φέρουσα πολύχρωμον φυτικήν διακόσμησιν, πῆλινα εἰδώλια πτηνῶν καὶ λίθινον ἀγαλμάτιον δελφίνος. Διαλυθέντος ἐπίσης δοκιμαστικῶς ἑνὸς ταφικοῦ κρηπιδώματος, παρὰ τὸ ὁποῖον πρὸ διετίας εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ταφή ἐντὸς ἀγγείου, ἀνεφάνη στρωμα πυρᾶς, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθη ἐρυθρόμορφος κύλιξ τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ.

21. ΜΥΤΙΑΛΗΝΗ.

Σκοπὸς καὶ τῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐφόρου κ. Σερ. Χαριτωνίδη ἐφετινῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης ἦτο ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις τοῦ ὑστερορρωμαϊκοῦ κτηρίου εἰς Χωράφαν μὲ τὰ μωσαϊκὰ δάπεδα τὰ παριστῶντα σκηναὺς κωμωδιῶν τοῦ Μενάνδρου.

Ἄτυχῶς οὐσιαστικὴ πρόοδος εἰς τὸν κύριον σκοπὸν τῆς ἀνασκαφῆς δὲν ἐπετεύχθη, διότι δὲν εἶχε περατωθῆ ἐν τῷ μεταξὺ ἡ διαδικασία τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν πέριξ οἰκιῶν. Ἀντιθέτως μάλιστα, λόγῳ τῆς γειτνιάσεως τῶν τάφρων τῆς ἀνασκαφῆς, δύο τῶν οἰκιῶν, αἱ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀνασκαφῆς, ἐνεφάνισαν ἀνησυχητικὰ ρήγματα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπέκλειε καὶ τὴν δυνατότητα τῆς ἀνεξαρτήτως τῆς ἀπαλλοτριώσεως, σκοπομένης ἀνασκαφῆς τῆς αὐλῆς τῆς οἰκίας Σταμπουλέλλη, καλυπτούσης τὸ νοτιοδυτικὸν τμῆμα τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου.

Οὕτω ἡ ἀνασκαφὴ περιορίσθη εἰς δοκιμαστικὴν τάφρον πρὸς τὰ δυτικά, μικρὸν πέραν τῆς οἰκίας, ἡ ὁποία ἐπεβεβαίωσε τὸ καὶ ἐκ προηγουμένων ἐρευνῶν ἐξαχθὲν συμπέρασμα, ὅτι κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην δὲν ἐφάπτονται, οὔτε κἂν γειτνιάζουσι, ἄλλα οἰκήματα πρὸς τὴν ἀνασκαπτομένην οἰκίαν.

Ἄλλη ἐρευνα ἐγένετο πρὸς Β. τῆς οἰκίας, ὅπου εἶχεν ἤδη παρατηρηθῆ λιθόστρωτον ὁδοῦ μετὰ ὑπονόμου καὶ ὅπου καὶ ἄλλο τμῆμα τοῦ αὐτοῦ λιθοστρώτου ἀπεκαλύφθη.

Ἡ ὅλη ὁμως προσπάθεια κατεβλήθη, ἀτυχῶς, εἰς τὴν κατασκευὴν ἰσχυρῶν ἀναλημμάτων, κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῆς Διευθύνσεως Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν Λέσβου, πρὸς στερέωσιν τῶν δύο οἰκιῶν, αἵτινες, ὡς ἐλέχθη, ὑπέστησαν ζημίας, καθὼς καὶ τὴν ἐπιμελῆ — ἔστω καὶ ταύτην προσωρινὴν — κάλυψιν τοῦ μωσαϊκοῦ, τὸ ὁποῖον ἐν μέ-

Εικ. 173. Πλαίσιον τῆς Β τῆς στοᾶς τῆς αὐλῆς.

Εικ. 174. Πλαίσιον τῆς Β. στοᾶς τῆς αὐλῆς.

ρει (εἰς τὰς ἐξ ὑαλομάζης ψηφίδας) ἐδείχθη εὐαίσθητον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὕδατος.

Ἡ μόνη οὐσιαστικὴ πρόοδος εἰς τὴν πληρεστέραν γνῶσιν τῶν

μωσαϊκῶν ἦτο ὁ τελειότερος καθαρισμὸς τῶν πέρυσιν ἀποκαλυφθέντων πλαισίων τῆς βορείου στοᾶς τῆς αὐλῆς (εἰκ. 173 καὶ 174), τὰ ὅποια διαφέρουν τῶν τοῦ τρικλίνου καὶ κατὰ τὰς κατὰ τι μείζονας διαστάσεις καί, κυρίως, εἰς τὴν ἀναγραφὴν τοῦ τίτλου μόνον (καὶ τοῦ μέρους) τῆς παριστωμένης κωμωδίας, καὶ ὄχι καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐπὶ σκηνῆς προσώπων, ὅπως εἰς τὰ πλαίσια τοῦ τρικλίνου.

22. ΚΡΗΤΗ. Κάτω Ζάκρον.

Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐφόρου κ. Νικ. Πλάτωνος συνεχίσθησαν κατὰ τὸ 1963 μὲ ὄλως ἐξαιρετικὰ ἀποτελέσματα αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς Κάτω Ζάκρον τῆς περιοχῆς Σητείας, μὲ σκοπὸν τὴν

Εἰκ. 175. Γενικὴ ἀποψὶς τοῦ χώρου τοῦ ἀνακτόρου ἀπὸ Βορρᾶ.

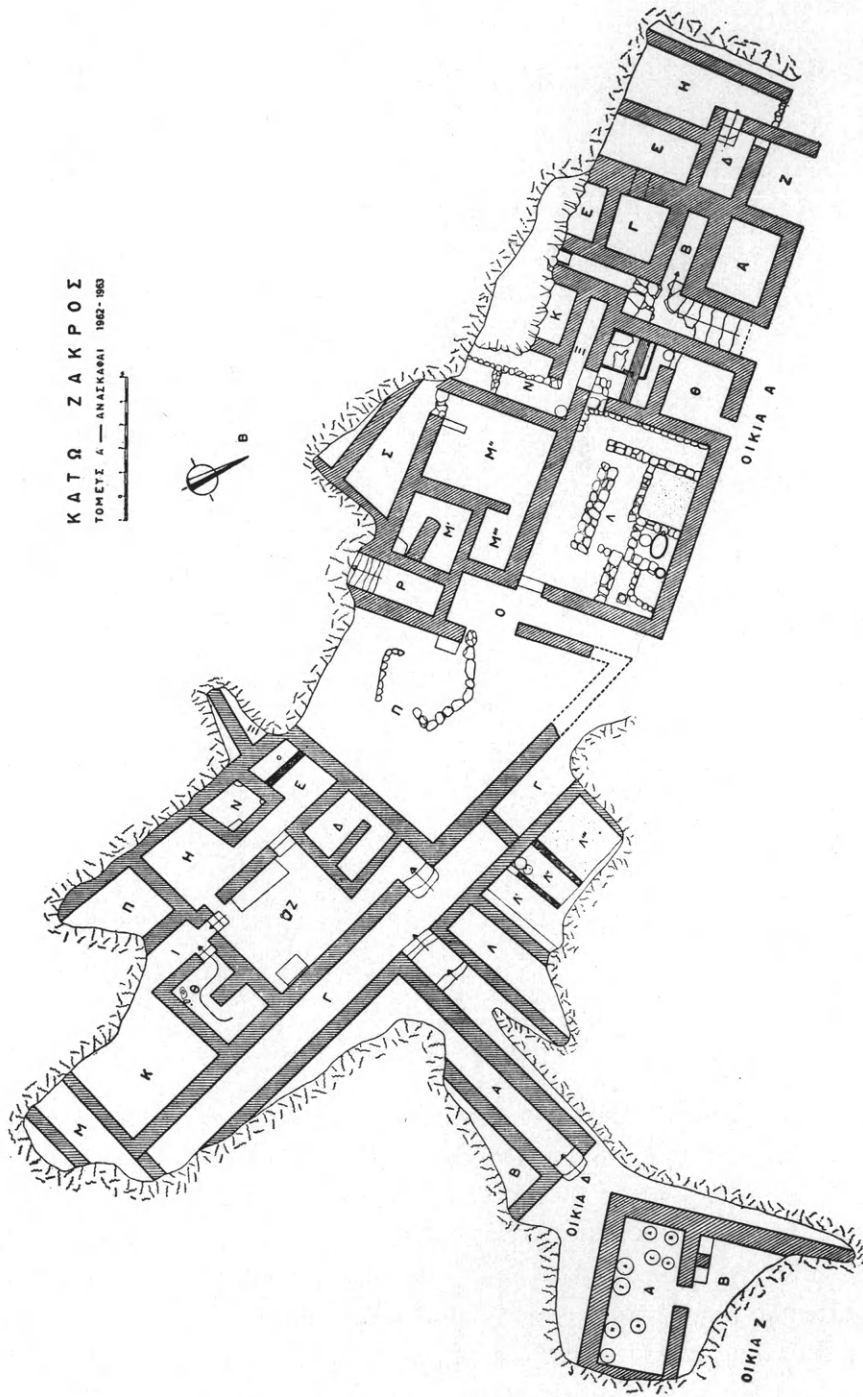
περαιτέρω ἀποκάλυψιν τόσον τοῦ ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου τμήματος τοῦ μινωικοῦ συνοικισμοῦ ὅσον καὶ τῆς ἐξ ὑποθέσεως ἀνακτορικῆς ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν μεταξὺ τῶν δύο λόφων στενὴν κοιλάδα (εἰκ. 175). Καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην προσέφερεν ὁ ἐκ Νέας Ὑόρκης κ. Léon Romerance λίαν προφορῶνως πρόσθετον ἐπιχορήγησιν. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον ὡς βοηθοὶ καὶ οἱ

ἀρχαιολόγοι Ἰ. Σακελλαράκης, ἐπιμελητὴς τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, Ἀναστασία Πλάτωνος, Ἔφη Σακελλαράκη καὶ Ἐλένη Ζαγανιάρη.

Τὰ ἀποτελέσματα λίαν συνοπτικῶς συγκεφαλαιοῦνται εἰς τὰ ἀκόλουθα:

Εἰς τὸν τομέα τοῦ συνοικισμοῦ Α (εἰκ. 176) αἱ ὑπὸ ἀνασκαφὴν οἰκίαι φαίνεται ὅτι εἶναι τέσσαρες. Τῆς οἰκίας Α διηρηνήθησαν περαιτέρω τινὰ τῶν ἤδη ἀνεσκαμμένων διαμερισμάτων, μάλιστα στρωματογραφικῶς, ἀποκαλυφθέντων ὠρισμένων λειψάνων τῆς ΜΜ ΙΙΙ περιόδου ὑπὸ τὰ δάπεδα, ἰδίως τοῦ δωματίου Ι, τοῦ ὁποῦ ἀπληθευθρόθη ἡ ΝΔ. γωνία. Τῆς οἰκίας Ε ἀνεφάνησαν πολλὰ νέα δωμάτια τόσον πρὸς Δυσμὰς ὅσον καὶ πρὸς Νότον. Ὁ πρὸς Α. διάδρομος ἀπεδείχθη πλακόστρωτος δρόμος, κατευθυνόμενος ἀπὸ Ν. πρὸς Β. Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐπιβεβαίωσις μερικῆς ἀνακαταλήψεως εἰς τὴν ΥΜ ΙΙΑ2 περιόδον μὲ ὑψηλότερον κείμενα δάπεδα καὶ μὲ χαρακτηριστικὴν κεραμεικὴν. Λίαν ἐνδιαφέρον εἶναι κωνικὸν ρυτὸν μὲ διακόσμησιν σχηματικῶς ἀποδοθέντος ὀκτάποδος. Τὸ ἀμέσως Ἄν. τῆς ὁδοῦ τμῆμα ἀνήκει προφανῶς εἰς ἄλλην οἰκίαν, ἣτις ὅμως δὲν ἀνεσκάφη περαιτέρω. Παρ' αὐτὴν διέρχεται κλιμακωτὴ διακλάδωσις τῆς ὁδοῦ καὶ βορείως ταύτης—ἀνατολικῶς τῆς τριγωνικῆς αὐλῆς ΙΙ—ἀπεκαλύφθη λίαν ἐνδιαφέρουσα ἐγκατάστασις ληνοῦ μὲ τὸν συλλεκτῆρα τοῦ γλεύκουσ πιθίσκον εἰς τὴν θέσιν του. Ἀνατολικώτερον τῶν συγκροτημάτων τούτων τμῆμα ἐτέρας οἰκίας (Ζ) ἤρχισεν ἀποκαλυπτόμενον εἰς μίαν ἀποθήκην, τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν δέκα πίθοι μὲ διακόσμησιν καταλιβάδων ἢ ἀναγλύφων σχοινίων. Εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον ἀνεκαλύφθη λίαν σημαντικὸν ἀντικείμενον, μικρὸν κιονόκρανον ἐκ μέλανος λίθου ἀποδίδον ἐπακριβῶς τὴν μόνον ἐξ ἀπεικονίσεων γνωστὴν μορφήν μετ' ἐχίνου, ἄβακος καὶ διπλῆς σκοτίας.

Εἰς τὸν τομέα Β (εἰκ. 177), ὅχι εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ τομέως Α πρὸς Βορρᾶν κείμενον, αἱ ἀνασκαπτόμεναι οἰκίαι εἶναι τρεῖς ἢ τέσσαρες. Τῆς πολὺ ἐκτεταμένης οἰκίας Β ἀνεσκάφησαν τὰ τέσσαρα λίαν βαθεὰ διαμερίσματα Φ, Χ, Ψ καὶ Ω ἴσως προσιτὰ ἐκ τοῦ ἀνω ὀρόφου διὰ καταπακτῶν καὶ ξυλίνων κλιμάκων. Ἰκανὸς ἀριθμὸς ἀγγείων καὶ μεγάλα, ἀδρῶς ἐπεξεργασμένοι λίθινοι σκάφαι ἀνευρέθησαν ἐντὸς αὐτῶν, ἐνῶ σχεδὸν ἐπιφανειακῶς περισυνελέγη μι-

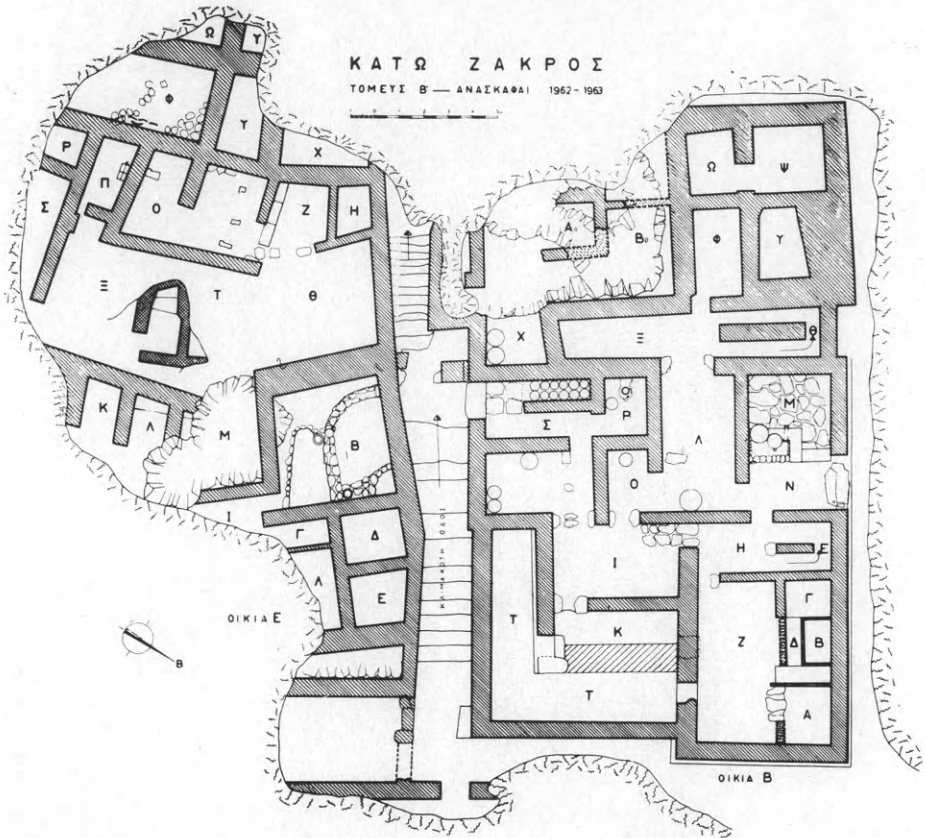

Είχ. 176. Ο τομέας Α του μνησικού συνολισμού Κάτω Ζάκρου.

κρά πηλίνη πλαστική κεφαλή αйлουροειδούς, ἐξόχως φυσιοκρατικής ἀποδόσεως.

Ἡ οἰκία ἐκτείνεται, φαίνεται, περαιτέρω πρὸς ΝΔ, ἀλλ' ἤδη ἔχουν ἀναφανῆ 26 διαμερίσματα, τῶν ὁποίων δύο ἀνεγνωρίσθησαν ὡς κλιμακοστάσια καὶ ἐν γωνιῶδες εἰς τὴν πρόσοψιν ὡς ἀνδρῶν.

Νοτιοδυτικῶς τῆς πέρυσιν ἀνασκαφείσης καὶ ὄχι καλῶς διασω-

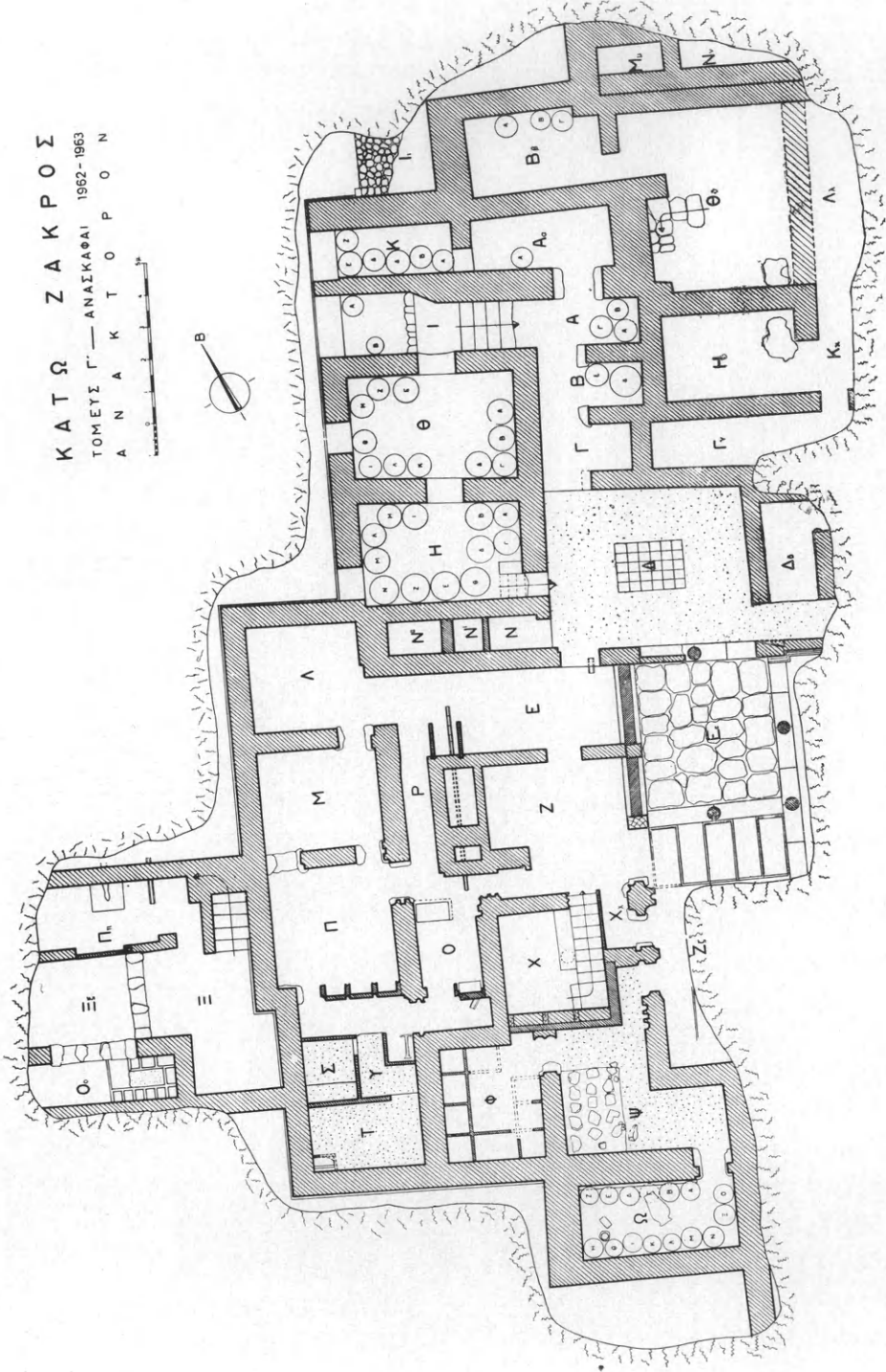

Εἰκ 177. Ὁ τομεὺς Β τοῦ μινωικοῦ συνοικισμοῦ Κάτω Ζάκρου.

ζομένης οἰκίας Ε (εἰκ. 177) καὶ πέραν εἶδους αὐλῆς μὲ μεταγενέστερον κτίσμα ἐκτείνεται σειρὰ δωματίων, ἴσως ἄλλης οἰκίας, τῆς ὁποίας ἢ πρὸς Νότον καὶ Δυσμὰς ἐπέκτασις δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι. Δεκάς δωματίων ἔχει ἤδη ἀποκαλυφθῆ, μὲ ἐκ χαλικοσβέστου δάπεδα, παραστάδας θυρῶν καὶ τινα θρανία. Τὰ περισυλλεγένητα εὐρήματα εἶναι ποικίλα, μάλιστα ἀγγεῖα πήλινα καὶ λίθινα καὶ ὑφαντικὰ βάρη. Μεταξὺ τῶν δύο συγκροτημάτων τῶν οἰκιῶν παρηκολου-

θήθη περαιτέρω ή κλιμακωτή πλακόστρωτος όδός, λίαν χαρακτηριστική και ύπενθυμίζουσα τās στενωπούς τών Γουρνιαών. Τό πέραν τής εισόδου τής οικίας Β τμήμά της στενοῦται έτι μάλλον και κάμπτεται παρακολουθοῦν τήν κυρτουμένην πρόσοψιν τής οικίας ταύτης, ένῶ κατά τήν ΒΑ. πρόσοψίν της φαίνεται ότι συναντάται με άλλον κλάδον, κατά μήκος τής προσόψεως ταύτης βαίνοντα.

Τά κατά πολύ σημαντικότερα άποτελέσματα έσημειώθησαν εις τόν τομέα Γ (εικ. 178), όστις, ήδη κατά τήν παρελθοῦσαν ανασκαφικήν περίοδον, έχαρακτηρίσθη ως ανακτορικός. Η ισχυρά και έπιμελής τοιχοδομή, τὰ συστήματα πολλών άποθηκών πλήρων πίθων και πλουσίας και έξόχως διακοσμουμένης κεραμεικής, ή άνεύρεσις σημαντικών ποσοτήτων πρώτων ύλών, ως έλεφαντοστοῦ και χαλκοῦ υπό μορφήν ταλάντων, ή προεικαζομένη έκτασις τοῦ οίκοδομήματος ώδήγουν εις τήν έκδοχήν ότι εύρισκόμεθα εις τόν χῶρον τής κυρίας ήγεμονικής έγκαταστάσεως, καθαρώς ανακτορικοῦ χαρακτήρος. Η συνέχισις τής ανασκαφής έφερε τήν τελικήν έπιβεβαίωσιν. Τό ήδη ανασκαφέν τμήμα περιλαμβάνει 36 διαμερίσματα, ένῶ βεβαιοῦται ή ύπαρξις και ανωτέρων όρόφων, γενική δέ άνίχνευσις καθιστᾷ πολύ πιθανόν ότι τό ανασκαφέν τμήμα είναι όπωσδήποτε μικρότερον τοῦ ήμίσεος. Θα ήδύνατό τις οὔτω να υπολογίση ότι τό οίκοδόμημα εις τήν αρχικήν αὐτοῦ μορφήν δέν θα περιελάμβανεν όλιγώτερα τών 150 διαμερισμάτων. Άλλά και ό καθολικός χαρακτήρ τοῦ οίκοδομήματος άποδεικνύεται διάφορος τοῦ τών λοιπών οικημάτων τοῦ συνοικισμού, έστω και τών μάλλον έκτεταμένων. Ητο εις πολλά άνάλογος τών λοιπών γνωστών μεγάλων μινωικών ανακτόρων. Πρὸς Δυσμάς, φαίνεται, έκτείνεται αὐλή, μη ανασκαφείσα εισέτι, οὔτως ὥστε θα ήτο δύσκολον να άποφανθῆ τις αν πρόκειται περι κεντρικής ή δυτικής αὐλῆς αντιστοιχως πρὸς τās τών άλλων ανακτόρων. Η ὄλη διάταξις τών δωματίων γίνεται λαβυρινθώδης δια τών συνδεόντων διαδρόμων και τών πολλών θυρῶν. Τρία συστήματα άποθηκών και τέταρτον, τοῦ όποίου ή ύπαρξις βεβαιοῦται δια τόν ανω ὄροφον, θησαυροφυλάκιον, αρχαιοφυλάκιον, μικρόν ιερόν, καθαυτήριος δεξαμενή, έργαστήρια και κύρια δωμάτια κατοικίας, τὰ όποια μόλις ήρχισαν αναφαινόμενα, μία πρόσθετος πτέρυξ βιοτεχνικοῦ, ως φαίνεται, χαρακτήρος, εμφανίζουσι ικανάς αντιστοιχίας με τὰ άνάλογα τών άλλων ανακτόρων.

Κ Α Τ Ω Ζ Α Κ Ρ Ο Σ
 Τ Ο Μ Ε Ψ Γ' — Α Ν Α Ϊ Κ Α Φ Α Ι 1962-1963
 Α Ν Α Κ Τ Ο Ρ Ο Ν

Ειχ. 178. 'Ο τομεύς Γ. Τό μνωικόν ανάκτορον Κάτω Ζάκρου.

Ἄλλα καὶ τὸ ἐντὸς αὐτῶν ἀνευρεθὲν ὑλικὸν ἀποδεικνύεται αὐτόχρομα βασιλικόν, ἐφάμιλλον καὶ εἰς πολλὰ ἀνώτερον τοῦ ὑλικοῦ τοῦ ἀνευρεθέντος εἰς τὰ ἄλλα ἀνάκτορα. Τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀνευρεθέντων θαυμασίως τεχνουργημένων ἀντικειμένων ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἐπῆλθε πρὸ ἢ μετὰ τὴν καταστροφὴν σύλησις καὶ ὅτι τὰ πάντα ἀνευρέθησαν ὡς ἐτάφησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια. Σὺν τῇ προόδῳ τῆς ἀνασκαφῆς ἐπεβεβαιώθη ἢ εἰς κλίμακα χρησιμοποίησις ξεστοῦ πωρολίθου, ὑλικοῦ προφανῶς εἰσαχθέντος διὰ θαλάσσης σχεδὸν ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ἀνακτορικὴν ἐγκατάστασιν, διὰ ἐπιφανῆ δωμάτια καὶ τμήματα τῶν προσόψεων· πολλοὶ τῶν ξεστῶν τούτων λίθων φέρουν ἐπ' αὐτῶν τεκτονικὰ σημεῖα (τὸν διπλοῦν πέλεκυν, τὸν τρίαινον, τὸν ὀβελόν, τὸν ἀστέρα). Ἐπεβεβαιώθη ἐπίσης ἢ εἰς μεγάλην ἔκτασιν χρῆσις μεγάλου μεγέθους ὀπτοπλίνθων, ἰδίᾳ διὰ τὴν κατασκευὴν διαχωρισμάτων, παραστάδων, ἀποθετῶν, προπαντὸς ὁμοῦς διὰ τοὺς τοίχους τῶν ἄνω ὀρόφων. Πάντες οἱ κύριοι τοῖχοι, πλὴν τῶν ἐκ ξεστῶν λίθων, ἐκαλύπτοντο δι' ἐπιχρισμάτων, τῶν ὁποίων τινὰ διεκοσμήθησαν διὰ ταινιῶν καὶ διακοσμητικῶν θεμάτων. Ὅτι τὰ ἐπιμελέστερον διακοσμημένα τεμάχια προέρχονται ἐκ τῶν ἄνω ὀρόφων ἀποδεικνύει ὅτι εἰς τούτους εὐρίσκοντο τὰ κυριώτερα διαμερίσματα. Ἐκ τῶν τοιχογραφημάτων τούτων τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ μετὰ μεγάλων πολυφύλλων ροδάκων εἰς τέσσαρα χρώματα.

Ἄμεσως Β. τοῦ Διαδρόμου τῶν Ἐσοχῶν ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς εἰσέτι ἀποθῆκαι (εἰκ. 177, Κ, Αα, Ββ) μὲ δεκάδα πίθων εἰς τὴν θέσιν των καὶ πολλὰ ἄλλα ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον εἶναι ἓν κυλινδρικὸν καθοειδὲς γεφυρόστομον μὲ πλῆθος μικρῶν λαβῶν καὶ διακόσμησιν φυτῶν καὶ ροδάκων. Τρία ἄλλα διαμερίσματα ἀνατολικώτερον (Θθ, Ηη, Γγ) εἶναι ἄγνωστον εἰς τί ἐχρησιμοποιήθησαν, τὸ μεγαλύτερον ἔχει λιθίνην κρηπίδα κλιμακίδος πρὸς τὸν ἄνω ὀροφον· εἰς τὸ νοτιώτερον περισυνελέγησαν τὰ κυριώτερα τοιχογραφήματα· ὑπὸ τὸ μεσαῖον ἀνεκαλύφθη βαθέως στρωμα ΠΜ II - ΜΜ Ια μὲ λίαν χαρακτηριστικὴν κεραμεικὴν.

Τὸ πέρυσι ἀποκαλυφθὲν εὐρύχωρον διαμερίσμα Δ, μὲ δάπεδον ἐκ χαλिकासβέστου καὶ πλακίδια πῆλινα κατὰ τὸ μέσον, ἀπεκαλύφθη ὀλόκληρον· τοῦτο θὰ ἦτο δύσκολον νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐσωτερικὴ αὐλή, δοθέντος ὅτι ἀμέσως νοτίως τούτου ἀνοίγει φωταγω-

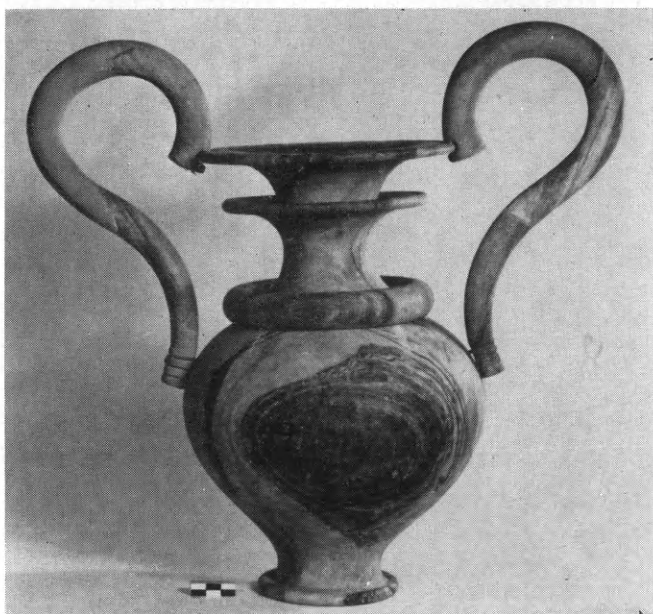
γός. Ἀνατολικώτερον ἐκτείνονται ἄλλα διαμερίσματα μὲ ἀνασκαφέντα, προσιτὰ διὰ διαδρόμου (Δδ), ὅπου ἀπεκαλύφθησαν μεγάλα δισκοειδῆ καλύμματα, ἴσως πίθων, καὶ μαγειρικῆ ἐσχάρα. Νοτίως τοῦ συστήματος τῶν βαθειῶν ἀποθηκῶν μὲ τοὺς 26 πίθους καὶ τῶν τριῶν ἀποθετῶν (N, NI, NII), τῶν κατὰ τὸ 1962 ἀνασκαφέντων, ἐκτείνεται σύστημα ἐκ τεσσάρων δωματίων (Z, E, Λ, M), ἐνὸς διαδρόμου (P) καὶ τριῶν ἀποθετῶν ἐν μέρει ἀνασκαφέν κατὰ τὴν παρελθούσαν περίοδον· ἐκεῖ εἶχον ἀνευρεθῆ οἱ ὠραῖοι τετράωτοι ἀμφορεῖς, ἡ μεγάλη σειρὰ τῶν ὀπωροδοχῶν καὶ τὸ ἐκ θησαυροφυλακίου τοῦ ἄνω ὀρόφου σύνολον τεσσάρων χαυλιοδόντων ἐλέφαντος καὶ ἕξ ταλάντων, ὡς ἐπίσης τὰ δύο χρύσηλα ξίφη· ὁ μέγας χαλκοῦς λέβης, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκεν ἡ περισυλλεγεῖσα ἰσχυρὰ λαβή, δὲν ἀνευρέθη· ἀλλ' εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον ἀνεκαλύφθη μέγα πλῆθος, τοῦλάχιστον διακοσίων, κυπέλλων, κυάθων καὶ μικρῶν πρόχων, ὡς καὶ τὰ ὑπόλοιπα τμήματα ἐνὸς μεγάλου τετραώτου ἀμφορέως μὲ ἕξοχον διακόσμησιν ὀκταπόδων.

Ἄλλὰ τὸ μᾶλλον σημαντικὸν τμήμα ἀπεκαλύφθη ἔτι νοτιώτερον. Ἀποτελεῖται ἐξ ἐνὸς ἀρχαιοφυλακίου (Π), τοῦ δωματίου τοῦ ἱεροῦ (Ο) καὶ τῆς καθαρτηρίου δεξαμενῆς του (Χ), ἐξ ἐνὸς συστήματος ἀποθετῶν (Σ, Τ, Υ) καὶ ἐνὸς εὐρυχώρου θησαυροφυλακίου (Φ). Εἰς τὸ ἀρχαιοφυλάκιον ἀνευρέθησαν, πεσοῦσαι ἴσως ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, τέσσαρες ἢ πέντε γεφυρόστομοι πρόχοι μὲ θαλασσίαν διακόσμησιν, ἐν λίθινον κωνικὸν ρυτὸν καὶ ἐντὸς τριῶν κογχῶν δεκάς πηλίνων πινακίδων μὲ ἐπιγραφὰς πολυστίχους τοῦ γραμμικοῦ Α συστήματος. Αὗται εἶναι αἱ ὀλίγαι διασωθεῖσαι ἐκ μεγαλυτέρων σειρῶν, ταξινομημένων, ὡς φαίνεται, ἐντὸς κιβωτιδίων, ὧν ἐσώθησαν οἱ γίγγλυμοι. Ἡ ἀνακάλυψις τῶν πινακίδων τούτων καὶ 4 ἢ 5 ἄλλων ἐξ ἄλλου διαμερίσματος ἀποτελεῖ γεγονὸς ἐξόχως σημαντικόν, εὐλόγως δὲ προϋκάλεσε συγκίνησιν εἰς τοὺς κύκλους τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ἀποκρυπτογραφίαν τῶν μινωικῶν κειμένων.

Τὸ δωμάτιον τοῦ ἱεροῦ (Ο) ἀνεγνωρίσθη ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν θρανίων ἀποθέσεως εἰδώλων καὶ ἱερῶν σκευῶν καὶ ἐξ ὀλοκλήρου σειρᾶς ρυτῶν πηλίνων τοῦ σφαιρικοῦ εἰς αἰχμὴν κάτω ἀπολήγοντος τύπου, διακοσμουμένων μὲ σπείρας καὶ ἄλλα σύμβολα. Δύο μεγάλαι τετραγωνικαὶ χαλκαῖ πλάκες, διακοσμούμεναι μὲ διαγωνίως

συναντώμενα κρινοειδή-παπυροειδή φυτά, προέρχονται ἴσως ἐκ κιβωτίου. Τὸν χαρακτήρα τοῦ δωματίου ὡς ἱεροῦ ἐπεβεβαίωσεν ἡ ἀνακάλυψις εἰς ἄμεσον γειτονίαν τῶν ἀποθειῶν, τῆς καθαρτηρίου δεξαμενῆς καὶ τοῦ θησαυροφυλακίου τελετουργικῶν σκευῶν.

Τὸ ἱερόν συνδέεται δι' ἑνὸς στενοῦ διαδρομίσκου καταλήγοντος εἰς κόγχην μὲ σύστημα ἀποθειῶν (Σ, Τ, Υ), διαχωριζομένων ἀπ' ἀλλήλων διὰ διαφραγμάτων ἐξ ὀπτοπλίνθων· εἰς τὸν ἕνα τοῦ-

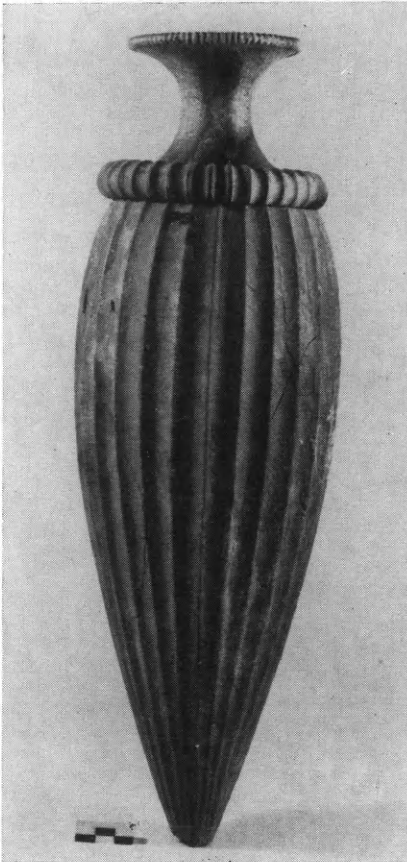

Εἰκ. 179. Τελετουργικὴ ἀμφοροειδῆς πρόχους ἐκ φλεβωτοῦ μαρμάρου ἐκ τῆς καθαρτηρίου δεξαμενῆς τοῦ ἀνακτόρου.

τον εὐρέθη ὑψηλὴ ἐπὶ ποδὸς λιθινὴ τράπεζα δισκοειδοῦς σχήματος, ἴσως χρησιμοποιηθεῖσα εἰς τὰς τελετουργίας τοῦ ἱεροῦ. Οἱ ἄλλοι ἀποθέται περιεῖχον σειρὰν φρουτοδόχων καὶ πυραύνων καὶ μέγαν χαλκοῦν λέβητα μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος καὶ δύο λαβὰς, ἀνευρεθέντα συντεθλιμμένον.

Ἡ καθαρτήριος δεξαμενὴ (Χ), ἀμέσως ἀνατολικῶς τοῦ ἱεροῦ, εἶναι τοῦ γνωστοῦ κνωσιακοῦ τύπου μὲ τὴν κατερχομένην κλίμακα ἐκ δέκα εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν βαθμίδων — καὶ τὸ μετὰ κίονος διαχώρισμα. Τὸ δάπεδόν της φαίνεται πλακώστρωτον, δὲν ἀνηρουνήθη ὅμως τοῦτο ἐπιμελῶς λόγῳ τοῦ ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς συνεχῶς ἀναβλύζοντος νῦν ὕδατος. Πλὴν πολυαρίθμων πυραύνων ἢ

φρουτοδόχων περισυνελέγη ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς εἰς τεμάχια, ἐξ ὀλοκλήρου ἀνασυντεθέν, λίαν ἐνδιαφερούσης μορφῆς τελετουργικὸν σκεῦος, ἄμφωτος πρόχους μὲ διπλοῦν χεῖλος, σφαιρικὴν κοιλίαν, τολμηρῶς ἐλισσομένας ἐκατέρωθεν λαβάς· εἶναι ἐκ κυανολεύκου μαρμάρου μὲ μεγάλας ἐρυθρὰς κηλίδας (εἰκ. 179).

Εἰκ. 180. Ρυτὸν ἐκ πορφυρίτου ἐκ τοῦ θησαυροφυλακίου τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἀνακτόρου.

Πραγματικῶς ὁμως καταπλήσσοσα ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀσυλήτου ἀνευρεθέντος θησαυροφυλακίου τοῦ ἱεροῦ. Τὸ εὐρύχωρον τοῦτο δωμάτιον, 3×3.50 μ., ἀπεδείχθη ὅτι εἶχεν ἐννέα μεγάλας θήκας, διαχωριζόμενας ἀπ' ἀλλήλων διὰ πλινθίων τοιχωμάτων, κατὰ μῆκος τῶν τοίχων. Ἐντὸς τούτων εἶχεν ἀποτεθῆ μέγας ἀριθμὸς λιθίνων, πηλίνων ἢ μεταλλικῶν σκευῶν, κατὰ κανόνα ἱεροῦ τελετουργικοῦ χαρακτῆρος. Τὸ σύνολον ἀπεκαλύφθη μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιμέλειαν, ἰχνογραφήθη καὶ ἐφωτογραφήθη· ἀποτελεῖ δὲ τὸ μᾶλλον ἐντυπωτικὸν ἐκ θησαυροφυλακίου προερχόμενον σύνολον τῶν κρητομυκηναϊκῶν ἐγκαταστάσεων, μὴ ἐξαιρεμένης οὐδ' αὐτῆς τῆς Κνωσοῦ. Πράγματι ἀπέδωσε περὶ τὰ ὑπερεκατὸν ἀντικείμενα, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα λαμπρῶς τεχνουργημένα, ἰδίως λίθινα σκεύη, ἀνήκοντα εἰς τὰς ἀκολούθους κατηγορίας:

α) Μακρὰ σειρὰ ρυτῶν τοῦ κωνικοῦ, κωνοειδοῦς ὠοειδοῦς ἐπιμήκους καὶ σφαιρικοῦ τύπου ἐξ ἀλαβάστρου, φλεβωτοῦ μαρμάρου, βασάλτου, πορφυρίτου (εἰκ. 180) καὶ κροκαλοπαγοῦς λίθου. Πολλὰ τούτων συνίστανται ἀπὸ 3 συντεθειμένα τεμάχια, τοῦ κυρίου σώματος, τοῦ τροχαλοειδοῦς λαιμοῦ καὶ τῆς περιτέχνου λαβῆς. Ὅχι ὀλίγα φέρουν

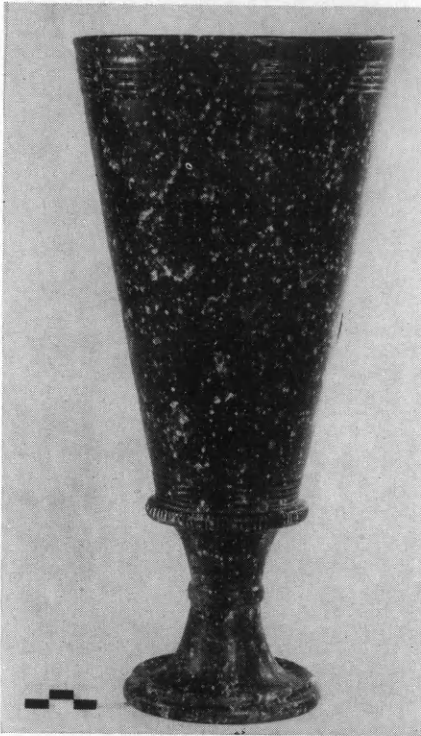
ἐπ' αὐτῶν γλυφὰς κατακορύφους, καταληγούσας ἄνω εἰς διπλῆν σειρὰν φύλλων. Ἐν τῶν ρυτιῶν τοῦ ὠσοειδοῦς τύπου, ἐντελῶς μοναδικόν, εἶναι ἕξ ὀρείας κρυστάλλου (εἰκ. 181) μὲ τορνευτὸν καὶ διὰ χρυσοῦ πεποικιλμένον δακτύλιον λαιμοῦ καὶ λαβὴν ἐκ ψήφων κρυστάλλου,

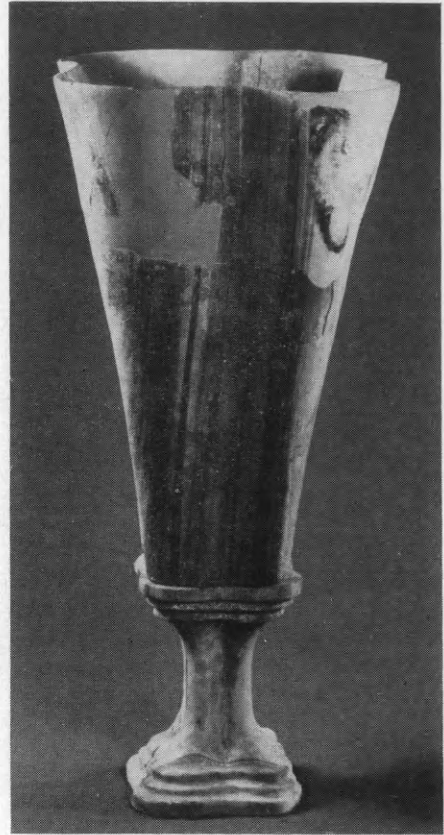
Εἰκ. 181. Τὸ ἕξ ὀρείας κρυστάλλου ρυτιὸν ἐκ τοῦ θησαυροφυλακίου τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἀνακτόρου.

συνεχομένων διὰ χαλκοῦ στελέχους. β) Σειρὰ ἕξ ποτηρίων μετὰ ποδός, καταλήγοντος κάτω εἰς δισκοειδῆ βάσιν, ἕξ ἐκείνων τὰ ὅποια εἶναι γνωστὰ ἐκ τελετουργικῶν παραστάσεων ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κύλικες τῆς Ἱερᾶς Κοινωνίας» (εἰκ. 182 καὶ 183), τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς Κρήτης ἀνακαλυπτόμεναι· εἶναι ἐκ στικτοῦ λίθου, ἴσως διορίτου, φλεβωτοῦ

μαρμάρου, ἀλαβάστρου καὶ μία τούτων ἐκ στικτοῦ ὄψιανου, ὕλικου προερχομένου ἐκ τῆς παρὰ τὴν Νίσυρον νησίδος Γυαλί. Μία τῶν κυλικῶν τούτων εἶναι μὲ τετράλοβον δοχεῖον, βαῖνον ἐπὶ περιτέχνου βωμοειδοῦς ποδός. γ) Τρεῖς λύχνοι λίθινοι δίμυξοι. δ) Τελετουργικαὶ πρόχοι, ὧν μία γνωστοῦ ἐκ παραστάσεων σχήματος. ε) Ἰδιόρ-

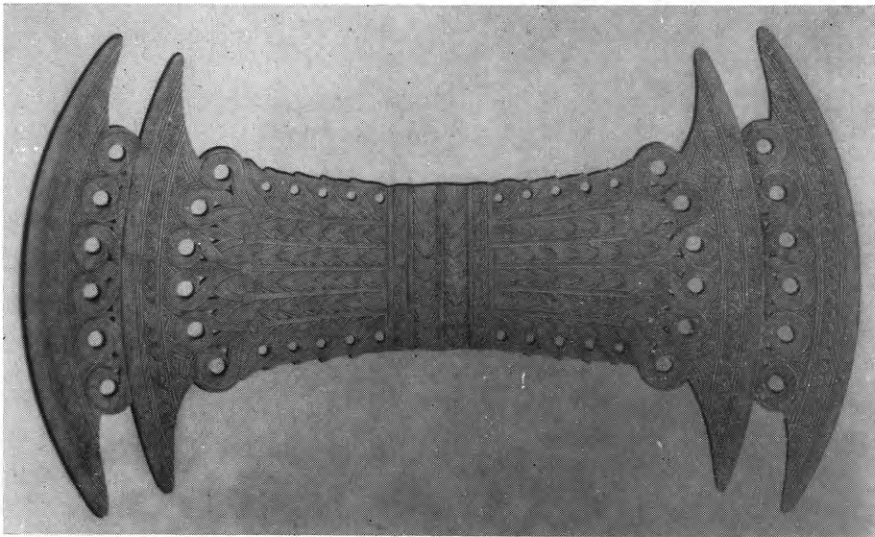
Εἰκ. 182 Κύλιξ τῆς Ἱερᾶς Κοινωνίας ἐκ στικτοῦ ὄψιανου ἐκ τοῦ θησαυροφυλακίου τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἀνακτόρου.

Εἰκ. 183. Κύλιξ τῆς Ἱερᾶς Κοινωνίας ἐκ φλεβωτοῦ μαρμάρου. Ἐκ τοῦ θησαυροφυλακίου τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἀνακτόρου.

ρυθμα σκεύη, ὧν ἀξιολογώτερον ἓν ἐκ βασάλτου ἡμισφαιρικὸν μὲ καθέτους γλυφάς, περιτέχνον χεῖλος, κυλινδρικής λαβᾶς μὲ χαλκᾶ ἐξαρτήματα καὶ χωριστὴν δισκοειδῆ βάσιν. ζ) Τρεῖς τελετουργικαὶ σφῦραι ἐκ φλεβωτοῦ μαρμάρου. ζ) Πλαστικοῦ σχήματος ρυτὰ ἐκ φαγεντιανῆς εἰς μορφήν κεφαλῶν ταύρου ἢ λεαίνης, ὡς καὶ ἓν σκεῦος εἰς μορφήν εὐμεγέθους ναυτίλου ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης. η) Δύο

μεγάλοι τελετουργικοί πελέκεις ἐκ χαλκοῦ (εἰκ. 184), ὧν εἷς ἐξαιρετικῶς περιτέχνος. θ) Δύο χαλκαῖ στεφάναι, ὧν ἡ μία κοσμεῖται ὑπὸ ὀλοκλήρου σειραῖ χαλκῶν πελέκεων. ι) Ἴκανὸς ἀριθμὸς κοσμηματικῶν ἀντικειμένων, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνθέματα ἢ προσαρτήματα πυξιδῶν ἢ σκευῶν. Ἐκ τούτων ἀξιόλογος ψυχὴ μὲ ἐνθέτους πτέρυγας. Ἐκ τῆς σφραγίσεως τῶν κιβωτιδίων τούτων προέρχονται τινὰ σφραγίσματα ἐπὶ πηλοῦ μὲ ποικίλας παραστάσεις. Τέλος ια) μέγας ἀριθμὸς πηλίνων ἀγγείων κατὰ τὸ πλεῖστον πηλίνων ὑψηλῶν ἀμφορέων μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον.

Εἰκ. 184. Ὁ διακόσμητος διπλοῦς πέλεκυς τοῦ θησαυροφυλακίου τοῦ ἱεροῦ Ἀνάκτορον Ζάκρου.

Ἄμεσως ἀνατολικῶς τοῦ θησαυροφυλακίου ἀνεκαλύφθη ἐργαστήριον (Ψ) (εἰκ. 185), ἀναγνωρισθὲν ἐκ σωρῶν πρώτων ὑλῶν, σταετίτου καὶ ἐρυθροῦ μαρμαρολίθου, ὡς καὶ ἐξ εἰδικῆς διατάξεως τριῶν σειρῶν πλακοειδῶν ἀκανονίστων λίθων, ἴσως βασταζόντων ξύλινον κρηπίδωμα. Ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου προῆλθον, καταπεσόντα εἰς τὸ ἐργαστήριον, σημαντικὰ ἀντικείμενα, ἀνήκοντα εἰς τὸ αὐτὸ σύνολον, τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὴν κυριωτέραν βασιλικὴν αἴθουσαν. Αὕτη ἤρχισεν ἀνασκαπτομένη ἀνατολικῶς τῶν πέρυσι ἀνασκαφέντων δωματίων τῶν τριχρῶμων τετραώτων ἀμφορέων, χωρὶς νὰ κατορθωθῇ ἡ ἐξ ὀλοκλήρου ἀποκάλυψις τῆς. Εἶναι μήκους 12.50 μ. καὶ πλάτους εἰσέτι ἀπροσδιορίστου, πάντως ὄχι μικροτέρου τῶν 6 μ. Ἔχει πλακό-

στρωτον φωταγωγὸν (εἰκ. 186), περιβαλλόμενον ὑπὸ στοᾶς μικρῶν κιόνων, τῶν ὁποίων ἀνεφάνησαν τέσσαρες βάσεις· ἐκ τοῦ φωταγωγοῦ τούτου φωτίζονται διὰ διδύμων, ὡς φαίνεται, παραθύρων τὰ γειτονικὰ δωμάτια. Τὸ κύριον μέρος τοῦ θαλάμου ἔχει δάπεδον, διαχωριζόμενον κατ' ὄλως ἰδιόρρυθμον τρόπον εἰς διάχωρα ὀρθογώνια διὰ πλαισίων ἐξ ἄσβεστοκονιάματος· τὰ διάχωρα ταῦτα ἦσαν ἐπεστρωμένα κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις διὰ φύλλων μολύβδου

Εἰκ. 185. Ἡ ἀποθήκη Ω μετὰ τῶν πύθων της καὶ τὸ ἐργαστήριον ψ τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ ΝΑ.

Ὁ στυλοβάτης τοῦ φωταγωγοῦ προεκτείνεται, πλαισίων ὀλόκληρον τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν.

Ἐκ τῆς αἰθούσης ταύτης προῆλθον δύο τῶν μᾶλλον σημαντικῶν ἀντικειμένων τῆς ἀνασκαφῆς, τὸ ἀνάγλυφον μετὰ παραστάσεων ρυτὸν (εἰκ. 187) καὶ τὸ ἐκ στεαίτου ρυτὸν τῆς κεφαλῆς τοῦ ταύρου (εἰκ. 188). Τοῦ πρώτου τὸ κάτω μέρος ἀνεκαλύφθη εἰς τὸ γειτονικὸν ἐργαστήριον, προφανῶς καταπεσὸν ἐκ τῆς αὐτῆς ἄνω αἰθούσης, ἐξ ἧς τὰ λοιπὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ φωταγωγοῦ. Ἀποκατεστάθη πλήρως καὶ δὲν ἀποκλείεται εἰς τοῦτο νὰ ἀνήκη ὁ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἀποκαλυφθεὶς περιτεχνος λαιμὸς ρυτοῦ. Ἡ παράστασις εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα·

παρίσταται πολυμερῆς ἱερὸν κορυφῆς, χαρακτηριζόμενον ἐκ τῶν ἐπιστέψεων τῶν τμημάτων του μὲ τὰ διπλᾶ ἱερὰ κέρατα, ἐκ τῆς κατακοσμήτου θύρας του, ἐκ τῶν τριῶν πρὸ αὐτοῦ βωμῶν, ὧν εἷς μὲ τὸ ἱερὸν δένδρον, καὶ ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν εἰς ἱερὰ κίωνων μετὰ τετραγωνικῶν κιονοκρανῶν. Ἐπὶ τοῦ θριγκοῦ κáθηνται ἀντιθετικῶς δύο ζεύγη αἰγάγων, περιστοιχοῦντα, ὡς φαίνεται, τὴν ἀνεικονικὴν μορφήν τῆς θεότητος. Δύο ἄλλοι αἰγάγροι κατὰ πολὺ μεγαλύτεροι κινοῦνται, ὁ εἷς ἀναρριχώμενος, ὁ ἄλλος δρομαίως τρέχων

Εἰκ. 186. Ὁ φωταγωγός, τμήμα τῆς στοᾶς καὶ τοῦ δαπέδου μετὰ διαχώρων τῆς Βασιλικῆς Αἰθούσης τοῦ ἀνακτόρου.

ἐπὶ τῶν βράχων, ἐνῶ πτηνόν, ἴσως ἱέραξ, κατέρχεται, ἕτερον δὲ κάθηται ἐπὶ τῶν ἱερῶν κεράτων. Ἡ ἐργασία εἶναι ἐξόχου τέχνης καὶ ἡ παράστασις μᾶς δίδει τὴν πληρεστέραν εἰκόνα τῶν μινωικῶν ἱερῶν κορυφῶν. Διεσώθησαν λείψανα ἐπικαλυπτόντων φύλλων χρυσοῦ. Τὸ ρυτὸν τῆς κεφαλῆς τοῦ ταῦρου, ἐκ λίθου ἐμπεριέχοντος μαρμαρυγίαν, εἶναι μὲν μικροτέρων διαστάσεων τοῦ ἀναλόγου κνωσιακοῦ, ὅμως φαίνεται ἐπιμελεστέρας ἔτι τέχνης. Ὁ ταῦρος εἶναι προφανῶς νεαρώτερος καὶ ὀλόκληρος ἢ κεφαλὴ καλύπτεται ὑπὸ βοστρυχιδίων. Διεσώθησαν καὶ τὰ ὄτα καὶ ἡ ὄπισθεν, τὸ ρυτὸν κλείουσα,

πλάξ, ἀλλ', ὡς εἰς τὸ κνωσιακὸν ἀντίστοιχον, τὰ κέρατα προφανῶς ἐξ ἐπιχρύσου ξύλου δὲν διεσώθησαν, ἐνταῦθα ἀτυχῶς οὐδὲ τὰ ἐνθέματα τῶν ὀφθαλμῶν.

Εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον ἀνευρέθησαν πλὴν τριῶν εἰσέτι πινα-

Εἰκ. 187. Τὸ ἀνάγλυφον μετὰ παραστάσεως Ἱεροῦ Κορυφῆς ρυτόν. Ἐκ τῆς Βασιλικῆς Αἰθούσης τοῦ ἀνακτόρου.

κίδων γραφῆς πλεῖστα ὅσα ἐνθέματα διαλελυμένων κιβωτιδίων ἐκ κρυστάλλου, ἔλεφαντοστοῦ καὶ φαγεντιανῆς καὶ λείψανα χρυσῶν φύλλων, ἐξ ὧν διαφαίνεται ἡ λίαν περίτεχνος διακόσμησις των ἐν μέρει μὲ πλούσιον φυτικὸν διάκοσμον. Ἀνάλογα περισυνελέγησαν καὶ εἰς τὸ γειτονικὸν ἐργαστήριον ἐκ τῆς αὐτῆς, ὡς φαίνεται, ἄνω αἰθούσης προερχόμενα. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων ἀποδεικνύεται ἡ τελετουργικὴ χρῆσις, διότι μεταξὺ τῶν ἐνθεμάτων ἦσαν περίτεχνοι διπλοὶ πελέκεις καὶ ἱεροὶ κόμβοι ἐκ φαγεντιανῆς. Ἐκ δωματίων τῶν ἄνω ὀρόφων τῆς αὐτῆς περιοχῆς προσῆλθον προφανῶς καὶ τὰ εἰς ἰκανὴν ἔκτασιν τοῦ ἰσογείου ὀρόφου τῆς αὐτῆς περιοχῆς διασκορπισθέντα χαλκᾶ ἐργαλεῖα, ὡς μεγάλου μήκους ξυλοπρίονες

καὶ λιθοπρίονες—εἷς ὁ μέγιστος τῶν γνωστῶν εἰς τὸν κρητομυκηναϊκὸν κύκλον—ἀξίνοι, πελέκεις, σμίλαι, ὀπτεῖς, κοπεῖς, γλύφανα, σφῦραι κλπ. Μετ' αὐτῶν ἀνευρέθησαν καὶ δύο τετραγωνικαὶ πλάκες ἀκόσμητοι, ἴσως ἐκ κιβωτίου.

Τὰ κύρια βασιλικὰ διαμερίσματα φαίνονται ἐπεκτεινόμενα

πρὸς Ἀνατολὰς ἦτοι πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, ὁπότεν θὰ ἦτο, ὡς ἄλλως καὶ φυσικόν, ἡ κυρία προσπέλασις. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην παλαιότερον ἀνευρέθησαν κατὰ καλλιεργητικὰς ἐργα-

Εἰκ. 188. Τὸ ρυτὸν τῆς κεφαλῆς τοῦ ταύρου ἐκ στεατίτου.
Ἐκ τῆς Βασιλικῆς Αἰθούσης τοῦ ἀνακτόρου.

σίας πλακόστρωτον δάπεδον καὶ βαθμίδες κλίμακος.

Δύο ἄλλα τμήματα τοῦ αὐτοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος ἀνεσκάφησαν πέραν τῶν ἀνωτέρω: Τὸ ἐν (Οο, Ξ, Ξξ, Ππ) συνέχεται

μετὰ ἐργαστηρίου, εἰς ὃ σημεῖον ἡ νοτία πρόσοψις σχηματίζει προ-
έχουσαν γωνίαν· ἐκεῖ ἀνεκαλύφθη ἀποθήκη δεκαπέντε πίθων σχε-
τικῶς μικροῦ μεγέθους καὶ πολλῶν ἄλλων ἀγγείων, ἰδίᾳ μεγάλων
ἀμφορέων μὲ ἔλλειπτικὸν στόμιον. Ἐν ἀγγεῖον συλλεκτῆρος ἀνευ-
ρέθη εἰς σκάμμα τοῦ δαπέδου. Τὸ δεύτερον τμήμα ἀποτελεῖ προσ-
θετικὴν ἐπέκτασιν πέραν τῆς ἀρχικῆς πρὸς Δυσμᾶς προσόψεως, εἰς
ὃ σημεῖον παρὰ τὴν πρώτην ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀνεκαλύφθη
ἡ ἐπίχριστος κλιμακίς, ὀδηγοῦσα πρὸς ἄνω ὄροφον τοῦ βιοτεχνι-
κοῦ τούτου τομέως. Ὁ χαρακτήρ τῶν διαμερισμάτων τούτων, τὰ
ὁποῖα περιλαμβάνουν μικρὸν πολύθυρον περὶ μικρὰν ἐσωτερικὴν
αὐλὴν ἢ φωταγωγὸν καὶ ἐγκατάστασιν μὲ σειρὰν ἐκ δέκα ὀρθογων-
νίων λεκανισκῶν ἢ σκαφῶν, ἴσως προοριζομένην ὡς βαφεῖον, γίνε-
ται ἐμφανῆς ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν διατάξεως· ὅπισθεν διαχω-
ρίσματος συνδεομένου μὲ πεσσὸν στηρίξεως ἀπεκαλύφθη ἀποχω-
ρητήριον ἀνατολικοῦ τύπου, ἀνάλογον τῶν γνωστῶν τῆς Φαιστοῦ,
τῶν Μαλίων καὶ τῆς Τυλίσου.

Ἡ χρονολογία τῆς ἀνακτορικῆς ἐγκαταστάσεως, ἀλλὰ καὶ τῶν
οἰκημάτων τοῦ συνοικισμοῦ κατὰ τὴν ὀρθόδοξον ταξινόμησιν καὶ
χρονολόγησιν τῆς ἀνευρεθείσης κεραμεικῆς καὶ τῶν λοιπῶν εὐρη-
μάτων καθορίζεται εἰς τὴν Ὑστερομινωικὴν Ια καὶ β περίοδον,
χωρὶς ἐνταῦθα νὰ παρατηρητῆται οἰαδήποτε διακοπή. Κατὰ ταῦτα
ἡ ζωὴ τῶν ἀνακτόρων δὲν θὰ ὑπερέβαινε τὰ 100 ἔτη (16^{ον} π.Χ.
αἰῶνα), μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων σεισμικῶν καταστροφῶν περὶ τὰ
1600 καὶ 1500 π.Χ.

Εἰς τὴν Φάραγγα τῶν Νεκρῶν ἐγένετο μικρὰ μόνον διερεύνη-
σις, ἀλλὰ μὲ λίαν σημαντικὰ ἀποτελέσματα. Εἰς τῶν τάφων εἰς μικρὰν
σχετικῶς σπηλαιώδη κοιλότητα περιεῖχεν ἀδιαταράκτους ταφάς, ἀνα-
γομένας εἰς τὴν δευτέραν προανακτορικὴν φάσιν (ΠΜ ΙΙ): πέντε
νεκροὶ ἔκειντο εἰς διάφορα σημεῖα ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ αἱ ταφαὶ
συνωδεύοντο ὑπὸ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ κτερισμάτων, ἰδίᾳ ἀγγείων τοῦ
ρυθμοῦ Βασιλικῆς καὶ χαρακτῶν πυξοειδῶν προχοϊσκῶν μὲ σφαι-
ρικὴν κοιλίαν κυκλαδικοῦ τύπου· μετ' αὐτῶν ἀπεκαλύφθη λίαν ση-
μαντικὴ χαμηλὴ κυλινδρική πυξίς ἐκ βαθυπρασίνου σχιστολίθου,
περισυλλεγεῖσα εἰς πολλὰ τεμάχια, φέρουσα πῶμα ἀπαρράλλακτου
σχεδὸν μορφῆς μὲ τὸ περίφημον πῶμα μετὰ τοῦ ἐξηπλωμένου κυ-
νὸς ἀντὶ λαβῆς ἐκ Μόχλου ἀτυχῶς παρὰ τὴν ἐπιμελεστάτην ἔρευ-

ναν τοῦ χόματος τῆς ἐπιχώσεως δὲν ἀνευρέθη ἡ κεφαλὴ τοῦ κυνός.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν, ἐξόχως σημαντικὰ ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις, ἐπιβάλλουν τὴν συνέχισίν των εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα καὶ μὲ περισσότερα μέσα, ὥστε νὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ ἐντὸς σχετικῶς βραχέος χρόνου ὀλοκλήρωσις καὶ τελικὴ δημοσίευσις, ἀφοῦ μάλιστα, ὡς βεβαιοῦται, πρόκειται περὶ τοῦ πρώτου ἀσυλήτου ἀνακτόρου εἰς ὀλόκληρον τὸν Κρητομυκηναϊκὸν κύκλον καὶ περὶ ἑνὸς τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων μινωικῶν συνοικισμῶν.

23. ΚΡΗΤΗ. Κατσαμπᾶς.

Αἱ ἀνασκαφαὶ Κατσαμπᾶ, εἰς τὸ ἐπίνειον τῆς Κνωσοῦ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Καιράτου, ἀνατολικῶς τοῦ Ἡρακλείου, αἱ ὁποῖαι εἶχον πρὸ μερικῶν ἐτῶν ὀδηγήσει εἰς τὴν ἀνακάλυψιν μιᾶς σειρᾶς ἐκ πλουσιῶν τάφων τῶν ὑστερομινωικῶν II ἢ «ἀνακτορικῶν» χρόνων, συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐφόρου κ. Στ. Ἀλεξίου ἀποδόσασαι ἐξαιρετὰ ἀποτελέσματα.

Αἱ παλαιότεραι ἀνασκαφαὶ ἔδωσαν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὸν ἀμφορέα Τουθμῶσιος τοῦ Γ' μὲ ἱερογλυφικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Φαραώ, ὡς καὶ σειρὰν λαμπρῶν ἀγγείων μὲ παραστάσεις ἀνθέων παπύρου, ἀργοναυτῶν, πτηνῶν καὶ ἰχθύων, εἰς δὲ τὴν ἐφετινὴν περίοδον τῆς ἀνασκαφῆς ὀφείλομεν ἐν τῶν μεγάλων ἀριστουργημάτων τῆς μινωικῆς τέχνης, μίαν πυξίδα ἀπὸ ἔλεφαντοστοῦν μὲ μοναδικὴν παράστασιν συλλήψεως ἀγρίου ταύρου.

Ὁ ἀνακαλυφθεὶς τάφος (H) ἀνήκει εἰς νέαν συστάδα τάφων κειμένων βορείως τῆς προηγουμένης. Τὴν ἀφορμὴν διὰ τὴν ἀνακάλυψιν ἔδωκεν ἡ παρατήρησις ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εἶχε δημιουργηθῆ μικρὰ κοιλότης, συνεπέα, ὡς ἐξηκριβώθη, τῆς καταρρεύσεως τῆς ὀροφῆς τοῦ λαξευτοῦ τάφου.

Μετὰ ἐργασίαν ἑνὸς μηνὸς περίπου ἡ ἀνασκαφὴ, γενομένη ἄνωθεν, ἔφθασεν εἰς βάθος 7 μέτρων, ὅποτε καὶ μόνον ἀνεκαλύφθησαν τὰ τοιχώματα τοῦ τάφου, κανονικώτατα λαξευμένα εἰς τὸν μαλακὸν βράχον, καὶ τελικῶς τὸ δάπεδόν του, εὗρισκόμενον εἰς τὸ πρωτοφανὲς διὰ τὴν Κρήτην βάθος τῶν 9 μέτρων. Τὸ μέγα βάθος καθίστα τὴν ἐργασίαν ἄκρως ἐπικίνδυνον καὶ κατὰ τὴν κάθοδον τῶν ἐργαζομένων εἰς τὸν τάφον καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν ἐντὸς

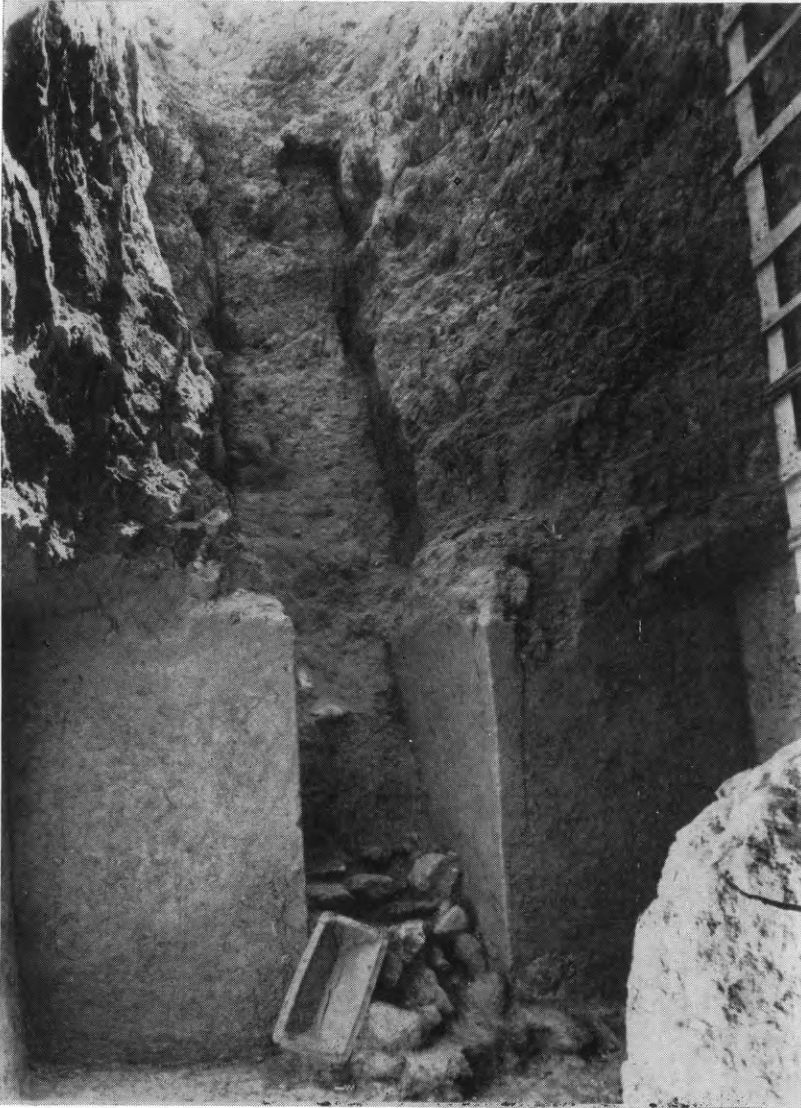
αὐτοῦ, διότι ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν ἠδύνατο νὰ καταρρεύσῃ τὸ ἐν μέρει σωζόμενον τμῆμα τῆς ὄροφῆς. Ἐὰν αὕτη δὲν εἶχε καταρρεύσει τελείως, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι εἰς τὸ κέντρον περιήτου τοῦ θαλάμου ὑπῆρχε λαξευτὸς τετράγωνος πεσσός, ὁ ὁποῖος συνεκράτει τὴν ὄροφὴν.

Ἐνατολικῶς εὐρίσκεται ὁ δρόμος, μὲ τοιχώματα συγκλίνοντα πρὸς τὰ ἄνω, καὶ ἡ θύρα τοῦ τάφου, κλειομένη ἀκόμη μέχρι ὕψους τινὸς διὰ φράγματος ἐκ λίθων (εἰκ. 189).

Εὐθύς κατέστη προφανὲς ὅτι ὁ τάφος δὲν ἦτο ἀσύλητος. Τὸ γεγονός ὅτι πάντα τὰ ἀντικείμενα εὐρέθησαν εἰς τεμάχια (εἰκ. 190), εἶναι χαρακτηριστικόν, ὡς καὶ ἡ διασπορὰ τῶν τμημάτων ὠρισμένων ἀντικειμένων ἐντὸς τοῦ τάφου. Οὕτω μία ἀνάγλυφος πρόχους μὲ προεξοχάς, ὡς ἡ ἀνακαλυφθεῖσα ἐντὸς τοῦ τάφου Β', εὐρέθη εἰς τεμάχια κείμενα εἰς διάφορα, ἀπέχοντα ἀλλήλων, σημεῖα τοῦ θαλάμου. Ἐνὸς βωμοῦ τὸ ἐν τμῆμα εὐρέθη ἐντὸς τοῦ τάφου καὶ τὸ ἕτερον εἰς τὴν εἴσοδον. Δύο σαρκοφάγοι εἶχον ἀνατραπῆ προφανῶς διὰ νὰ ἐρευνηθῆ τὸ περιεχόμενον, ἀφοῦ οἱ νεκροὶ ἐρρίφθησαν ἔξω αὐτῶν ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Τὸ δάπεδον ἔφερεν εἰς πλεῖστα σημεῖα τὰ ἴχνη κτυπημάτων ἀξίνης, διὰ τῶν ὁποίων οἱ συλήσαντες τὸν τάφον ἀπεσκόπουν νὰ ἀνεύρουν τυχὸν ὑπάρχοντα λάκκον μὲ πολύτιμα ἀντικείμενα. Παρὰ τὴν σύλησιν (ἢ ὁποία ἔλαβε χώραν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, πιθανῶς κατὰ τοὺς δωρικοὺς χρόνους καὶ πρὸ τῆς καταρρεύσεως τῆς ὄροφῆς, ἣτις ἐξησφάλισε τὸν τάφον διὰ παντός), ὁ τάφος ἀπέδωκεν εὐρήματα προκαλοῦντα ἔκπληξιν.

Ἐναμφιβόλως τὸ πολυτιμότερον ἀντικείμενον εἶναι ἡ ἑξαχθεῖσα ἐκ τοῦ δαπέδου διὰ παραφίνης καὶ ἀποκατασταθεῖσα ὑπὸ τοῦ τεχνίτου κ. Γ. Ἡλιάκη ἐλεφαντίνη πυξίς (εἰκ. 191), ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς τὰ ἀνωτάτης καλλιτεχνικῆς ποιότητος ἔργα τῆς μινωικῆς τέχνης, δυναμένη νὰ παραβληθῆ πρὸς τὰ ἀνάγλυφα ἀγγεῖα τῆς Ἁγίας Τριάδος, κυρίως πρὸς τὸ ρυτὸν τῶν ἀγόνων, πρὸς ὃ δύναται νὰ παραβληθῆ ὡς πρὸς τὴν τόλμην τῶν στάσεων καὶ κινήσεων καὶ ἐπίσης πρὸς τὰ χρυσᾶ ποτήρια τοῦ Βαφειοῦ. Πιθανῶς ἀνήκει εἰς τοὺς ἰδίους χρόνους, περὶ τὸ ἀ΄ ἡμισυ τοῦ 15^{ου} π.Χ. αἰῶνος, καὶ διετηρήθη ἐπὶ τινα ἔτη ὡς κειμήλιον κατατεθὲν εἰς τὸν τάφον κατὰ τοὺς ΥΜ III, α χρόνους, εἰς οὓς ἀνήκει κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ

κεραμεική τοῦ τάφου. Ὡς εἰς ἀνάλογον δεῖγμα προερχόμενον ἀπὸ τὸ Ροῦτσι, ἡ πυξίς ἐσχηματίσθη ἐκ τμήματος ὀδόντος ἐλέφαντος, ὕψους 9 ἐκ. καὶ διαμέτρου 9 ἐκ., τὸ ὁποῖον παρέμεινεν αὐτούσιον,

Εἰκ. 189. Τάφος Η ἐκ τῆς νέας συστάδος τῆς ὑστερομινωικῆς νεκροπόλεως Κατσαμπᾶ (Λιμένος Κνωσοῦ). Ἐπιτομή πρὸς τὸν δρόμον με πῶμα λάρνακος ἀποτεθειμένον ἐπὶ τῶν λίθων τοῦ φράγματος.

με τὴν χαρακτηριστικὴν ἐλλειψοειδῆ διατομήν, προστεθέντος μόνον πυθμένου (ὡς δεικνύουν αἱ ὀπαὶ προσηλώσεως χαμηλὰ) καὶ πῶμα-

τος (ὡς δεικνύει ἄνω ἢ ἐγκοπὴ, διὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ). Ἐπὶ τοῦ προσθίου τμήματος τοῦ ἀπαρτισθέντος οὕτω ἀγγείου παρίσταται, ἀνάγλυφος, ἐξαίρετος σκηγή.

Εἰκ. 190. Ὁ χώρος δυτικῶς τοῦ πεσοῦ μετὰ τῶν συντετριμμένων σαρκοφάγων καὶ τοῦ ἀμφορέως, ὡς ἀνευρέθη.

Εἷς ἀνὴρ φαίνεται τρέχων ἀριστερὰ στρέφων τὴν κεφαλὴν ὀπίσω καὶ κραδαίνων διὰ τῆς χειρὸς δόρυ. Ὅπισθεν αὐτοῦ εὐρίσκειται καὶ ἕτερος ἀνὴρ εἰς ἀνάλογον στάσιν.

Δεξιᾷ, τρίτος ἀνὴρ, εἰς τὴν γνωστὴν στάσιν τοῦ ἀκροβάτου τῶν ταυρομαχιῶν, μὲ τοὺς βραχίονας χιαστὶ σφίγγει τὰ κέρατα τοῦ ταύρου καὶ ἐκτινάσσεται εἰς ἐπικίνδυνον, ἀνάστροφον στάσιν ἐν τῇ προσπαθείᾳ προφανῶς ὅπως ἀκινήτησιν τὸ ζῷον, ἐνῶ οἱ μακροί, χονδροὶ πλόκαμοι τῆς κόμης του καταπίπτουν βαρεῖς. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι ὁ ἀκροβάτης κρατεῖ στερεῶς τὸν ταῦρον ἀπὸ τὰ κέρατα, ἐπίσης δὲ ἡ παρουσία τοῦ ἐνόπλου ἀνδρός, ὁ ὁποῖος στρέφει τὸ δόρυ πρὸς

Εἰκ. 191. Ἀνάγλυφος πυξὶς ἐξ ἐλέφαντος μὲ παράστασιν ἐνόπλου ἀνδρός καὶ ἀκροβάτου συλλαμβάνοντος ταῦρον, ἐκ τοῦ τάφου Η τῆς νεκροπόλεως Κατσαμπᾶ.

τὸν ταῦρον, δεικνύουν ὅτι πρόκειται ὄχι περὶ «ταυροκαθαψίας» τοῦ συνήθους ἀθλητικοῦ καὶ ἐορταστικοῦ τύπου, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ συλλήψεως τοῦ ἀγρίου ταύρου, τοῦ *bos primigenius*, ὁ ὁποῖος, ὡς γνωστόν, ἔζη εἰς τὴν Κρήτην. Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα ὁδηγεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὡς βᾶθος τῆς παραστάσεως χρησιμεύει (τολμηρῶς καλύπτων ὅλον τὸ πεδίον καὶ ὄχι μόνον τὰ κράσπεδα ὡς συνήθως) θαυμασιῶς δηλούμενον βραχῶδες τοπίον, ἄνωθεν τοῦ ὁποῖου ἵππεται πτηνὸν μὲ μακρὸν λαιμόν. Δὲν ἐκτελεῖται λοιπὸν ἡ σκηνὴ ἐντὸς

«ἀρένας» καὶ παρουσίᾳ θεατῶν, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς φύσεως. Ἀνάλογος εἶναι ἡ σκηνὴ τῆς συλλήψεως τοῦ ταύρου εἰς τὸ ποτήριον τοῦ Βαφειοῦ (ὅπου ἐπίσης ἀνὴρ ἀνάστροφος ἀρπάζει τὸ κέρασ τοῦ ταύρου), μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐκεῖ χρησιμοποιοῦνται δίκτυα. Διὰ πρῶτην φορὰν τώρα οἱ θηρευταὶ τοῦ ταύρου ἐμφανίζονται φέροντες δόρατα ὡς κατὰ τὴν θήραν λεόντων ἐπὶ ἐγγχειριδίου ἐκ Μυκηναίων. Τοῦτο εἶναι νοητὸν ἐκ τοῦ ἐπικινδύνου τῆς θήρας τοῦ ταύρου καὶ ἐκ τῆς ἀνάγκης ἴσως νὰ ὤθηθῇ ὁ ταῦρος ἐπιδεξίως, ἐκφοβιζόμενος, πρὸς τὸν ἄνδρα τὸν ἐξησκημένον ἵνα τὸν συλλάβῃ. Μᾶς δεικνύει λοιπὸν ἡ σκηνὴ τὸ πρωταρχικὸν στοιχεῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπερρευσεν ἡ ἀθλοπαιδιά. Ἄλλη ἐρμηνεία δὲν εἶναι δυνατὴ καὶ ὁ ἔνοπλος ἀνὴρ δὲν δύναται νὰ εἶναι πολεμιστῆς ἀνήκων εἰς ἑτέραν ἄσχετον πρὸς τὴν ταυρομαχίαν σκηνήν, ἀφοῦ οὗτος στρέφει τὸ δόρυ πρὸς τὸν ταῦρον, τρεπόμενος συγχρόνως εἰς φυγὴν πρὸ τῆς ὀρμητικῆς ἐπιθέσεως τοῦ ζώου. Ἡ τολμηρὰ κίνησις αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ ἀκροβάτου, καὶ αἱ ἐκφράσεις τῶν ζωηρῶν νεανικῶν προσώπων εἶναι ἀξιόλογα. Ὁ ταῦρος, ὁ ὁποῖος πιθανῶς ἐκρύπτετο ὄπισθεν βράχων, ἐν μέρει μόνον σώζεται, ἡ δὲ ὀπισθία πλευρὰ τῆς πυξίδος ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνεπεξέργαστος, φέρουσα μόνον ἀπλὴν συνέχισιν τοῦ βραχώδους τοπίου μέχρις ὠρισμένου σημείου. Ἡ ὅλη τεχνικὴ καὶ ὁ ρυθμὸς εἶναι καθαρῶς μινωικά, σαφῶς διαστελλόμενα τῶν νεωτέρων μυκηναϊκῶν χρόνων ἔργων ἐπὶ ἐλέφαντος.

Τὰ λοιπὰ ἐλεφάντινα ἀντικείμενα τοῦ τάφου εἶναι κτένιον μὲ ἀναγλύφους σφίγγας μὲ ἀνοικτὰ πτερὰ καὶ διάδημα, ὡς ἡ σφίγξ τοῦ κατόπτρου τῆς Ζαφὲρ Παπούρας καὶ ἡ σφίγξ ἐκ Σπάτα, μικρὰ ὀκτώσχημος ἀσπίς καὶ μικρὸν καθήμενον ζῶον. Ἀνευρέθη ἐπίσης ὀστεῖνος ἀστράγαλος μὲ μικρὰς ὅπας διαφόρου ἀριθμοῦ εἰς ἐκάστην πλευρὰν καὶ μικροὶ κωνικοὶ πεσσοὶ ἐξ ἐλέφαντος καὶ λίθου ἀνήκοντες πιθανῶς εἰς ζατρίκιον.

Μεταξὺ τῶν ἀγγείων, ἐκτὸς τῆς μνημονευθείσης ἀναγλύφου πρόχου, ὑπάρχει εἰς τρίωτος ἀμφορεὺς τοῦ «ἀνακτορικοῦ» τύπου μὲ ἀνθη παπύρου, ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, τριποδικοὶ βωμοί, θυμιατήρια, κύλικες καὶ κύπελλα (εἰκ. 192). Εὐρέθησαν ἐπίσης ἐν μέγα λίθινον ἀγγεῖον, δύο χαλκᾶ ξυράφια, λίθινα βλήματα σφενδόνης, σειρὰ ροδάκων ἐξ ὑαλομάζης κλπ.

Εἰς ἓν τμήμα τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου πλησίον τοῦ τετραγώνου πεσσοῦ ἐσώζετο ζωηρότατον βαθὺν κυανοῦν χροῶμα. Ὁ Evans εἶχεν εὑρεῖ τὸ ἴδιον χροῶμα εἰς τὴν ὀροφὴν τοῦ νοτίου βασιλικοῦ τάφου τῆς Κνωσοῦ καὶ τὸ ἠρμήνευσεν ὡς συμβολισμὸν τοῦ οὐρανοῦ, τὸν ὁποῖον ἀτενίζει οὕτω ὁ κείμενος νεκρός. Εἰς τὴν περίπτωσίν μας, ἐὰν ὑπάρχῃ κάποιος συμβολισμός, θὰ εἶναι πιθανώτατα θαλάσσιος, ἀφοῦ ὁ τάφος ἀνήκει εἰς τὸν λιμένα τῆς Κνωσοῦ καὶ ἀφοῦ

Εἰκ. 192. Σαρκοφάγος ὡς καὶ πήλινα καὶ λίθινα ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου Ἡ τῆς νεκροπόλεως Κατσαμπᾶ.

πιθανώτατα εἰς ἣ καὶ περισσότεροι τῶν νεκρῶν ἦσαν ἐπιφανεῖς κάτοικοι τοῦ ἐπινείου καὶ ναυτικοί.

Ἡ τελευταία ἀνακάλυψις ἐγένετο ἔξω τοῦ τάφου εἰς τὸν δρόμον. Ἐκεῖ, πρὸ τῆς εἰσόδου, εἰς τὸ δάπεδον, ἀνευρέθησαν φύλλα χρυσοῦ καὶ ταινίαι μὲ ἀπλὴν διακόσμησιν γραμμῶν, σωθεῖσαι ἀπὸ τὴν σύλησιν προφανῶς, διότι ὁ δρόμος εἶχεν ἐν μέρει καλυφθῆ δι' ἐπιχώσεως, ὅταν ἔγινεν αὕτη. Εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς ἐπιχώσεως αὐτῆς εὐρέθησαν δύο ἐξαίρετα λίθινα ἀγγεῖα, ἐξ ὧν ἓν αἰγυπτιακοῦ τύπου τοῦ ἀρχαίου βασιλείου. Φαίνεται ὅτι ἀπερχόμενοι οἱ συλήσαντες τὸν τάφον τὰ ἀπέριψαν ἐκεῖ ὡς περιττὸν βᾶρος.

Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἐφόρου κ. Στ. Ἀλεξίου ἐνηργήθη κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1963 μικρὰ δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ δυτικῶς τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὴν περιοχὴν Γάζι, δυτικῶς τοῦ ποταμοῦ Ἄλμυροῦ παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ Ἡρακλείου εἰς θέσιν Ἑλληνικὰ καὶ Ρετζέπη καὶ εἰς κτῆμα Δημητρίου Μεσσαριτάκη κείμενον ἐπὶ ὑψώματος. Κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ἐνταῦθα ὄρατὸς τοῖχος ἐκ μεγάλων ἀδρῶς πελεκητῶν ὀγκολίθων βαίνων ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς, ὡς καὶ πλάκες σχιστολίθου (τινὲς μῆκους 1 μ.) ἐξαχθεῖσαι παλαιότερον κατὰ τὴν καλλιέργειαν. Ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς ἐμνημονεύετο ἡ ἀνεύρεσις «κουρουπιῶν» καὶ πηλίνων «σφαιρῶν», πιθανῶς ὑφαντικῶν βραῶν.

Ἄφου ὁ χώρος ἐκαθαρίσθη ἐκ τῶν μικρῶν καταπεσόντων λίθων, οἱ ὅποιοι τὸν ἐκάλυπτον, ἀπεκαλύφθη ὀρθογώνιον κτίσμα, τοῦ ὁποίου τὴν βόρειον πλευρὰν ἀπετέλει ὁ μνημονευθεὶς ὄρατὸς καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῖχος.

Τὸ κτίσμα τοῦτο, ἔχον ἐξωτερικοὺς τοίχους πάχους 1.10-1.25 μ., διαιρεῖται ἐσωτερικῶς εἰς μικρότερα διαμερίσματα, συνεχίζεται δὲ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Νότον, ἀλλ' ἡ ἔρευνα δὲν ἐπεξετάθη κατὰ τὰς πλευρὰς αὐτάς. Δυτικῶς ὑπάρχει διάδρομος μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον καὶ μὲ κατώφλιον κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον αὐτοῦ. Δυτικῶς τοῦ διαδρόμου ὑπάρχει ἄλλο ὀρθογώνιον διαμέρισμα, τοῦ ὁποίου ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος πρὸς τὸν διάδρομον ἔχει μῆκος 7.50 μ.

Τὰ κτίσματα ταῦτα, λίαν ἐπιφανειακά, ἀπέδωσαν ὀλίγα καὶ ἄνευ ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος ἀντικείμενα. Οὕτω ἐντὸς τοῦ ἀνατολικῶς τοῦ διαδρόμου κτίσματος εὐρέθη πρόχους καὶ ἄωτον κύπελλον ἀνεστραμμένον, ἐντὸς δὲ τοῦ διαδρόμου παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον, κύλιξ, λίθινα σφονδύλια καὶ χαλκοῦν ἐγχειρίδιον. Ὑπὸ χωρικοῦ παρεδόθη μικρὸν σπονδικὸν προχοῖδιον εὐρεθὲν παλαιότερον νοτίως τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου.

Ἐντὸς τοῦ δυτικῶς τοῦ διαδρόμου χώρου εὐρέθη ἀποχευτικὸς ἀγωγὸς λαξευμένος εἰς τὸ ἐκ βράχου δάπεδον σῶζων ἐν μέρει ἐπένδυσιν ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ τάφος προχείρως διαμορφωθεὶς διὰ λίθων ληφθέντων ἐκ τοῦ οἰκοδομήματος. Ὁ τάφος

ἔχει διαστάσεις 1.90×0.70 μ., περιεῖχε δὲ 3 νεκρούς ἔχοντας τὴν κεφαλὴν πρὸς Δυσμάς. Ὅστρακον ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων μετ' ἀναγλύφων ραβδώσεων καὶ θραύσματα ὑαλίνου ἀγγείου εὑρέθηεντα ἐντὸς τοῦ τάφου καθιστῶσι πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ ταφῆς ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων γενομένης ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τῆς μινωικῆς ἐπαύλεως.

Ὁ τάφος μετὰ τὴν σχεδίασιν καὶ τὴν φωτογράφησιν διελύθη πρὸς πληρεστέραν ἐξερεύνησιν τοῦ οἰκοδομήματος, οὗ τμήμα ἐκάλυπτεν. Εὐρέθη δὲ ὁ νότιος τοῖχος τοῦ δωματίου, ὅστις δὲν ἦτο προηγουμένως ὄρατός, καὶ νοτίως αὐτοῦ πλακόστρωτος διάδρομος μὲ κατεύθυνσιν ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς. Ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου τούτου ἦλθεν εἰς φῶς ΥΜ I ὄστρακον μὲ σπείρας. Ὁ καθαρισμὸς τοῦ χώρου ἀπέδωκεν ἐπίσης προχοῖδιον καὶ κυπελλίδιον (ἐκ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ τάφου) καὶ σποραδικὰ τινὰ νεολιθικὰ στιλβωτὰ ὄστρακα.

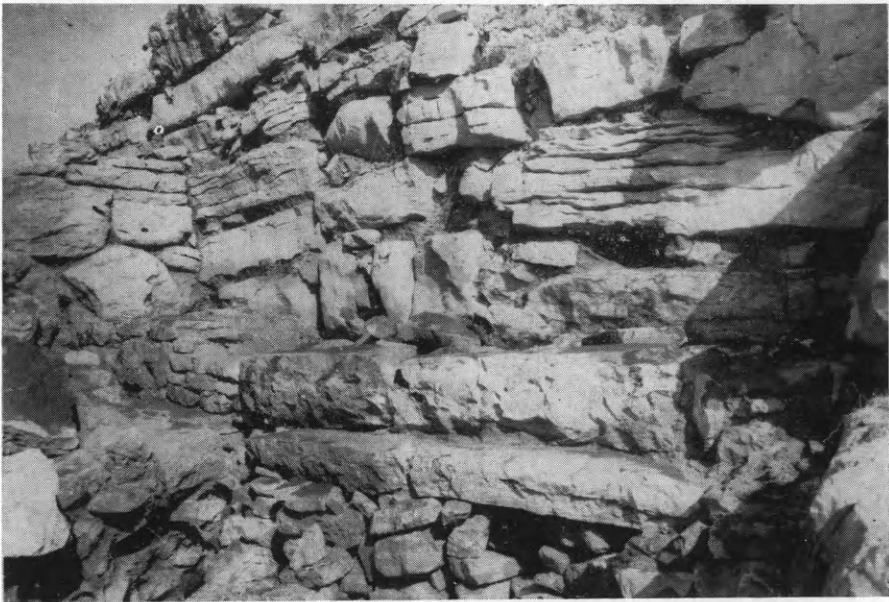
Μικρὰ δοκιμὴ ἔγινε νοτίως τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος ἐντὸς τοῦ κτήματος Ἰωάννου Σκουλαῖ, ἐνθα ἦλθεν εἰς φῶς ἐν μέρει διαλελυμένος τοῖχος μὲ κατεύθυνσιν ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς, τεμάχια πίθων καὶ ὄστρακα ΜΜ III χρόνων.

Ἐτέρα δοκιμὴ ἔγινε βορείως τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, ἐνθα ἦτο ὄρατός μακρότατος ἀναλημματικὸς τοῖχος μήκους 20 μ. καὶ πάχους 1.40 μ. Τούτου ἐκαθαρίσθη τὸ πρὸς Βορρᾶν μέτωπον. Ἀνεσκάφη δὲ δωματίον ἐφαπτόμενον πρὸς τὴν νοτιὰν πλευρὰν τοῦ τοίχου τούτου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν πλάκες σχιστολίθου, πιθανῶς πεσοῦσαι ἐξ ἀνωτέρου ὀρόφου, καθ' ὅσον κάτωθεν αὐτῶν ἀνευρέθησαν τρεῖς κύαθοι. Ὁ χώρος οὗτος ἐκαλύφθη ἐκ νέου μετὰ τὴν διερεύνησιν.

Γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι διὰ τῆς γενομένης μικρᾶς ἐρεύνης διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς ἀγροτικῆς οἰκίας τῶν ΜΜ III - ΥΜ I χρόνων, ἧς λείψανα μόνον σώζονται καὶ ταῦτα ἐν μέρει τεταραγμένα. Ἀξιόλογος εἶναι ὅμως ἡ διαπίστωσις ὅτι εἶχε κατοικηθῆ ἢ παρὰ τὴν θάλασσαν περιοχὴ τοῦ δυτικοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου τοῦ Ἡρακλείου. Προστίθεται οὕτω εἰς ἀκόμη οἰκισμὸς εἰς τὰς μέχρι σήμερον γνωστὰς παραθαλασσίας μινωικὰς ἐγκαταστάσεις τῆς βορείου ἀκτῆς τῆς Κρήτης.

25. ΑΧΑΪΑ. Τείχος Δυμαίων.

Ἐν Ἀχαΐᾳ συνεχίσθη διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Εὐθ. Μαστροκόστα ἡ ἀνασκαφή τοῦ Τείχους Δυμαίων παρὰ τὸν Ἄραξον, διηρηνύθη δὲ κυρίως ὁ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀποκαλυφθεὶς πρὸ τῆς κυρίας πύλης βωμός. Οὗτος ἔχει σχῆμα ἐπιμήκους ὀρθογωνίου ἐκτείνεται δὲ ἐπὶ μῆκος 4.60 μ. τῆς ἔσω παρειᾶς τοῦ προστατεύοντος τὴν πύλην γαμματοειδοῦς πύργου. Ἡ κρηπίς του ἀπαρτίζεται ἐκ τῆς εὐθυντηρίας (ὑψ. 0.12 μ.) καὶ μιᾶς βαθμίδος

Εἰκ. 193. Ὁ πρὸ τῆς κυρίας πύλης τοῦ τείχους Δυμαίων βωμός.

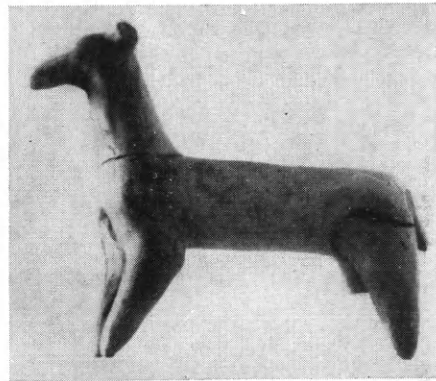
(ὑψ. 0.28-0.30 μ.), αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦνται ἐκ πλακοειδῶν λίθων μὲ ἀμφοτέρως τὰς ἑδρας των ἀκατεργάστους (εἰκ. 193). Τὸ πρὸς τὴν πύλην τμήμα τοῦ βωμοῦ εἶναι ἐπεστρωμένον δι' ἀκατεργάστων πλακῶν ἐξ ἀββεστολίθου. Ἐπὶ τῶν ὀγκολίθων τοῦ 5ου ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ βωμοῦ δόμου εἶναι ἐπιγεγραμμένα, οὐχὶ συγχρόνως οὔτε εἰς ἓνα στίχον, τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ βωμός ἦτο ἀφιερωμένος. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸ τοίχωμα τῆς πύλης ὀγκολίθου ὑπάρχουν τὰ ὀνόματα Ἀφῆτου, Ἀφροδίτας, ἐπὶ δὲ τοῦ συνεχομένου ὀγκολίθου τοῦ προσεκτισμένου εἰς τὸ τεῖχος γαμματοειδοῦς πύργου τὰ ὀνόματα

Ἐνναλίον καὶ Ἀρτέμιδος. Τὰ ὀνόματα τῶν συλλατρευομένων τούτων θεῶν δὲν συνοδεύει τὸ ἐπίθετον Προπύλαιος. Οἱ ἐν συνεχείᾳ ὀγκόλιθοι τῶν ἀνωτάτων δόμων τῶν ὑπερκειμένων τοῦ ὑπολοίπου πρὸς τὰ ἔξω τμήματος τοῦ βωμοῦ ἔχουν καταστραφῆ κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν ἴσως τοῦ μεσαιωνικοῦ ἀσβεστοκίστου πύργου, βαίνοντος ἐπὶ τοῦ προϊστορικοῦ. Ἐφερον ὁμως πιθανότατα ἐπιγραφὰς καὶ ἄλλων λατρευομένων εἰς τὸν βωμὸν θεῶν.

Ἐπὶ τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ μεταξὺ τῆς κρηπίδος καὶ τοῦ τείχους

Εἰκ. 194. Πήλινον εἰδώλιον κριοῦ ἐκ τοῦ βωμοῦ.

Εἰκ. 195. Πήλινον εἰδώλιον κυνὸς ἐκ τοῦ βωμοῦ.

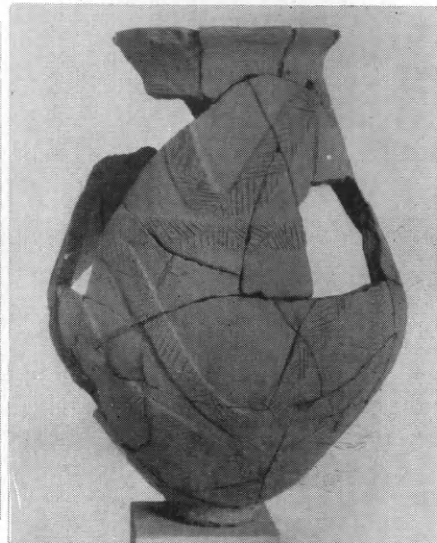
χώρου εὐρέθησαν ὑπομέλανα χρώματα περιέχοντα ὄστᾶ πτηνῶν καὶ ζώων, χαυλιόδοντα, ὄστρακα λύχνων, μελαμβραφῶν κυλίκων, πινακίων, σκύφων ἀπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν μέχρι τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, εἰς οὓς ἀνάγεται καὶ ὄστρακον ἀγγείου τῆς κατηγορίας τῆς Δ. κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως, δύο ὄστρακα μικροῦ εὐρυστόμου ἀγγείου κοσμουμένου δι' ἀναγλύφων γεισηπόδων παρὰ τὸ χεῖλος καὶ δι' ἀναγλύφων μορφῶν ἐπικεκολλημένων εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου, ἐκ τῶν ὁποίων σώζεται κεφαλὴ γυναικὸς, ὄστρακον ἐκ τοῦ λαιμοῦ οἰνοχόης ἀνατολίζοντος ρυθμοῦ, πληθώραν μικκύλων ἀγγείων καὶ ὄστράκων κανθάρων καὶ σκύφων, ἐν οἷς καὶ πρωτοκορινθιακῶν σκυφίων, πήλινα εἰδῶλια λευκοβαφοῦς ἄλλοτε κριοῦ καὶ κυνὸς πρωίμων ἀρχαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 194 καὶ 195), πήλινον εἰδώλιον σατύρου αὐλητοῦ παίζοντος τὸν διπλοῦν αὐλόν, κολοβοῦ ὁμως τοὺς ἄκρους πόδας.

Ἡ κρηπίς τοῦ βωμοῦ, ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς καὶ τῶν εὐρημάτων, χρονολογεῖται εἰς τὴν Γεωμετρικὴν ἐποχὴν.

Αἱ πλάκες τῆς εὐθυνηρίας τοῦ βωμοῦ ἐδράζονται ἐπὶ 0.25 μ. παχέος στρώματος τέφρας, ὀστέων ζώων, ὀστράκων ΥΕ ἀγγείων καὶ πίθων, ἐκ τῶν ὁποίων συνεκροτήθησαν: ΥΕ III οἰνοχόη ἐλλιπὴς τὸν λαιμόν (εἰκ. 196), εἷς πίθος κοινὸς καὶ ἄλλος μικρῶν διαστάσεων (ὑψ. 0.60 μ.) μετὰ στενῆς δισκοειδοῦς βάσεως διακοσμούμενος διὰ πλαστικῶν ταινιῶν μετ' ἐγχαρακτῶν γραμμικῶν

Εἰκ. 196. ΥΕ III οἰνοχόη ἐκ τοῦ βωμοῦ.

Εἰκ. 197. Προϊστορικὸς πίθος ἐκ τοῦ βωμοῦ.

σχεδίων, φέρον δ' ὁμοίαν ἐγχάρακτον διακόσμησιν ἐπὶ τῆς περιτὸ στόμιον πλατείας στεφάνης (εἰκ. 197). Ὅμοιου μεγαλύτερου πίθου τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου καὶ τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου, μέγα ἀπότμημα καὶ ὄστρακα ὡς καὶ ὠσειδῆς ψηφίς ὄρμου ἐκ κορνεάλης, ψηφίς κομβιοειδῆς ἐξ ἠλέκτρου καὶ μήτρα ἐκ λίθου διὰ τὴν κατασκευὴν δακτυλίου μετὰ συναφοῦς σφενδόνης εὐρέθησαν εἰς τὸ στρώμα αὐτὸ τῆς τέφρας, τὸ ὁποῖον ἐξαπλοῦται ἔξω τῆς κρηπίδος τοῦ βωμοῦ ὑπὸ τὸν παραλλήλως πρὸς αὐτὴν βαίνοντα τοῖχον. Ἀκολουθεῖ παχὺ στρώμα χόματος περιέχοντος ὀλίγα ὀστᾶ ζώων, ὄστρακα ΥΕ ἀγγείων καὶ λίθους. Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προχωρήσῃ μέχρι τοῦ στερεοῦ ἄνευ τῆς ἀποσυνθέσεως τῆς λιθίνης κρηπίδος τοῦ βωμοῦ· ἀπέδειξεν ὅμως, ὅτι ἡ λατρεία ὑφί-

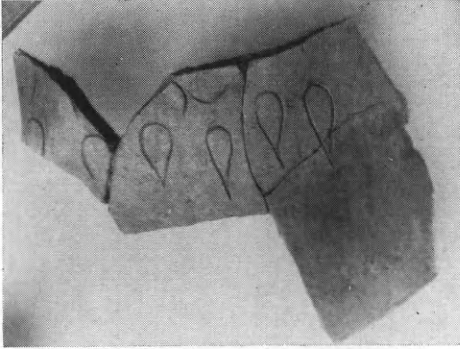
στατο τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν. Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὸ δάπεδον πρὸ τοῦ βωμοῦ εὐρέθη πέρυσσι καὶ λίθινον πρωτοελλαδικὸν εἰδῶλιον.

Οἱ προσκεκολλημένοι εἰς τὸ τοίχωμα τῆς πύλης δύο ἐγκάρσιοι παράλληλοι τοῖχοι εἶναι κατεσκευασμένοι διὰ τραπεζιοσχημῶν μὲ φυσικὴν τὴν ὄψιν ἀβεστολίθων. Τὰ θεμέλια τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐξ αὐτῶν βαίνουν εἰς μεγαλύτερον βάθος τοῦ ἐπιπέδου τῆς πρὸς αὐτὸν συναπτομένης κρηπίδος τοῦ βωμοῦ, τῆς ὁποίας εἶναι ἀρχαιότερος, ἐπὶ τινος δὲ τῶν λίθων τῆς ἔσω παρειάς αὐτοῦ φέρει κεχαραγμένην τρίαιναν ἐν σχήματι ἀνακεκλιμένου ἔψιλον μὲ ἐξέχουσαν τὴν μεσαίαν ὀριζοντίαν κεραίαν. Ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος σωζόμενος εἰς ὀλίγον μεγαλύτερον ὕψος (1.20 μ.) εἶναι παχύτερος τοῦ ἐσωτερικοῦ, τὸ δὲ μῆκος ἀμφοτέρων φθάνει τὰ 2 μέτρα. Δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστὸς ὁ προορισμὸς των, ἀλλ' ὁ μεταξὺ αὐτῶν χῶρος (πλάτ. 2.45 μ.) θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς βωμός, ὡς ἀποδεικνύουν τὰ ἀνευρεθέντα ὅσα ζῶων καὶ ὄστρακα λύχνων, πολλῶν μελαμβαφῶν κυλίκων καὶ σκύφων, ὡς καὶ σιδηρᾶ ἄρη. Ὅστρακα σκύφου ἐξ αὐτῶν φέρουν τὰ ἀκιδιογραφήματα ΚΛΙ καὶ ΚΛ.

Εἰς τὴν ὀρυχθεῖσαν ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως τάφρον παραλλήλως πρὸς τὸ ἄνοιγμα τῆς κυρίας πύλης εἶναι εὐδιάκριτα τὰ πεπατημένα χώματα τῶν ἐπαλλήλων ὁδῶν, εἰς τὸ βάθος δὲ τῆς τάφρου ἀνεκαλύφθησαν ὄστρακα νεολιθικῶν μονοχρώμου καὶ ἐγγρώμων ἀγγείων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ὑποκιτρινὴ ἢ ὑπέρυθρος καὶ τὰ κοσμήματα γραμμικὰ χρώματος ἀμαυροῦ μελανοῦ.

Περαιτέρω ἀπεκαλύφθησαν οἱ τοῖχοι (ὕψ. 0.50 μ.) ἱστορικῶν χρόνων οἰκίας ἐκ δύο συνεχομένων μὲ ἰδιαιτέραν εἴσοδον δωματίων, τῶν ὁποίων τὸ πρὸς Α. καταλαμβάνει λωρίδα πλάτους 3.15 μ. ἐκ τοῦ πάχους τοῦ τείχους, τοῦ ὁποίου ἡ ἄνω ἐπιφάνεια χρησιμεύει ὡς δάπεδον τοῦ δωματίου. Παραπλεύρως πρὸς Δ. τῆς οἰκίας αὐτῆς ἀπεκαλύφθη δωματίον μυκηναϊκῆς οἰκίας μὲ δύο πίθους κατὰ χῶραν. Ἀπότμημα παρὰ τὸν λαιμὸν ἄλλου πίθου φέρει ὠοειδῆ ἐμπίεστα κοσμήματα δι' ἀποτυπώσεως σχοινίου ἐκ δύο ἐμπόλων (δικλῶνου) πρὸς τ' ἀριστερὰ συνεστραμμένων ἰνῶν ἀγαύης (κοινῶς ἀθανάτου) (εἰκ. 198). Ἐκ τῶν ἐξ αὐτοῦ ὄστράκων συνεκροτήθησαν σφαιροειδῆς ὑδρία (εἰκ. 199), σκύφος ἀκέραιος

κοσμούμενος διὰ συνεχοῦς σπείρας (εἰκ. 200) καὶ ἕτερος κατὰ τὸ ἥμισυ σωζόμενος (εἰκ. 201), τὸ πρόσθιον τμήμα πηλίνου εἰδωλίου βοός.

Εἰκ. 198. Ἀπότμημα πίθου.

Ὀλίγα εἶναι καὶ τὰ ὄστρακα τῶν ἀγγείων τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ τὰ γεωμετρικὰ ἐν σχέσει πρὸς τὰ προϊστορικά, τὰ ὑστεροελλαδικὰ ἰδίως, ὅποτε ἡ ἀκρόπολις παρουσιάζει τὴν μεγαλύτεραν ἀκμήν.

Τοῖχοι ἀρχαίων οἰκιῶν εἶναι ἐμφανεῖς καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα ἐπὶ τοῦ πάχους τῆς μακρᾶς πλευρᾶς, τοῦτο δὲ δηλοῖ, ὅτι τὸ τεῖχος σώζεται εἰς τὸ ὕψος τοῦ διαδρόμου καὶ ἔχουν κρημνισθῆ αἱ ἐπάλξεις ἢ τμήμα αὐτῶν.

Ἡ διὰ τὴν στενότητα χώρου κατάληψις τοῦ διαδρόμου δι' οἰκιῶν ἐξησθένησε τὴν ἀσφάλειαν τοῦ τείχους. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται, ὅτι κατὰ τὸν Συμμαχικὸν πόλεμον (220-217 π.Χ.) ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος ἤλλαξε δύο κυρίους καταληφθὲν ἀμαχητὶ παρὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Αἰτωλῶν Εὐριπίδα καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀνακαταληφθὲν ἀμαχητὶ παρὰ Φιλίππου τοῦ Ε'. Διὰ τὴν μικρότητά του

Νομίσματα μόνον τοῦ δόγη Anto(nio) Venerio) 1382 - 1400), χαλκῆ πόρπη ὑποδήματος καὶ τινὰ ὄστρακα εἶναι πρὸς τὸ παρὸν οἱ μάρτυρες τῆς Ἑνετοκρατίας, ἡ ὁποία, φαίνεται, ὑπῆρξε βραχεῖα. Μακρότερον διήρκεσεν ἡ ἐγκατάστασις τῶν Βυζαντινῶν, ὡς δηλοῦν αἱ συμπληρωματικαὶ ὀχυρώσεις καὶ τὰ ὄστρακα.

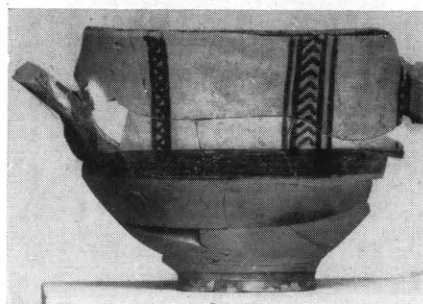

Εἰκ. 199. ΥΕ III ὕδρεια.

βεβαίως δὲν ἀντέχει εἰς μακρὰν πολιορκίαν. Ἐνῶ, ἡ Δύμη, τὴν ὁποῖαν θὰ ὑπερήσπιζε τὸ σύνολον τῶν Δυμαίων τότε, δὲν ἐπολιορκήθη, τοποθετεῖται δ' αὕτη παρὰ τὴν Κάτω Ἀχαΐαν. Ἄλλ' ἔάν, ὡς παρετήρησεν ἤδη ὁ Philippsen, ἡ Δύμη ἔκειτο παρὰ τὴν Κάτω Ἀχαΐαν, τὸ ὄχυρόν Τεῖχος οὐδένα σκοπὸν θὰ ἐξεπλήρου,

Εἰκ. 200. ΥΕ III σκύφος.

Εἰκ. 201. ΥΕ III σκύφος.

ἐπειδὴ θὰ εἶχεν ἰδρυθῆ μακρὰν τῆς ἀπὸ Δύμης εἰς Ἡλείαν ὁδοῦ, ἐπὶ ἀκατοικήτου τοποθεσίας. Ἡ δυτικωτάτη αὕτη ἀχαϊκὴ πόλις ἀπεῖχε, κατὰ τὸν Πausanίαν, 30 στάδια ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Λαρίσου, ἀρχαίου ὄριου τῆς Ἀχαΐας καὶ Ἡλείας καὶ 40 στάδια ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Πείρου, κατὰ δὲ τὸν Στράβωνα 60 στάδια ἀτατολικῶς τοῦ Ἀράξου, ἢ παρὰ τὸν ὁποῖον παραλία ἀνῆκε, κατὰ τὸν Πολύβιον, εἰς τοὺς Δυμαίους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄:
ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

α) Ἀρχαῖα Μνημεῖα.

1) ΘΕΑΤΡΟΝ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ. Συνεχίσθη ὑπὸ τοῦ Δ/ντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα καὶ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Χρυσ. Χρήστου εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον τῆς Μεγαλόπολεως ἡ ἐργασία συντηρήσεως καὶ καθαρισμοῦ, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Τὸ κύριον βάρος καὶ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος ἔπεσεν εἰς τὰς ἐργασίας ἀποθαμνώσεως τῆς κατὰ τὴν δεξιὰν πάροδον θέσεως καὶ εἰς τὴν συνέχισιν τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν χωμάτων εἰς περιωρισμένην κατὰ πλάτος ἀκτίνα. Σκοπὸς τῶν ἐργασιῶν κατὰ τὰς παρόδους ἦτο ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν χωμάτων μέχρι τοῦ βάρθους τῆς ὀρχήστρας, ὥστε νὰ ἐπανέλθῃ ὁ χῶρος εἰς ἣν κατάστασιν εὐρίσκετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς λειτουργίας του καὶ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ στερέωσις τῶν ἀναλημμάτων.

Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν (νοτιὰν), ὅπου κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχε καθαρισθῆ ἀπὸ τῶν χωμάτων τὸ συγκρότημα τῆς Σκηνοθήκης, ἀπεμακρύνθησαν μόνον τὰ νέα χῶματα, τὰ ὁποῖα εἶχον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος πέσει ἀπὸ ὑψηλότερα ἐπίπεδα. Εἰς τὴν δεξιὰν (βόρειον) πλευρὰν συνεχίσθη ἡ σκαφὴ πέριξ τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εὐρεθέντος κτίσματος τῆς μεσαιωνικῆς μικρᾶς ἀσβεστοκαμίνου. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ δάπεδόν της, ἂν καὶ ἐν διαλύσει, εὐρίσκετο ἀναμφιβόλως εἰς ὕψος μεγαλύτερον τῶν 1.80 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου τῆς ὀρχήστρας ὡς καὶ τὰ ἐλάχιστα εὐρεθέντα ὄστρακα, ἅτινα ἀνήκουν εἰς τοὺς ὀψίμους βυζαντινοὺς χρόνους, δικαιολογοῦν τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ ἀσβεστοκάμινος ἀνῆκεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας.

Ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν χωμάτων κατὰ μῆκος τῆς παρόδου, χωρὶς ἀκόμη νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἐπιζητούμενον βάρθος, ἔδειξεν εἰς μερικὰς θέσεις κύβους κροκαλοπαγοῦς λίθου ἐκ τῶν ἐχόντων καταπέσει ἤδη κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους λίθων τῶν ἀναλημμάτων.

Ἄτυχῶς ἔνεκα τῆς σκληρότητος τῶν χωμάτων ἡ ἐργασία δὲν ἐπροχώρησεν, ὥστε νὰ ἐξετασθῇ μήπως ἡ καταστροφή ἐκ διαφόρων λόγων εἶχεν ἀρχίσει ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους.

β) Βυζαντινὰ Μνημεῖα.

1) ΟΣΙΟΣ ΛΟΥΚΑΣ ΦΩΚΙΔΟΣ. Συνεχίσθησαν τῇ ἐποπτεία τοῦ Δ/τοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα αἱ ἐργασίαι στερεώσεως καὶ συντηρήσεως τῶν ψηφιδωτῶν δι' εἰδικοῦ συνεργείου ὑπὸ τὸν ἔμπειρον ψηφωτὴν ἀρχιτεχνίτην Δημ. Σκόρδον.

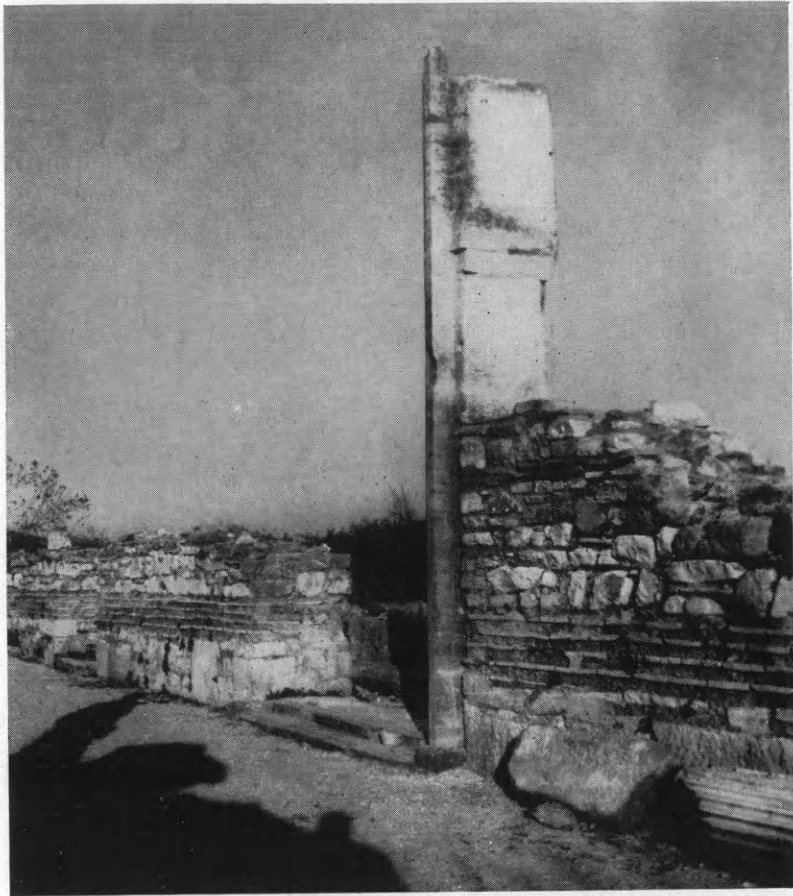
Ἐστερεώθη ὀλόκληρον τὸ νότιον καὶ βόρειον σταυροθόλιον τοῦ καθολικοῦ καθὼς καὶ ἐτοιμόρροπα τμήματα ψηφιδωτῶν παραστάσεων εἰς τοὺς θόλους καὶ τὰς ἀψίδας τοῦ διακονικοῦ καὶ τῆς προθέσεως.

Ἐπερατώθη ὡσαύτως ἡ κατασκευὴ τῆς στέγης τῆς ἀναστηλωθείσης Τραπεζίης, ἣτις ἐγένετο ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος κατ' ἀπομίμησιν ξυλίνης.

Μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν παραγγελθέντων ἤδη παραθύρων ἡ Τράπεζα θὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς Μουσεῖον, ἔνθα θὰ τοποθετηθῶσι τὰ ὠραιότατα βυζαντινὰ γλυπτά, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς τὸν ἄνωθεν τοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας χῶρον, ὡς καὶ ἄλλα γλυπτά μεταφερθέντα ἐκ τοῦ βυζαντινοῦ ναυδρίου, ὀκταγωνικοῦ τύπου, τοῦ ἀποκαλυφθέντος παρὰ τὴν Ἀντίκυραν.

2) ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ. Εἰς τὴν Βασιλικὴν Β (Ἀλκίσιονος) τῆς Νικοπόλεως ἤρξατο ἡ ἀναστήλωσις τοῦ θυρώματος τῆς μεγάλης (βασιλείου) πύλης, ἣτις ἄγει ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναόν. Ἦδη ἀνεστηλώθη ὁ νότιος σταθμὸς τῆς θύρας (εἰκ. 202), ἣτις εἶχεν ὀλικὸν ὕψος 4.50 μ.

Εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Δουμετίου, τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ νοτίου παστοφορίου ἐπροστατεύθη διὰ τῆς κατασκευῆς μεταλλικοῦ στεγάστρου.

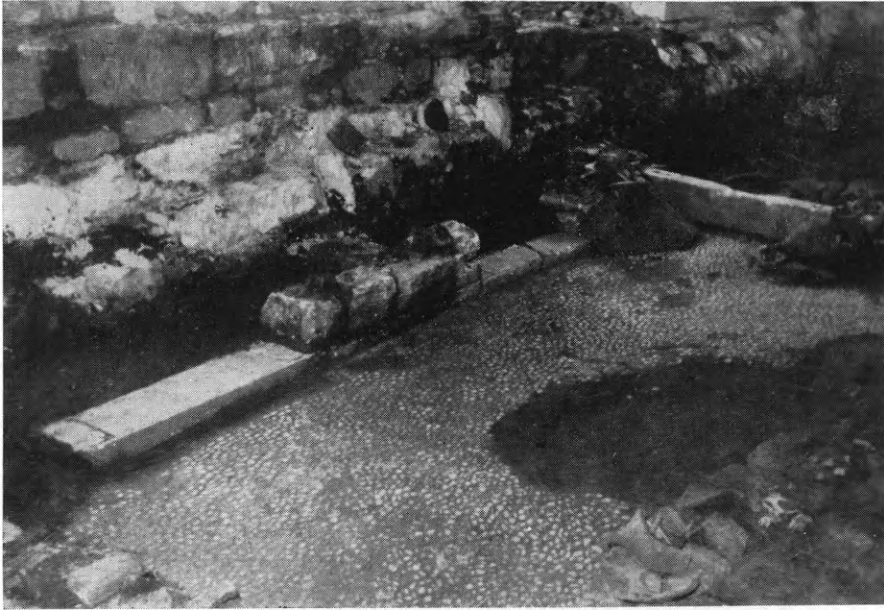

Εικ. 202. Ὁ ἀναστηλωθεὶς νότιος σταθμὸς τῆς μεγάλης (βασιλείου) πύλης τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀλκίσοнос.

3) ΑΡΤΑ. Τῆς Τραπέζης τῆς Παρηγορητίσσης ἐπροχώρησεν ἡ ἀναστήλωσις διὰ τῆς ἐπιχρίσεως τῶν ἐσωτερικῶν τοιχωμάτων καὶ τῆς κατασκευῆς πλακοστρώτου δαπέδου. Κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τελευταίου τούτου ἀπεκαλύφθη τετράγωνον δωμάτιον ἐλληνιστικῆς οἰκίας τῆς ἀρχαίας Ἀμβρακίας, ἔχον τὸ δάπεδον αὐτοῦ ἐστρωμένον διὰ ποταμίων χαλίκων (εἰκ. 203). Τοῦ δωματίου σώζονται τὰ ἐδάφη κατασκευῆς τῶν τεσσάρων τοίχων, ἐφ' ἑκάστου τῶν ὁποίων ἠνοίγετο ἀνὰ μία θύρα, τῆς ὁποίας σώζεται τὸ κατώφλιον.

Πρὸς Δυσμὰς τοῦ δωματίου εὐρέθη στρογγύλον ὑπόγειον δωμάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον ὄδηγεῖ στενότερος διάδρομος ἀπὸ Δυσμῶν.

Τὸ δωμάτιον ἀπετυπώθη ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ καὶ ἐφωτογραφήθη μεθ' ὃ ἐκαλύφθη διὰ χώματος, τὸ δὲ στρογγύλον ὑπόγειον δωμάτιον καλυφθὲν διὰ πλακῶς καὶ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος κατέστη προσιτὸν τῇ βοηθείᾳ κλίμακος.

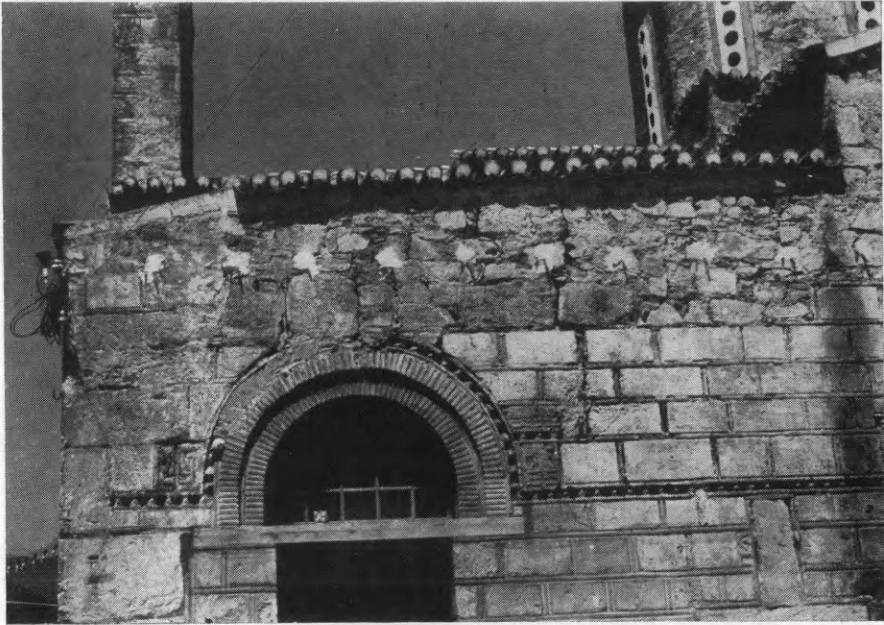
Εἰκ. 203. Τὸ ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς τραπέζης ἀποκαλυφθὲν ἑλληνιστικῶν χρόνων δωμάτιον.

4) ΜΥΣΤΡΑΣ. Ὑπὸ τοῦ Δ/τοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα καὶ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Χρυσ. Χρήστου ἐξετελέσθησαν ἐν Μυστρᾷ δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας αἱ κάτωθι ἐργασίαι :

Εἰς τὴν Μητρόπολιν ἐκτὸς τῶν ἐργασιῶν καθαρισμοῦ τοιχογραφιῶν, τοῦ διεξαχθέντος ὡς καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῶν ἐσωτερικῶν κονιαμάτων ὑπὸ εἰδικοῦ συνεργείου τοῦ συντηρητοῦ ζωγράφου κ. Φ. Ζαχαρίου, ἐπειδὴ διεπιστώθη ἐκ τῆς στέγης διεϊσδυσις ὀμβριῶν ὑδάτων, ἀνελήφθη συμπλήρωσις τῆς ἀνακεραμώσεως. Συμπλήρωσις τῆς ἀνακεραμώσεως ἐγένετο καὶ εἰς τὴν στέγην τοῦ Μουσείου Μυστρᾷ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους.

Πλέον ἐκτεταμένη ἦτο ἡ ἐργασία ἀδιαβροχοποιήσεως τῶν

νοτιοδυτικῶν τμημάτων τοῦ ναοῦ τῆς Περιβλέπτου, ὅπου ἄμεσος ἐφαίνετο καὶ διὰ τὰς τοιχογραφίας ὁ ἐκ τῆς ὑγρασίας κίνδυνος. Μετὰ μελέτην τοῦ θέματος ἀπεφασίσθη 1) ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν χωμάτων τῶν εὐρισκομένων εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον τῆς νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς, 2) ἡ ἀνακατασκευὴ τμημάτων τῆς ἀνακεραμώσεως, 3) ἡ κατασκευὴ μικροῦ στεγάστρου ἄνωθεν τῆς θέσεως, ὅπου ἡ παράστασις τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, διὰ νὰ ἀποφεύγεται ἡ εἴσδυσις τῶν φερομένων ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ὀμβρίων ὑδάτων

Εἰκ. 204. Ναὸς Χώνικα. Ἡ νοτία ὄψις τοῦ νάρθηκος πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως.

(ἀνεμόβροχα) καὶ 4) ἡ τοποθέτησις ὑαλοπινάκων εἰς τὰ παράθυρα.

Αἱ γενόμεναι ἐργασίαι ἦσαν αἱ μόναι δυναταί, ἐὰν δὲ κριθῇ ἀπὸ τὰς πρώτας μεγάλας βροχοπτώσεις πού ἠκολούθησαν, ὑπῆρξεν ἀποτελεσματικὴ, διότι δὲν διεπιστώθη νέα ὑγρασία εἰς τὰς τοιχογραφίας.

Εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ὅπου, μετ' ἐξέτασιν, εἶχε διαπιστωθῆ ὅτι πολλαὶ κέραμοι εἶχον καταστραφῆ, ἀνελήφθη ὀλοκλήρωσις τῆς ἀνακεραμώσεως, θεωρηθεῖσα ἀπολύτως ἀπαραίτητος.

5) ΧΩΝΙΚΑ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ. Ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Εὐστ. Στίκα ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως τοῦ βυζαντινοῦ

ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Αἱ ἐργασίαι ἀφεώρων κυρίως εἰς τὴν ἐπαναφορὰν τῆς διατάξεως τῶν στεγῶν τοῦ νάρθηκος, ἣτις εἶχε παραμορφωθῆ διὰ μεταγενεστέρων ἐπεμβάσεων, εἰς τὴν προτέραν των μορφήν. Αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες (204 καὶ 205)

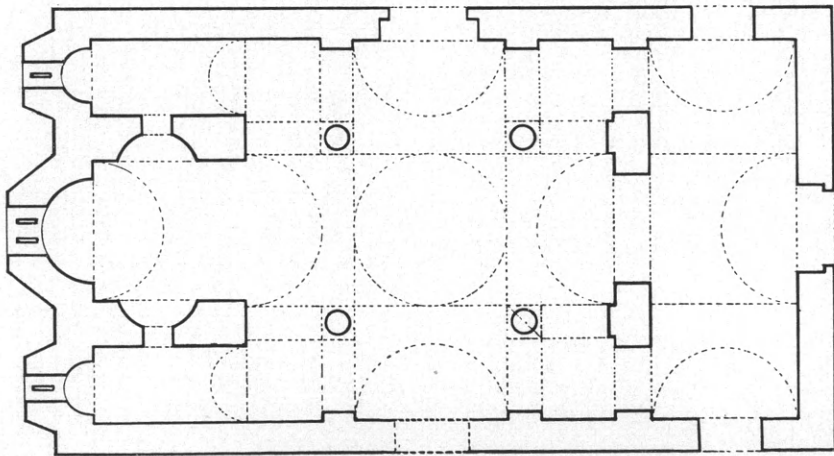
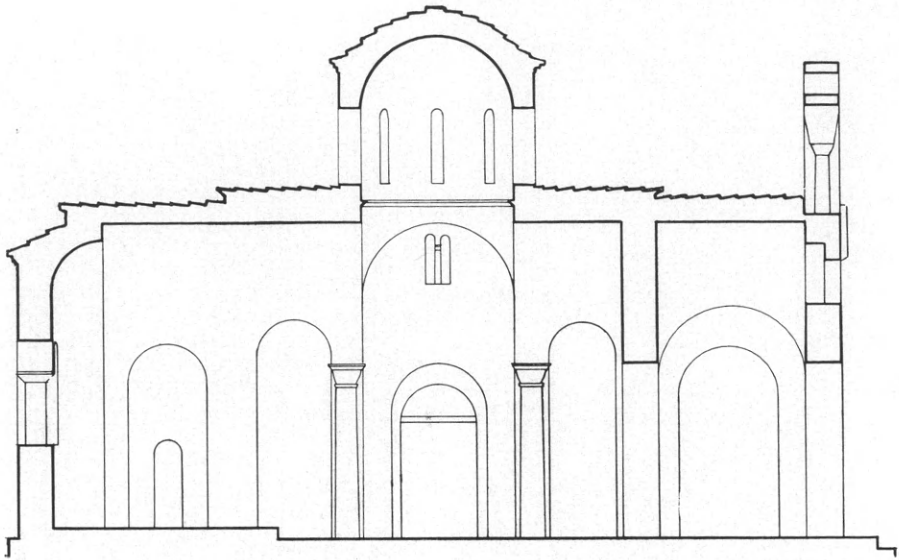

Εἰκ. 205. Ναὸς Χώνικα. Ἡ νοτιὰ ὄψις τοῦ νάρθηκος μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν αὐτοῦ.

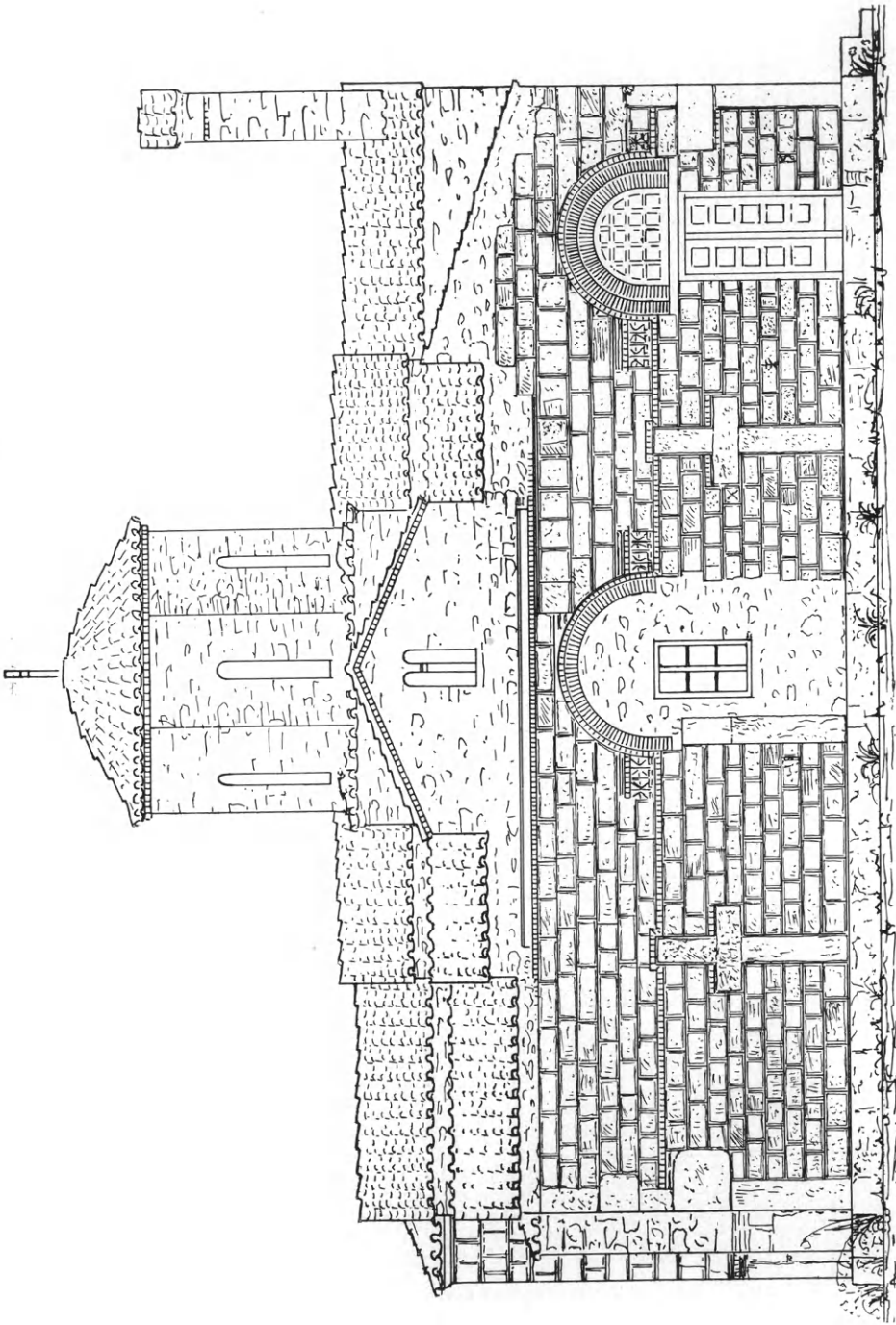
δεικνύουσι τὴν κατάστασιν τῶν στεγῶν πρὸ τῶν ἐργασιῶν (εἰκ. 204) καὶ μετ' αὐτάς (εἰκ. 205). Αἱ εἰκόνες 206 καὶ 207 δεικνύουσι τὴν κάτοψιν, τὴν τομὴν καὶ τὴν πλαγίαν ὄψιν τοῦ ναοῦ μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΝΑΟΣ „ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ“
ΧΩΝΙΚΑ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ

ΚΛΙΜΑΞ 1:50

Εικ. 206. Κάτοψις και τομή του ναού του Χώνικα Ἀργολίδος, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας ἐγένετο ἡ ἀνασύνταξις τῶν στεγῶν.

Εικ. 207. Ἡ βόρειος πλευρά τοῦ ναοῦ τοῦ Χώνικα μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως.

6) ΓΕΡΑΚΙ. Διὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Χρυσ. Χρήστου ἐξετελέσθησαν ἐν Γερακίῳ αἱ κάτωθι ἐργασίαι διὰ πιστώσεως δοχ. 50.000:

α) Εἰς τὸν Ἁγ. Ἀθανάσιον Νεκροταφείου ἐγένετο ὀλικὴ ἀνακεράμωσις τῆς στέγης διὰ παλαιῶν κεράμων βυζαντινοῦ τύπου μὲ καλὴν παλαιὰν πατίναν, εὐρεθεισῶν εἰς καταδαφισθὲν οἰκοδόμημα τοῦ Γερακίου. Ἡ ὅλη ἐργασία ἐκρίθη ἀπαραίτητος διότι οἱ τοῖχοι τοῦ Ναοῦ παρουσίαζον σοβαρὰ ἔχνη ὑγρασίας, κυρίως παρὰ τὰ σωζόμενα τμήματα τῶν τοιχογραφιῶν.

β) Εἰς τὸν Προφήτην Ἡλίαν ἐγένετο μερικὴ ἀνακεράμωσις καὶ συντήρησις σημείων τινῶν παρὰ τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ, ἐξωτερικῶς.

γ) Εἰς τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν ἐγένετο μερικὴ ἀνακεράμωσις, ὡς καὶ κατασκευὴ καὶ τοποθέτησις δύο θυρῶν.

δ) Εἰς τὸ Κάστρον καὶ τὸν Ναὸν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἐστερεώθησαν τὰ περισσότερον κινδυνεύοντα τμήματα τῶν θεμελιῶν τῆς βορείου πλευρᾶς καὶ ἐκλείσθησαν τινὰ τῶν μεγάλων χασμάτων εἰς τὴν αὐτὴν πλευρὰν καὶ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα. Ἐπίσης ἐστερεώθησαν τμήματα τοῦ τείχους πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ ἐκατέρωθεν τῆς πύλης εἰσόδου εἰς τὸ Κάστρον.

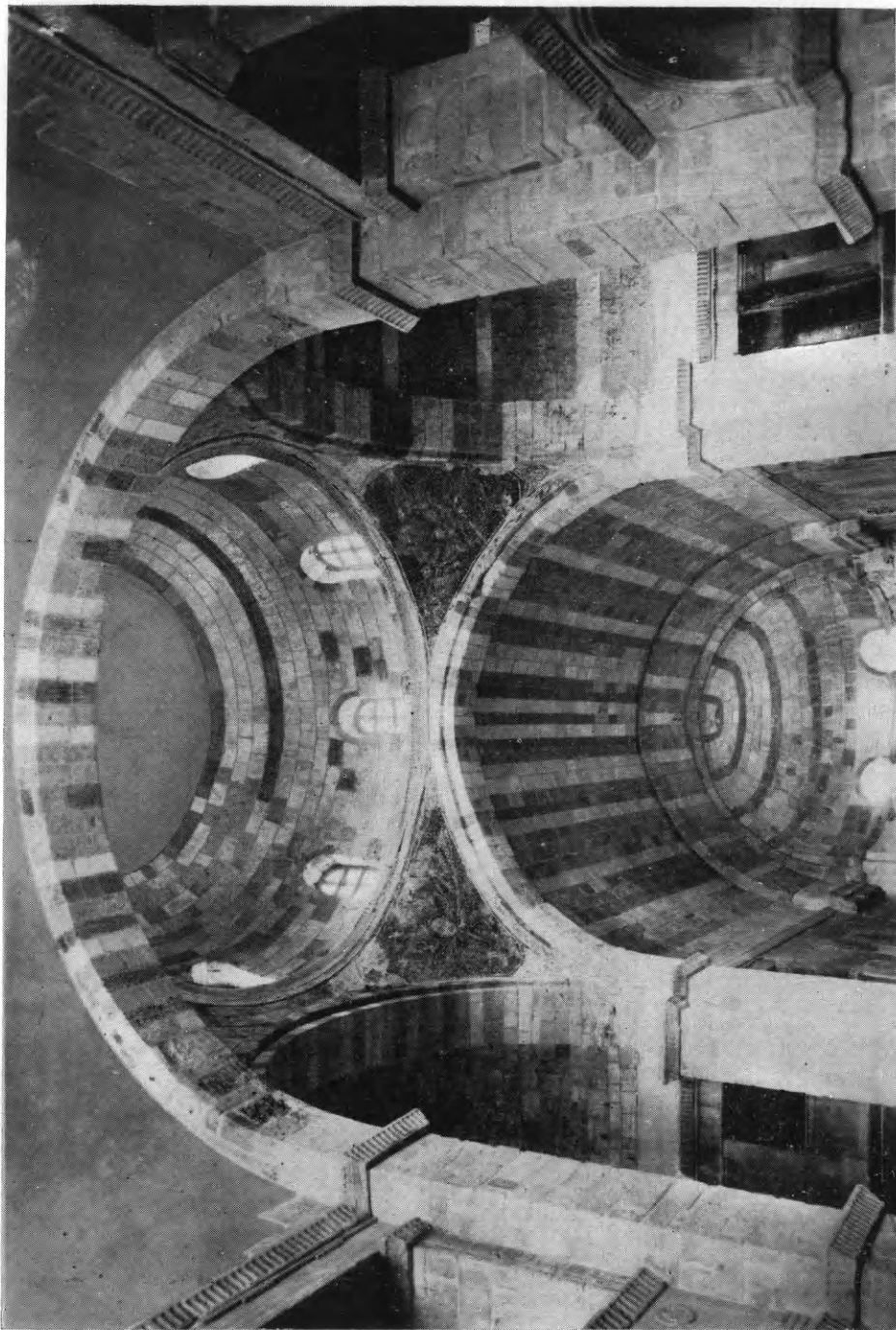
Ἐγένετο προσέτι μερικὴ ἀνακεράμωσις τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, τοῦ ὁποίου μέγας ἀριθμὸς κεράμων εἶχε παρασυρθῆ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου καὶ ἐδημιουργοῦντο κίνδυνοι διὰ τὸ μνημεῖον. Κατεσκευάσθησαν καὶ εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν δύο θύραι.

ε) Εἰς τὸν Ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν ἐγένετο μερικὴ ἀνακεράμωσις.

στ) Εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς ἐγένετο πλήρης ἀνακεράμωσις ὡς καὶ κατασκευὴ θύρας.

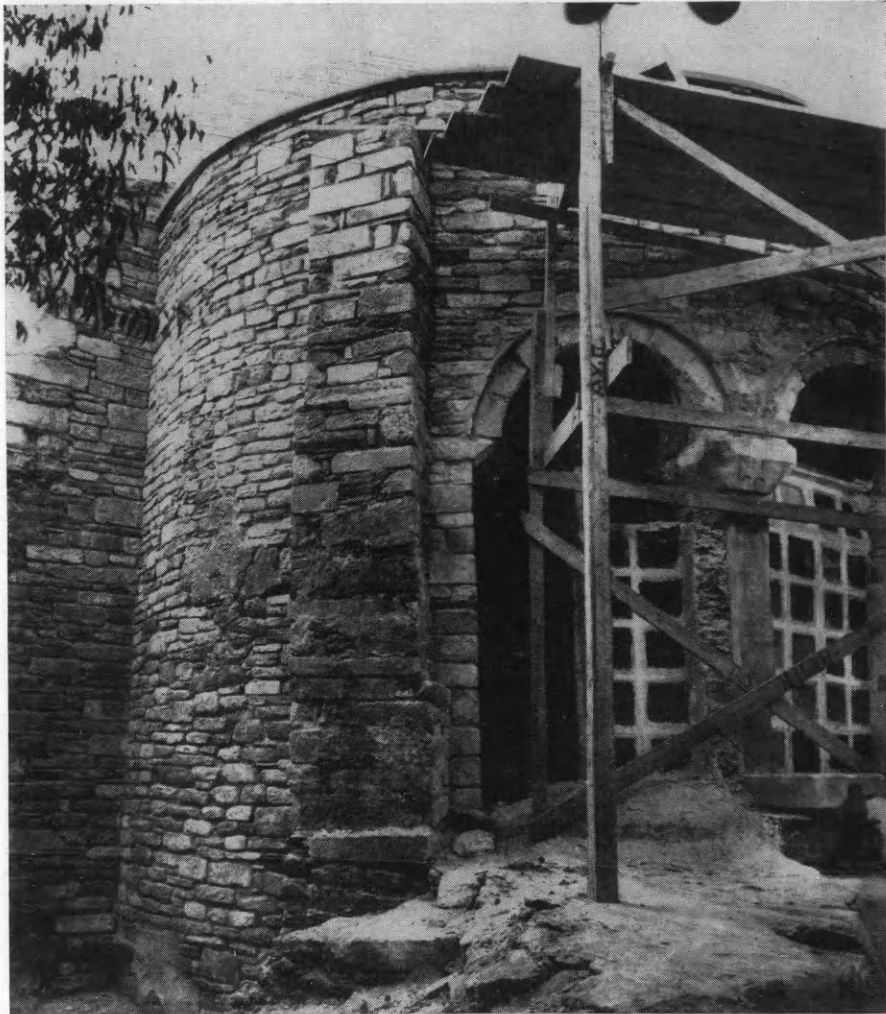
ζ) Εἰς ἀνώνυμον ναὸν κάτωθεν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς κατεσκευάσθη στέγη, διὰ νὰ προφυλαχθῆ ἡ τοιχογραφία τῆς Πλατυτέρας καὶ τῶν Ἀρχαγγέλων.

7) ΠΑΡΟΣ. Εἰς τὴν Καταπολιανὴν τῆς Πάρου ἐξετελέσθησαν ἐφέτος, ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄν. Ὀρλάνδου, αἱ κάτωθι ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι.

Εἰκ. 208. Ἄποψις τοῦ τρούλλου καὶ τοῦ θόλου τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ τῆς Κατάπο-
λιανῆς, μετὰ τὴν στερέωσιν καὶ τὸν καθαρισμὸν των.

1) Ἐκαλύφθη διὰ μανδύου ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος α') τὸ ἀνατολικώτατον τμήμα τῆς ἐκ πωρόλιθων καμάρας τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ καὶ β') τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, ἵνα προστατευθῶσιν ἀπὸ τῆς εἰσροῆς τῶν

Εἰκ. 209. Ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ τοῦ μεγάλου ναοῦ μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν αὐτῆς.

ὀμβρίων ὑδάτων οἱ ἀπαρτίζοντες τοὺς δύο τούτους θόλους πωρόλιθοι, οἷτινες, ἀφαιρεθέντων τῶν καλυπτόντων αὐτοὺς νεωτέρων κονιαμάτων, παρουσίασαν μετὰ τὸ ἀρμολόγημά των τὴν αὐτὴν ὡς καὶ οἱ ὑπόλοιποι θόλοι τοῦ ναοῦ ἐναλλαγὴν πρασίνων, ἐρυθρῶν καὶ λευκῶν σειρῶν λίθων (εἰκ. 208).

2) Κατεσκευάσθη περιφερικὸν διάζωμα ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος (chaînage) εἰς τὴν βᾶσιν τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ πρὸς συγκράτησιν τῶν ὑπὸ τοῦ τεταρτοσφαιρίου ἀσκουμένων ὠθήσεων, ἵνα οὕτω καταστῆ δυνατὴ ἡ, μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν παραθύρων τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, ἀφαίρεσις ὀγκωδῶν μεταγενεστέρως κατασκευασθειῶν ἀντηρί-

Εἰκ. 210. Ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Βαπτιστηρίου μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν αὐτῆς.

δων, ἥτις καὶ συνετελέσθη, τοῦ ἱεροῦ ἀνακτήσαντος τὴν προτέραν αὐτοῦ ὄψιν.

3) Ὑποθεμελιωθὲν ἀνεκτίσθη τὸ νότιον τμήμα τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 209), ἀπομακρυνθείσης τῆς μεταγενεστέρως ὀγκωδεστάτης ἀντηρίδος.

4) Εἰς τὸ Βαπτιστήριον α) ἀνακατεσκευάσθη ὁ πάλαι καταπεσὼν κυλινδρικός θόλος, ὅστις ἐκάλυπτε τὸ νότιον αὐτοῦ κλιτος (εἰκ. 210), β) ἐνισχύθησαν καὶ συνεπληρώθησαν τὰ ἀνέχοντα τὸν τροῦλλον στηρίγματα καὶ γ) ἐπροστατεύθη διὰ μανδύου ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος, ἡ ἀνατολικὴ καμάρα (εἰκ. 210). Ὑπολείπεται ἤδη ἡ στερέωσις τῶν ὑπολοίπων καμαρῶν καὶ τοῦ

Εικ. 211. Ὑποστήλωσις τοῦ τρούλλου τοῦ Βαπτιστηρίου χάριν ἀνακατασκευῆς τῆς καμάρας τοῦ νοτίου κλίτους αὐτοῦ.

Εικ. 212. Ἡ πρόσις τῆς Καταπολιανῆς μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναπαλαιώσεως.

τρούλλου, χάριν τῶν ὁποίων ἐγένετο ἤδη ἡ ἰσχυρὰ ὑποστήριξις, τὴν ὁποίαν δεικνύει ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 211.

5) Ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰ παράθυρα τῶν τε πλαγίων πλευρῶν καὶ τῆς προσόψεως ξύλινα ὑαλοστάσια. Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 212 τῆς ἀναπαλαιωθείσης προσόψεως δεικνύει τὰ ἀνοίγματα πρὸς τῆς τοποθετήσεως τῶν ὑαλοστασίων των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'. ΑΝΕΓΕΡΣΙΣ ΚΛΠ. ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Συνεχίζουσα τὴν πρὸς τὸ Κράτος ἐπικουρίαν της ἐδαπάνησεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία κατὰ τὸ 1963 τὰ ἑξῆς ποσὰ διὰ μουσειακὰς ἐργασίας.

α) Δρχ. 10.993 δι' ἔξοδα ἐσωτερικῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ νεοδημητοῦ Μουσείου Τήνου καὶ

β) Δρχ. 55.000 διὰ τὴν βελτίωσιν τοῦ Μουσείου Πειραιῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'. ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

Δι' ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν διέθεσεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία τὰ κάτωθι ποσὰ:

α) Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ εἰς θέσιν Καστρί Χερσονήσου Κρήτης, ἔνθα ἀπεκαλύφθη παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ	Δρχ. 12.000
β) Δι' ἀγορὰν ἀγροῦ εἰς θέσιν Πόρος Ἐλούντας (= Ἀρχαίου Ὀλοῦντος) Μεραμβέλλου Κρήτης, ἔνθα ὡσαύτως ἀνεσκάφη παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ	» 8.000
γ) Δι' ἀγορὰν κτήματος εἰς θέσιν Κεφάλι Χόνδρου Βιάνου Κρήτης	» 2.000
	Ἐν ὅλῳ Δρχ. 22.000

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτική δρασίς τῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη ἐντατικῇ καὶ κατὰ τὸ 1963, ἐποπτεία τοῦ Γ. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, τοῦ Συμβούλου καθηγητοῦ κ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τῆς πτυχιούχου τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν Δίδοσ Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου.

— Οὕτω ἐξετυπώθη ὁ τόμος τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1961. Εὐρίσκονται δ' ὑπὸ ἐκτύπωσιν οἱ τόμοι τῶν ἐτῶν 1959 καὶ 1962.

— Περαιτοῦται ἡ ἐκτύπωσις τῶν τόμων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῶν ἐτῶν 1959, 1960 καὶ 1961, ἐντὸς δὲ τοῦ προσεχοῦς μηνὸς θὰ κυκλοφορηθοῦν.

— Ἦρχισεν ἡ ἐκτύπωσις τοῦ τόμου τοῦ 1962.

— Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τοῦ περὶ Παρηγορητίσσης ἔργου τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀ. Ὀρλάνδου, συμπληρωθέντος δι' ἐγχρώμων πινάκων καὶ γαλλικῆς μεταφράσεως.

— Ἐξετυπώθη τὸ περὶ προΐστορίας τῆς Πελοποννήσου Ἔργον τοῦ κ. Κωνστ. Συριοπούλου καὶ θέλει κυκλοφορηθῆ ἐντὸς τοῦ Μαΐου ἐ.ἔ.

— Ἐξεδόθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ παρὸν Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1963.

Κατὰ τὸ 1963 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας τόμοι ἐν ὄλῳ 1338, ἐξ ὧν 936 δι' ἀγορᾶς, 249 δι' ἀνταλλαγῆς καὶ 153 ἐκ δωρεᾶς.

Διὰ τὸν πλουτισμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους ἐδαπάνησεν ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία δρχ. 11.949.

Ἦλθεν ἐπίσης ἀρωγὸς ἡ Ἑταιρεία εἰς τοὺς μεταβάντας εἰς Ἑσπερίαν διὰ περαιτέρω σπουδὰς Ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων κ. Γρηγ. Κωνσταντινόπουλον διὰ ποσοῦ δρχ. 15.061, Δίδα Ἀγγελικὴν Ἀνδρειωμένου διὰ ποσοῦ δρχ. 21.355 καὶ τὴν Δίδα Ὀλγαν Ἀλεξανδρῆ διὰ τὴν ἐπίσκεψιν Μουσείων διὰ ποσοῦ δρχ. 4.000.

Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ἡ Ἐταιρεία διὰ ποσοῦ δρχ. 140.000 τὴν ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν συγγενῶν Ἰδρυμάτων (Ἐταιρείαν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικὴν Ἐταιρείαν, Λαογραφικὴν Ἐταιρείαν, Ἱστορικὴν καὶ Ἐθνολογικὴν Ἐταιρείαν, Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν, Ἐταιρείαν Θεραπειῶν καὶ Κέντρον Μικρασιατικῶν Σπουδῶν).

Δι' ἐπιστημονικὰς διαλέξεις καὶ ἀνακοινώσεις ἐδαπάνησεν ἐφέτος ἡ Ἐταιρεία δρχ. 2.423.

Δι' ἀποζημίωσιν τῶν Συνεργειῶν ταξινομήσεως τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐταιρείας διετέθησαν ἐφέτος δρχ. 22.750.

Δι' ἀποζημίωσιν ἐκτάκτων βοηθῶν εὐρετηριάσεως παλαιότερων τόμων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος διετέθησαν δρχ. 92.276.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία προσκληθεῖσα μετέσχε τοῦ ἐν Παρισίοις VIII Διεθνoῦς Συνεδρίου Κλασικῆς Ἀρχαιολογίας διὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Δημ. Λαζαρίδη δαπανήσασα πρὸς τοῦτο δρχ. 10.000.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

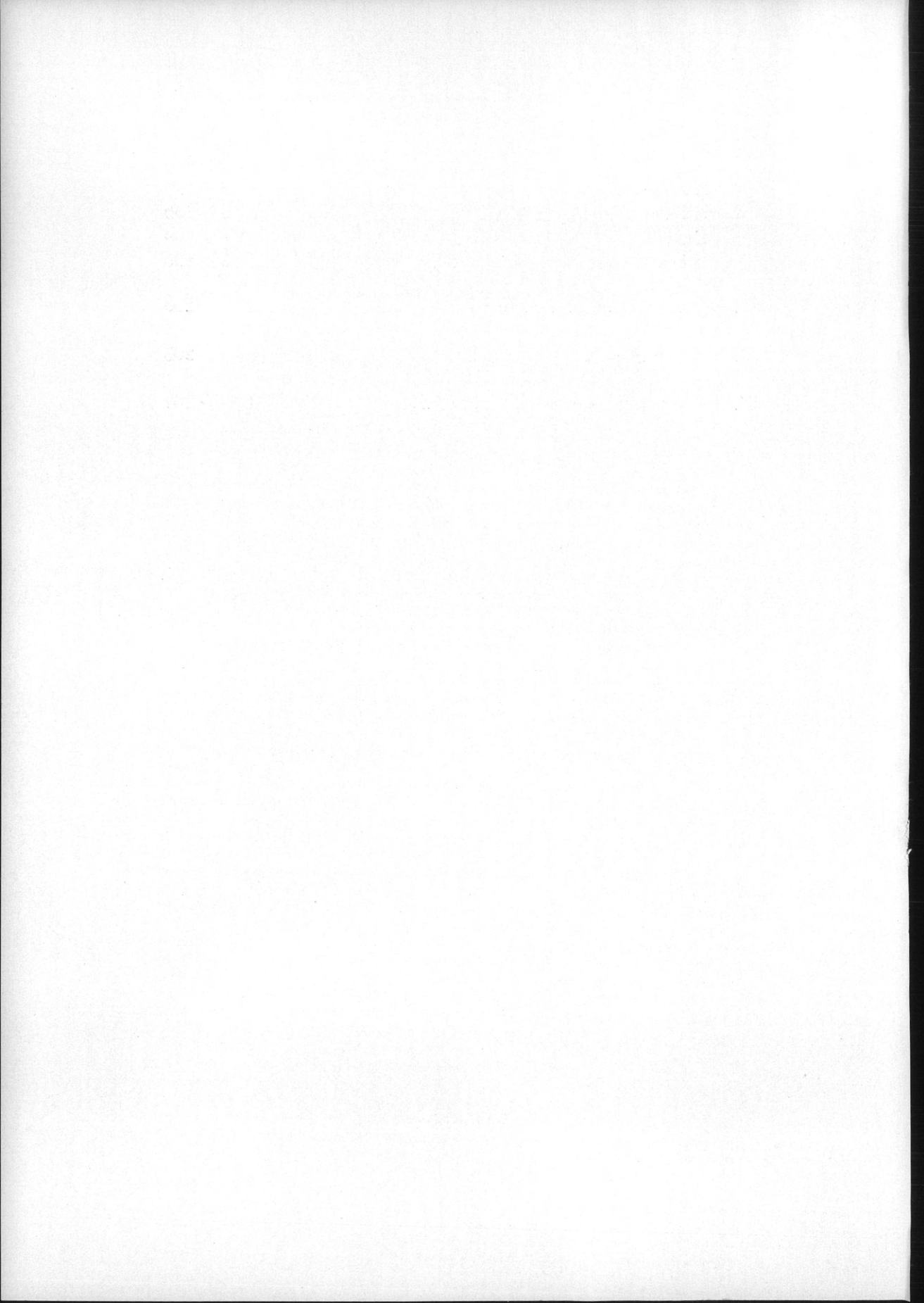
Α' Ἀνασκαφαὶ

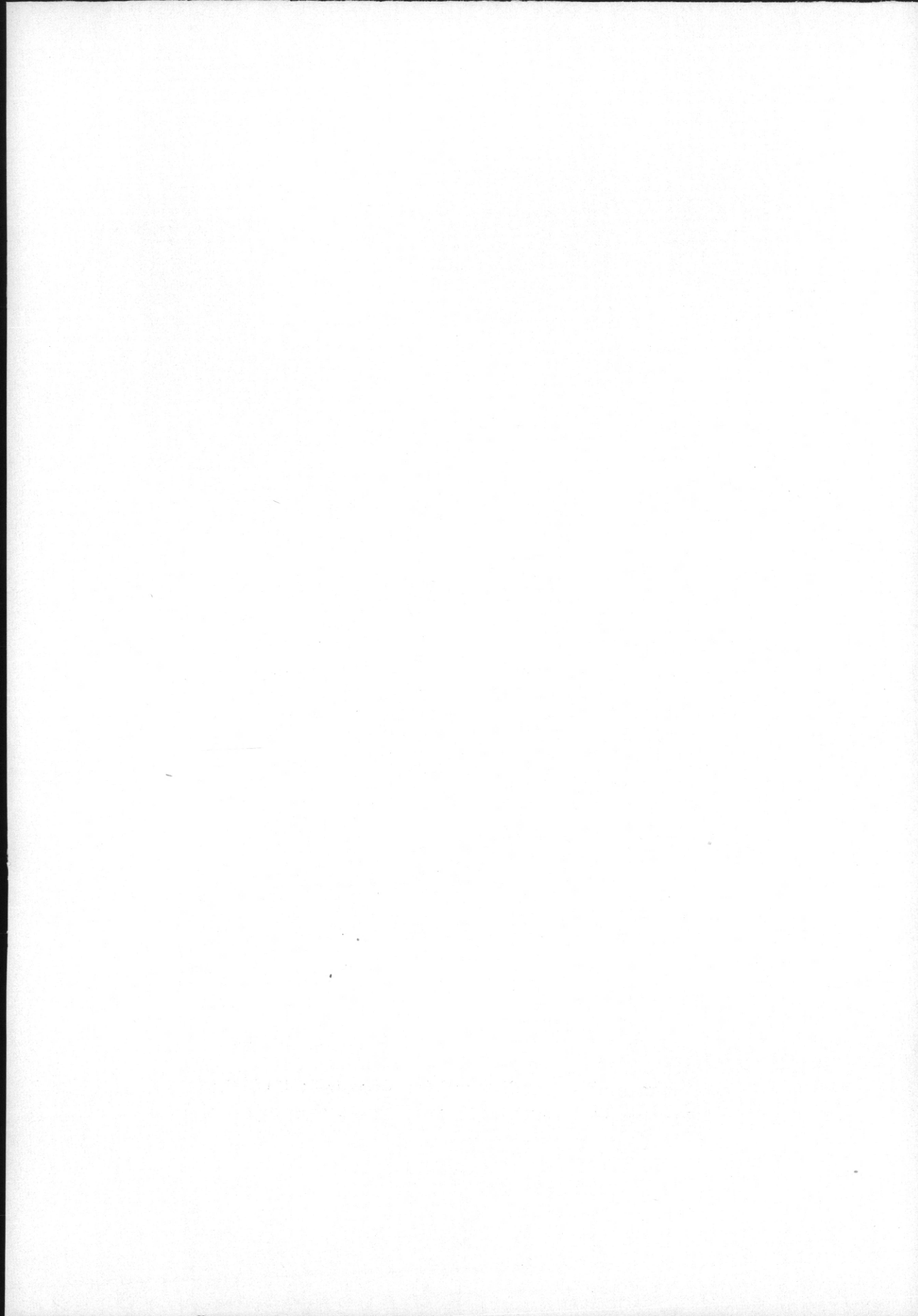
Σελίς

1.	Ἀθῆναι. Ἀκαδημία Πλάτωνος..	1 - 17
2.	Ἐλευσίς. Ἱερὸν	17 - 21
3.	Περατὴ (Πόρτο Ράφτη)	21 - 27
4.	Σέσκλο	27 - 35
5.	Φθιώτιδες Θῆβαι (Νέα Ἀγχίαλος)	35 - 41
6.	Κοζάνη (Νεκροταφεῖον)	41 - 43
7.	Λευκάδια Ναούσης	44 - 49
8.	Νικήσιανη	49 - 50
9.	Φίλιπποι	50 - 57
10.	Ἡπειρος (Νεκρομαντεῖον Ἐφύρας)	57 - 64
11.	Μυκῆναι	64 - 73
12.	Μυκῆναι (Οἰκία ἔξω τῆς ἀκροπόλεως)	74 - 81
13.	Πύλος	81 - 88
14.	Μεσσήνη	88 - 102
15.	Λακωνία (Ἀφυσοῦ)	102 - 115
16.	Ἡλις	115 - 125
17.	Αἰτωλία (Ἅγιος Ἡλίας)	126 - 137
18.	Πάρος (Καταπολιανή)	137 - 149
19.	Νάξος	149 - 154
20.	Θήρα (Νεκροταφεῖον)	155 - 157
21.	Μυτιλήνη	157 - 159
22.	Κρήτη (Κάτω Ζάκρο)	159 - 177
23.	Κρήτη (Κατσαμπᾶς)	177 - 183
24.	Κρήτη (Γάζι)	184 - 185
25.	Ἀχαΐα (Τεῖχος Λυμαίων)	186 - 191

Β'. Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων

1.	Ἀρχαῖα μνημεῖα.	
	Θέατρον Μεγαλοπόλεως	192 - 193
2.	Βυζαντινὰ Μνημεῖα.	
	Ὅσιος Λουκᾶς Φωκίδος	193
	Νικόπολις	193 - 194
	Ἄρτα	194 - 195

Τυπογρ. Ν. ΕΣΤΙΑ-Β. Ν. Καργαδούρη Μαυρομιχάλη 134-^αΑθήναι
Μεταλλογραφήματα : Κωνστ. Ε. Χαλκιοπούλου - ^αΑγ. Μάρκου 14

1964

